

BIB. COLL.
PICTAV. S. J.

ELEMENTA

REI NUMARIAE VETERUM

SIVE

JOSEPHI ECKHELII

PROLEGOMENA

DOCTRINAE NUMORUM.

CUM BREVI ANNOTATIONE ET III TABULIS.

LIPSIAE
SUMPTIBUS T. O. WEIGELII.
MDCCCXLII.

INDEX CAPITUM.

INDEX CAPITUM.

CAPUT I.

Vocabula monetae in genere, ejusque typi.

Veteres ex vario metallo reliquias, impressis auctoritate publica signis variis, aut valoris ponderisve notis, ut servirent olim quidem rerum emptioni, et commerciorum commodis, at nunc ex terrae sinu incredibili numero protractae honestissimis philologiae studiis, Graeci in genere dixere ἀργύριον, χρήματα, νομίσματα, Latini *pecuniam*, *monetam*, *numos*, *numismata*.

Ἀργύριον, ductum ab ἄργυρος, *argentum*, ex nominis quidem notione argenteam tantum pecuniam significat, at valuit etiam ad significandam cujuscunque alterius metalli pecuniam, haud dubie quod antiquissima apud Graecos moneta ex argento fuit, et etsi velimus auream illi coaevam statuere, tamen haec rarior fuit, quia pretiosior, et a paucis tantum urbibus signata. Certe Athenienses, qui linguae Graecae velut quidam fuere legislatores, pecuniam omnem recte dixerunt ἀργύριον, quia florente eorum rep. ex lege ordinaria numi alii, quam argentei, signati non sunt, ut dicetur in ejus populi moneta. Sic Isocrates agens de Spartanorum pueris in furto deprehensis ait, eos tum ἀργύριον ἀποτίνειν καὶ πληγὰς λαμβάνειν, *pecuniam solvisse, et plagas accepisse*a), quo sane loco nomine ἀργυρίου intelligere non potuit monetam argenteam ex veterum consensu, ac praecipue Isocratis adhuc aetate, inter Spartanos vetitam, sed generatim pecuniam cujuscunque metalli. Eodem modo et Latini saepe dixerunt argentum pro pecunia, etsi et χρυσίον *aurum* non raro a Graecis Latinisque ad eam significandam sit adhibitum.

Χρήματα proprie sunt bona omnia et facultates, quae beatam homini vitam praestant, quod deinde vocabulum post constitutum pecuniae usum ad significandos etiam numos translatum fuit, quia

a) in Panathenaica.

his bona omnia includuntur, sive, ut ait Horatius [b]):

Scilicet uxorem cum dote, fidemque et amicos,
Et genus, et formam regina pecunia donat,
Et bene numatum decorat Suadela Venusque.

Sive, ut Pindarus Argivum illum memorat exclamantem [c]):

Χρηματα, χρηματ᾽ ἀνηρ,
Ος φα, κτεανων ϑ᾽ ἁμα λειφϑεις και φιλων.
Pecuniae, pecuniae, o vir,
Qui haec dixit, posteaquam facultates una perdidit, et amicos.

Νομισμα est institutum qualecunque. Docuit istud Demosthenes citato Solonis testimonio [d]): *ὁτι αὐτος ἡγειται, ἀργυριον μεν νομισμα εἰναι των ἰδιων συναλλαγματων ἑνεκα τοις ἰδιωταις εὑρημενον, τους δε νομους ἡγειται της πολεως νομισμα εἰναι, putare se* (Solonem) *pecuniam esse institutum, privatorum contractuum causa a privatis repertum, leges vero censere se civitatis esse institutum.* Sed plerumque *νομισμα* pecuniam significat, quod eadem ipsa oratione satis declarat orator Atticus. Vtrumque etiam ejus sensum obtulit Aristophanes [e]). Cum enim dixisset Socrates: *πρωτον γαρ ϑεοι ἡμιν νομισμ᾽ οὐκ ἐϛι, primum enim dei nobis ex lege,* vel instituto nostro, *non sunt,* ineptus Strepsiades, ut continuo sequitur, vocabulum *νομισμα pecuniam* est interpretatus. Quare recte ad hunc versum observat scholiastes: *του νομισματος σημαινοντος δυο, το τε νομιμον ἐϑος, και το τυμμα του τετυπωμενου χαλκου ἠ χρυσου κ. τ. λ. Cum νομισμα significet duo, primum institutum ex lege, deinde formam signati aeris vel auri etc.* Ducitur vocabulum *ἀπο του νομου, a lege*, quia pecuniae valor lege fuit definitus. Diserte istud Aristoteles [f]): *οἱον δ᾽ ὑπαλλαγμα της χρειας το νομισμα γεγονε κατα συνϑηκην, και δια τουτο τουνομα ἐχει ΝΟΜΙΣΜΑ, ὁτι οὐ φυσει, ἀλλα νομῳ ἐστι. sed in indigentiae locum ex convento successit quodammodo numus, ac propterea ΝΟΜΙΣΜΑ vocatur, quia non natura, sed νομῳ, id est: lege valet.* Hinc et fluxit Romanorum *numisma* noto Horatii versu: *regale numisma Philippi*, atque ipsum *numus* apud scriptores obvium. Sed alii dictos numos a rege Numa numorum auctore dixerunt [g]). Et Julius Pollux ait [h]), vocabulum *νουμμος* Romanum quidem videri numismatis nomen, esse vero Graecorum Doriensium, qui in Italia et Sicilia habitarunt, idque probat testimoniis Epicharmi Siculi, et Aristotelis. Haec de Graecis. Latinorum sunt:

Pecunia. Narrat Plinius [i]), primum Servium regem ovium boumque effigie aes signavisse, et infra [k]): aes signatum fuisse nota pecudum, *unde et pecunia appellata.* Pliniano huic edicto non suffragantur numi, unde et permissum mihi existimo, de etymi hujus veritate dubitare, de quo agam copiosius in tractatu de numis Romanorum consularibus. Ceterum res cognita, pecuniae nomine signi-

b) L. I. epist. VI. v. 36. c) Isthm. B. v. 17. d) adv. Timocrat. p. 805. e) Nub. 246.
f) Ethic. L. V. c. 8. g) Suidas in Ἀσσαρια. Isidor. de Origin. L. XVI. c. 17.
h) Onom. L. IX. § 79. i) XVIII. § 3. k) L. XXXIII. § 13.

ficatum fuisse aurum, argentum, aes signatum. Inclinante imperio videtur eo vocabulo saepe nonnisi moneta aenea intellecta. Lampridius [l]): *Scenicis nunquam aurum, nunquam argentum, vix pecuniam donavit.*

Moneta. Fuit olim cognomen Junonis, testibus cum scriptoribus, tum denariis gentis Carisiae, in quibus ea dicitur MONETA. SALVTARIS, quos vide. Constituto subinde, ut pecunia in templo Junonis Monetae feriretur, coepit moneta etiam dici non modo officina feriundis numis destinata, sed ipsa etiam pecunia. Livius [m]): *ubi nunc aedes atque officina monetae est.* Et Cicero [n]): *Ea si dea est*, loquitur de dea Natione partuum praeside, *ergo etiam Spes, Moneta, omniaque etc.* Serius ejus vocabuli usus magis invaluit. Omissis scriptorum testimoniis quae ex lexicographis peti possunt, est in numis Domitiani et Hadriani: MONETA. AVGVSTI, in numis Commodi: APOLLO. MONETA, nulla certa causa, cur, quod Junonis cognomen fuit, cum Apolline quoque fuerit communicatum. In numis Alexandri Severi: MON*eta* RESTITVTA, vel RESTITVTOR MON*etae*. Inde a Treboniano in numis maximi moduli tam argenteis, quam aeneis obvium est MONETA. AVG. Denique in aeneis aevi Diocletianei epigraphe trita: SACRA. MON. AVGG. ET. CAESS. NOSTR. Invasit etiam numos commatis peregrini. Notus numus Patrarum Achaiae inscriptus: INDVLGENTIAE. AVG. MONETA. IMPETRATA, tum et numi Antiochiae Syriae: MON*eta* VRB*is*. Quin idem vocabulum videmus a Graecis civitate donatum. In numo Commodi Alexandrino musei Borgiani legitur: MONETA. Quin et satis mature hanc vocem a Talmudistis receptam video. Occurrit enim מונישא *Moneta* in tractatu Sanhedrin Talmudis Hierosolymitani scripti circa annum Christi 300. p. 20. Vocabula *pecunia*, *numus*, *numisma* hactenus in numis reperta non sunt. Ceterum monetam propterea hoc nomine vocatam, quia monet, ne qua fraus in metallo, vel pondere fiat, dixit Isidorus [o]).

Numus, numisma. De his egimus supra in Graecorum νομισμα. Istud addo, inferiore aevo numismata videri dicta numos veteris aevi, et fere peregrinos, qui jam Romae in merce potius, quam moneta habiti sunt. Vlpianus [p]): *Si autem aurum vel argentum signatum legatum est, id pater familias videtur testamento legasse, quod ejus aliqua forma est expressum, veluti quae Philippi sunt, itemque numismata, et similia.*

* * *

Vt veteres rebus quoque inanimis vitam, humanamque effigiem dedere, sic et monetae hominis formam, suaque attributa sunt largiti. Efficta ergo fuit specie mulieris stantis d. bilancem, s. cornucopiae tenentis, scilicet hoc abundantiam metalli, illa justitiam in servando pondere, et puritate metalli significante.

l) in Alex. Sev. m) L. VI. c. 20. n) de Nat. deor. L. III. c. 18. o) de Orig. L. XVI. c. 17. p) Digg. L. XXXIV. tit. II. § 27.

Quare in numis hujus argumenti promiscue scriptum juxta legimus vel: MONETA. AVG., vel: AEQVITAS. AVGVSTI, vel: AEQVITAS. PVBLICA. Frequentissimus typus in numis maximi moduli inde a Maximino Pio tres mulieres eodem modo, ut continuo diximus, et cum iisdem attributis stantes, sic tamen, ut, quae medium locum tenet, altius bilancem suam efferat. Singularum pedibus adstituitur massa metalli feriundae monetae destinata. Mulier media, quia loco honoratiore, haud dubie aurum significat, et cum bilancem altius attollit, eminentiam suam, ac prae argento et aere excellentiam palam depraedicat.

CAPVT II.

Causae constitutae monetae.

Res nota, inde a prima, quod norimus, humani generis origine commercium permutatione rerum stetisse, et permutabantur tum etiam, ut quaeque res alia, aurum, argentum, aes, subinde monetae signandae materia, et sunt hodieque varii per orbem populi, qui nulla pecuniae ope, sed rudi auri, argenti, aeris massa vel lamina, examinato bilancis ope pondere, commercia peragunt, quem modum latius describit Sperlingius[q]).

Si populis, qui fuerunt, quique sunt, ad vitam tolerandam necessarius non fuit pecuniae usus, at reperiunda pecunia vitae humanae commodis hominumque societati magnopere fuit prospectum. Elegans est oratio Aristotelis[r]): *Διο δει παντα τετιμησθαι· οὑτω γαρ ἐςαι αἰει ἀλλαγη, εἰ δε τουτο, κοινωνια. Το δε νομισμα ὡσπερ μετρον συμμετρα ποιησαν ἰσαζει. Quocirca oportet res omnes habere aestimatas; ita enim semper erit permutatio, sin istud, communio. Numus vero instar mensurae, quae communiter omnia metitur, res omnes exaequat.* Explicatius istud proposuit Paulus ICtus[s]): *Origo emendi vendendique a permutationibus coepit. Olim enim non ita erat numus, neque aliud merx, aliud pretium vocabatur, sed unusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat, quando plerumque evenit, ut quod alteri superest, alteri desit. Sed quia non semper, nec facile concurrebat, ut, cum tu haberes, quod ego desiderarem, invicem haberem, quod tu accipere velles, electa materia est, cujus publica ac perpetua aestimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis subveniret, eaque materia forma publica percussa usum dominiumque non tam ex substantia praebet, quam ex quantitate, nec ultra merx utrumque, sed alterum, pretium vocatur.* Enimvero et Plato aliquam agnovit pecuniae necessitatem, eamque civitati suae non interdixit, sed excluso auro et argento ex vili confectam materia voluit, nimirum quam exterae nationes non concupiscerent, valeret tamen ad necessarias commutationes inter

q) de Num. non cus. p. XXXIX. r) Ethic. c. 8. s) Digg. L. XVIII. tit. 1.

artifices, mercenarios, servos, aliosque incolas[t]).

Perspecta metalli signati utilitate commodisque, nequaquam mirum, ejus usum a populis, moribus ac humanitate magis excultis lubenter receptum fuisse, atque divulgatum. Cum essent Graeci, ut capite proximo dicemus, praeclari hujus instituti auctores, iique per omnes orbis partes coloniarum examina emitterent, facile pecuniae usus in remotissimas etiam terras fuit porrectus. Quo factum, ut non modo Graecia propria, tum et, quae Magna dicebatur, Sicilia, et Archipelagi insulae, et Asiae minoris ora maritima numis abundaret, sed et regiones Ponto Euxino adsitae, Africa Cyrenaica, nonnullae adeo Galliae Hispaniaeque urbes. Paullatim etiam vicini his barbari tractandae pecuniae adsueti, aut numos ipsi coeperunt ferire, aut pecuniam ex propinquo peregrinam intulerunt, eaque in commerciorum opportunitatem sunt usi. Raro barbari magis mediterranei a pristino permutandi more discessere, sive quod monetae commoda ignorarent, sive propter pertinaciam, et novandi odium, quod fere barbarorum proprium est, ipsam etiam opportunitatem aspernarentur, sive quod, ut inquit Plato[u]), multo facilius populi mare adcolentes propter frequentiorem cum exteris usum peregrinos mores induunt.

Quae hactenus dixi, cum scriptorum, tum numorum testimoniis abunde confirmantur. De Hispanis suae aetatis Strabo[x]): *ἀντι δε νομισματος οἱ λιαν ἐν βαθει φορτιων ἀμοιβῃ χρωνται, ἠ τον ἀργυρου ἐλασματος ἀποτεμνοντες διδοασι*, *pecuniae loco ii, qui magis mediterranei sunt, mercium permutatione utuntur, aut abscissam argenti laminam rependunt.* Ergo qui viciniores mari fuere, ac vel ideo frequentiore cum exteris commercio sunt usi, suam habuere monetam. Atqui et urbium Baeticae, quae maris fluminumque navigabilium beneficio magis fuit ad commeatus idonea, non copiosos modo, sed et perantiquos habemus numos, paucos urbium a Baetica in septemtriones vergentium, eosque fere a Romanorum tantum aetate, si Oscensem veterem monetam demas. Alterum de Germanis testimonium illustro Taciti[y]): *proximi*, inquit, *ob usum commerciorum aurum et argentum in pretio habent, formasque quasdam nostrae pecuniae agnoscunt, atque eligunt; interiores simplicius et antiquius permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem et diu notam, serratos bigatosque. Argentum quoque magis, quam aurum sequuntur, nulla affectione animi, sed quia numerus argenteorum facilior usui est promiscua ac vilia mercantibus.* Qua in oratione nomine *proximorum* intelligit barbaros provinciis Romanis contiguos, nomine *interiorum* magis inde remotos, nulla aut rara cum his consuetudine, veteri adeo permutatationis instituto inhaerentes. In Britannia, inquit Caesar[z]), pro moneta aes rude, aut taleae ferreae valuerunt. Daci, quos unus Ister ab utra-

t) de Legib. L. V. p. 742. u) de Leg. L. IV. p. 704. x) L. III. p. m. 233. y) de German. c. 5. z) Bell. Gall. L. V. c. 12.

que Moesia sejunxit, suam ante Trajani tempora habuere monetam, cujus feriundae modum eos a finitimis Graecis, deinde Romanis accepisse, inde facile apparet, quod typos saepe finitimorum Graecorum, tum etiam gentium Romanarum servilem in modum sunt imitati, de quo monetae genere alibi erit agendi locus. Quo magis mirum, Carthaginienses etiam tum, cum moneta tam Graecorum, quam Romanorum passim et cognita, et in omnium esset manibus, tamen, quod certo norimus, propriam non habuisse monetam. In causa fuerit, quod cum ea gens nonnisi ampla commercia ageret, in quibus, quod hodieque fieri solet, non pecunia rependitur, sed merces mercibus permutantur, suum pecunia usum praestare non potuit, quae vero commoda domi moneta signata in minutis promiscuisque mercatibus obtulit, ipsi perpetuo semibarbari, suique moris tenaces admittere detrectabant, nisi forte, quod tradiderunt nonnulli, numis scorteis sunt usi, de quibus agemus infra Capite VI. Romana denique sub imperatoribus moneta per universum orbem cognitum diffusa ultimi etiam, praecipue in orientem, barbari ad moderanda commercia coeperunt uti, fatente ipso Cosma Indopleuste: *ἐν τῳ νομισματι Ρωμαιων ἐμπορευονται παντα τα ἐθνη, ope monetae Romanae omnes gentes commercia agunt*, cujus quidem alibi plura dabimus exempla.

CAPVT III.

De inventoribus monetae, ejusque constitutae aetate, et finibus.

Amavit antiquitas, si quid humano generi in commune proficuum repertum esset, ejus gratiam beneficii diis immortalibus acceptam ferre. Neque adeo mirum, egregium istud donum multis fuisse creditum a superorum benevolentia profectum. Saturnum Jani hospitio susceptum docuisse Italos signare numos aeneos, copiosa sunt veterum testimonia, quae ne frustra longior sim, vide curate collecta ab Elmenhorstio ad Minucii Felicis Octavium cap. XXIII. Janum monetae aeneae auctorem fecit Athenaeus[a]), et Macrobius[b]). Ex iis, qui humanae mentis aciem reperiundae pecuniae ausi sunt non imparem profiteri, fuerunt, qui Cainum, aut Tubalcainum saltem, ejus auctorem edixere, nota eorum libidine, qui, cum in rei inventae originem inquirunt, eam orbis incunabulis quam possunt proxime cupiunt admoveri. Lege haec deliria apud Sperlingium[c]), et Rinckium[d]). Lydos omnium, quod constet, primos numum aureum et argenteum signasse, perhibet Herodotus[e]), cum quo conspirat Xenophanes apud Pollucem[f]), qui et aliorum sententias ibidem commemorat, Demodocen Cymaeam, vel Erichtho-

a) L. XV. p. m. 692. b) Sat. L. I. c. 7. c) de numis non cus. p. 2. d) de vet. num. potent. p. 8. e) L. I. c. 94. f) Onom. L. IX. § 83.

nium Atheniensem, vel Naxios pecuniae signatae auctores statuentium. Aeginetis favet Aelianus [g]), Lucanus poeta Iono, vel Itono, vetustissimo Thessaliae regi [h]). Numam, saltem apud Romanos, fuisse principem monetae aeneae fabrum, docuere Suidas [i]), eumque secutus Cedrenus, quin et Plinius [k]), qui tamen alibi diserte pro rege Servio stetit [l]), variantibus scilicet, quas inspexit, auctoritatibus. At plurima inter Graecos suffragia abstulit Phidon Argivus, de quo illustre marmor Parium, etsi in nonnullis mancum, haec tamen certa loquitur [m]): ἀφ' οὑ Φ-- δων ὁ Ἀργειος --- ἐσκευασε, και νομισμα ἀργυρουν ἐν Αἰγινῃ ἐποιησεν, ἑνδεκατος ὠν ἀφ' Ἡρακλεους, κ. τ. λ. *ex quo Phidon Argivus - - - apparavit, et numum argenteum in Aegina signavit, undecimus ab Hercule etc.* Similia refert Strabo [n]), et Julius Pollux [o]).

Habes, lector, varias variorum de rei monetariae inventoribus judicia, sed etiam tantum commemorasse satis esto, quin, quis vero dixerit propiora, investigare velim, eodem, quo Pollux, usus instituto, qui cum in eodem argumento versaretur, enarrasse variorum sententias satis putavit, addito: οὑ γαρ ἀξιωσει τις ἡμας ἐν τῳ παροντι πολυπραγμονειν, *neque enim quis volet, me in praesente causa magis esse curiosum* [p]). Enimvero earum rerum, quarum exordia remotissimae aetatis tenebris sunt involuta, neque ab iis, qui tum vixerant, memoriae sunt prodita, velle adsignare auctores, frivolum esse otiosumque existimo, neque hercle existere hominem sanae mentis puto, qui, quae Plinius de multarum rerum inventoribus tradidit, continuo fidem habeat. Accedit, quod principia multarum rerum, quas sive necessitas, sive sperata ac praevisa commoda repererunt, ceu navis, aratri, vehiculi, tam fuere rudia ac simplicia, ut, si quis deus nostris ea oculis objiceret, eodem ea ne quidem nomine compellaremus, et multorum ipsum etiam usum ignoraremus. Idem de numis quoque sentiendum, quorum sane primitus non eadem fuerit forma, quam serius obtinuerunt ii, quos proprie numos dicere solemus, neque etiam, sicubi in Genesi factas numis emptiones legimus, continuo intelligendi numi impresso auctoritate publica signo notati, sed aurum argentumve appensum, aut moleculae vel laminae certum pondus habentes, eaeque adeo etiam numeratae, quod genus *numos non cusos* solemus appellare. Paucis ut rem absolvam, jam a multis viris eruditis, ac praecipue Sperlingio fuse tractatam, in universo hoc opere eorum tantum numorum habebo rationem, qui non solum metallo ac pondere, sed impressis etiam signis constant, quae tria in veri numi definitione postulavit etiam Isidorus. *In numismate,* inquit [q]), *tria quaeruntur, metallum, figura, et pondus. Si ex iis aliquid defuerit, numisma non erit.*

Misso igitur omni examine de rei

g) V. H. L. XII. c. 10. h) Phars. L. VI. v. 402. i) in Ἀσσαρια. k) L. XXXIV. § 1. l) L. XXXIII. § 13. m) vers. 45. 46. n) L. VIII. p. m. 549. o) L. IX. § 83. p) L. IX. § 84. q) Orig. L. XVI. c. 17.

monetariae inventoribus, quos nobis numos antiquissimos memorant scriptores veteres, inquiramus, unde intelligere possimus, qua circiter aetate usus pecuniae saltem communior coeperit invalescere.

Istud certum, belli Trojani aetate emptiones omnes sola adhuc mercium permutatione peractas. Sic enim Graecorum apud Trojam commercia describit Homerus [r]):

Ενθεν ἀρ' οἰνιζοντο καρηκομοωντες Αχαιοι,
Αλλοι μεν χαλκῳ, ἀλλοι δ' αἰθωνι σιδηρῳ,
Αλλοι δη ῥινοις, ἀλλοι δ' αὐτοισι βοεσσιν,
Αλλοι δ' ἀνδραποδεσσι.
Inde vinum emebant comati Achivi,
Alii quidem aere, alii autem splendido ferro,
Alii pellibus, alii ipsis bobus,
Alii mancipiis.

Alibi idem agens de Euryclea ancilla, ait [s]):

Την ποτε Λαερτης πριατο κτεατεσσιν ἑοισιν,
Πρωθηβην ἐτ' ἐουσαν, ἐεικοσαβοια δ' ἐδωκεν.
Quam olim Laertes emit facultatibus suis,
Impubem adhuc, pretiumque viginti boum dedit.

Eodem modo res quaecunque non pecunia, sed res rebus comparando aestimabantur. Sic Achilles apud Homerum [t]) proposuit

Τῳ μεν νικησαντι μεγαν τριποδ' ἐμπυριβητην,
Τον δε δυωδεκαβοιον ἐνι σφισι τιον Αχαιοι·
Ανδρι δε νικηθεντι γυναικ' ἐς μεσσον ἐθηκε,
Πολλα δ' ἐπιςατο ἐργα· τιον δε ἑ τεσσαραβοιον.
Victori quidem magnum tripodem igni aptum,
Quem duodecim boum pretio inter se aestimabant Achivi,
Viro autem victo mulierem in medio posuit,
Multorum peritam operum, aestimabant vero eam quatuor bobus.

Si ergo Vlysses apud Euripidem in Cyclope dixit ad Silenum [u]):

Προς τῳδε μεν τοι και νομισμα δωσομεν.
Praeter hoc vero pecuniam etiam dabimus.

istud dixit sive per jocum, quippe in poemate ludicro, sive poetarum more *προληπτικως*, quo modo idem Euripides, atque etiam Virgilius saepe tubas intulere Homero ignotas, et multis post Troica annis repertas. Ex quo apparet, qua veri specie dixerit Plutarchus de Theseo, qui Troica praecessit: *ἐκοψε δε και νομισμα βουν ἐγχαραξας, ἡ δια τον Μαραθωνιον ταυρον, ἡ δια τον Μινω ςρατηγον, ἡ προς γεωργιαν τους πολιτας παρακαλων. Signavit etiam numum insculpto bove, sive propter taurum Marathonium, sive propter Minois ducem, sive ut ad agriculturam cives alliceret.* [x]). At enim satis constat, Plutarchum in enarrandis remoti hujus ac fabulosi aevi factis, ut ipse saepe profitetur, cum certiora deessent, solam famam secutum.

Ab heroicis temporibus ad inferiora si descendamus, perantiquus esse debuit

r) Il. B. 472. s) Odyss. A. 430. t) Il. ψ. 702. u) v. 159. x) in Theseo p. 11.

Lacedaemone pecuniae usus, quia Lycurgus antiquata moneta aurea et argentea ferream invexit, ut perhibent Plutarchus [y]), multique alii, quos citabimus in numis Lacedaemonis. Ergo moneta usi jam sunt Lacones ante Lycurgum, qui floruit sub primam Olympiadem, aut secundum alios centum et amplius annis ante Olympiadum initium. Tamen dubitari potest, fuerintne hi numi vere tales, quales a nobis requiri supra diximus, et non potius pondera. Sane Plato, aut quisquis auctor est dialogi, qui *Eryxias* inscribitur, diserte ait [z]): *ἐν δε Λακεδαιμονι σιδηρῳ σταθμῳ νομιζουσι. Lacedaemone autem ferreo pondere pro pecunia utuntur.* Ergo si ferri pondus potuit pecuniae usum praestare, potuit etiam auri argentique pondus. Jam vero Solonis aetate urbes Graecas passim pecunia usas, constat ejus ipsius legislatoris testimonio, legem publice recitantis ab omnibus paene civitatibus receptam, qua mortis poena irrogatur ei, qui monetam adulteraverit. Docuit me istud Demosthenes [a]). Floruit Solon secundum Petavium Olympiade XLV., fuitque coaevus Tarquinio Prisco quinto Romanorum regi, et Cyro Persarum regi, quam aetatem attingere numos vetustissimos, quos habemus superstites, facile persuadetur iis, qui numis veteribus tractandis sunt adsueti, tum patebit ex iis, quae de numis vetustissimis Rhegii, Zancles, Messanae docebimus. Accedit, ex recepta passim sententia Servium Tullum Prisci successorem fuisse primum, qui monetae usum non quidem invenit, sed Romam invexit, secutus haud dubie exemplum vicinorum Graecorum, aliorumque Italiae populorum.

Quantum igitur in his tenebris videre licet, verisimillimum est, metallum circa Olympiadum initium numorum formam accepisse. Qui altius iis aevum ex numis ipsis adsignare tentaverunt, omnium jam judicio planissime falsi sunt, quo modo falsus certe fuit Carolus Schottus, qui numum inscriptum *ΦΙΔΟ.* signatum a Phidone Argivo, et esse e vetustissimis unum adseruit, ut dicetur in numis Boeotiae. Adde Jobertum adserentem, reges, urbesque Graecas multis ante urbem conditam annis ex triplice metallo numos summa elegantia et arte signavisse [b]), quae quidem omnia alibi copiose refutabuntur. Numos cum imagine Homeri, Pythagorae, Minois, Midae, Numae, Anci etc. non esse his synchronos, sed multo serius in eorum memoriam signatos, vel monere supervacaneum puto.

Ad fines rei numismaticae veteris quod attinet, eos partim statuimus chronologicos, partim geographicos. Chronologici ejus initium, et exitum defigunt. Initium continuo definivimus. Exitus secundum alias classes alius est. Moneta vetus Hispaniensis imperante Caio, dicto Caligula, desinit, aliquanto maturius Gallica, et Italica, ejusque insularum, ut in singulis dicetur. Vrbes Graeciae cum Europaeae, tum Asiaticae, sive quae sui

y) in Lycurg. z) T. II. p. 400. a) Orat. adv. Timocrat. p. 805. b) Science des Méd. T. I. p. 5. et 315.

juris, sive quae coloniae fuere, sub Gallieno et Claudio, omnibus nimirum tum legibus juribusque perversis, malleo abstinuerunt, rarissimis deinceps compertis numis, qui urbis nomen inscriptum offerant. Exstant numi Aureliani et Taciti Pergae Pamphyliae signati, numus Caesareae Paniadis cum capite Justiniani, bini aurei Gabalorum Syriae cum capite Justini II., numus Damasci cum capite Leonis IV. Sed haec velut in prodigiis putantur. Aegyptus numorum classem, quos Alexandrinos vocamus, imperante Diocletiano finivit. Regna, ut a Romanis eversa sunt, deinceps moneta quoque caruere, quae tamen diu adhuc constitit sub regibus Bosporanis, Parthis, Persis. Verum haec praelibamus tantum, dilato in tempus suum examine. Haec de moneta populorum et regum. Romana coepta sub consulibus, continuata sub Augustis inde a diviso sub Theodosii M. filiis imperio in occidentalem, et orientalem dividitur. Occidentalis cum postremo Occidentis imperatore Romulo desinit, adduntur tamen adhuc regum Gothorum numi, qui illi successere. Verum Orientis imperatorum moneta usque ad annum a nato Christo 1453 porrigitur quo Muhammedes II. capta Constantinopoli et imperio Orientis, et monetae Augustae, quae inde a Julio Caesare usque ad postremum Constantinum Palaeologum annos circiter mille quingentos duravit, finem denique imposuit. Quae deinceps ab imperatoribus Romanis, sed stirpis Germanicae, signata fuit, nostri instituti non putamus, sed medii aevi monetae permittimus.

Ad fines geographicos quod attinet, patebit ex parte I. praesentis operis, eas tantum regiones fuisse numismaticas, quorsum aut Graeci Romanique pecuniae usum intulere, aut quarum incolis barbaris propter viciniam placuit utriusque populi morem imitari. Moneta ergo caruere populi in Europa magis in Aquilonem, in Asia magis in Orientem vergentes, in Africa omnes ii, qui a mari mediterraneo remotiores fuere, verbo, omnes ii, quorum in parte geographica mentio non fiet.

CAPVT IV.

Vocabula monetae in specie.

Vidimus capite I. vocabula varia, quibus tam Graecis, quam Latinis monetam intelligi placuit. Agendum nunc etiam de appellationibus, quas utraque natio certae cuidam numorum classi ex variis causis indidit. Lubet illustriores tantum commemorare partim Graecorum aliarumque gentium, partim Romanorum, earumque hoc loco tantum proponere nomina indicatis operis hujus locis, quibus illae latius et ex proposito explicantur. Perlectis his facile quivis intelliget, similes appellationes etiam in nostrae aetatis variarum gentium moneta valere, quarum exempla nemo non facile in promptu habebit.

I. *Ab auctore monetae.*

Croesii stateres, a Croeso Lydiae rege. (Pollux.)

Damaretii numi, a Damareta Gelonis Syracusarum regis uxore. Vide numos Gelonis.

Darici, a Dario Persiae rege. V. numos Persiae.

Philippi, *Alexandrini*, a Philippo II, et Alexandro M. Macedoniae regibus. V. utriusque numos.

Ptolemaici, (Pollux.) a Ptolemaeis Aegypti regibus.

Berenicii, (Pollux.) a Berenice Aegypti regina.

Lucullei, a Lucullo Sullae quaestore. V. denarios Cornelii Sullae.

Huc pertinent numi ab imperatorum nominibus dicti *Philippei*, *Antoniniani*, *Aureliani*, *Valeriani*, *Saloniniani*, quos passim memorant Trebellius Pollio, et Vopiscus, tum et *Romanati* a Romano Diogene, *Constantinati*, *Michalati*, *Manuelati*, etc. de quibus vide du Cange. (Dissert. de inf. aevi num. § 84.)

II. *Ab imagine* numis impressa.

Bos, *noctua*, *Κορα*, moneta Atheniensis, quam vide.

Πωλος, *pullus*, nempe Pegasus. V. numos Corinthi.

Testudo, moneta Peloponnesi. Vide prolegomena ad hujus numos.

Homerei ab imagine Homeri. V. numos Smyrnae.

Cistophori ab impressa mystica Bacchi cista. Vide singularem de his tractatum.

Sagittarii ab impresso sagittario. V. numos Persarum.

Romanae monetae sunt

Victoriati ab imagine Victoriae, *Ratiti* a typo ratis, *Bigati*, *Quadrigati*, a nota bigarum et quadrigarum. V. tractatum de numis consularibus.

III. *A loco.*

Aeginaei ab insula Aegina.

Cyziceni, *Phocaici* stateres, V. numos Cyzici Mysiae, et Phocaeae Ioniae.

Oscense argentum, V. prolegomena ad numos Hispaniae cap. IV.

Mitto plures alios a locis nomen sortitos.

IV. *A modo fabricae.*

Serrati numi. Vide proleg. ad num. Famil. cap. XVI.

V. *A pondere.*

In Graecis:

Drachma, et ab hac composita *didrachmum*, *tridrachmum*, *tetradrachmum* etc.

Obolus, et ab hoc compositi *diobolus*, *triobolus*, *hemiobolus* etc.

Stater, cui addendus Hebraeorum *Siclus*.

In Romanis:

Pondo, *dupondius*.

As, et ab hoc compositi *quincussis*, *decussis*, tum et assis partes, *semis*, *quincunx*, *triens*, *quadrans*, *sextans*, *uncia etc.*

VI. *A valore.*

Denarius, *quinarius*, *sestertius*, quia asses aereos X. V. II. cum semisse valebant.

Sed haec nomina tantum sunt a pondere, et valore tracta, nam quae ad verum numorum pondus, ipsumque valorem pertinent, expedientur infra cap. IX.

Quae hactenus dictavi monetae veteris nomina, veterem etiam habent aucto-

ritatem, nimirum ab antiquis scriptoribus usurpata. Superessent commemoranda alia quibus ars nostra varias numorum classes propter varias inhaerentes causas distinxit, cujus generis sunt numi *incusi*, *recusi*, *subaerati*, *contorniati*, etc. verum cum hos unus fabricae modus distinguat, de iis opportunius agemus infra capite XII., quo in mechanicam numorum veterum inquiremus.

Tamen jam nunc explicanda est natura numorum, quos *Autonomos* vocamus, quia frequens eorum deinceps crit mentio. Placuit artis nostrae magistris, hoc nomen imponere numis iis, quos populus, respublica, civitas sic percussit, ut in iis nulla appareant servitutis, aut obsequii indicia. Quamdiu urbes Graecae vere fuerunt liberae, suique plene juris, suapte patet, non alios ab his, nisi hujus naturae numos fuisse signatos. At posteaquam servitium seu sponte, seu per vim accepere, illud in moneta saepa professi sunt inserta principis vel imagine, vel nomine, vel utroque, cujus adeo generis numos jam non *autonomos* dicimus, sed numos urbium populorumve *regios*, vel *imperatorios*, aut generatim *officiosos* propter publicum delati officii documentum. Sic numus Syracusanorum, in quo hinc est caput numinis cujuspiam, illinc *ΣΥΡΑΚΟΣΙΩΝ*, typus quadrigae, aut quiscunque alius, autonomus dicetur, at numus Syracusanorum, qui hinc caput regis diadematum, illinc *ΣΥΡΑΚΟΣΙΩΝ. ΓΕΛΩΝΟΣ* exhibet, autonomus non erit, sed propter illatum regis Gelonis nomen et caput regius Syracusanorum. Eodem modo numus inscriptus *ΕΦΕΣΙΩΝ*, et cum typis Ephesi domesticis erit autonomus Ephesiorum, at si ejus urbis numus contineat nomen aut caput imperatoris Romani, erit numus Ephesiorum imperatorius. Fuere multae urbes Graecae, quae, etsi imperatoribus R. parerent, multos tamen numos sine imperantis vel effigie vel mentione, ac vel ideo secundum dicta autonomos, signavere, quin fuerunt urbes illustris famae, ceu Athenae ac Tyrus, quae sub ipsis imperatoribus nonnisi autonomos, imperatorium nullum cuderunt. Vrbes, in quas Romani colonias deduxere, ex lege quidem ordinaria imperantis caput monetae intulere, sed tamen etiam nonnunquam hoc omisso propriis suis typis sunt usae, quos adeo numos ex eadam causa possumus autonomos coloniarum appellare. Ejus generis complures signavit colonia Corinthus.

CAPVT V.

Numi veteres fuerintne vera moneta.

Sub ipsis artis nostrae incunabulis fuit Sebastianus Erizzo nobilis Venetus, vir in versandis numis veteribus indefessus ac impiger, atque in iis explicandis, quantum spondere ea aetas potuit, non inscitus, qui, quod antehac nemini in mentem venerat, ausus est adserere, numos cujuscunque metalli veteres, qui ad

nos usque pervenerunt, non fuisse veterum monetam, sed ejusdem generis cum iis, quos nostra aetate Germani *Denkmünzen* vocamus, Galli *Médailles*, vel *Jettons*, in principum, virorumque illustrium honorem signatos eum in finem, ut eorum vultus et insignia facta sera posset posteritas intueri et in memoriam revocare [c]). Ex majoribus nostris, qui eadem studia sectati sunt, unicus fuit, cui *παραδοξον* istud adrisit, sed qui et unus idoneus fuisset, qui reperiret, nisi Erizzo occupasset, Joannes Harduinus, miratus insuper, rem adhuc venire in controversiam [d]). Reliquis omnibus ad nostram usque aetatem, si Cl. Fallettum demas in nupero suo opere ejusdem sententiae patronum [e]), tam mira haec visa est, et incredibilis opinio, ut eam ne Jobertus quidem, Harduini, etiam cum in avia omnia abiret, fere perpetuus assecla non posset non reprobare. Nolo commemorandis sententiae hujus absurdis inconcinnisque lectorem morari, quam paucis expositam habes apud Jobertum ejusque censorem Bimardum, ac praeterea vere solideque refutatam [f]).

Omissa igitur hac controversia, justam tamen, dignamque, quae curatius tractetur, video quaestionem relinqui, sintne superstites omnes numi veteres in monetae loco putandi? sin minus, in quam singulae numorum classes stationem erunt tribuendae? Enimvero in eo viri plerique artis nostrae studiosi consenserunt, non eandem omnium esse naturam, sed alios in moneta putandos, excludendos alios.

Verae monetae characterem esse existimo, si qua numorum classis perpetuum, ac per plures annos, regna, imperia, quin et per plura nonnunquam saecula porrectum habeat tenorem, si idem pondus, saltem proxime, eosdem typos, eandem fabricae rationem, nisi eam mutavit artis sive perfectio, sive prolapsio, si magno numero, ac saepe incredibili, fuit signata, sic ut nonnullarum proventus classium certis in regionibus possint fodinis aequiparari, si additum pondus, sive expressum notis, ut in numis Italicis, et consularibus, sive scriptura, ut: *ΟΒΟΛΟΣ. ΑCCΑΡΙΟΝ.* etc. Haec, aut saltem pleraque si conspirent, certam puta monetam. A Romanis ut ordiar, jam primum numi aenei sibi plane constant dempto pondere, per vices, ut notum est, imminuto, deinde et argentei, quorum multis annis idem fuit modus, nisi quod eum mutavit vanitas primum IIIvirorum monetalium, deinde Caesarum, qui pro veteribus typis avita gentis suae decora, aut illustria belli domique facta iis insculpsere; denique et aurei inde a Caesaribus, quorum diu duravit aequabilis ratio imminutione nonnisi lenta. Subinde aurei argenteique numi lege mire perversa, certus iterum ordo Constantii II. circiter aetate fuit constitutus, qui fere usque ad orientalis imperii exitum obtinuit. In Graecorum numis non minus certa et evidentia occurrunt exempla.

---

c) Discorso sopra le medaglie degli Antichi. dio de' preziosi musei, dissert. III. Roma 1783.

d) Opera sel. p. 506. seq.

e) Introduz. allo stu-

f) Tom. I. p. 50. 68.

Ad reges quod attinet, cui non cognita series perpetua et aequabilis numorum Philippi II. et Alexandri M. in auro et argento, quorum frequens apud ipsos veteres mentio nomine Philipporum et Alexandrinorum, et quorum ope iisdem etiam testibus emptiones sunt peractae? Adde obvios aureos argenteosque Lysimachi Thraciae regis, tetradrachmos Ptolemaeorum, quorum insignis superest numerus, tum regum Syriae, Bithyniae, Pergami, drachmales regum Cappadociae, Parthiae, et Hispanorum indigenarum. Certum etiam pecuniae characterem habent Cistophori Asiae proconsularis, ut dicetur, ubi de his agemus. Ejusdem rationis sunt series numismaticae multarum urbium liberarum populorumque, quas inter notissimi sunt numi tetradrachmi Attici, eodem fere omnes pondere, solo fabricae merito varii, quia inde a vetustissimo aevo saltem usque ad vicina Caesaribus tempora signabantur. Adde tetradrachma Macedonum inscripta *ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ. ΠΡΩΤΗΣ.* et Thasiorum, infinito utraque numero, tum et tridrachma Syracusarum, Tarenti, Veliae etc. drachmales Dyrrhachii, et Apolloniae per copiam viles et fere neglectos, series amplissimas et in tertium saeculum prorogatas numorum Antiochiae Syriae et Alexandriae Aegypti. Denique variarum numos coloniarum, quas inter insignem eorum numerum cuderunt Corinthus, Antiochia Syriae, Nemausus aliaeque. Tam perpetuas ac sibi constantes numorum series, quas modo obiter recitavi, qui negare volet pecuniae usum praestitisse, atque hoc consilio a suis civitatibus signatas, nae is videatur lucidissimo soli velle lucem negare.

His constitutis facile apparet, eos omnes, qui hos characteres non habent, veram monetam non fuisse, in quorum censum referendi videntur numi maximi moduli cujuscunque metalli cum apud Romanos, tum Graecos, praecipue tum, quando de minore ordinaria cujuspiam populi moneta constat. Procedant primum Romani. Omittimus consulares aureos, quia stante rep. nonnisi paucissimi, neque ex lege ordinaria signati sunt, de quo ex instituto agemus alibi [s]). Quae fuerit inde a J. Caesare ordinaria Romanorum moneta aurea, eorum pondus, valor, conformatio, nemini non notum. A Caesare dictatore usque ad Constantini M. tempora aurei max. mod. perpauci tantum sunt cogniti vulgatique, inde ab hoc per inferius aevum praeter moduli consueti numos copiosi exstant tam pondere quam volumine conspicui. In numis Graecis Lysimachi Thraciae regis praeter aureos ordinarios, qui duos circiter aureos nostrates adpendunt, sunt alii copiosi insignes pondere aureorum 4. 6. 10. et amplius. Igitur similes numi moneta existimandi non sunt, quia communis alia, modulique ordinarii praesto jam fuit. Minus tuto de aliorum regum aureis maximis, v. g. Ptolemaeorum et Seleucidarum possum arbitrari, quia eorum numi aurei magno numero non supersunt, neque forte magno numero signati sunt.

---

s) de num. consular. cap. IV.

Eandem plane rationem me judice sequitur argentum. Ignoravit resp. Romana, deinde etiam Roma imperans argenteos maximae formae numos usque ad Treboniani circiter tempora. Neque enim Romani commatis sunt tetradrachmi jam inde ab Augusto signati, inscriptique Latine v. g. COM. ASI. ROM. ET. AVG. — PAX. — DIANA. EPHESIA etc. sed plerique hi per Bithyniam, Asiamque proconsularem cusi, ut docebimus in singulorum imperatorum numis, quorum illi capita praeferunt. In numis Graecis nemo dubitabit, multorum regum urbiumque tetradrachmos, quia magna copia signati sunt, habuisse monetae rationem, ut supra diximus. At si qui hoc pondus amplius excedunt, v. g. Syracusani, qui octo drachmas aequant, aut etiam excedunt, non dubitem, alteri fuisse usui destinatos, de quo nonnulla infra monebimus.

Aenei maximae formae majore numero et varietate supersunt, de quibus ergo curatius et uberius agendum. Apud Romanos rudes illos asses, eorumque partes, qui causa ponderis auctioris *aes grave* dicti sunt, veram fuisse pecuniam, nemo ambigit, sed constat etiam, successu temporis fuisse imminutos, sive quaestus causa, ut vulgo existimant ii, qui Plinii dictata sequuntur, sive ut exemplo vicinae Graeciae commodior esset mansuetiorque pecuniae usus in minus volumen artatae. Certe inde usque ad Hadriani imperium numi maximae formae Romae signati vix observantur, et si qui hactenus huc referebantur, comperti sunt peregrinum malleum perpessos. Sed etiam ab hoc tempore rarissimi sunt id genus numi, atque vel haec una causa persuadere potest, eos in pecuniae usum percussos non fuisse, tametsi fuerint viri aliquot eruditi, qui habuisse eos pecuniae modum conjecere [h]). Inferiore imperii aevo nullus jam eorum usus demptis Contorniatis, de quibus infra. Ad Graecos quod attinet, aenei Ptolemaeorum, etsi ponderis extraordinarii, et inter alios Graeciae populos inusitati, certa tamen pecunia sunt putandi, quia incredibili eos copia fuisse signatos ingens eorum, qui ad nos pervenere, numerus credere jubet. Eadem fere aetate, qua Romani, scilicet, ut dixi, Hadriani, urbes Graecae, populique maximae formae numos coeperunt ferire. Hos si quis volet monetam putare, licebit interrogare continuo, cur tam rari illi sint, tamque adeo exiguo numero signati, quando Ptolemaeorum, quos modo citavi, abundant majoris ponderis numi, etsi hi illorum aetatem ipsis quatuor saeculis praevertant? Cur nonnullae urbes sub certo tantum imperatore, aut certo tantum ejus anno, aut per certam tantum causam hujus naturae numos sint fabricati, abstinuerintque post haec, sicut abstinuerunt dudum? Sic Philippopolis Thraciae tales tantum dedit in Domitiani consulatu XIV., rursus intervallo multorum annorum sub Caracalla, Perinthii, Pergameni, Laodicenses Phrygiae eorum maximam partem sub Severo et Caracalla. Omissis,

h) Buonarroti Osserv. istor. p. 199. Mahudel B. L. hist. p. 266. Mazzoleni Animadv. XV.

quas dixi, certis ac singularibus aliis causis, quarum partem infra commemorabo, unicam, sed eam evidentem lubet hoc loco adferre. Corintbum coloniam suam habuisse monetam aeneam, eamque constanter minoris formae, nemini non notum. Hac cum inde ab Augusto usque ad Gordianum saltem nulla inducta varietate uterentur, en tibi repente numos aeneos conspicui voluminis cum capite Antinoi, eosque non inscriptos Latine, ut semper alias, sed Graece: *ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ ΑΝΕΘΗΚΕ ΚΟΡΙΝΘΙΩΝ.* An monetam dicemus numos unius Antinoi causa percussos, et sic a monetae ordinariae et usitatae legibus aberrantes?

Multo minus in monetae modo putabimus numismata illa, in quae effingenda plus operae, et arcessiti laboris impensum est, quam quantum in formandam monetam omni aevo conferri consuevit. Hujus generis sunt numi duplicis metalli, vel qui numi aenei, reipsa primae tantum formae, in latum orbem aeneum sese porrigunt, vel quos majoris moduli numos aureos quaedam exquisitae artis ornamenta ambiunt, aut qui sui parte aureis argenteisve lamellis vestiuntur. Denique huc refer numos dictos Contorniatos, tesseras, plumbeos etc. quos pseudomonetam jure dicemus, et de quibus ex proposito agitur alibi.

Superest, ut, quando de monetae usu constat, inquiramus etiam, quae fuerit probabilis similium parandorum numismatum causa. Fuere viri eruditi, qui cusos maximi moduli numos ad commendanda posteritati illustria facta crediderunt. At enim fateor, ab hac me sententia semper fuisse alienum. Nimirum si istud fuisset Romanis Graecisque propositum, majorem ab iis videremus impensam operam erudiendae eorum ope posteritati sive legendis typis rerum gestarum testibus, sive iis eorumque causis inscriptione explicandis, sive adsignandis proxime temporibus. Sed contra factum videmus, typi plerumque vagi, et in religionis cultu occupati, inscriptiones aut nullae, aut vagae etiam atque stili ordinarii, et si qua adest temporis nota, haec quoque nonnisi vaga et ordinaria. Quantum enim est, quod posteros nos instruat v. g. aeneus maximae formae Hadriani, in cujus aversa graditur Diana Lucifera ne verbulo quidem hujus causam typi dictante? Male sane nobiscum actum foret, si sola haec ad nos numismata pervenissent, et non etiam moneta vetus, quae plerumque spectatis omnibus philologiae causis plus nos instruit, quam superba ea numismata, quorum, paucis demptis, maximum meritum est volumen, ac operis elegantia. Vidi postea, quam haec scripseram, in mea etiam sententia fuisse praestantissimum Barthelemyum[i]).

Alias alii hujus instituti causas attulere. His enarrandis longius immoratus est Savotus[k]). Existimat, servisse in sigillaria, qualia teste Spartiano Hadrianus amicis inopinantibus misit, et ab his accepit. Crederem istud, si numi hujus aetatis

i) B. L. T. XXIV. p. 34. seq. k) Num. ant. cap. VIII.

maximae formae essent aurei, et non aenei. Quis enim sibi persuadeat, Hadrianum munuscula vilis metalli aut elargitum, aut acceptasse? Vel, inquit, inserti fuere signis militaribus, quam conjecturam multis posthaec adrisisse video[l]). Vel, prosequitur, signati sunt causa festi, solennitatis, congiariorum, donativorum. Quam equidem postremam conjecturam, quando certam causam ex veteribus eruere non possumus, omnium maxime verisimilem existimo. Atque ad aureos quod attinet, certum est, hujus metalli numos, sed levioris utique ponderis, fuisse inter res missiles, quas spargere imperatores inferioris aevi in processu selenni consuevere. Ait enim Justinianus[m]): *Soli aurum spargere damus imperio, cui soli etiam contemnere praestat fortunae fastigium. Argentum vero, quod mox post aurum pretiosissimum est, et aliis consulibus largiri decens.* Si majoris fuere ponderis, quam ut missilium esse loco potuissent, digna certe fuere res, qua principes suorum aut fidem, aut quaecunque alia merita remunerarentur, qui mos hodieque in viris principibus obtinet. Quin narrat Gregorius Turonensis, Chilpericum regem sibi ostendisse numos aureos librae pondere, quos illi dono miserat Ti. Constantinus, is, qui Justino II. successerat, in cujus una parte erat ejus imperatoris inscriptio et caput, in altera: GLORIA ROMANORUM, et typus: quadrigae triumphales[n]). De aeneis maximae formae difficilius judicium. Si enim cessisse in munera dicamus, cur ex vili metallo? si in munuscula tenui popello distribuenda, cur tanta elegantia elaborati sunt, ac quidem, ut numi duplicis metalli, tanta solertia? Forte non magnopere fallar, si existimem, senatus auctoritate fabricatos hos numos, cum pro imperatoris salute vota publice conciperet sive causa adventus, sive profectionis, sive triumphi, sive annis singulis post kalendas Januarias, sive solennitate quacunque alia, erogatosque publice in omne hominum genus, ac propterea exquisitius et majore cura elaboratos. Quocirca non mirum, si aenei tantum sunt, quia, ut alibi dicetur, in aes tantum senatui potestas fuit, et omissa in his plerumque videtur nota S. C., ne cum moneta temere miscerentur.

A Romanis hunc morem videntur traxisse Graeci. Etenim observo, Hadriani etiam aetate apud hos maximae formae aeneos feriri coepisse. Observo etiam, perinde in his tantum causas religionis, ludorumque ac rituum sacrorum agi. Sic cum Iones, Bithyni, Thraces convenissent, ut rebus suis in commune consulerent, offerrentque sacrificia pro patriae salute, en tibi numos maximi moduli cum epigraphe *ΚΟΙΝΟΝ. ΙΩΝΩΝ.* vel *ΒΙΘΥΝΙΑC.* vel *ΘΡΑΚΩΝ.* At cumprimis huc faciunt numi Philippopolis Thraciae: *ΚΟΙΝΟΝ ΘΡΑΚΩΝ. ΑΛЄΞΑΝΔΡЄΙΑ. ΠΥΘΙΑ. ЄΝ. ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛΙ*, unde docemur, insignes hos maximi moduli numos non fuisse signatos, ut essent monetae ordinariae loco, sed occasione acti ibi conventus et ludorum; non enim inscriptum est *ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛΙΤΩΝ*, sed *ЄΝ ΦΙΛΙΠ-*

l) B. L. T. XXXV. p. 299. m) Novell. tit. VI. § 2. n) L. VI. c. 2.

ΠΟΠΟΛΙ. Ejusdem naturae sunt numi testes initae cum una pluribusve urbibus concordiae, semper tactis aris, sacroque ritu celebrari solitae, cujus deinde mutui foederis causa insignes id genus numi non sine ostentatione signati sunt. Adde numos frequentes inscriptos *ΑΝΕΘΗΚΕΝ*, sacri etiam ritus formula, de quibus ex instituto agemus alibi. Item numos Antinoi, maximi plerosque moduli, signatos etiam ab urbibus, quae nunquam alias numos hujus formae cuderunt, certo argumento, non fuisse eos in monetae ordinariae loco, sed erogatos occasione festorum, quamdiu observandi ejus catamiti insania duravit. Denique addendi numi Syracusanorum argentei voluminis insoliti, quorum quatuor repraesentavit Princeps Turris Mutiae tabula LXXII. Siciliae suae numismaticae. Exhibent hi, ut in hujus populi numis dicetur, scriptum juxta panopliam vocabulum *ΑΘΛΑ*, id est: *victoriae praemia.* Quoniam numi hi ordinariam Syracusanorum monetam nimio excedunt, oppido mihi videtur verisimile, *το ΑΘΛΑ* referendum ad ipsos hos numos, et fuisse signatos, ut iis in praemium cederent, qui sive in sacris certaminibus, sive verius in belli alea insigniorem navarunt operam.

Qui Graecos maximae formae numos veram monetam credunt, eo nituntur potissimum, quod frequenter in iis signa incusa reperiuntur, quod signorum genus esse mutati vel permissi valoris indicium plerique existimant. At enim incusorum ejusmodi sigillorum nondum satis exploratam habemus rationem, et forte certius quis probaverit, signa illa ad monetae valorem non pertinere, quia numis, qui moneta non fuerunt, inserti sunt, quam probaverint alii, numos maximi moduli in monetae loco putandos, quia his sigillis onerati sunt. Bimardi de his numis sententia fuit, revera eos, qui numos hos feriundos curavere, non intendisse, ut in monetae loco essent, at posteaquam semel distributi in vulgus fuere, in commercii negotium fuisse admissos constituto valore pro ponderis et metalli ratione °). Judicet lector.

Quae de numis maximi moduli hactenus disputavi, eos rationem verae pecuniae non habuisse, forte etiam ad partem magnam numorum etiam minoris formae, qui inde ab Antoninis per urbes Graecas signati sunt, possunt extendi. Ab hoc enim tempore in his quoque frequentissimum argumentum sunt ludi, sacri ritus, et similia alia, quae supra memoravi. Atqui moneta domestica provinciis opus non fuisse, ex quo magno numero importata fuit Romana, docent exempla Galliarum, Hispaniarum, Africae, quas inde ab Augusto, vel saltem Caligula moneta nonnisi Romana usas certum est.

o) ad Jobert. T. II. p. 59.

CAPUT VI.

Materia numorum veterum.

Aurum, argentum, aes, ut aetate nostra sic et vetere aevo ordinariam fuisse feriundae pecuniae materiam, inter omnes constat, neque adeo nostris probari commentariis postulat. Fuit tamen tempus, quo populi, regna, urbes metallo uno prae altero uti maluere, aut triplice hoc metallo varie mixto, sed quod examen in proximum caput differimus. Hoc loco tantum variam alteram materiam commemoramus, ex qua perhibenter antiqui signavisse numos, aut qua ajunt fuisse pecuniae loco usos.

Ferrum. Ignobile istud metallum a Spartanis praecipue ac Byzantiis in pecuniae materiam fuisse lectum, plurima extant veterum testimonia, quae in utriusque populi numis dabimus. Vtrumque populum conjungit Pollux [p]: *νομισμα σιδηρουν, το Λακεδαιμονιων και Βυζαντιων. numus ferreus, Lacedaemoniorum et Byzantiorum.* Idem infra de utroque agit copiosius [q]. Praeter hos etiam Clazomenios aere alieno pressos cudisse monetam ferream tradit Aristoteles [r], et Romanis usum ferreae monetae fuisse a Numa institutae, refert Suidas [s], et Cedrenus. Auctoribus Plutarcho [t], et Polluce [u] Lycurgus monetae ferreae apud Spartanos auctor ferrum ad eam feriendam destinatum ope aceti ad alios qnoscunque usus fecit inhabile. Etsi vero abundemus testimoniis signatae a veteribus monetae ferreae, nemo tamen hactenus, etsi cupidissimus, gloriari potuit, sibi hujus metalli numum aliquem vere antiquum oblatum. Neque istud magnopere mirum, quia metallo isthoc non aliud gratius est malae aerugini pabulum.

Stannum. Ex hoc Dionysium Syracusanum signasse numos, auctores sunt Aristoteles [x], et Pollux [y]. Legimus L. XLVIII. digest. tit. 10.: *Eadem lege exprimitur, ne quis numos stagneos, plumbeos emere, vendere dolo malo velit.* At enim numos hos spurios fuisse liquet. Numum quempiam stanneum vere veterem in aliquo museo adservari, me legere non memini, atque etsi demus, olim ex hoc metallo cusos fuisse numos, aetatem non tulissent, quia, ut observat Savotus, qui de vario veterum stanno copiose disseruit [z], stannum facile sub terra, ac praecipue calce corrumpitur. Sed lege etiam de numis hujus metalli, quae disserit Rinckius [a].

Plumbum. Numorum plumbeorum saepe meminerunt poetae, quorum testimonia vide apud Rinckium [b]. Eorum aliqui in omnibus fere etiam museis habentur. Vtrum ii verae monetae usum praestiterint infra examinabimus paucis, sed latius in tractatu de pseudomoneta.

p) L. VII. § 105. q) L. IX. § 78. 79. r) in Oeconom. L. II. c. 2. s) in Ἀσσαρια.
t) in Lycorg. p. 44. u) L. IX. § 79. x) Oeconom. L. II. c. 2. y) L. IX. § 79.
z) Num. Ant. Part. II. c. 2. seq. a) Cap. V. p. 33. b) Cap. V. p. 34.

Corium, factique ex hoc numi dicti *scortei*, Graecis σκυτινοι. Frequens eorum apud veteres mentio. Fuere, qui Carthaginienses iis usos adfirmarent, quorum testimonia dabimus in eorum moneta. De Spartanis idem narrat Seneca[c]), cujus locum dabimus infra, de Romanis Suidas[d]).

Lignum. Numis ligneis Romanos usos apud Cedrenum reperio.

Testa. De iisdem Romanis refert Suidas, numos illis olim testaceos (ὀστρακινους) fuisse[e]).

* * *

Enarrata varii generis materia quaeritur, fueritne his quoque, perinde ac auro, argento, aeri, impressa vel insculpta publico consilio atque auctoritate nota, sic ut monetae conditiones omnes, quas a nobis requiri supra diximus, videantur implere. Ad ferrum quod attinet, ait Pollux[f]), monetam ferream apud Byzantios sic erogatam, sicut alibi aeneam, ὡς τε ἀντι του: πριω μοι τριων χαλκων, λεγειν: πριω μοι τριων σιδηρων, *ut pro: eme mihi tribus aeneis, dicerent: eme mihi tribus ferreis.* Sed non addit, fuisse iis impressam aliquam notam. Tamen ex Hesychio[g]) erui potest, deorum formas in iis fuisse signatas, si modo hujus grammatici dictatis velimus habere fidem. Forte ferrei hi numi aliud non fuere, quam resectae laminae in hunc usum paratae, aut minuta quaedam ac rudia pondera. Sed inutile est, in his nimio esse curiosum, cum alioqui ob causas, quas diximus, numus ex ferro antiquus nullus ad nos pervenerit. Neque propter similes causas certius quid possumus de numis stanneis referre. Plumbeorum ratio magis est expedita, quia eorum plures variis in museis adservantur. Hi duplicis sunt generis, alii sunt animae numorum, quos vetus fraus tenui argenti lamina vestivit, qua dilapsa patuit denique plumbum, atque una dolus malus. Ejus generis insignem Syracusanum praegrandis moduli, cujus modi quatuor, sed argentei, exstant in Principis Turris Mutiae Sicilia numismatica tabula LXXII., ostentat museum Caesareum, alium item Antiochi VII. Syriae regis ejusdem voluminis ac typi, quos praeferunt vulgo ejus regis argentei tetradrachmi. Alii sunt plumbei nulla fraude, sed ex instituo, quorum insignem numerum edidit Franciscus Ficoronus[h]), quos tamen veram nunquam fuisse monetam, sed aliis usibus destinatos, dicemus in tractatu de pseudomoneta, quorsum jure pertinent. Scorteis imaginem aliquam fuisse impressam, nonnulli veterum prodiderunt. Seneca[i]): *Aes alienum habere dicitur, et qui aureos debet, et qui corium forma publica percussum, quale apud Lacedaemonios fuit, quod usum numeratae pecuniae praestat.* Et Isidorus[k]): *De corio enim pecudum numi incidebantur, et signabantur.* At enim vereor, ut scriptoris utriusque auctoritas cordatum quemvis continuo ad assensum impellat, atque haud dubie uterque, audito, nonnullis populis pecuniam olim scorteam

c) de Benefic. L. 5. c. 14. d) in Ἀσσαρια. e) in Ἀσσαρια. f) L. IX. § 78. g) in Σιδαρεοι. h) i Piombi antichi. i) de Benefic. L. V. c. 14. k) L. XVI. c. 17.

placuisse, continuo eadem signatam ratione crediderit, qua sui aevi numos signatos vidit. Fortasse ventilata illa moneta scortea aliud non fuit, quam pelles bovinae, si qua regio pascuis abundavit, pro aliis mercibus repensae. Sane scholiasta Aristidis ad eum locum, quo orator hic Carthaginienses pecunia scortea usos narrat[l]), haec habet: *τουτο δε λεγει, οὐχ ὁτι σκυτινα νομισματα ειχον, ἀλλα βυρσας παρειχον, ὡς πολυθηρον οἰκουντες χωριον, και οὑτως ὁ ἐβουλοντο, ἐδεχοντο. Istud vero dicit, non quasi scorteos numos habuissent, sed quia pelles obtulerunt, quippe regionem animalibus refertam habitantes, et hoc modo, quod visum fuit, redemerunt.* Vide de hoc argumento plura apud Sperlingium cap. XXXIII. Ceterum inficiari plane neque volo, neque possum, ferrum, stannum, plumbum in nonnullis civitatibus pecuniae vicem praestitisse, atque etiam corium non potuisse sic apparari, ut in similem usum serviret. Suadere istud poterant causae civiles, exempli causa, ut privatis ditescendi amputetur opportunitas. Ac propterea quidem, ut supra diximus, Lacedaemonii ferrum in pecuniam repraesentarunt, atque etiam illud ad quoscunque alios usus ineptum reddiderunt. Plato, cum in sua civitate privatis aurum et argentum interdiceret, permisit tamen pecuniam, sed ejus naturae, quae civitati esset in pretio, ab externis vero contemneretur[m]). Ejus materiam non quidem nominat, sed ex ipsis ejus verbis patet, fuisse intentam ignobilem. Sin istud, moneta haec non tam pecunia fuit, quam pseudomoneta, et pecuniae quoddam signum, atque ejus naturae, qua hodieque communitates quaedam, ceu ptochotrophia, nosocomia, xenodochia laminis quibusdam certa nota signatis pro pecunia utuntur, quae tantum intus suum habent valorem, foris autem prorsus sunt inutiles. Quapropter neqnaquam mirum, similes pecuniae species ob materiae ignaviam aevi injuriis resistere non potuisse.

Ad mentionem numorum lignecorum et testaceorum nihil amplius addendum censeo, quia quocunque illi modo monetae munere functi sunt, etiam ut Suidam et Cedrenum, testes parum idoneos, verum esse locutos demus, ad nostrum tamen argumentum non pertinere, quivis intelliget. Mogolitanos Asiae nostra quoque aetate conchyliis, sive testis, quas *Coros* vocant, pecuniae modo uti, res nota, de quo instituto lege disserentem Sperlingium[n]).

---

l) Orat. Platon. p. m. 145. m) de Legib. L. V. p. 742. n) Num. non cus. cap. XXXIX.

CAPVT VII.

De auro, argento, aere, eorumque varia in numis veteribus mixtione.

Numi veteres aurei, argentei, aenei non solum habentur ex metallo puro, quantum scilicet arte humana metallum purum impetrari potest, sed etiam impuro, sive natura illud sic miscuit, sive hominum arbitrium ex puro fecit impurum. Ex hac utriusque generis mixtione factum, ut spectata metalli probitate varium sit numorum veterum meritum, sitque operae pretium, in variae ejus mixtionis modos, causas, nomina adcuratius inquirere. Est quidem disquisitio haec ejus generis, quod ab artis chemicae subsidiis, orbisque subterranei experimentis fere tantum pendet, ad quae studia non facile philologorum vulgus solet applicare animum, quorumque me quoque esse in numero ab omnibus volo intelligi. Factum tamen fortuna propitia, ut hanc quoque provinciam vir quidam praeclare eruditus in se susciperet, institutisque secundum artis praecepta experimentis diversam metalli numismatici naturam in examen vocaret, ex quo plerique reliqui, cum argumentum postulare videbatur, praecepta hauserunt. Est is *Ludovicus Savot* Gallus, cujus de hoc argumento opus inscribitur: *Discours sur les médailles antiques*, Paris 1627., quod deinde latine redditum Graevius Tomo XI. Antiquitatum Romanarum inseruit.

Jam igitur, quae ad triplicis hujus metalli varios modos pertinent, ex idoneis auctoribus collecta, haec habeto.

AVRVM.

Aurum in numis veteribus sive Persarum, sive Graecorum, sive Romanorum semper fuit tantae probitatis, quanta per artem humanam haberi potest. Facto experimento didicit Barthelemyus, in aureo Persarum numo, dicto Darico, nonnisi XXIV. alieni metalli partem inesse[o]). Hos tamen puritate adhuc superant aurei Graecorum et Romanorum. Teste Patino[p]) puritas auri in numis Philippi II. ejusque filii Alexandri M. ad caratia XXIII. grana XVI. pertingit. Aureum Vespasiani cum explorarent aurifabri Parisini, nonnisi partem septingentesimam, octogesimam octavam metalli heterogenei admixtam repererunt[q]). Ejusdem bonitatis est aurum in plerisque numis veteribus urbium ac regum.

Aurum ope ignis solerter excoctum, *obryzum* dixere veteres. Plinius[r]): *Aurique experimentum ignis est, ut simili colore rubeat, ignescatque; id ipsum obrussam vocant*.... Suetonius vocat *aurum ad obrussam*[s]). Illud Graeci dixerunt *ἀπεφθον*, *excoctum*, nempe ope ignis. Scholiasta verba Thucydidis: *χρυσιον ἀπεφθον* [t]) sic explicat: *πολλακις ἑψεθεντος, ὡστε γενεσθαι ὀβρυζον*, *saepius cocti, ut denique evadat obryzum*, quod iisdem verbis

o) B. L. T. XXI. hist. p. 24. p) Hist. num. cap. 7. q) Savot. P. II cap. 6.
r) L. XXXIII. § 19. s) in Neron. c. 44. t) L. II. c. 13.

habes etiam apud Suidam [u]). Aliter sentit Spanhemius [x]), cui aurum ἄπεφθον est illud, quod jam in venis purum est repertum, nulla vilioris metalli mixtione depravatum, neque adeo ignis ope indigens, et quod propterea ab aliis dictum fuit ἄπυρον, vel αὐτοματον; at Latinorum *obryzum* esse statuit illud, quod ignis adminiculo puritatem nactum est, reprehenditque adeo Petavium, qui verba Themistii στεφανον χρυσου ἀπεφθου vertit: *coronam auri obryzi*. Quid virum summum impulerit, ut a scholiastae interpretatione discederet, quem quidem non citat, sive quod ignoravit, quod in eo viro rarissimum, sive neglexit, causam nullam video. Certe nullum adfert argumentum, quo sententiae suae fidem faceret, nisi fortasse credidit, vocabulum ἄπεφθον significare *non coctum*, quod falsum esse docebit subjecta nota, quam consultus a me Ill. Baro Locella Musarum Graecarum amantissimus mecum amice communicavit *).

---

u) in Απεφθον. x) Césars de Jul. preuv. p. 16.

*) Dubium non est, χρυσον ἄπεφθον, citerioribus Graecis ὄβρυζον, (*v. Du Cangii Glossar.*) non fuisse aurum natura purum, sed omnino aurum excoctum, coctione depuratum, plane ut ὕδωρ ἄπεφθον apud Athen. (*Deipn. l. III. p.* 122. *F.*) non est aqua ignem non experta, sed aqua decocta. Videlicet adjectivum ἄπεφθος compositum est ex ἀπο et ἑφθος, idemque adeo significat, quod ipsum verbum ἀφεψω, verum quia graecae aures asperitatem vocabuli ἄφεφθος non tulissent, solita mutatione abiit in ἄπεφθος. Eodem modo si quis hodie uti vellet aoristo 1. partic. pass. verbi ἀφεψω, non utique ἀφεφθεις, sed ἀπεφθεις ei foret scribendum. Nota lex est Graeci sermonis, duas *aspiratas* in vocabulo simplici in duabus syllabis, unica simplici vocali interjecta se subsequentibus, non concurrere, sed alterutram mutandam esse in suam *tenuem*: tamen ad hanc legem non videntur animum advertisse, praeter Spanhemium, Salmasius (*ad Solin. p.* 757. 762. 791.), Daleocampius (*in interpretatione latina Athenaei p.* 238. *A. et in notis ad eam p.* 741.), Acciajolus (*in interpretatione Theodoreti l. I. Therapeut. v. fin.*), quin imo ipse magnus Lexicographus (*in Thes. Ling. Gr. vol. III. col.* 621. *G.*), qui tamen alibi (*vol. I. col.* 1378. *B.*) verum vidit docuitque; et novissime Niclas (*ad Aristot. Admir. p.* 88. *ed. Götting.* 1780.). Itaque existimantes ἄπεφθος formatum esse ex α στερητικῳ et πεφθος, aurum ἄπεφθον idem esse crediderunt, quod ἄπυρον, ignem non expertum, natura purum, alias quoque αὐτοματον et αὐτοφυες dictum, cujus meminerunt Herodotus (*l. III. c.* 97), Aristoteles (*in Admirand. c.* 45.), et ex Agatharchide Diodorus Siculus (*l. II. c.* 50. *l. III. c.* 45.). Verum si, uti dixi, ὕδωρ ἄπεφθον certo certius apud Athen. est aqua decocta, ipsumque verbum ἀφεψω apud Hippocratem, Dioscoridem, Aristophanem aliosque excoquendi significatione occurrit; ecquis jam negare ausit, cognatum ἄπεφθος eodem sensu esse intelligendum? De verbo ἀφεψειν, quum de auri decoctione usurpatur, insignis est locus Strabonis (l. *IV. p.* 319.), ubi ex Polybio narrat justa Aquilejam inveniri aurum natura tam praestans, ut partim protinus fiat purum octavae solum partis decoctura, του ὀγδοου (μερους) μονον ἀφεψηθεντος, partim majore quidem, sed tamen valde lucrosa conflatura indigere, των δε δεισθαι μεν χωνειας πλειονος, σφοδρα δε λυσιτελους. Ceterum non in Lexicis solum recepta est haec vocabuli ἄπεφθος interpretatio, sed et plurium graece doctissimorum virorum auctoritate firmata, inter quos Jungermannus ad Pollue.

Tradit Savotus, aurum ope aquae fortis ab argento separandi modum veteribus plane fuisse ignotum, neque novisse eos aliam rationem, qua aurum purum impetrarent, nisi destruerent admixtum argentum. Cum tamen ipsae auri veteris reliquiae magna copia superstites certum praebeant testimonium, veteres orbis incolas auro purissimo abundasse, hanc ille copiam tribuit auro natura sua puro, seu virgineo, quod liberaliter suppeditarunt sive fodinae, sive fluviorum arenae. Haec Savotus[y]). At enim haec viri praestantis dictata, quae vereor, ut secundum omnes partes virorum nostrae aetatis artis metallurgicae peritorum suffragia ferant, sive adprobare, sive refellere, neque mei instituti est, neque mearum virium. Mearum tantum est partium commemorare, partem numorum aureorum veterum, eamque longe maximam, ex purissimo auro constare, quod hactenus factum, partem ex auro mixto, quod deinceps exequemur.

Aurum impurum est, seu natura, seu nostro arbitrio, admixto, ut libuit, alterius generis metallo. Ex utroque modo conficitur *electrum*, de quo, quia revera exstant numi veteres electrei, explicatius agendum. Plinius agens de auro, cui natura argentum vario pondere immiscuit, continuo addit[z]): *Vbicunque quinta argenti portio est, electrum vocatur. - - - Fit et cura electrum argento addito.* Et alibi idem[a]): *Juvat argentum auro confundere, ut electra fiant.* Clarius electri naturam explicavit Isidorus[b]): Electri *tria sunt genera, unum, quod ex pini arboribus fluit, quod succinum dicitur,* notum resinae genus, sed quod huc non pertinet, *alterum metallum, quod naturaliter invenitur, et in pretio habetur, tertium, quod fit de tribus partibus auri et argenti una, quas partes, etiam si naturam resolvas, invenies. Vnde et nihil interest, natum sit, an factum, utrumque enim ejusdem naturae est.* Nativi deinde electri virtutem ad deprehendendum in calice venenum depraedicat, quod jam praestitit etiam Plinius[c]), aliique, quos ad hunc locum citat Harduinus, apud quem, ut et apud Rinckium[d]), et Spanhemium[e]) plura reperies, quae de metalli hujus natura ac pretio prodiderunt veteres.

Ex hoc electro signatos olim fuisse numos, testem habemus Lampridium de Alexandro Severo in hujus vita haec perhibentem: *Alexandri habitu numos plurimos figuravit, et quidem electreos aliquantos, sed plurimos tamen aureos.* Cum dicat: *plurimos*, et tamen ex his plurimis ne unus quidem ad nos pervenerit, permissum mihi puto, hanc Lampridii narrationem in dubium vocare. Ad haec nullum potest adferri exemplum aliud, imperatoris cujuspiam jussu numos cum exteri regis fuisse effigie cusos. Missa igitur Lam-

---

III. 87. Non coctus, sive crudus graece dicitur ἄνεψητος, ἄνεφθος, quod, etsi lexicis ignotum, tamen legitur in Geoponic. X. c. 67. et ap. Xenocr. de aliment. in Fabricii Bibl. gr. vol. IX. p. 465., ubi sive librarii, sive typothetae errore excusum est ἄνευθοι pro ἄνεφθοι.

y) Part. II. c. IX. z) L. XXXIII. §. 23. a) L. IX. § 65. b) L. XVI. c. 23. c) l. c. d) de vet. num. pot. c. XI § 7. e) Césars de Julien p. 18. 19.

pridii auctoritate numos ipsos nobis superstites inspiciamus. Ex electro sunt numi plerique regum Bospori Cimmerii, ut et ii, qui vulgo Panormitanis tribuuntur, typo equi stantis vel palmae. Ex Syracusanis electrei sunt minuti illi, qui una parte caput Apollinis, altera lyram, vel tripodem exhibent, alius maximi moduli Sides Pamphyliae, quam vide, non pauci postremorum orientis imperatorum, praecipue gentis Comnenae. Numi item III. formae, qui Gallici putantur, multique barbari ejus generis, qui in Dacia repe, riuntur. Addit Jobertus numos regum in Italia Gothorum[f]). En tibi justum numorum ex hoc metallo numerum. Reliquum examen iterum in me non recipiò, sintne numi electrei signati propterea, quia, ut supra dixi, aurum ab argento separare non noverunt veteres, an ex proposito aliqua argenti portio auro fuerit sociata. Verisimile est, a nonnullis populis, praecipue qui artis metallurgicae minus periti fuere, ad signandam pecuniam adhibitum aurum, quale ex fodinis fuit erutum, sive purum, sive quomodocunque mixtum. A nonnullis tamen etiam aliquid datum fuisse instituto, colligo ex numis Syracusanorum, qui, etsi numos sive autonomos, sive suorum regum praefectorumque ex purissimo auro cuderunt, tamen numis nonnullis, v. g. Apollineis, quos modo memoravi, nonnisi electrum admensi sunt.

Fueritne praeter argentum monetae veteri aureae aliqua alia vilioris metalli portio admixta, non moror, cum causa instituti nostri sufficiat novisse, numos aureos generatim ex auro optimo fuisse signatos. De Alexio Comneno refert Zonaras, eum in expensas monetam ex aequalibus auri aut aeris partibus mixtam adsignavisse.

ARGENTVM.

Agemus primum de argento Graecorum, deinde Romanorum.

Graecorum monetam inde, ex quo feriri coepit, fuisse tantum argenteam, rarissimis tum adhuc aureis, obiter diximus capite I., et infra prolixius docebimus capite VIII. Graecos argenteos, quo sunt antiquiores, tanto esse argenti probioris, magisque nitidi, ipsa docet experientia, neque hactenus a numis ipsis, quos remotissimum aevum nobis non invidit, confirmari vidi, quod teste Demosthene adfirmavit Solon legislator, esse civitates non paucas, quae propalam aes vel plumbum monetae argenteae admisceant, et sic eam adulterent[g]), nisi forte hoc nomine intellexerit numos pelliculatos, de quibus alibi. Et vero diu haec in numis Graecis sive regum, sive urbium argenti probitas duravit. Soli Syriae reges eam maturius corruperunt; nam postremorum regum argentei cum praecedentium numis comparati pejoris esse notae facile convincuntur. Caesaribus orbis imperio potitis aut cessavere urbes Graecae ferire argentum, aut illud ignobile reddiderunt admixta metalli vilioris parte. Non tamen istud factum repente. Extant enim usque ad Hadrianum Antiochiae Syriae numi ex argento purissimo, et ejusdem praestantiae sunt numi inscri-

f) T. I. p. 96. g) adv. Timocrat. p. 805.

pti *ΕΤΟΥΣ. ΝΕΟΥ. ΙΕΡΟΥ* imperantibus Flaviis potissimum signati, multa etiam tetradrachma, didrachma, drachmae per varias Graeciae Asiaticae urbes, sed suppresso earum nomine, potissimum cum Trajani capite percussae. Amisus Ponti sub Hadriani fere tantum imperio copiosas ex argento nitido drachmas emisit. Contra ex argento minus puro sunt numi imperatorii Caesareae Cappadociae, Tarsi etc. tum et tetradrachma regum Parthorum, ac pleraque tetradrachma Antiochena inde a Severo, raris probe argenteis, in plerisque sic mixto argento, ut denique vix aliquod nobilis hujus metalli indicium appareat. At maxima perversitas in numis imperatorum in Aegypto signatis, quos Alexandrinos vocamus, quorum, etsi copiosum sit agmen, paucissimos habemus, qui ab argenti bonitate sese commendent, jam inde a Claudio aliqua aeris parte admixta, ac paullatim, ut de Antiochenis diximus, in aes desinente argento. Quod vero maxime mihi mirandum visum, est, quod in hac Antiochenorum numorum classe praeter numos ex vitioso argento signatos, eosque ordinarios, reperias etiam numos cum ejusdem imperantis imagine, qui ex probo sunt argento. Exemplo in moneta Antiochena sunto numi Philipporum. Quaeso, an usque eo coecutivit populus Antiochenus, (idem de Alexandrino etiam dici potest) ut perinde putaret, an purum sibi, an impurum argentum quaestor porrigeret? An ferri arbitraria haec mixtio poterat? an etiam populus ad acceptandos numos sic vitiatos a magistratibus adigi sine gravissima mutui commercii perturbatione, et certissimo reip. damno?

Quoniam incolumi Graecia, aut saltem nondum magnopere attrita maxima pecuniae pars fuit argentea, fecit consuetudo, ut opes quaecunque, atque ipsum etiam aurum ad argenti modum aestimarentur. Sic cum Diodorus Siculus repertam ab Alexandro M. Persepoli auri vim enarrat, ait, illud fuisse talentorum centum viginti millium, scilicet *εἰς ἀργυριον λογον ἀγομενου του χρυσιου, auro ad argenti valorem redacto.*[h]) Vide apud eundem aliud adfine exemplum [i]).

Romanorum in moneta argentum varias est vices passum. Ex quo numorum esse materia senatusconsulto coepit, nimirum inde ab anno V. C. 475., fuit purum, etsi nunquam, contra quam apud Graecos fuit, purissimum, quod instituto in numis consularibus examine fuisse compertum, tradit Jobertus [k]). Livium Drusum in tribunatu plebis octavam partem aeris argento miscuisse, tradidit Plinius [l]), idemque alibi [m]), Antonium Illyirum argento ferrum illigasse. Vtrumque testimonium experientia numorum confirmatum nondum est, forte a pravis animis repertum, et libenter creditum, quia in homines publice exosos conjectum erat. Ab Augusto usque ad Severi imperium argenti probitas utcunque constitit, sed sub hoc multum defecit. Caracalla

h) L. XVII. c. 71. i) L. XX. c. 79. k) Tom. I. p. 40. l) L. XXXIII. § 13.
m) L. XXXIII. § 46.

novum monetae argenteae genus invenit, majore illud quidem modulo, sed argento deteriore, quod adcuratius descriptum dabo in numis hujus Augusti, non tamen propterea veteris instituti numos ferire neglexit, uti neque proximi successores dempto Alexandro Severo, qui hanc novae formae monetam abjecit quidem, sed veteris formae argteneos sic corrupit, ut, etsi pondere a veteribus non differrent, tamen nonnisi tertiam argenti portionem in iis inesse expertus sit Savotus [n]). Sub Gordiano maxima monetae argenteae pars Caracallae institutum sequitur, ac deinceps quoque. Imperante Gallieno ejus facies tristissima. Ex quinque partibus fuisse quatuor admixti aeris, profitetur Bimardus [o]), quod mixtionis genus Galli *billon* vocant, *aerosos* Latini [p]), et forte etiam *incoctiles* cum Plinio [q]), additque, quod expertus et ipse sum, a Claudio Gothico usque ad Diocletianum sic exulare argentum, ut nonnisi rarissimi sint numi argentei, iique impuri, a mediis inter utrumque imperantibus signati. Interim cum detraheretur monetae argentum, placuit tamen nobilis hujus metalli saltem color. Magnam enim numorum aeneorum partem involverunt stanni lamina tam tenui, quam aranearum tela esse potest, eosque sic opertos malleo subjecerunt, quo factum, ut colore vel argentum mentiantur, vel si pluribus locis abstitit stannum, tralucente cupro speciem praeferant, tanquam argenti pulvere essent conspersi. Numos hoc modo fabricatos, solis Romanis cognito, atque hoc tantum aevo, habemus inde a Claudio Gothico per proximos successores, desiverunt sub Diocletiano, primisque ejus collegis, nimirum tum, cum antiquatis his mendaciis ex argento puro ferire monetam instituit Diocletianus. Quare id genus numi vix amplius repeiriuntur in moneta Constantii Chlori, Maximini, Maxentii etc. Fucatos hos numos Galli appellant *médailles saucées*, id est: *numos tinctos*, improprie istud, neque enim inducto stanno liquefacto hunc nacti sunt colorem, sed malleo percussi ea ratione, quo istud factum dixi. Argentum ergo purum revocavit Diocletianus, illudque constanter deinceps retentum fuit, ita tamen, ut sub imperatoribus orientis major feriretur aureorum numerus, quam argenteorum.

Observandum adhuc vocabulum *Potin* Gallis antiquariis in veteris monetae causa valde familiare. Savoto metallum istud compositum est ex cupro, orichalco, (*laiton*) plumbo, et pauco stanno, vocaturque *potin*, sive aes ollarium, quia ollae (*pots*) ex hac mixtione confici solent. Ergo ex Savoti judicio huic metallo argentum admixtum non est. Tamen Jobertus materiam, ex qua numi argentei impuri constant, passim ait *potin* vocari, *on l'appelle communement potin* [r]). Quod quidem displicuit, ac forte non injuria, Rinckio [s]), aliisque, quia secundum Savotum metallum, quod *potin* dicitur, argentum non continet. Bimardus ad cita-

n) P. II. c. 12. o) ad Job. T. I. p. 60. p) Leg. 102. D. de solution. q) L. XXXIV. § 43
r) P. II. c. 17. s) Tom. I. p. 42. t) cap. VII. p. 58.

tum Joberti locum nomen *potin* non respuit, sed adserit, veteres in fabricandis numis materiae, quae *potin* dicitur, addidisse circiter quintam partem argenti. Sin istud, mixtio haec ex Gallorum lingua *potin* amplius non est, et non satis video, cur ad indicandos numos ex argento impuro non perrexerint Galli uti vetere nomine *billon*, quo modica argenti portio aeri addita notatur. Sed nolo persequi litem de nomine, cum videam, recentissime id genus numos a Pellerinio quoque vocari *potin*[u]).

Jure hoc loco quaeri potest, quae causa fuerit, cur Romae moneta argentea sive paullatim in pejus ruerit, sive plurium annorum intervallo plane feriri desiverit, cum tamen interea moneta aurea non modo semper esset illibata, sed et in ea feriunda nunquam cessaret malleus. Conjicit Bimardus[z]), factum istud forte propterea, quia magna pars pecuniae, quae fisco principis debebatur, in auro numerari consuevit. Sane multa tributa, sive imperata, sive, ut vocant, gratuita a solo auro nomen esse sortita, ut: *aurum vicesimarium, aurum coronarium, aurum lustrale etc.* Ergo principis intererat, auri probitatem non corrumpi. Contra cum princeps in faciendis sumptibus moneta argentea, vel aenea uteretur, quanto plus argento vel aeri sive probitate, sive pondere decessit, tanto plus fisco accessisse lucri, quia secutum istud metalli detrimentum valorem non mutavit, et quia minore auri portione comparari aeris massa potuit, ex qua cuderetur moneta aenea, quae stanneae pelliculae, ut supra diximus, involuta numi argentei valorem haberet. Remedium istud, utut imperio denique perniciosum, necessitate fuisse advocatum, cum non haberent principes, quo stipendia solverent. Haec Bimardi conjectura sitne vera sive secundum omnes causas, sive aliqua sui parte, ignoro, neque mearum esse virium intelligo, eam aut approbare aut abjicere. Commemorandam tamen duxi, ut in mea inopia avidum lectorem ex alieno ingenio pascam. Constitutio Arcadii et Honorii[y]) Bimardi conjecturae non magnopere favet: *Jubemus, ut pro argenti summa, quam quis thesauris fuerat illaturus, inferendi auri accipiat facultatem, ita ut pro singulis libris argenti quinos solidos inferat.* Adde narrantem Zonaram, Alexium Comnenum nonnisi auream monetam ex vectigalibus collectam fisco intulisse, et in expensas monetam aeream, vel ex aequalibus auri et aeris partibus mixtam adsignavisse. Si idem placitum jam fuisset imperatoribus praecedentibus, necesse non fuisset, istud de uno Alexio commemorare.

A E S.

Numi ex aere Cyprio tam Graecorum, quam Romanorum, sive cupro puro constent, sive varie mixto, *aenei* vel *aerei* in arte nostra solent vocari, a Gallis *bronze*, ab Italis *rame*, nulla habita ratione, quot partes materiae heterogeneae cupro sint admistae, quo fit, ut numi hujus classis collecti multum inter se

u) Mél. I. pag. 225. z) ad Jobert. p. 61. y) Cod. Just. L. X. tit. 76.

colore differant, aliis rufis, flavis aliis, aliis colore inter utrumque mixto. Nos, qui numos veteres cum plerisque aliis ex solo fere tantum fructu, quem in philologiam conferunt, metimur, variam hujus metalli mixtionem chymicis relinquimus, numosque nullo discrimine omnes, quomodocunque sive puros, sive compositos, *aeneos* appellamus. Qui magis in hac parte instrui cupiet, adeat insigne opus Ludovici Savot, qui institutis multis, quae ars metallurgica praestat, experimentis veteris monetae aeneae naturam penitus exploravit, et descripsit[z]). De unis numis, quos multi ex aere Corinthio confectos dixerunt, aliquid necesse video hoc loco commemorare.

Si Plinium audimus, *aes Corinthium* casus conflavit. Aes istud, inquit[a]), *casus miscuit, Corintho, cum caperetur, incensa.* Latius Florus de Corinthi agens exitio[b]): *Quantas opes et cremaverit, hinc scias, quod quidquid Corinthii aeris toto orbe laudatur, incendio superfuisse comperimus. Nam et aeris notam pretiosiorem ipsa opulentissimae urbis fecit injuria, quia incendio permixtis plurimis statuis atque simulacris, aeris, auri, argentique venae in commune fluxere.* Vide similia apud Orosium[c]), Petronium[d]), Isidorum[e]). Sed enim hanc Corinthii aeris originem in fabulis putat Plutarchus[f]), et ipse Plinius manifeste docuit[g]), jam ante Corinthi excidium elaborata fuisse a praeclaris fictoribus signa ex pulcherrimo hoc metallo, quod aes Corinthium dicitur. Indubitatum adeo, illustrem hanc, ac a veteribus tot laudibus celebratam metallorum mixtionem, quae propria fuit aeris Corinthii natura, ab arte profectam.

Quidquid erit, ad nostrum institutum istud unum pertinet nosse, fuerintne unquam ex aere, quod Corinthium vocabatur, signati numi. Primus forte fuit Aeneas Vicus, qui istud adfirmavit[h]), cujus deinde dictata cupide amplexi sunt alii. Teste Savoto numi, qui ex aere Corinthio conflati creduntur, sunt ex aere inaurato[i]). Sed jam peritiorum vix aliquis huic sententiae fidem adhibet. Veteres enim, qui aeris Corinthii meminere, illud quidem in signa, vasa, tripodes, candelabra, paropsides etc. impensum tradidere, at in monetam nemo omnium. Praeterea instituto in similibus numis experimento compertum est, ne minimam quidem auri partem iis esse immixtam. Vide de his plura apud Savotum[k]), Jobertum[l]), ejusque censorem Bimardum[m]).

Ceterum quaecunque sit numorum aeneorum spectato metallo ignobilitas, atque ut iidem dicantur Martiali *nigrae sordes monetae*[n]), plurimum tamen nos, qui scientiam, non metalli nobilitatem spectamus, illis obstrictos profitemur, quia maxima monetae veteris pars aenea tota est, et inde ab Augustorum aetate in Graecia, et generatim extra urbem fere unica.

z) Num. ant. P. II. c. 17. a) L. XXXIV. § 3. b) L. II. c. 16. c) L. V. c. 3. d) Satyr. c. 50. e) L. XVI. c. 19. f) de Pyth. orac. sub init. g) l. c. h) Discorso sopr. le med. L. I. c. 7. i) l. c. P. I. c. 2. fin. et P. IV. c. 8. k) l. c. P. II. c. 17. l) T. I. p. 43. m) Ibid. p. 62. n) L. I. ep. 100.

CAPVT VIII.

De vario veterum triplicis metalli ad monetae negotium delectu.

Articulo praecedente diversam triplicis metalli probitatem peregimus. At modo, quod populis, urbibus, regibus varia aetate ad feriundam monetam probatum fuerit metallum, obiter intueamur. Neque enim omnis populus, urbs, regnum omni aetate, aut eodem tempore triplex metallum in numos formavit, sed, ut patebit, vario usi sunt in ejus delectu instituto. Prava hac in causa judicia, quae in plurium insignium virorum operibus propagata reperias, hanc quoque disquisitionem jure imperare videntur.

Adfirmare non dubitavit insignis Jobertus, reges et urbes Graecas diu ante urbem conditam perelegantes ex triplice metallo numos cudisse [o]). Magis diserte Passerius, antiquissimam ubique semper fuisse monetam aeneam [p]). At enim omnes rei monetariae veteris causas penitius rimanti facile patebit, antiquissima aetate urbibus Graecis non fuisse monetam, nisi argenteam, rarius auream, at urbibus Italicis nonnisi aeneam.

Atque hanc ego sententiam antequam probatum eam, quaedam necessario video esse praemonenda. Antiquissimam aetatem cum dico, intelligo eam, quae a primo rei monetariae exordio usque ad vicina Philippo II. Macedoni tempora fluxit. Cum urbes Graecas nomino, non modo Graeciam propriam intelligo, sed et urbes omnes Graecae originis per tres orbis cogniti partes sparsas, ne quidem demptis Cyrene Africae, Massilia Galliae, Emporiis et Rhoda Hispaniae. Cum urbes Italicas dico, Italiam intelligo mediam, Romam cum Latio et adjacentibus regionibus, tum Etruriam, Vmbriamque, nam Italia superior Gallis habitata numorum fere sterilis semper fuit, inferior dempto Samnio fere tantum urbes Graecae prosapiae complexa est. Denique monendum adhuc, criteria numorum remotae antiquitatis consistere in ratione picturae, in modo inscriptionis, et literarum forma, in concavo partis aversae, sive quadratum informe illud sit, sive certus quidam typus, inque aliis causis, quas nunc προληπτικῶς paucis attigisse satis fuerit, sed olim copiosius persequemur.

His, ut oportebat, praemissis, nullum ajo exstare monetae Graecae numum aeneum, qui ex similibus causis longam praeferret senectam, et si quis forte alicubi repertus est, vereor magnopere, ne amissa argenti bracteola, cujus ope argentum olim est mentitus, aeneus evaserit, nam vetustam eam fuisse fraudem, alibi docebimus. Inspice, si lubet, longum monetae aeneae Syracusanae agmen, in qua nullum sane reperias numum, qui sive inscriptione SVRA. pro ΣΥΡΑ., sive picturae ratione vetustissimo tantum aevo propria, remota sibi tempora possit vin-

o) Tom. I. p. 5. p) Paralip. ad Dempst. p. 157.

dicare; omnes, qui hac sunt indole, argentei sunt etiam. Eodem modulo metire monetam Tarenti, Rhegii, Athenarum, et aliarum, quascunque velis, urbium Graecarum. Deinde sententiam meam invicte stabiliunt numi urbium partim earum, quae serius eversae fuere, partim earum, quae aliud sibi nomen indiderunt, sed quarum tamen cum utroque nomine numos habemus superstites. Naxus Siciliae a Dionysio seniore eversa V. C. 351. nullos nobis reliquit numos aeneos, argenteos omnes, et magno quidem numero. Atqui si vetustissima urbium moneta fuisset aenea, contrarium potius debuerat accidere. Ergo Naxus citius esse desiit, quam moneta aenea per urbes Graecas valere coepit. Eodem modo Cauloniae per Pyrrhi bellum dirutae non habemus nisi argenteos, eosque omnes operis pervetus aevum testantis, aeneum nullum. Fuit Sybaris urbs Lucaniae clara, et numorum antiquissimae fabricae fertilis. Eversa a Crotoniatis V. C. 243. instaurata denuo a Graecis circa annum V. C. 310. partim ex vetere nomine Sybaris, partim Thurium dici coepit, et deinceps perrexit aliquamdiu utroque nomine ferire numos, donec Sybaris nomen plane esset abolitum. Necesse est ergo, qui numi Sybaris nomen inscriptum habent, hujus urbis esse antiquissimos. Atqui certum aeneum cum mentione Sybaris nullum hactenus reperi, posterioris Thurii cum argenteos, tum aeneos. Zancle Siciliae expugnata a Messeniis Peloponnesi circa annum V. C. 273. Messana a novis incolis coepit appellari. Jam vero et Zancles nomine nullum habemus numum, nisi argenteum. Ex eodem metallo sunt numi omnes Messanae nomine inscripti, quicunque certos habent remotioris aevi characteres, at quicunque artem recentiorem produnt, partim argentei sunt, partim aenei. Eadem urbs a Campanis circa annum V. C. 475. occupata, pro Messana aliquanto post Mamertina, seu Mamertinorum dici coepit, ac continuo, rariore jam tum per Graecas urbes argento, numos omnes Mamertinorum nomine notatos habemus aeneos, nullum certae fidei argenteum. En ab his exemplis monetam Graecorum, perinde ac saecula, a metallo nobiliore ad ignobile prolapsam, non contra. Sed ne solis Graeciae magnae, vel Siciliae exemplis inhaereamus, etiam Graeciae propriae institutum inspiciamus. Praecipuum ad causam meam argumentum dabunt clarissimae Hellados Athenae. Vetustissimam earum monetam fuisse argenteam, praeterquam quod istud ejus fabrica manifeste docet, ab ipso etiam Atheniensium plebiscito erudimur. Nam cum circa annum V. C. 340. induci coepisset moneta aenea, paullo post ejus usus fuit antiquatus, nunciante praecone: *ἀργυρῳ γαρ χρωμεθα, argentio enim utimur,* de quo vide plura in numis Athenarum. Eodem modo perlustra numos urbium Asiae, insularum, ac Cretae praesertim, quos omnes, si modo ex certis causis remotiori aevo debebuntur, non reperies, nisi argenteos. Dici nequit, aes adversus aeruginem non satis validum tantum aetatem ferre non potuisse. Etenim urbium Italicarum antiquissimos habemus aeneos, et quod saepe factum, numi aenei vernice, ut aimus, operti quamcunque aetatem ferunt.

Ab urbium numis ad regios deflectamus, iis in judicium vocatis, qui ante Philippi II. regnum signati sunt, nam inde ab hoc omnium fere regum numos habemus aeneos quoque. Habemus ante istud tempus cognitos ex numis reges Macedoniae, Siciliae, Cariae, Cypri. Omnes vere horum numos esse argenteos, aeneos vero, qui iis tribui solent, aut regibus, quorum nomina inscribuntur, non esse synchronos, aut ad posteriores ejus nominis reges pertinere, aut esse incertos, aut dubiae fidei, nolo hic longius disputare, quia haec omnia peti possunt ex eorundem regum numis, in quorum enarratione singula haec capita adcurate enucleabuntur.

Dixi principio, in antiquissima Graecorum moneta etiam auream putandam. Revera ex hoc metallo exstant numi antiquissimi, sed urbium tantum, nam aureum regium, qui Philippum II. praeverteret, demptis Persarum Daricis, non novi. Exempla aureorum omnibus canae vetustatis notis insignium habes apud Pellerinium [q]), tum quae sparsim per opus suum recitavit, ut in moneta Cyzici, Pergami etc., quae exempla, etsi rara sunt, et paucissimarum tantum urbium, satis tamen valent ad comprobandam monetae aureae antiquitatem. Teste Herodoto [r]) jam Polycrates Sami tyrannus numos aureos signavit, magnam vim monetae patriae e plumbo feriens (*ἐπιχώριον νόμισμα κόψας*), eamque auro obducens Lacedaemoniis obtulit, etsi ipse auctor facto huic fidem non adstruat. Fuit Polycrates aequalis Cambysis, floruitque annis ante Christum D. et amplius.

Altero loco dixi, antiquissimos urbium Italicarum numos non fuisse nisi aeneos, quod quidem argumentorum agmine comprobare necesse non est, cum nemo, opinor, sit, qui istud in dubium vocet, et cui cogniti non sint Italicarum urbium asses aut ejus partes remotissimis temporibus fusi. Paucae in hoc tractu urbes argentum in monetam conflarunt, neque praeter Populoniam et Faliscos aliam novi, illa haud dubie commercii cum Graecis causa, quia maritima, Falisci, quia ipsi origine Graeci etiam in hoc Graecorum institutum servarunt. Romanorum monetam antiquissimam fuisse aeneam cum scriptores veteres omnes, tum et numi ipsi docent, et docebimus liberaliter in prolegomenis ad numos consulares. Quapropter de Italica tantum moneta intelligendum est, quod dixit Isidorus [s]): *Antiquissimi, nondum auro argentoque invento, aere utebantur. Nam prius aerea pecunia in usu hominum fuit, post argentea, deinde aurea subsecuta, sed ab ea, qua coepit, nomen retinuit. Vnde et* aerarium *dictum, quia prius aes tantum in usu fuit, et ipsum solum recondebatur, auro argentoque nondum signato, ex quorum metallis quamvis postea facta fuisset pecunia, nomen tamen aerarii permansit ab eo metallo, unde initium sumpsit.* De eadem Italica intelligendus est locutus D. Augustinus, cum ait [t]): cur habendus honor *deo Aesculano et filio ejus Argentino, ut habeant aeream argenteamque pecu-*

q) Rec. III. tab. 115. r) L. III. c. 56. s) Orig. L. XVI. c. 17. t) de civit. Dei L. IV. c. 21.

niam? nam ideo patrem Argentini Aesculanum posuerunt, quia prius aerea pecunia in usu esse coepit, post argentea. Additque lepide: *miror autem, quod Argentinus non genuit Aurinum, quia et aurea subsecuta est, quem deum isti si haberent, sicut Saturno Jovem, ita et patri Argentino et avo Aesculano Aurinum praeponerent.*

Quaeri hoc loco potest, utrum constet de certa aliqua causa, cur Graeci ab argento et auro, Itali ab aere rem monetariam auspicarentur, alteris argentum et aurum, alteris aes unam mercis rationem haberet. Ajo, de solo mihi utriusque gentis constare instituto, non tamen de certa causa. Et vero non paucis Graeciae populis ipsa loci natura argentum in monetam liberaliter praeparavit. Ejus copiam reperere Athenienses in fodinis suis Laureoticis, Thasii in Scaptesyla, Damasteni Epiri in vicino tractu. Argento igitur in monetae usum a populis locupletioribus antiquitus constituto, alii quoque partum commerciis argentum incudi commiserunt. Atqui turpe Graecis fuisse visum, a moneta argentea ad aeneam transire, memoratum supra Atheniensium exemplum affatim docet, a quibus invecta recens moneta aenea paullo post iterum fuit abrogata. Alibi causae civiles fecerunt, ut metallum ignobile in monetam praeferretur. Apud Spartanos Lycurgus, ut privatorum luxum, ambitionem, potentiam, magna in liberis civitatibus pericula averteret, antiquata moneta aurea atque argentea ferreae usum instituit, quod tradidere scriptores copiosi alibi a nobis citati. Ac forte Italiae civitates eadem cum Lycurgo pericula veritae in moneta aenea acquievere, atque ipse etiam Servius Tullius, monetae Romanae auctor vulgo creditus. Quod deinde civitatibus evenire solet, quae non contentae aviti agri finibus foras cupiditatem evagari patiuntur, ut, non sufficiente ad meditatos sumptus aere, nobiliorem, ac propterea magis validam cogantur monetam auxilio vocare, istud Spartanis, Romanisque evenisse comperimus. Illi instituti, quod a Lycurgo acceperant, in speciem tenaces a feriundo tum quidem argento abstinuerunt, sed tantam per bella externa auri, argentique signati vim thesauro publico intulerunt, quantam teste Platone per reliquam Graeciam reperire non fuit. Romani nulla lege adstricti, liberaliore deinde per Pyrrhi bellum cum civitatibus Graecis commercio juncti, assuescere etiam monetae argenteae coepere, cumque paullatim regionibus transmarinis inhiarent, ex argento etiam ferire numos ad propositum suum magis valituros.

Graeci primum regum Alexandri successorum, deinde Romanorum bellis attriti impellente penuria aes etiam in monetae consortium admittere sunt coacti. Sed est verisimile, a plerisque civitatibus in monetae consortium vocatum etiam aes causa usus commodioris, cum leviores sumptus in foro rerum venalium faciendi essent, ad quem finem in argento obtinendum necesse fuit tam tenues, levisque ponderis ferire numos, ut tractati e digitis facile elaberentur, et saepe elapsi reperiri amplius non possent, cujusmodi numos obvios habemus in moneta Attica, et magnae Graeciae. Enimvero existimo,

5

tam frequens in minutissimo argento jacturae non modo periculum, sed jacturam ipsam in causa fuisse, cur exsisterent Athenis jam antiquitus oratores, qui monetae aeneae usum suasere, de quo agemus late in moneta Attica. Denique Romanorum jugum perferre jussi Graeci aut nullos amplius signavere numos, aut maximam partem nonnisi aeneos, argento nonnisi paucissimis permisso. Aureos imperatorios, eosque rarissimos non habemus nisi Caesareae Cappadociae, et Gabalae Syriae.

CAPVT IX.

De pondere ac valore monetae veteris.

Numis veteribus cujuscunque metalli certum fuisse publice praescriptum pondus, et a pondere suum illis stetisse valorem, adeo verum est, ut, si comprobare vellem, actam videar rem agere velle. Sed quae fuerit ponderis veterum natura atque conditio, en tibi materiam vastam, et si qua alia salebrosam, inde ex quo renatae sunt literae, magna contentione disputatam a viris summi ingenii et eruditionis, Agricola, Budaeo, Hotomanno, Jos. Scaligero, Camerario, Snellio, Gronovio, ut praeteream eorum, qui hos secuti sunt, commentarios. Si ex horum laboribus indefessis vigiliisque istud obtinuimus, quod in rebus multis ad hoc argumentum spectantibus multo magis expeditam habemus rationem, saepe etiam manifestam et evidentem, at fatendum est etiam, multa esse adhuc in hac causa dubia atque incerta, multa Cimmeriis adhuc noctibus involuta, quod satis ex eruditorum, quos citavi, litibus atque dissidiis apparet.

Difficultates, quae hanc causam circumstant, multiplicis sunt generis, ac tantae, quas nullum vel ingenium, vel tempus posse amoliri cordatus quisque facile mecum intelliget. En earum praecipua nonnulla capita. Multi auctores veteres, qui de pondere ac valore scripsere, quorumque nos auctoritati tribuere multum solemus, aut in transcursu tantum hanc causam attigerunt, aut, etiam cum ex proposito eam tractare sunt aggressi, rationem nobis mire confusam impeditamque reliquere. Plinius, qui causas monetae Romanae inde ab ejus exordio enarravit, tam ambigua istud, impeditaque oratione peregit, ut, qui verum ejus sensum elicere sunt conati, plerique nihil adferrent, quod non alii reprobandum ducerent. Livius, qui magnam historiae partem ex aliorum commentariis conscripsit, tam saepe miras ponderis, valoris, appellationum rationes contulit, ut satis appareat, eum scientiae hujus vel fuisse rudiorem, vel operae pretium non putasse, magnam ad hoc examen ἀκριβειαν conferre. Enimvero quod de monetae Atticae valore scripsit*), imperite hercle, si scriptorum omnium consensum, atque

*) L. XXXIV. c. 52.

ipsam etiam experientiam contendas, diffidere praestantissimi auctoris in hac causa testimoniis jubet. Non leve etiam malum, quod auctores veteres pondus ac valorem saepe non perscripserunt, sed notis arithmeticis indicarunt tantum, quas deinde non intellectas rudes librarii turpiter corrupere. Alias ars critica, ut oportuit, restituit feliciter, aliis alii formam dedere, qua suam oportunius juvari sententiam viderunt. Accedit grammaticorum inferioris aevi mira sive ignorantia, sive perversitas, quando, non servato temporum discrimine, vetera monetae vocabula, denarios, sestertios, asses etc. aetatis suae monetae applicant, quae tamen spectato sive pondere, sive valore nihil jam cum antiquata illa habuit commune. Quam tum licentiam fuisse communem, et promiscuam, ex eo patet, quod Justiniano etiam singulari constitutione reprimenda visa fuit, in qua legimus[x]): *Verba superflua, quae in donationibus poni solebant, scilicet sestertii, numi unius, assium quatuor, penitus esse rejicienda censemus. Quid enim verbis opus est, quae rerum effectus nullus sequitur?* Accedit etiam, quod pondera in singulis fere civitatibus fuere varia, neque illa a scriptoribus, parum in hac parte plerumque religiosis, ut oportuerat, discreta, ac denique, quod ad definiendum numorum valorem unum ex praecipuis est, quod ignoramus, quae quavis aetate fuerit auri ad argentum, hujusque ad aes ratio, quae, ut hodie, sic olim quoque, varia fuit. Herodoti aetate fuit aurum ad argentum, ut 1. ad 13.[y]), Platonis, ut 1. ad 12.[z]), Menandri poetae, cujus testimonium citat Pollux[a]), ut 1. ad 10. Apud Romanos initio fuisse ut 1. ad 15., at brevi post majore copia auri Romam translata ad imitationem Graecorum fuisse ut 1. ad 10. existimat Gronovius[b]). Posteriorem hanc rationem colligunt eruditi ex pacis legibus cum Aetolis initae, perhibente Livio[c]): *Pro argento si aurum dare mallent, darent, convenit, dum pro argenteis decem aureus unus valeret.* Praeeunte Suetonio[d]) visum nonnullis, per Julii Caesaris in provinciis rapinas adeo viluisse aurum, ut esset ad argentum, ut 1. ad 9., quin secundum alios, ut 1. ad 7½. Vide Arbuthnotium[e]). Sed Cl. Dupuy Gallus Gronovii dictata refellens adserit, fuisse apud Romanos auri ad argentum rationem fere duodecuplam[f]).

Ac veterum quidem artis magistrorum, quos supra memoravi, Budaei, Hotomanni etc. tanto magis incerta, fluctuansque debuit esse doctrina, quod unis fulti veterum testimoniis, tam saepe, ut diximus, vagis, mendosis, tam perfunctorie prolatis agere rem suam instituerunt, omisso omni numorum ipsorum examine, quorum ipsis justa copia praesto non fuit, sed qui utique, spectato pondere, metallo, ejus varia mixtione, multisque aliis causis, plurima docent, quae auctores veteres ne verbo quidem atti-

x) Cod. L. VIII. tit. 54 l. 37. y) L. III. c. 95. z) in Hipparcho p. 231. a) L. IX. § 76. b) de sestert. L. III. c. 4. init. c) L. XXXVIII. c. 11. d) J. Caes. c. 54. e) Tab. ant. num. Diss. I. c. 6. f) Bell. Let. T. XXVIII. p. 687. seq.

gere. Istud vero examen, quod ex praecipuis unum erat, fuisse ab iis omissum, uno occupatis eruditionis apparatu, pridem conquesti sunt Eisenschmidius in praeclaro suo commentario de moneta vetere, et Khellius noster[g]). Cautius saeculi nostri philologi, ac praecipue in commentariis suis eruditi Galli audiendos quoque numos in hoc judicio voluerunt, et partim perperam ab illis tradita correxerunt, partim ab ipsa experienta docti novas solidasque leges in hanc scientiae partem invexerunt. Sed etiam in hoc tramite cum multis difficultatibus luctandum fuit, saepe desperato remedio ad conjecturas denique confugiendum. Non enim raro scriptorum testimonia a captis ex moneta experimentis dissident, aut modus defuit, illa cum his conciliandi. E. g. Passim docent veteres, drachmam Atticam cum denario Romanorum ejusdem fuisse ponderis, et valoris; at constat experientia, inter utrumque numum spectato pondere intercessisse discrimen non contemnendum, de quo agemus explicatius in diatriba de numis consularibus. Memorant auctores non pauci numos Atheniensium aureos, Demosthenes stateres aureos Cyzicenos, Thucydides Phocaicos, Plinius Victoriatos argenteos ex Illyrico advectos, sed omnes hos nobis hactenus incompertos. Nihil vero incertius testimoniis illis, quae inferioris aevi scriptores nobis obtrusere. Eruditi non pauci subtiliter explicuerunt numos aureos solidos, semisses, et tremisses, quos ab Alexandro Severo fuisse signatos tradit Lampridius, verum hi aeque nobis sunt ignoti, ac aurei illi, quos ab eodem cum Alexandri M. habitu magno numero fuisse cusos idem refert, aut aurei, quatuor, sex, octo, viginti drachmas adpendentes, quin et bilibres CXC. drachmarum, et adeo centenarios duarum minarum pondere, quos ab Elagabalo fuisse signatos tradidit Lampridius[h]). Quo deinde loco putabimus testimonia Trebellii, aut Vopisci, aeneos nobis denarios, et sestertios propinantium, tum et Philippeos aureos, Philippeos argenteos minutulos, Philippeos aereos, atque etiam trientes Salonianos etc? Vtrum dignam hanc mercem existimabimus, in qua explicanda velimus crisin nostram occupari, quando eam ignorat experientia, nobis vero cognita non est, nisi ex oraculo scriptorum, qui, ut communis fert opinio, ipsam eam historiam, quam scripserunt, ignoravere? Omitto hic Zonaram, Cedrenum, aliosque ejusdem meriti, tum et lexicographorum, et chronographorum gregem, qui veteris monetae pondus ac valorem aut suomet judicio inique, aut ex veterum scriptis male intellectis definivere, a quorum dictatis hausta ex numis ipsis doctrina longissime abit. Atqui si missis scriptorum testimoniis cum solis rem agere numis instituas, quam molestam hi quoque ipsi, impeditamque offerunt rationem! Pondus in aureis non modo mire dispar, sed etiam ejus modi, ut, qui leviores sunt, certam et aequabilem ad graviores rationem non sequantur. Ejus exemplum dabunt aurei Lysimachi, Philippi,

g) Adpendic. II. p. 16. h) in Alex.

Alexandri M., quorum quidem aurei ordinarii pondere sunt satis aequali, at qui his vel graviores multo, vel leviores sunt, incertos nos relinquunt, quo minus veram eorum ad ordinarios rationem possimus definire. Non minor in moneta argentea ponderis varietas. Etsi enim alicubi, v. g. in tetradrachmis Atticis, Thasiorum, Macedonum etc., in didrachmis Velitarum, Tarentinorum, Metapontinorum etc., in drachmis Dyrrhachenorum, Apolloniatarum etc. pondus satis juste congruat, arduam tamen is sibi provinciam imponet, qui volet monetae argenteae, v. g. Syracusanorum, pondere mirum differentis certam secum rationem reperire. Tempora, inquies, esse distinguenda, atque aliis aliud pondus adsignandum. At enim quis noverit haec apte tempora distinguere? Quae deinde ponderis in moneta Romanorum argentea deminutio? Non enim sub sequentibus imperatoribus tanta fuit ponderis in hac aequalitas, quanta sub primis. Refert Plinius[1]), regem Taprobanes, cum in captiva pecunia, quam apud Romanos tempestate in eam insulam compulsos reperit, pares pondere denarios videret, cum diversae imagines indicarent, a pluribus fuisse signatos, admiratum Romanorum justitiam legatos ad Claudium misisse, per quos amicitiam peteret. Minor fuisset regis admiratio, si fortuna eos illuc adegisset aetate imperatorum, qui successere, qua pondus paullatim coepit imminui. Adde monetam argenteam inde a Severo non Romae modo, sed etiam in provinciis, si qua adhuc in his signata fuit, vilioris metalli admixtione pessime corruptam, de quo jam alibi egimus, unde necesse fuit, veterem monetae argenteae cum aenea rationem perverti. Adde, inde a Gallieno veterem monetae aeneae modum plane immutatum, ac deinceps in ea feriunda nullum amplius certum pondus, atque, ut videri possit, mere arbitrarium obtinuisse. Adde denique, cum pondere ipsa etiam monetae vocabula fuisse mutata, quorum significationem magnam partem difficile est definire.

Atque cum his difficultatibus confligendum fuit illis, qui hanc sibi philologiae partem, quae de pondere ac valore monetae veteris agit, enucleandam explicandamque sumpsere, neque adeo mirum, si in veterum dissensu cogerentur dissentire et ipsi, et si quid illi confuse et implexe tradidere, in iis evolvendis nondum nobis hactenus plene satisfecere. Jam vero ad eorum consulendas lucubrationes omnes eos, qui dignum ex molesto labore fructum se consecuturos sperant, sic hortamur, ut permissum nobis putemus, in nostro hoc opere ab implexo hujus argumenti examine abstinere. Cujus equidem propositi facilem merebor veniam, non modo, quod haec aliunde peti possunt, sed etiam quia plerique illi, qui numos veteres comparant, iis fere tantum ad historiae, geographiae, mythologiae, sacrorum profanorumque rituum, et quae sunt id genus alia, cognitionem utuntur, parum soliciti, quod fuerit eorum pondus legitimum, quis eorum valor

1) L. VI. § 24.

sive secum ipsis, sive cum nostrae aetatis moneta comparatus. Quae causa fuit, cur ii, qui artis nostrae praecepta tradidere, aut ad explicanda numorum veterum argumenta incubuere, hanc ejus partem aut penitus negligendam duxerint, aut nonnisi leviter, ac quantum causa postulare est visa, tractaverint. Quin et illustris Baro Bimardus, qui Joberti opus scientiam numismaticam complexum in severum examen vocavit, tantum abfuit, ut doctrinam hanc ab auctore praetermissam aegre ferret, ut propter allatas causas excusaret etiam, neque ejus defectum, quod alibi facere instituit, supplendum existimaret [k]).

Sunt tamen causae, quae argumentum istud penitus a nobis negligi artis ipsius numismaticae ratio vetat. Nam sunt numi non pauci Graeci aeque ac Latini, qui sive pondus, sive valorem aut perscribunt, aut notis indicant. Varios hos modos cum coram proponi praesentis operis institutum plane exigat, necesse erit etiam, ut recte intelligantur, de monetae veteris pondere et valore nonnihil attingere. Dabimus ergo primum catalogum numorum, qui utriusque manifestas notas ostentant, deinde, quae ad earum explicationem servire possunt, in medium proferemus.

Ponderis aut valoris indicia in numis Graecis.

ΔΙΔΡΑΧΜΟΝ, vel *ΔΙΔΡΑΓΜΟΝ* cum capite Neronis, verisimiliter Caesareae Cappadociae signati. Sunt *argentei*, quorum is, qui est in museo Caesareo, appendit paullo plus duabus drachmis Dyrrhachenis. Pembrockianus grana Anglicana 113. Hi numi copiosius describentur in moneta Neronis commatis peregrini, quos vide.

ΔΡΑΧΜΗ. ΕΤ. Ε., pro quo alii legunt *ΔΡΑΓΜΗ. ΕΦΕ.* in numis Neronis. Sunt *argentei*, et teste catalogo Pembrockiano adpendunt grana 59. Vide hos quoque eodem loco latius descriptos.

ΔΙΔΡΑΧΜ. vel *ΔΙΔΡΑΧΜΟΝ* in *aeneis* I. et maximi moduli Rhodiorum, tam autonomis, quam Tiberii et Juliae, Nervae et Trajani. Vide numos Rhodi.

ΔΡΑΧΜΑ in autonomis Byzantiorum *aeneis* III. formae.

ΑCCΑΡΙΑ. ΤΡΙΑ. et *ΑΤΩ.* in *aeneis* autonomis Chiorum, quos vide.

ΑCCΑΡΙΟΝ. in iisdem.

ΑCCΑΡΙΟΝ. ΗΜΙCΥ., vel *ΑCCΑΡΙΝ. ΗΜΤCΥ.* (sic) in iisdem.

ΤΡΙΩΒΟΛΟ. in autonomo *aeneo* Samothraciae, quam vide.

ΟΒΟΛΟΣ. in *aeneis* Metaponti, et Chiorum.

ΗΜΙΟΒΕΛΙΝ. (sic) *ΑΙΓΙΟΝ* in autonomo *aeneo* Aegii Achaiae.

ΔΙΧΑΛΚΟΝ. in *aeneis* autonomis Chiorum.

ΧΑΛ. ΧΑΛΚΟΥΣ. in autonomis *aeneis* Antiochiae Syriae.

SICLVS, vel ejus DIMIDIVM, vel ejus QVADRANS charactere Samaritano inscripti numis principum Hasamonaeorum Judaeae.

Signa valoris aut ponderis minus certa.

ϛο XIII. in *argenteis* Syracusarum.

---

k) in praefat. ad Jobert. p. XXXI.

Adde globulos, vel lineolas in numis Rhegii, Catanae, variarumque Siciliae urbium.

Ponderis aut valoris indicia in numis Latinis.

I. nota assis, S semissis, o forma globuli nota unciae in moneta *aenea* Romae consularis, urbium Italicarum, coloniarum Romanarum magnae Graeciae, quin et nonnullarum Hispaniae, ut Carteiae, Cordubae.

X vel XVI. nota denarii, V. vel Q quinarii, IIS vel HS sestertii, in moneta *argentea* consulari Romanorum.

↓X. XXXX. XX. in moneta *aurea* magnae Graeciae jam Romanis subjectae.

Omnes has monetae Latinae consularis notas vide explicatas in diatribe de numis consularibus.

II. I. S. in *aeneis* Neronis.

Hos numos adcurate descriptos additis meis observatis reperies is moneta Neronis.

I. K. M. X. XX. XXX. XXXX. et signa similia, quae sunt obvia in numis imperatorum Orientis, sed de quibus ex instituto agetur alibi.

Repraesentavimus ponderis valorisve vocabula omnia, notasque certas aut saltem verisimiles in universa re numismatica veterum occurrentia, quae ut rite intelligantur, aliqua de ponderis apud Graecos recepti ratione sunt praecipienda.

Maximum Graecis pondus *talentum*. Fuere talenta Atticum, Aegineum, Alexandrinum, Aegyptium, Corinthium etc. solo pondere diversa, sic ut singula continerent 6000. drachmarum, ponderis utique ad talentum suum analogi. Sed observatum eruditis, cum talento nihil adjicitur, intelligendum talentum Atticum. Continet istud 60. *minas*, mina 100. *drachmas*, ergo talentum 6000. drachmarum. Ex quo suapte sequitur, talentum pecuniam non fuisse, sed pecuniae congeriem. Cum nobis de pondere drachmae Atticae ex obviis tetradrachmis Atticis constet, et constet praeterea, spectato valore drachmam fuisse denario Romanorum aequiparatam, facile est talenti valorem eruere. Sed nolo in hoc argumento esse longior, cum de eo ex instituto acturi simus in diatriba de numis Romanorum consularibus, eorumque in sestertiis numerandi ratione, tum et paullo infra valorem talenti argentei ex numis Atticis, quoad ejus fieri poterit, simus fixuri.

Mina, sexagesima talenti pars, et 100. drachmarum potens, ut dictum. Haec quoque pecunia non uit, sed pondus tantum, et congeries. Lubet in eorum gratiam, qui veteris ponderis rationes explorant, citare insigne pondus Chiorum ex plumbo in ipsa Chio repertum, illudque duarum minarum teste inscriptione *ΔΥΟ. ΜΝΑ.*, quod adcurate pictum stitit Comes Caylus [1]).

Drachma centesima minae pars, ut diximus. Hujus ponderis copiosos habemus numos Graecos argenteos, praecipue Apolloniae et Dyrrhachii Illyrici urbium, Massiliae, Chiorum etc., tum et Alexandri M., regum Cappadociae, Parthiae etc., adde ejusdem fere ponderis

1) Rec. Tom. II. p 143.

denarios Romanorum praecipue stante adhuc republica, et imperatorum usque ad exitum secundi saeculi. Ad hanc classem pertinent numi inscripti ΔΡΑΧΜΗ, vel ΔΡΑΓΜΗ, quos in catalogo dedimus.

Cum drachma esset moneta argentea, invaluit serius, ut drachmae dicerentur etiam numi aenei, ut vidimus in citato Byzantiorum numo ΔΡΑΧΜΑ, et videbimus in sequentibus ex drachma compositis. Videntur ergo nonnullae civitates in monetae suae appellationibus non metallum, sed unum pondus spectasse. Aliae nomine drachmae argenteam tantum pecuniam intellexere, capto haud dubie ab Atheniensibus more, sed quos constat etiam, quamdiu res eorum fuere integrae, non aliam, quam argenteam, signasse monetam.

Composita ex drachma.

Didrachmum, sive *duarum drachmarum.* Ejus mentio aliquoties apud veteres occurrit. Apud Matthaeum [m]), accesserunt ad Petrum, *οἱ τα διδραχμα λαμβανοντες, qui didrachma accipiebant.* Etiam Polluci memoratur διδραχμον [n]), aitque, fuisse veterem Atheniensium monetam bovis imagine insignem, sed quam ignorat antiquariorum experientia. Didrachmorum veteris monetae Graecae ingens superest numerus, eorumque illustris series in numis Syracusarum, Veliae, Tarenti, etc. varia tamen, si pondus spectes, ad drachmam Atticam ratione, sive quod proprium suum habuere pondus, sive aliter monetam suam divisere.

Vocabulum didrachmi vidimus inscriptum numis Neronis argenteis, nimirum ΔΙΔΡΑΧΜΟΝ, vel ΔΙΔΡΑΓΜΟΝ, sed quemadmodum aeneae quoque exstant drachmae, sic et aenea didrachma testibus citatis Rhodiorum numis.

Tridrachmum, seu trium drachmarum, numis inscriptum non reperitur, vocabulum tamen istud apud Pollucem exstat [o]), et haud dubie inter numos Graecos multa erunt tridrachma, quia eorum multi duas drachmas Atticas justo excedunt, et a tetradrachmis justo deficiunt, sed quod in hac urbium Graecarum varietate ponderis difficile est definire.

Tetradrachmum, drachmarum quatuor, numus argenteus, memoratus item Polluci. Nota, et passim in museis obvia Atheniensium tetradrachma, de quibus et Livius [p]): *Signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorum; tetradrachma vocant.* Et Cicero [q]): *Nam jam ternis tetradrachmis triticum apud Dolabellam est.* Tetradrachma insigni numero ad nos pervenere. Philippi II. et Alexandri M. illustre est agmen, et deinde multorum regum ejus successorum. Deinde civitatum, ac praecipue maritimarum Asiae minoris et Phoeniciae, at propter numerum vilescunt tetradrachma Thasiorum, et Macedoniae jam Romanae. Commode hoc loco nobis dicetur

Stater, numus Graecorum argenteus et aureus. *Argenteus* idem cum tetradrachmo habitus, drachmarum scilicet quatuor. Hero Alexandrinus: ὁδε στατηρ δραχμας δ ἐχει, *stater drachmas 4 habet.* Christus pro se, et Petro soluturus singula

m) XVII. 24. n) L. IX. § 60. o) l. c. p) L. XXXIV. c. 52. q) ad Fam. L. XII. ep. 13.

didrachma census imperat Petro, ut hamum in mare jaceret, et inventum in capto pisce *staterem* pro se ac Petro publicanis daret[r]). Stateri etiam Hebraeorum *siclus* a nonnullis aequiparatur, sed de quo agemus in numis Judaicis.

Stater *aureus* frequentius a veteribus memoratur, et ait Pollux[s]); si dicatur *aureus* (χρυσους), subintelligi staterem, sed si *stater* solum, non semper intelligi staterem aureum. Varii generis stateres aurei memorantur, a principibus vel populis appellationem nacti, scilicet: Croesii, Darici, Philippei, Alexandrini, tum Corinthii, Phocaitae, et, qui aliis frequentius occurrunt, Cyziceni. Atticos citavit Harpocratio. Aureos hos stateres fuisse duarum drachmarum pondere, inter veteres convenit. Revera facto cum bilance experimento didici, aureos ordinarios Philippi, Alexandri, quibus adde et Lysimachi, proxime didrachmis Atticis respondere, atque ejusdem ponderis est etiam Daricus musei Caesarei, et qui vulgatus exstat im Pembrockiano[t]). Recte igitur omnes hi stateres valere dicuntur XX. drachmas, nimirum secundum decuplam auri ad argentum rationem. At sunt in museo Caesareo et alibi numi Alexandri M. non pauci, qui solidas 4 drachmas adpendunt, quos adeo jure distateres possis appellare.

Quaeritur, fuerintne omnes hi Graecorum stateres aurei, quos citavimus, vera moneta, et non potius imaginaria? De nonnullis, scilicet Daricis, Philippeis, Alexandrinis dubitari nequit, nam manibus eos tractamus, et postrema duo genera incredibili numero, et habent etiam pondus a veteribus stateri aureo praescriptum, ut diximus. At enim an exstiterunt etiam stateres Corinthii, Phocaitae, Cyziceni, Attici? Si veterum loquendi modum spectes, dubitari neque de his posset, nam perinde de his acceptis, expensisque loquuntur, quam de Daricis, et Philippeis. De statere Phocaita vide testimonia Thucydidis et Demosthenis, quae dabimus in numis Phocaeae Ioniae. Frequentior mentio stateris aurei Cyziceni. Juvat audire Demosthenem[u]): *Φορμιων δε φησιν, ἀποδουναι Λαμπιδι ἐν Βόσπορῳ ἑκατον και εἰκοσι στατηρας Κυζικηνους...ὁ δε Κυζικηνος ἐδυνατο ἐκει εἰκοσι και ὀκτω δραχμας Αττικας. Aït Phormio, Lampidi se in Bosporo reddidisse centum et viginti stateres Cyzicenos ... Valebat vero illic Cyzicenus viginti octo drachmas Atticas.* Hoc vetustior Xenophon saepe stateres Cyzicenos memorat in militum stipendia erogatos, et tanquam monetam regionibus et urbibus Euxino adsitis familiarem[x]). Ait Lysias[y]): *ἐπει δε οὐχ ὅσον ὡμολογηκειν εἰχεν, ἀλλα τρια ταλαντα ἀργυριου, και τετρακοσιους Κυζικηνους, και ἑκατον Δαρεικους, και φιαλας ἀργυριου τεσσαρας, cum autem non haberet, quantum professus sum, sed tria talenta argenti, et CCCC. Cyzicenos, et C. Daricos, et phialas argenteas quatuor etc.* Tam certa virorum gravissimorum et coaevorum testimonia de Cyzicenorum stateribus possunt hercle fidem

r) Matth. XVII. 24. seq. s) L. IX. § 54. t) Part. I. tab. 1. n. 2. u) in Phormion. p. m. 943. E. x) de exped. Cyri L. VI. et VII. y) in Erathosth. sub init.

facere, veram eos fuisse monetam, et passim in vulgus erogatam. At enim cur eorum nullus in hunc usque diem repertus? Non agitur moneta quaepiam vetustissima, cujus exempla omnia propter ipsa longi temporis spatia potuissent forte interire, sed aguntur numi, qui Alexandri adhuc aetate valuere, nam hoc jam regnante orationem supra citatam adversus Phormionem dixit Demosthenes; agitur moneta, quae spectatis testimoniis mox adductis magno esse numero debuit. Quocirca mirum sane videri possit, horum staterum ne unum quidem nostram aetatem tulisse, cum tamen ejusdem aevi habeamus innumeros stateres Philippeos, et Alexandrinos, neque deficiant etiam Darici a remotissimis Persis signati. Novi Suidam non modo dicere, Cyzicenos stateres fuisse *signatos*, et eleganter quidem, sed eorum etiam typos describere, nimirum una parte esse faciem muliebrem, altera leonis protomen [1]), ex quo consequitur, habuisse eos verum monetae modum. Verum respondeo, Suidam non addere, eos fuisse aureos, et cum exstent Cyzicenorum stateres argentei ejusdem rationis, quam Suidas dictaverat, ut dicetur in eorum numis, nulli vero, quod hactenus constet, aurei, jure possumus arguere, Suidae stateres tantum argenteos fuisse intellectos. Neque enim secundum citatum supra Pollucem, cum stater dicitur, aureus continuo est putandus. Quod si propter gravitatem scriptorum necesse putabimus veros ejus populi stateres aureos admittere, ex eadem causa necesse erit etiam, admittere stateres Phocaitas, Corinthios, Atticos. At ne horum quidem etiam populorum vel unus repertus est aureus, et Corinthiorum quidem nullum omnino habemus numum certum ex quocunque metallo, antequam Romanam coloniam recepissent, ab Atheniensibus vero unquam signatam fuisse monetam auream, jure, cum de hac agemus, negabimus. An ergo, inquies, falsum dixerunt auctores tot graves? Nequaquam istud adfirmavero, sed caute, et in vera significatione eorum videntur verba esse capienda. Enimvero eodem illi modo narrant accepta expensaque talenta, aut minas, quo stateres horum populorum aureos, neque tamen hactenus repertus est eruditorum quispiam, qui talenta aut minas signatos fuisse numos dixisset, et non potius *ἄθροισμα*, seu congeriem numorum. Ergo si in his, etsi revera non exstarent, tabulae confici poterant, et rationes pecuniariae subduci, cur non etiam in illis? Romani in sestertiis numerare perrexerunt etiam postea, quam nullus ab iis ex longo tempore sestertius fuisset signatus. Diximus supra, apud varios populos varium fuisse pondus. Graecorum stater aureus ordinarius adpendit drachmas duas, valuitque drachmas Atticas viginti; ergo, qui viginti drachmas possedit, tantumdem habuit, quantum qui staterem verum, seu Daricum, seu Philippeum, seu Alexandrinum. Eodem modo qui drachmas Atticas XXVIII. habuit, is dictus est habere staterem aureum Cyzicenum, quia is, ut diximus, tot va-

---

1) in *Κυζικηνοι στατηρες.*

luit, eum tamen non verum, sed imaginarium, quod perinde est. Non est mihi animus inquirere, quae causa fuerit, cur his numis, ut videtur, fictitiis uti placuerit Bosporanis, aliisque ponti Euxini accolis. Novimus, recepta consuetudo quantam ubique, et omni aetate vim exerceat, quae effecit etiam, ut hodieque Europae gentes pleraeque in ficta moneta pecuniarias rationes peragant. Ceterum si quis nondum his rationibus persuasus, stateres hos, ac praecipue Cyzicenos volet veram monetam putare, non magnopere repugnavero, mirum tamen semper videbitur, ejus nullas superesse reliquias.

Pentadrachmum, seu drachmarum V. memoratum Polluci [a]), quo pondere non pauci habentur numi Graeci, at quod idem eodem loco in numis recenset etiam πεντηκονταδραχμον, seu drachmarum L., istud profecto mirum; tanti enim ponderis numus argenteus vereor, ut aliquando in Graecia signatus sit.

Obolus secundum Polluccm drachmae Atticae pars sexta [b]). Fuit igitur saltem Athenis, in quibus, quamdiu sui juris et integrae fuere, nonnisi argentea pecunia valuit, numus argenteus. Generatim tamen Vitruvius obolos monetam aeneam vocat [c]), *ex eo etiam videntur civitates Graecorum fecisse, uti quemadmodum cubitus est sex palmorum, ita in drachma quoque eo numero uterentur; illae enim aereos signatos ex aequo sex, quos OBOLOS appellant, constituerunt.* Ad numos quod attinet, vocabulum *OBOΛOΣ* hactenus aeneis tantum, ut supra in catalogo vidimus, inscriptum reperitur.

Ex obolo componuntur

Diobolum, triobolam, tetrobolum, quae Polluci quoque in ordinaria Atheniensium moneta memorantur [d]). Denique huc pertinet *semiobolus*, Graecis ἡμιοβολιον, teste Polluce hic quoque monetae Atticae pars, ex Aristophane item confirmata [e]). Cum hujus comici aetate moneta apud Athenienses, nisi argentea, non fuerit, ut in horum numis docebimus, necesse erit, semiobolos quoque, duodecimam nempe drachmae partem, argenteos putare. Atqui, quod gravissimum est, ipsam quoque experientiam possumus in testimonium vocare. Etenim Atheniensium moneta argentea bilancis ope explorata non modo tetradrachma, didrachma, et drachmas insigni numero suppeditat, sed et tetrobola, triobola, diobola, obolos, semiobolos, quin et dimidium semioboli, seu oboli partem quartam, ut latius exponam in ejus populi numis. Aliud docent aliorum populorum numi, nam *TPIΩBOΛO.* et *HMIOBΕΛΙΝ.*, perinde ac *OBOΛOΣ*, aeneis tantum numis inscripta reperiuntur, ut supra in catalogo vidimus.

Chalcus oboli pars octava. Aeneum fuisse numum, ipsum nomen profitetur, et Dionysius rhetor, quia suasit Atheniensibus, ut pecunia aenea uterentur, propterea Χαλκους, *aeneus*, fuit appellatus [f]). Revera et aeneis tantum inscriptum

a) L. IX. § 60. b) L. IX. § 60. c) L. III. c. 1. d) L. IX. § 62. 63. e) l. c. § 64.
f) Athenaeus L. XV. p. m. 669.

legimus *ΧΑΛΚΟΥΣ*, et ex hoc compositum *ΔΙΧΑΛΚΟΝ*, seu *duo chalci*. Vide catalogum, et quae de hoc numorum genere in moneta Antiochiae Syriae notabimus.

Praeterea *λεπτον*, chalci partem septimam, aliaque minimi valoris nomina, quia numis inscripta non reperiuntur, et qui haec nosse volent, petere possunt ex rei monetariae veteris magistris, qui hanc partem ex proposito tractaverunt.

Assarius, Graecis *ἀσσαριον*, tractum ex Latinorum asse, qui et *assarius* dictus. *Ἀσσαριον* autem nomine intellectum Graecis Latinorum assem, arguitur ex collatis utriusque linguae scriptoribus. Nam quod de Camillo dixerat Livius[g]): *absens quindecim millibus gravis aeris damnatur*, id est: totidem assibus, dixit Plutarchus: *τιμημα μυριων και πεντακισχιλιων ἀσσαριων*[h]). Sed de assarii valore apud Graecos, et ad numos alios ratione lege disserentem Cl. Dupuy[i]).

Cum Romanorum assarius fuerit aeneus, verisimile est etiam, assarios Graecorum, qui vocabulum illud in linguam suam transtulere, non fuisse, nisi aeneos, praecipue cum ab eo tempore, ex quo Graeci hoc vocabulo uti coepere, vix amplius in Graecia numi alii, quam aenei, cusi fuerint. Memoratur etiam a grammaticis assarius argenteus, sed vel instar ponderis, vel cum respectu ad monetam Romanorum. Vide laudatum Dupuy. Ceterum, ut in catalogo vidimus, assarii nomen solis aeneis, et Chiorum tantum, inscriptum legitur, nimirum *ΑΣΣΑΡΙΟΝ*, *assarius unus*, deinde *ΑΣΣΑΡΙΑ. ΔΥΩ*, vel *ΤΡΙΑ*, *assarii duo*, vel *tres*, deniquo *ΑΣΣΑΡΙΟΝ. ΗΜΙΣΥ*. *assarius dimidius*. Hujus postremi meminit etiam Polybius, cum narrat[k]), hospites in Italia peregrinantes in diem *ἡμιασσαριον*, *asse dimidio*, vivere, additque, *τουτο δε ἐστι τεταρτον μερος ὀβολου*, *hic vero* (semissis) *valet quartam partem oboli*. *Τετρασσαρον*, sive *numi quatuor assium* Neronis vel Trajani meminit obiter Epictetus apud Arrianum[l]), quo haud dubie intelliguntur numi horum imperatorum I. formae, ut aliquando explicatius in numis Neronis docebimus.

Khellius noster in Adpendicula II. p. 14. de Chiorum obolo et assariis agens, contentis omnibus his numis, qui sibi innotuere, eorumque explorato pondere, cum istud nimium differre videret, tabellam proposuit, qua probare aggressus est, Chiorum assarium, perinde atque Romanorum assem, per gradus quosdam deminutionem passum. Vereor, ut vir eruditus hoc tentamine dignum operae fructum tulerit. In hoc enim examine ut tuto procedi possit, necesse ante omnia foret, de cujusvis numi nos esse aetate certos, quod utique a numis omni nota chronologica destitutis, cujus generis sunt omnes hi ponderum numi, obtineri nequit. Accedit, quod monetarii veteres, qui jam in exigendis ad justum pondus nobilis metalli numis parum saepe fuere diligentes, multo minus religionis ad feriundos justo pondere aeneos attulere.

g) L. V. c. 32. h) in Camillo p. m. 135. i) B. L. T. XXVIII. p. 698. k) Hist. L. II. c. 15 l) L. IV. c. 5. p. m. 602.

* * *

80 XIII. in citato Syracusarum argenteo. Vide, quae de incerta hac nota, quae pondus haud dubie, aut valorem notat, paucis observabo in hujus urbis moneta. Eodem incerto laborant globuli, vel lineolae, quas dixi impressas variis urbium magnae Graeciae, vel Siciliae numis.

* * *

Hactenus indicia, quae in Graecorum moneta comparent, peregimus, sequuntur altera Latinorum, sed quibus explicandis possum supersedere, quia istud indicatis in catalogo locis opportunius tractabitur.

* * *

Restat inquirendum, quis fuerit monetae veteris valor comparate ad monetam nostram. At enim examen istud incertum est admodum, quia causae, quibus nititur, incertae. Oporteret enim nosse, quae fuerit dato quovis tempore certa auri ad argentum, et hujus ad aes ratio, nosse, quae in singulis numis metalli probitas, nosse denique, quod fuerit quavis aetate rerum in foro venalium pretium, quae quoniam certa quadam ratione erui ex veteribus non possunt, fieri non potest, ut comparari vetus moneta cum nostra sine abnormis erroris periculo queat. Quare id unum superest, ut, quantum monetae nostrae pro singulis numis veteribus rependi possit, inquiramus.

Molesti examinis curam in se suscepit vir summus Barthelemyus in praeclaro opere nuper vulgato, quod *Voyage du jeune Anacharsis* inscribitur, institutoque in tetradrachmis Atticis experimento, quia horum ingens copia explorandi ponderis facultatem sublevat. Celeberrimi hujus viri experimenta tanto majorem merentur fidem, quod is non modo, quidquid in examen vocat, magno cum judicio, rerumque perfecta cognitione aggreditur, ad haec majoribus, quam ego, ac quiscunque alius subsidiis ad propositum est instructus, verum etiam, quia, quod professus ipse est, viros artis chemicae, et metallurgicae peritissimos ad argumenti hujus enucleationem in consilium vocavit.

En instituti ab eo examinis capita praecipua [m]).

Tetradrachmorum Atticorum vetustiorum, qui, ut dicetur in moneta Attica, sub Pericle, certe non multo post desivere, medium pondus est 324 grana librae Gallicae. Argenti in iis probitas est 11 denariorum, 20 granorum, ex quo conficitur, paene purum illud esse, absque fere ulla metalli vilioris admixtione, quia 4 tantum grana ad summam argenti puritatem deficiunt. Ergo tetradrachmum unum valet in hodierna moneta Gallorum 3 libras, 14 solidos, monetae Austriacae 1 florenum, 24 *Kreuzer*, cum interim valor intrinsecus 324 granorum ejus argenti, ex quo conficiuntur hodierni scutati Gallici, sit tantum 3 librarum, 8 solidorum, tametsi huic licet vilioris argenti pecuniae aliquod addendum pretium causa sumptuum in officinas monetarias impensorum, et aliquod demendum pretium numis veteribus, quia hodie moneta amplius non sunt, neque in praesente causa

m) l. c. Tom. IV. p. LXI.

alio, quam quo argentum rude, loco putantur.

Tetradrachma recentiora aliquantum a prioribus differunt et pondere, et argenti probitate. Eorum pondus medium est 316 grana, argenti bonitas intrinseca 11 denariorum, 12 granorum. Ergo tetradrachmum hujus legis unum valet in hodierna moneta gallica 3 libras, 12 solidos, monetae Austriacae 1 florenum, 21$\frac{3}{5}$ *Kreuzer*, et drachma 18 solidos, m. A. 20$\frac{2}{5}$ *Kr.*

Perspecto adeo drachmae valore talenti quoque valorem facile reperimus. Continet illud, ut altius diximus, 6000 drachmarum. Hic ergo numerus multiplicatus per 18 dabit numerum solidorum aequivalentem pretio talenti unius, nimirum 5400 libras Gallicas, mon. Austr. 2040 fl.

Atqui ad traditum hunc a viro gravissimo monetae Atticae valorem olim satis prope accessi, cum in valorem denarii Romani, et drachmae Atticae inquirerem, ut docebitur in tractatu de numis consularibus cap. III. § 2. et 6., tum et in moneta Attica. Cum nimirum experirer, argentum in denario integerrimo Augusti ex monetae hodiernae usu valere mon. Austr. 18 *Kr.*, instituto deinde examine viderem, denarium Augusteum esse ad drachmam Atticam, ut 8 ad 9, proinde drachmam Atticam valere 20 *Kreuzer*, reperi valorem talenti Attici in moneta nostra 2000 florenorum, quae summa in moneta Gallica respondet 5294 libris, 2 solidis. Ergo secundum examen Barthelemyi talentum Atticum valet 5400 libras, m. A. 2040 florenos, secundum meum 5294 libras, m. A. 2000 florenorum, cujus excessus librarum 106, sive florenorum 40 haud dubie inde proficiscitur, sive quod Barthelemyus majorem ad hoc examen ἀκρίβειαν attulit, sive quod argentum denarii Augustei minus purum est, quam ex quo moneta Attica feriri consuevit.

Cum aureus communis veterum Graecorum fuerit pondere duarum drachmarum, facile etiam ejus valor reperitur, si modo constet, quae fuerit certo tempore auri ad argentum ratio. Quod si decupla fuit, aurei valor in singulas drachmas decuplus quoque erit. De valore aurei Romani vide tractatum de numis consularibus.

CAPVT X.

De magnitudine numorum.

Hactenus monetae veteris pondus ac valorem spectavimus, dignum sane argumentum, si perspicue et ἀκριβῶς posset tractari, omnesque ejus leges ac modi sic expediri, ut non restarent denique graves sive ambigendi, sive dissentiendi causae. Superest doctrina de magnitudine numorum veterum, inutilis, hercle, si artis numismaticae verum usum spectes, nimirum quae varias philologiae partes opportune illustret, explicetque, sed quae tamen doceet, quae fuerit spectata hac causa variis populis, et varia quidem aetate praefixa ratio, modusque. Monendum, nomine

magnitudinis a me non semper unum volumen magis minusque porrectum intelligi, sed una saepe etiam majus minusve pondus a majore vel minore numi crassitie profectum.

Cum non eadem sit in moneta vetere magnitudinis ratio, sed ea varie secundum metallum triplex consideretur, necesse est, eam singillatim tractare.

A E S.

Ad distribuendos in varias magnitudines numos aeneos multo plus diligentiae et ἀκριβειας contulere monetae veteris cupidi, quam ad argenteos, aureosque, non modo quia majore numero supersunt, sed quia magis etiam variant magnitudines. Secundum has varia sunt eorum nomina:

Numi maximi moduli: vel *maximae formae.* Eos Itali vocant *Medaglioni*, unde Gallorum *Médaillons.* Sed et horum varia est magnitudo. Jam ii, qui numos I. formae, de quibus mox, aliquantum excedunt, in maximi moduli numis numerantur. Qui eos non quidem excedunt, propter majorem tamen crassitiem pondere superant, *Medaglioncini* Italis vocantur. In aliis per varios gradus excrescit volumen, eo usque, dum eorum diameter duos pollices Parisinos aequet, aut superet etiam.

Numi I. II. III. formae. Horum volumen ex Augustorum numis vel tironibus satis cognitum.

Non pauci dubiae sunt inter I. et II. tum II. et III. magnitudinis, quam definire cujusvis facile arbitrio permittimus. Ad intelligendum eorum volumen, qui forma tertia inferiores videntur, sunt, qui modulum etiam IV. et V. suppetias vocant.

Ad variarum nationum usum quod attinet, non volumine modo, sed et pondere maxime conspicui fuere vetustissimi Romanorum, et generatim Italiae mediae populorum numi aenei, dicti decusses, dupondia, asses, semisses etc., de quibus ex proposito agetur in moneta Italiae mediae, et in tractatu de numis consularibus. Eorum forma fere globosa, et utrinque turgens, ac propterea ponderis auctioris. Asse subinde imminuto inde a bello Hannibalico in dictis tribus formis res eorum monetaria acquievit, duravitque sic usque ad imperium Hadriani, etsi in ordinaria Neronis moneta aenea reperiuntur non pauci, qui aeneorum I. formae volumen nonnihil excedant. Imperante demum Hadriano aenei maximae formae in urbe cudi coepti, quorum volumen aeneos I. formae plus minusve excedit, nonnullis etiam, iisque rarissimis, de quibus mox egeram, in latissimum orbem porrectis, de quorum extraordinaria fabrica agetur infra capite XII. Sub Decio copiosi prodivere numi, qui aeneos I. formae justo excedunt, et tamen ordinariae monetae habuisse rationem, omnis eorum conformatio et adstitutum constanter S. C. dubitare non patiuntur. Ab eo tempore si qui signati sunt maximae formae numi aenei, plerique inscriptum offerunt MONETA. AVGVSTI., suntque saepe artificii plus, quam monetarii, ut dicetur capite XII. Deinceps vix jam comparent aenei, quos maximi moduli jure dicere possis demptis Contorniatis inde a Constantino M. feriri coeptis, quorum volumen maximae quidem formae numos facile aequat, sed qui, quia tenuis sunt la-

minae, pondere multum deficiunt, de quo numorum genere agemus in tractatu singulari. Postremus Justinianus incredibili numero hujus rationis numos feriri curavit. Haec de numis maximae formae Romanorum, et populorum Italiae mediae.

Inter exteras nationes numos hujus classis in remota antiquitate ne quaeras, quia, ut alias dixi, ab his tum numi signati non sunt, nisi aurei et argentei, ac deinceps quoque diu iis caruere, si demas Ptolemaeorum numos notos aeris praegrandis ac solidi. Vix credam, ante Augusti tempora reperiri aeneum maximae formae. Sub hoc, et aliquanto deinceps tempore cusi id genus insignes, in quorum aversa est ROM. ET. AVG., quos multi numos Romanos putavere, sed quos verisimilius est Lugduni Galliae signatos, ut dicetur in numis Augusti. At posthac diu adhuc numi maximae formae per Graecas urbes rari. Vt Romae imperante Hadriano coeperunt invalescere, sic et eodem tempore in urbibus Graecis, testibus praeter non paucos Hadriani iis, quos Antinoi honori consecraverunt. Maximum eorum numerum Asiae minoris ac Thraciae urbes fuderunt, raro tamen soliditate amplo volumini respondente. Paullo post Gallienum cum universa Graecorum re monetaria hi quoque desiverunt.

* * *

Aenei III. formarum Romae induci coepti, ex quo post imminutum assem, ac propterea pondus mansuetior ejus coepit esse moneta. Tum enim asses ad volumen I. formae, semisses II., reliquae partes III., aut inter has medium sunt redactae. Aenei I. et II. formae illustrem constituunt seriem ab Augusto usque ad Gallienum, sic tamen ut paullatim eorum decrescat volumen, quod facile patet aeneos I. formae Gordiani cum Neronianis conferenti. Aeneorum III. formae non tam aequabilis, et tam interrupta series. Hujus generis numum sub Augusto et Tiberio cusum, qui esset commatis Romani, non reperio, si demas aliquot numulos IIIvirorum monetalium, ut Betilieni Bassi, tum et alios inscriptis in aversa notis arithmeticis, tesseras magis, quam numos, tum et si his adnumerare voles creditas Tiberii spintrias. Signati deinceps sub Caligula et Nerone, non tamen magno numero, aut varietate. Frequentius subinde, et variantibus typis se ostentant sub Domitiano, Nerva, Trajano, Hadriano, Antonino. Longus post hos hiatus usque ad Decium, quo imperante comparent iterum addita S. C. nota, sed etiam cum hoc desinunt. Gallieni monetae maxima pars hujus est formae, atque illa deinceps tam ambigui est voluminis, ut saepe dubitetur, qui numi secundae, qui tertiae, saepe qui tertiae, vel quartae sint tribuendi. Inde a Theodosio M. usque ad Palaeologos vix jam habentur numi hujus formae, multo magis parabilibus aureis, quam hujus classis aeneis. Haec de numis commatis Romani.

Numi aenei commatis peregrini, ac praecipue Graecorum omnes etiam has tres formas offerunt, sed temporum in his ratio est spectanda. Ex quo illi aes in monetae consortium accepere, tertia fere forma contenti fuere, rarioribus formae II., rarissimis I. Necesse non puto, haec exemplis stabilire, quod haec passim sese

offerunt. Et duravit hic modus in ipsam superiorum Augustorum aetatem. Serius numi III. formae in formam II. et I. transivere, sic tamen, ut quantum accederet voluminis, tantum deperderent soliditate. Ejus testes numi Atheniensium, Chiorum, Samiorum, aliorumque. Soli Alexandrini Aegypti numos suos aevo inferiore in arctius spatium redegere sic, ut et soliditatem retinerent, quod videre est in obviis eorum numis.

ARGENTVM.

Graecia late sumpta, eaque sive libera, sive regnans varii moduli numos habuit argenteos. Pauci sunt, qui pondere quatuor drachmas excessere, unde et dicti tetradrachmi, atque horum antiquissimi solidi magis sunt, quam in amplius volumen diducti, quae deinde posterior forma Graeciae magis cultae placuit. Confer tetradrachmos Atheniensium antiquissimos cum posteris. Horum insignem copiam suppeditant Athenienses, Thasii, Aradii, Maronitae, aliique, tum et Philippus, filiusque Alexander M., et plerique ejus successores reges. Pauci in Graecorum argento exstant, ut dixi, ponderis auctioris. In praesens non occurrunt alii praeter illustres illos Syracusanos tam soliditate, quam volumine conspicuos pondere drachmarum octo, et amplius, quos suo loco dabimus. Ab his tetradrachmis varii deinde sunt deminuti sive ponderis, sive voluminis gradus, quos definire molesti esset laboris, atque inutilis. Istud memorasse suffecerit, numos argenteos Graecorum nonnullorum haberi ad minimam moleculam reductos, et ne grana quidem tria adpendentes, quos mirum hercle est causa tam contracti voluminis cupidorum oculos fallere non potuisse. Vide hujus generis numulos in moneta Atheniensium et Tarentinorum. Quod de tetradrachmis dixi, ad eos quoque, qui inferioris sunt ponderis, valet, quorum ut qui sunt antiquissimi, sic etiam magis solidi, figurae globosae, aut oblongae, sed quos deinde cultius aevum magis explicavit, et ad formam magis planam ac rotundam adegit. Fuere tamen etiam inter Graecos antiquissimos populi, qui in numorum usum argentum in tenues laminas coegerunt. Hujusmodi sunt omnes ii, quos *incusos* appellamus, quique omnes, ut alibi docebimus, in Lucaniae huicque vicinis urbibus signati sunt. Adde numos urbium Sicularum, praecipue Syracusarum, Naxi, Abacaeni. Sed hic modus Graeciae magnae, et Siciliae fines vix est egressus. Praeter hos aevi vetustissimi numos etiam moneta regum Persiae Sassanidarum, qui anno P. X. 226. everso Parthorum imperio regnare coeperunt, tenuis est laminae.

Romani cum primum argentum ferire coeperunt, ejus tam volumen, quam crassitiem ad cultioris jam tum Graeciae modum adcommodavere, et tum denarius, qui drachmam fere adpendit, temperata fuit ad volumen crassitie, et sic quinarius quoque, ac sestertius. Nulli hic didrachmi, aut his graviores, saltem quos certo constet in urbe signatos, de quo explicatius agemus in tractatu de numis consularibus. Eadem deinde lex in moneta argentea sub Augustis quoque usque ad inferius eorum aevum duravit. Neque vero in moneta urbis putandi sunt argentei

7

tetradrachmi, vel tridrachmi copiosi M. Antonii, Augusti, Claudii, Hadriani, aliorumque, etsi Latine inscripti, qui vel cistophoris in provincia Asia signatis adnumerandi sunt, vel per varias urbes Graecas, saltem in his numis Latine loquentes fuerunt signati, ut latius comprobabimus in horum ipsorum Augustorum numis. Inde a Treboniano usque ad Carum habentur numi maximi moduli ex argento in nonnullis satis probo, typo trium Monetarum stantium, rarioribus aliis, qui haud dubie in urbe signati sunt, et quorum justus numerus est in museo Caesareo. Sub Constantini M. filiis coeperunt signari numi argentei conspicui quidem voluminis, sed metalli tenuis, sed post aliquot imperia iterum desiverunt, reliquis Augustis vix amplius consuetam monetae argenteae mensuram egressis.

A V R V M.

Moneta Graecorum aurea spectata fabrica et soliditate ejusdem cum argentea fuit rationis, sed generatim arctioris fuit voluminis, quia metalli rarioris. Ordinarium numi aurei pondus fuere duae drachmae, sed tamen isto multo inferius, et secundum varias quidem divisiones, multi habent aurei tam urbium, quam regum. Quatuor drachmarum exstant non pauci Alexandri M., ut alias dictum. Ponderis hoc gravioris aureos pauci tantum reges signaverunt. Inter hos facile eminuit Lysimachus Thraciae rex, cujus superant numi ex hoc metallo, qui octo, decem, duodecim aureos Hungaricos adpendunt, et spectabilis adeo pro hoc auri pondere sunt voluminis. Hos deinde sequuntur insignes aurei regum, reginarumque Aegypti, ac denique nonnulli regum Syriae, sed qui ex hoc metallo, ac praecipue, cum amplioris sunt voluminis, inter rarissimos habentur.

De Romanorum moneta aurea stante rep. multa dici nequeunt, quia paucissimos ex ea aetate habemus residuos. Qui inde a Julio Caesare signati sunt, ejusdem fere sunt ponderis, ac voluminis, cujus Graecorum Philippei, et Alexandrini. Duplicis ii fuere generis, alii *denarii*, alii *quinarii*, *καταχρηστικως* sic dicti, quod denariorum et quinariorum, qui moneta argentea fuerunt, magnitudinem habuere. Rarissimi sunt, qui horum denariorum pondus excedunt, et quos revera exstare in principum thesauris, viri fide digni prodidere. Binos Commodi esse in museo regis Galliarum, testatur Jobertus [a]), unum Domitiani Cl. Beauvais, sed hi pondus non addidere, quod negligendum sane non fuerat. Omnes vero hactenus cognitos pondere ac volumine superat aureus Augusti, anno 1759. repertus in ruinis Herculanensibus, adpendens unciam $1\frac{1}{4}$ ponderis Neapolitani, cujus imaginem habes ad calcem praefationis ad Tomum II. picturarum Herculanensium. Fuerintne id genus numi in urbe signati, an foris, quemadmodum supra diximus, argenteos imperatorios majoris moduli esse commatis peregrini, item fuerintne denariorum aureorum dupli, tripli, quadrupli, ii arbitrentur, qui eorum et fabricam et pondus possunt explorare. Mo-

a) T. I. p. 77.

nendum adhuc, denarii aurei pondus paullatim fuisse deminutum, cujus progressum deminutionis potes videre in catalogo musei Pembrockiani, in quo, praeclaro sane consilio, singulorum etiam aureorum pondus notatur. Interim cum minueretur pondus, duravit tamen auri justa soliditas.

Inde a Constantini M. temporibus numus aureus coepit in laminae modum attenuari, ac sensim communis moneta aurea eo fere esse pondere, ac valore, quo sunt aurei nostri Hungarici. Ajebam moneta communis. Nam quemadmodum supra diximus, ab ea aetate coepisse signari numos argenteos ampli quidem voluminis, sed metalli tenuis, sic idem in auro quoque factum residua ejus non exiguo numero exempla demonstrant. At in aevi hujus numis, spectatis ponderis ac voluminis meritis, principem locum obtinent aurei bini, quorum unus Valentis Aug. servatur in museo Caesareo, et secundum veram suam magnitudinem expressus exstat in Khellii Supplemento ad Impp. Vaillantii. Adpendit is aureos Hungaricos $51\frac{1}{4}$, secundum libram Norimbergensem uncias sex, et drachmam semis, justaeque est praeter amplum volumen soliditatis. Alter Justiniani, quem ex museo regis Galliarum conspiciendum dedit Cl. de Boze *). Aequat is ponderis Parisini uncias 5, drachmas 2 vel 3. Exstant adhuc alii ejus aevi voluminis insolentioris, sed quod non tam ipsorum numorum est, quam ab additis margini ornamentis profectum, de quo numorum genere agemus infra cap. XII. Postremus, qui causa voluminis mentionem meretur, est numus Constantini Palaeologi, inter imperatores Byzantios postremi, qui magnitudine aeneos maximae formae aequat quidem, sed propter metalli tenuitatem bracteatis potest accenseri; nam etsi ejus est, quod dixi, voluminis, tamen non amplius binis Hungaricis adpendit. Haec spectato excessu supra pondus ordinarium monetae aureae fuerunt observanda; sed sunt etiam copiosi aurei aevo Augustorum inferiore cusi, qui pondere a moneta ordinaria vario discrimine deficiunt, quorum archetypa singula musea magno numero suppeditant.

* * *

Haec de numorum magnitudine, conjuncto etiam pondere, abunde dicta sunto, ex quibus praeterea capere experimentum quisque poterit, non posse in singulis magnitudinibus parari numorum veterum seriem justam, aut certe dignam, utilemque. Fuere enim, et sunt hodieque, rei veteris numismaticae studiosi, qui in parandis veteris monetae opibus certae tantum magnitudinis numos sibi praefigunt. Quantopere hi laborent, ut aequabilem quandam eorum seriem possint instruere, in comperto est. Quoniam non omni aevo eadem magnitudo placuit, hinc tot lacunae, et turpes hiatus, quos quia materia deficit, nullis sumptibus expleas. At in nullam magis seriem, quam quae numos maximi moduli complectitur, incensa cupidorum studia, sed in quam, ut minus videretur interrupta,

*) B. L. Mem. T. XXVI. pag. 521.

admissi numi omnium nationum, omnis metalli, et omnis naturae, ne exclusis quidem contorniatis, qui nimirum Neronis, Trajani, aliorumque hiatus tegerent. Fecit explendi agminis cupiditas, ut indulgentiores vulgo essent, sive cum in illud admitterent numos, qui aeneorum I. formae modum non excedunt, sive cum approbarent, quos tanto liberi adfectu reprobandos semper duxissent. Sed ne quidem in hoc instruendo agmine justa voluminis ratio est habita. Nam cum jam in numis maximi moduli putentur aurei et argentei, qui ordinarium volumen ac pondus etiam tantillo excedunt, aut quodammodo accedunt ad volumen, cujus esse solent numi aenei II. formae, suapte patet, quantopere in hoc instituto divergant magnitudines, et quam parum sic juvetur oculus, cujus tamen fere unius causa hac solent series adornari, quem praeter metallum dispar etiam inconcinna haec voluminis varietas jure offendit. Qui veram spectant ex collectis numis veteribus utilitatem, has sive metalli, sive magnitudinis blanditias ut non aspernantur, tamen in postremis habent, et in iis comparandis magis philologiae incrementa, quam extraneam numorum fortunam respiciunt. Sed argumentum istud tractabo iterum, cum agam de modo, qui in disponendis numorum classibus magis videatur ad omnes artis nostrae causas adcommodatus.

* * *

Postremum hoc loco opportune commemorabimus veteris monetae vitium quoddam saepe non molestum modo, sed et damnosum. Non raro enim factum, ut matrix majore esset volumine, quam orbiculus monetae feriundae destinatus. Ex quo evenire necesse fuit, ut hic partem tantum sive typi sive inscriptionis potuerit recipere, facta adeo partium extremarum jactura. Hoc vitio moneta Romanorum immunis est, sed in numis Graecis non paucis perquam incommodum, praecipue in autonomis Antiochiae Syriae, et tetradrachmis regum Parthiae, in quibus plerumque maxima pars inscriptionis orae vicinior pessum ivit. Similis typorum jactura, sed ex diversa causa, monetariorum nempe negligentia, profecta est, cum hi matricem non medio orbiculo imponerent, sic ut centrum centro responderet, sed foras aberraret, ex quo factum, ut orbiculus saepe parte typorum non exigua, nonnunquam dimidia multaretur.

CAPVT XI.

De numis veteribus flatis percussis.

Res vetus monetaria metallo flando feriundo peragebatur, ejus fidem facientibus non modo certis veterum testimoniis sed etiam certis indiciis ex ipsa vetere moneta captis. In numis obviis Romanis produntur III viri auro, argento,

aeri *Flando Feriundo.* In marmore Gruteri [p]) M. VIpius dicitur FLATVRARIVS. AVRI. ET. ARGENTI. MONETAR. et alibi apud eundem [q]) leguntur MALLEATORES. MONETAE. CAESARIS. Exempla ex ipsis numis monetae flatae percussae ipsi praebent numi inspecti, et dabimus infra. Noti denarii gentis Carisiae habent in una parte caput Monetae scripto juxta MONETA, in altera artis ipsa instrumenta, incudem, malleum, forcipem, addito pileo Vulcani, nempe qui artis fabrilis rex et praeses fuit habitus, quorsum pertinet illud Plauti [r]):

Tace sis faber, qui cudere soles numos plumbeos.

Numi veteres aut sunt fusi tantum, aut fusi, deinde percussi. De utrisque singillatim agendum, quo tamen in argumento magis utar alienis praeceptis, judiciisque eorum, qui practicae huic arti majorem operam impenderunt, quam propriis meis, additis tamen, ubi opus erit, monitis, observationibusque, ut spero, non inutilibus.

Numos veteris aevi tantum fusos haud dubie habemus, quos inter numerandam esse vetustissimam monetam aut sic dicta pondera populorum Italicorum praegrandia, et insigniter crassa, nemo est, qui aut ignoret, aut possit dubitare. Vt praeteream certa fusionis indicia, quae oculum in hac parte vel leviter eruditum effugere non possunt, utriusque partis figurae altius exstant, quam ut quacunque mallei vi sic potuissent effingi. Lege de hoc argumento plura apud Cl. Olivieri [s]). Atqui et repertas fuisse Romae formas lapideas fundendis his ponderibus destinatas, refert Passerius [t]). In numis fusis putat etiam Cl. Beauvais notos Aegyptiorum numos gravis aeris, in quorum una parte est caput Ptolemaeorum, (praestabat dicere, Jovis Ammonis), et quos adfirmat ponderis loco, perinde atque Italicos illos fuisse, neque nisi fusionis ope potuisse fabricari, quibus addit maximam partem numorum, quos Alexandrinos vocamus, sive aeneos, sive qui mixto argento (*potin*) constant. Addit item numos Graece inscriptos coloniae Antiochiae, aliarumque Graeciae coloniarum, denique ex numis Latinis maximam partem numorum Postumi ex aere I. et II. formae. Adserit idem, horum fidem numorum nequaquam esse suspectam, nam facile convinci oculum eruditum, hanc horum numorum fusionem veteris esse operis, non moderni [u]). Haec ejus viri dictata sic esse vera existimo, ut tamen dissentire in nonnullis cogar. Neque enim persuaserit, crassos illos, ponderisque insolentis aeneos Ptolemaeorum numos fusione, non malleo, fuisse elaboratos. Nam primum typi in his non tam alte turgent, sicut in ponderibus Italicis, sed sunt operis magis humilis, cuique peragendo facile malleus par fuit. Deinde quacunque adhibita opera observare nondum licuit praetensa illa fusionis indicia, quin certa mallei testimonia praebet non modo foramen, quod in horum

p) pag. 638. 4. q) pag. 1070. 1. r) in Mostellaria Act. IV. sc. 2. s) della fond. di Pesaro pag. 26. t) Paralip. in Dempst. pag. 162. u) Hist. abrég. T. III. pag. 418.

numorum centro utraque parte introrsum hiat, sed etiam literae ex repetito ictu geminatae, quae in similibus numis musei Caesarei manifeste apparent, quam utramque causam esse certum mallei argumentum, infra docebitur. Ceterum non inficior, plures classes, quas nominat, numos fusos revera continere, addo numos imperatorios non paucos sive Graecos, sive coloniarum inde a Decio usque ad Claudium Gothicum, ac praecipue Antiochiae Pisidiae, Cremnae, Sagalassi, Sami, Ephesi etc., qui fusos sese, nullumque expertos malleum non difficulter profitentur. Adde numos autonomos Galliae adhuc liberae, quorum aes ea est metallorum temperie, ut nisi fundi non potuerint [x]).

Impensiore cura in examen istud incubuere viri eruditi, ex quo variis in locis detectae fuerunt non paucae veterum formae fundendis numis olim destinatae. Constant hae lamellis rotundis ex terra cocta, quae offerunt imperatorum variorum partes cum anticas, tum posticas introrsum expressas, quae deinde in cylindri modum sic coaptabantur, ut una fusione plures numi, quot libuit, nimirum pro cylindri longitudine, potuerint effingi. Vniversum hunc modum, cum difficilius verbis possit explicari, eleganter ac perspicue aeri incisum proposuit eruditissimus in mechanica veterum Comes Caylus [y]). Sed ad praesentis argumenti cognitionem magnopere pertinere existimo, commemorare auctores, qui similes formas se vidisse sunt testati, et quae deinde varia fuerint eorum judicia spectatis modis, quibus veteres in formandis numis suis sunt usi.

Antonius le Pois cap. III. operis sui: *Discours sur les Médailles antiques*, narrat, in monte, qui Lugduno imminet, repertum fuisse magnum numerum formarum ex terra cocta, quae sistunt capita et figuras variorum imperatorum, *Severi*, *Domnae*, *Getae*, *Alexandri*, aliorumque.

Menetrier in similibus, in agro item Lugdunensi repertis vidit imagines *Severi*, *Getae*, *Alexandri*. (Mém. Trévoux 1704. Julio p. 1213.)

Comes Caylus plures a Cl. Menetrier obiter indicatos aeri incisos stitit in opere et loco mox supra laudato. Continent autem *Domnam*, *Caracallam*, *Getam*, *Maesam* cum suis aversis.

Henricus Harscher in suis prope Augustam Rauracorum (hodie *Augst*) repertis vidit *Getam*, *Alexandrum*, *Maximinum*. (Beschreibung von Münzmödeln.)

In museo Pembrock sistitur matrix argillacea cum capite *Severi*, ejusque aversa. (Part. III. tab. 107.)

Museum d'Ennery continebat hujus generis formas XXII. ejus moduli, cujus sunt numi argentei, aut cujus sunt aenei I. magnitudinis. Exhibuere capita *Domnae*, *Caracallae*, *Plautillae*, *Getae*, *Juliae Paulae*, *Soaemiadis*, *Mamaeae*, *Maximini*, *Gordiani Pii*. (Catalogue d'Ennery p. 661.)

In museo Com. de Vitzai sunt formae XVII. in agro Coloniensi repertae a *Domna* usque ad *Mamaeam*.

Ipse ego possideo formas V. hujus materiae. Typi in his sunt capita *Severi*, *Domnae*, *Caracallae*, *Getae*, cum parti-

x) Caylus Rec. T. VI. p. 330. y) Rec. d'Ant. T. I. tab. CV.

bus aversis. De his infra adhuc redibit mentio. Repertas fuisse in Austria inferiore constat, non tamen satis de loco ipso.

Jam igitur etiam, quae fuerint eruditorum de his judicia, inquiramus.

Le Pois [a]), Bouteroue [a]), Savotus [b]) credidere, a monetariis numos primum fuisse fusos, deinde malleo subjectos, ac quidem fusione eos accepisse formam quandam rudiorem, malleo perfectionem. Has ergo, de quibus agimus, numorum formas argillaceas fundendis hoc modo numis fuisse destinatas.

Mahudelius per causas, quas infra memorabimus, ab hac alienus sententia, eas in instrumentis, quibus usi sunt falsarii ad clandestinam numorum fabricam, putavit. Vide praeclaram ejus hoc de argumento dissertationem [c]).

Comiti Caylus neutrum judicium adrisit. Existimat [d]), fuisse apud Romanos constitutum, ut promiscue numos aut funderent tantum, aut malleo ferirent, idque monetariorum fuisse arbitrio permissum. Quam quidem causam ut manifestius illustraret, observat I., neque sibi conspectas, neque ab alio fuisse memoratas id genus formas, quae essent Severo anteriores. II. Has formas nonnisi fundendis numis argenteis servivisse. III. Inde a Severo argenti in moneta probitatem coepisse corrumpi, ac deinceps semper in pejus prolapsam. Ex quo factum, ut malae falsariorum artes in monetae argenteae fabrica graviter affligerentur. Neque enim in publica ea monetae argenteae corruptione operae jam pretium visum, fingendis privatim numis vix sperando aliquo laboris fructu capitis periculum adire. Ait porro, nequaquam obstare, quod in hac sententia, quae numos argenteos a monetariis passim etiam tantum fusos statuit, sequeretur, multos superesse debere imperatorum numos cum manifestis fusionis indiciis, qualia sunt pondus levius, in margine vestigium resecti colli ex fusione protuberantis, Gallis *la barbe*, vel *l'excédant de la matière*, cavitates per numi aream etc. Neque enim, respondet, post elapsa plura saecula numos fusos a percussis facile discerni posse. Nimirum longiore in commerciis usu, et injuriis terrae, sub qua latuere, plerasque vulgo disperdi fusionis notas, margines aequari, multo frictu, aut salis subterranei vehementia aboleri poros, aut cavitates areae a fusione profectas, ponderis vero examen etiam in numis ejusdem imperatoris admodum esse incertum et fluctuans.

Exposuimus viri praestantis doctrinam, jam vero etiam quam sit solida, et quantum in ea insit ad persuadendum momenti, investigemus. Jam primum ex ejus dictatis continuo apparet, persuasum sibi fuisse, licuisse monetariis fusione numos argenteos formare, idque palam ab iis, quippe auctoritate publica, peractum. Quaero, fueritne iis etiam publice permissum, fundere numos cum notis chronologicis, quae ad annos praeteritos pertinent, aut fundere numos imperatoris

---

a) l. c. a) Recherch. cur. p. 106. b) Num. ant. P. I. c. 6. c) B. L. Tom. III. hist. p. 200. d) Rec. d'Ant. T. I. p. 288.

jam vita functi? Negabit istud haud dubie, nam res monetaria praesens tantum tempus respexit, neque ad principes mortuos se porrexit, si numos consecrationis, aut quos restitutionis numos vocamus, demas, sed qui huc non pertinent. Quaero deinde, formae illae septem, quae cylindrum suum constituunt, fueruntne destinatae ad peragendam uno eodemque tempore fusionem? Imo vero, inquiet, nam septem hae formae jam sic antiquitus in cylindrum unitae sibi obtigerunt. Quin, quia cum formis, quae exhibent capita Domnae, et Caracallae, conjunctam etiam reperit formam Juliae Maesae cum titulo Augustae, inde putabat conjici posse, Maesam non tandem ab Elagabalo, quae communis est sententia, sed jam a Caracalla dictam fuisse Augustam, quia secus inter formas ad fundendos numos imperante Caracalla adhibitas reperiri non potuisset illa, quae Maesam diceret Augustam [e]). Creditum ergo fuit illustri auctori, omnes has formas ad unam eandemque fusionem valuisse. At vero hanc viri praeclari sententiam suae ipsius formae in suo cylindro unitae redarguant. Inter numos ex argillaceis his orbiculis expressos unus est: ANTONINVS. PIVS. AVG. *Caput Caracallae laureatum juvenile imberbe.*)(VICT. PART. MAX. *Victoria gradiens.* Esse hunc numum anni V. C. 954. vel sequentis, olim docebitur. Alter est: ANTONINVS. PIVS. AVG. BRIT. *Caput Caracallae laureatum barbatum.*)(PONTIF. TR. P. XIII. COS. III. *Mulier sedens.* Ex notis chronologicis certum est, hunc numum pertinere ad annum V. C. 963. En utriusque numi aetatem ipsis IX. annis divergentem. Concedendum ergo erit, monetarios publice constitutos adhuc V. C. 963. fudisse numos ejus argumenti, quod fuit anni 954. Eodem modo differt aetate orbiculus ejusdem cylindri, in quo Geta dicitur TR. P. III. COS. II., quae sunt certa indicia anni V. C. 964. Quid deinde de conjuncta illis Maesa dicam, quam, nullo certe auctore, jam a Caracalla dictam fuisse Augustam, conjicit? At multo apertius auctoritatem his formis publicam abnegant orbiculi similes, quos ipse possideo. Horum unus in una parte habet: SEVERVS. PIVS. AVG. *Caput Severi,* in altera: P. M. TR. P. XVIIII. COS. IIII. P. P. *Serapis stans d. elata.* Haec aversa ad Caracallam pertinet, et ad annum V. C. 969., cum qua adeo sociandus fuit orbiculus impressum habens caput Caracallae, qui et ipse inter hos meos est. An ergo Caracallae adhuc aetate et V. C. 969. fusi publice fuere numi cum capite Severi jam ante annos V. mortui? Quid quod inter hos ipsos meos orbiculos unus est cum capite Getae nondum Augusti. An verisimile est, imperante Caracalla, qui fratris sui nomen ex fastis, monumentisque jussit eradi, publice ausuros fuisse monetarios, ejus Caesaris nomine numos flare? Denique ex ipsis his orbiculis, quos prae oculis habeo, manifeste apparet, imagines non ex matricibus, sed ex numis obviis malleo percussis in argilla fuisse expressas. Indicant istud imagines loco motae, quod

e) l. c. p. 287.

certum est aberrantis, aut male applicatae matricis indicium, minime vero a fusione effici potest. Vtrum verisimile, imperante jam Severo, solidis tum adhuc, et necdum afflictis imperii rebus tantam fuisse in munere publico monetario seu egestatem, seu perversitatem, ut ne quidem certae justaeque matrices praesto essent, sed a numis, quos fors obtulit, imagines mutuari oporteret?

Ex omnibus ergo his causis suapte patet, tantum abesse, ut formae hae argillaceae putari debeant serviisse operi publica auctoritate imperato, ut tribuendae potius videantur operi tumultuario, inconsulto, tenebrarum, et malae fidei; rectiusque adeo videatur censuisse Mahudelius, qui falsae monetae fabros his usos instrumentis credidit, quod quidem judicium etiam Cl. Bimardo probatum f) possum conjecturis aliis, solidis, ut reor, ac plane probabilibus confirmare. Quamdiu sua monetae argenteae probitas constabat, utile ac quaestuosum fuit falsariis, numos aeneos tenui argenti bractea multa ac subtili arte vestitos pro vera argenti moneta obtrudere. Ex his officinis prodivere tot subaeratorum agmina, quorum major pars male commissis cum parte antica aversis, aut in notis chronologicis, aut inscriptionis picturaeve lege turpiter peccat. Vel ex his opus in tenebris peractum intelligeres, parum solicitis fabris, ut verum eloquerentur numi sui, modo externa specie imponerent. Corrupta, quod inde a Severo majore licentia factum, argenti monetarii bonitate operae utique pretium amplius non fuit eandem vitiatis sic numis curam impendere, sed respiciendus labor, qui minores sumptus et adsiduitatem postularet, qui ope numi obvii, molli primum argillae impressi, deinde subdito igne excoctae, infuso denique metallo peragi facile potuit. Istud si paullo fuit vilius, quam ex quo tum fuit moneta ordinaria, non poterant tamen falsarii in hoc laboris compendio non justum capere lucrum. Dubium non est, tot jam repertis per varias regiones id genus formis argillaceis, justum etiam hodieque numorum sic fusorum exstare numerum, perinde ac exstat subaeratorum, quos si a numis malleo percussis non satis discernimus, istud fit propter causas has ipsas, quas supra ex Comite Caylus, idoneo in similibus dubiis judice, dedimus, aut quia non defuere dexteris hominibus suae artes, quarum ope fusionis indicia potuerint occultare, et quas, ut plures veteris aevi alias, ignoramus. Moneta argentea inde a Philippis propter admixtam aeris copiam misere vilescente, factum, ut horum etiam imperatorum fundendis numis nihil lucri posset sperari. Quare non mirum, nullius inde a Gordiano imperatoris reperiri formam argillaceam.

Haec ergo sive exempla, sive auctoritates instruere nos possunt, majorem superesse copiam numorum tantum fusorum, nullumque malleum expertorum, quam credi vulgo solet. Quare nequaquam continuo in adulterinis putandi sunt numi, quia tantum fusi, quod sibi non pauci per-

f) ad Jobert. T. I. p. 356.

suasere. Possumus tamen legis instar, quae forte nonnisi rarissime fallat, tenere, in Italicis urbibus, ac Romae antiquissimo aevo non fuisse numos nisi fusos, de quibus egimus supra, reliquam urbis monetam sive consularem, sive imperatoriam cujuscunque metalli malleo formatam, si argenteam demas inde a Severo usque ad Philippos propter memorata mox exempla. In Graecia latissime sumpta inde ab exordio rei monetariae usque ad alterum imperatorum saeculum non occurrere numos tantum fusos, etsi aurei non pauci Lysimachi regis modum habeant ambiguum, de quibus infra. Ceterum ex iis, quae hactenus diximus, satis apparet, non tam facile ac proclive esse fusionis veterum criterium, quam illud professus est Cl. Beauvais [g]). Eam sane dexteritatem nondum fateor mihi potuisse impetrare.

A fusione ad malleum, seu modum feriundae monetae transeamus. Sed tamen et hunc modum necessario praecessit fusio, quae orbiculos malleum experturos praeparavit. Orbiculi hi, seu laminae rotundae varia crassitie saepe certa offerunt fusionis indicia, quae inter evidentissimum est resecti colli, quod, ut dixi, *barbam* Galli vocant, vestigium. Hoc non modo manifeste apparet in notis ponderibus Italicis, quae sola fusione sunt formata, sed et in numis non paucis variarum nationum argenteis aeneisque etiam III. magnitudinis, quos malleo fuisse finitos indubitatum est. Comes Caylus numum Massiliae aeneum pictum stitit, in quo collum istud a fusione residuum, nimirum a numo nunquam resectum, satis alte protuberat, aitque, simillimos alios omnino octo ejusdem urbis sibi visos. Ex quo arguit, antiquissimo aevo, apud Romanos aeque ac Graecos, monetam promiscue, nulla certe lege, *indifféremment*, jam flatam, jam cusam fuisse, fusione in formis argillaceis eodem modo peracta, quo supra diximus [h]). Haec a viro gravissimo incautius adfirmata tanto magis merentur in examen vocari, quia vetera artis nostrae praecepta planissime evertunt, et ambigua reddunt criteria, quibus numos vere antiquos a fictitiis novae artis solemus discernere. Accedit, quod metus est, ne artis nostrae studiosi alii tanti viri inconsultius secuti oracula eidem involvantur errori, quod ipsum accidisse video illustri Gallo S. Vincent [i]). Haec fusionis indicia, quae non negamus, sed ipsi saepe advertimus, nequaquam probant, numum esse fusum, sed tantum orbiculum, seu laminam malleo destinatam. Quis ignorat, metallum, antequam feriri contingat, fusione varias, ut libuit, formas accipere? Antiquissimo aevo hae nullam legem habuere, partim globosae, partim in ovi modum porrectae, aut denique, ut casus tulisse videtur. Confer vetustissimos Athenarum numos. Cultiore aevo metallum in formam magis rotundam cogebatur. Hos fundendi orbiculos duplicem video placuisse modum. Vel enim fundebatur metallum in binas for-

g) Hist. abrég. T. III. p. 418. 419. h) Rec. d'Ant. T. V. p. 159. i) Mémoire sur les Méd. de Marseille p. 7.

mas variae materiae arcte conjunctas, ex quo modo enasci contigit collum exuberantis metalli, vel illud fundebatur in parvas scrobes formae rotundae in argilla factas. Collum illud aut curatius fuit resectum, ejusque vestigium lima abolitum, aut negligentius, sic ut ejus certum remaneret indicium, aut relictum intactum sive incuria, sive etiam alicubi ex proposito, quod major similium, ut dixi, numorum Massiliensium copia suspicari facit. Reliquum deinde opus malleo permissum. Quo igitur pacto adserere illustris Comes potuit, numos, in quibus haec fusionis indicia apparent, esse flatos, quando haec fusio ad orbiculos tantum pertinuit? Habeo prae manibus aeneum tertiae magnitudinis ex eorum genere, quos a Carthaginiensibus in Sicilia cusos vulgo credimus, ex quo collum eodem modo, quo in citatis Massiliensibus, protuberat. In eo utriusque partis typi tam nitide sunt expressi, quam a sola fusione impetrari nunquam potest. Adde ejusdem classis tetradrachmos ab operis elegantia passim cognitos, laudatosque, tum et Syracusanos argenteos aeneosque similis meriti, in quorum multis certissima observavi resecti colli indicia. Quod si et hos propter eandem causam fusos statuemus, tum hercule nullus jam relinquetur numus, quomodocunque affabre elaboratus, literisque et figuris ad omnem apicem expressis, quem non licebit totum fusum suspicari. Exstant numi coloniae Nemausi solitae magnitudinis, et cum solitis utrinque typis. Solum discrimen facit, quod ex numi orbiculo pes hinnuli bene longus protuberat. Horum unum videre est in *Saggi di Cortona* k), alterum stitit Comes Caylus l), tertium vidi in museo Apostoli Zeno, nunc S. Floriani Austriae superioris, multosque alios hujus generis sibi compertos ibidem docet illustris Comes. Cum eruditus hic vir ipse fateatur ultro, orbiculos hos una cum pede primum flatos, deinde malleo subditos, nescio, cur non eundem fabricae modum agnoscat etiam in numis, in quibus causa prominentis colli certum deprehenditur fusionis argumentum. Quocirca sic recte arbitrabimur, si qua sunt in numis nitidis, elegantibusque fusionis vestigia, ea non numos ipsos, sed eorum orbiculos fusos indicare.

Non possum absistere ab hoc argumento, quin aliam adhuc Comitis Caylus sententiam in judicium vocem. Ait m); facile ex formis his argillaceis explicari posse, quo pacto principis alicujus intra perexiguum tempus, quo imperium obtinuit, tanto numero feriri numi potuerint. Earum enim ope formarum brevi tempore tantam existimat potuisse copiam facili negotio fabricari. At enim vel intelligit principes, qui Romae consedere, aut qui foris per vim imperium invasere. In urbe effugium istud necessarium non fuit, in qua praesto semper fuerant operae monetariae et peritia et copia spectabiles, quo factum, ut intra tempus exiguum numi cum Galbae vel Vitellii imagine incredibili numero potuerint parari. Sin principes foris per tumultum intrusos intelligit,

k) T. VI. p. 80. l) Rec. T. II. p. 341. m) Rec. T. I. p. 289.

sciendum, tyrannorum numos spectato opere ea esse conditione, ut facile appareat, exiguam iis feriundis curam fuisse impensam. Quin non desunt exempla certa et evidentia, alios tum accelerandi operis modos fuisse adhibitos, atque istud non fusione, sed malleo. Nimirum numis praecedentium imperatorum novos, suosque impresserunt typos. Evidenter istud docent numi Regaliani et Druantillae, quorum plerique duplicem offerunt typum, ac veterem quidem Caracallae, Maesae etc. ex residuis literis ac figuris agnoscendum, novicium eorum ipsorum. Vide suo loco utriusque numos. Atqui suapte patet, modum hunc fusione peragi nullo pacto potuisse.

Viri eruditi non pauci, cum viderent in numis veterum opus altius exstans, et adsurgens, quam ut unius mallei ope potuisset peragi, quamcunque velimus matrici spectata duritie tribuere praestantiam, qualia plerumque sunt capita partis anticae, in animum suum induxerunt, a monetariis primum numos in formis ex ipsa matrice captis fusos, deinde cum matrice adcurate commissos mallei ictibus supremum nitorem ac perfectionem adeptos. Modum hunc curatius descriptum vide apud Savotum, qui cum plerisque aliis in eadem fuit sententia [n]). Vltra progressus est Jobertus, qui eandem operam impensam dixit etiam numis minoris moduli, neque tam alte prominentis operis, quales sunt denarii Romanorum. Causam, cur istud sibi persuaderet, praeclaro auctori dederunt repertae formae argillaceae, de quibus altius egeram, fusioni scilicet destinatae [o]). Posteriori huic sententiae refutandae non diu inhaerebimus. Quis enimvero sibi persuadebit, hanc matricis cum numo fuso commissuram, quae nonnisi justo temporis impendio peragi poterat, porrectam fuisse ad numos singulos, et quidem ad eos quoque omnes, quibus propter typos humiliores hac solertia et sedulitate opus non fuit? Etenim si numi, quos *subaeratos* vel *pelliculatos* vocamus, absque fusione, quae utique locum habere non potuit, solo malleo tam saepe eleganter formari potuere, et quidem incluso saepius intus ferro, quod ipso aere durius est, cur idem obtineri non potuisset a monetariis publicis omnibus artis suae adminiculis apprime instructis? Deinde causa ex formis argillaceis capta huic argumento male adcommodatur, ut supra demonstravimus. Quod ad numos majoris voluminis attinet, non ausim negare, si qui fuere magnitudinis extraordinariae, eos primum fusos, deinde malleo finitos, quod hodieque in numis ad ostentationem factis fieri solet, licebit tamen opponere, primum, geminatum hunc laborem forte non fuisse necessarium, deinde certa exstare indicia, etiam ad maximi moduli numos non paucos unum adhibitum fuisse malleum. Non fuisse tam necessarium, existimo propterea, quia, antequam orbiculi malleo committerentur, eorum durities ope ignis et vehementis caloris ita potuit temperari, ut ictibus minus resisterent. Vide Savotum [p]). Tametsi huic me explicatio-

n) Num. ant. P. I. c. 6. o) Tom. I. p. 344. p) Num. Ant. P. I. c. 6.

ni jubeat diffidere Rinckius, cui certum est, matricem feriundo metallo candenti adhibitam causa vehementis caloris continuo fuisse passuram vitium, redditamque inutilem[q]), quod sane a viro praeclaro recte existimo observatum. Alteram ex propositis partem evidenter comprobant numi perelegantes, quos, quia duplice vario metallo constant, quorum unum cum altero magna arte commissum est, numos *duplicis metalli* appellamus. Sunt inter hos non pauci insignis voluminis typisque utrinque alte exstantibus. Hos primum fuisse fusos, nemo sanus sibi persuaserit; nam fusione evasisset mixtura utriusque metalli, non metallum duplex, quorum unum ab altero separatum est, quale se oculis offert. Ergo si in his metallum fuit docile, malleique patiens, cur non in aliis quoque exstantioris operis numis?

Atque haec de fusionis negotio visa sunt observanda, quod in multis esse ambiguum, quodque non facile possit explicari, ex iis, quae hucusque diximus, satis elucet. Enimvero in hoc argumento versanti non pauca mihi occurrerunt, quae me suspensum animi reddiderunt. Exempli causa: in plerisque aureis didrachmis Lysimachi, quorum insignem numerum habet museum Caesareum, ejus regis caput tam est hiulcum et incompositum, ut dejerarem, unius eos fusionis esse opus, nisi vetaret pars aversa, quae non modo offert opus sane elegans, sed etiam per duplicatam in nonnullis causa aberrantis matricis epigraphen certa mallei indicia. Inter haec non solum ejusdem regis aurei maximae formae, sed quod magis profecto mirum, ipsi etiam argentei drachmales tam absolutum offerunt opus, ut fusionis nulla possit incidere suspicio. An ergo in his numis primum fusa pars antica, deinde malleo impressa pars aversa? aut cur haec perversitas aureis tantum didrachmis incubuit, reliquis immunibus? quae quidem dubia in parte mechanica rei monetariae veteris, aliaque his similia lubens aliorum sagacitati permitto. Alia, quae hanc partem illustrant, potes ex proximis praeceptis haurire, quae mallei apud veteres in hac arte usum docent, quorsum nunc contendo.

Malleum a veteribus ad numorum fabricam fuisse adhibitum, indubitatum est. Varia ejus testimonia ex marmoribus, numorum typis, scriptoribus initio hujus capitis memoravi. Jam etiam ex ipsis numis veritatem eliciamus. Varia ejus argumenta jam praeclare collegit Mahudelius[r]), quae hoc loco una cum meis commemorare, non ingratum puto lectori futurum.

I. Jam ipsa Latinorum vocabula, cum dixere, monetam *ferire*, *cudere*, *percutere*, *signare*, mallei usum designant. Eandem, aut analogam significationem habent Graecorum *κοπτειν*, *χαρασσειν*.

II. Summa puritas ac nitor typi in partibus etiam subtilissimis, ceu capillis, literis etc., quae laus a sola fusione impetrari nequit.

III. Numi incusi, sive qui utrinque eundem typum offerunt, sed ex una parte convexum, ex altera concavum, quorum

q) pag. 90. r) B. L. T. III. hist. p. 202.

ingens superest numerus, et quos esse partus malleatoris incurii, et properantis, olim dicemus.

IV. Figurae, aut epigraphes literae, aut utraeque simul in eadem numi facie geminatae, quod evenire debuit cedente aliquantum post primum ictum matrice, et numo aliam faciem secundo ictui opponente.

V. Typi non plene, saepe media tantum parte in numi orbiculum recepti, quod factum, matrice non, ut oportuit, cum numi orbiculo adcurate commissa. Item inscriptionis pars, quae in numi circuitu margini vicinior est, ex numo exclusa, nimirum cum majus fuit matricis volumen, quam ut eam totam orbiculus numi capere potuisset. In Romana moneta istud rarius, frequentius in Graeca, praecipue in autonomis Antiochiae Syriae, et numis regum Parthorum. Vitio huic locus non fuisset, si numi in paratis ad hoc formis fusi fuissent.

VI. Numos pelliculatos, sive quorum tenuis bractea argentea aeneum nucleum includit, tum et numos duplicis metalli cum fusione non posse componi, sed esse certum mallei opus, suapte patet. De utrisque supra egimus.

VII. Numi bis percussi, seu quibus, cum finiti jam essent, serius nova utrinque matrix fuit inducta, residuis adhuc veteris matricis indiciis. Etiam horum supra facta est mentio ex numis Regaliani.

VIII. Parvae scrobes rotundae in centro numorum aeneorum introrsum hiantes, de quibus infra. Earum causa fuit, ut orbiculus percepto primo ictu matrici firmius adhaereret.

IX. Rimae, seu fissurae, quas saepe a peripheria numi versus centrum tendere videmus, uni mallei vehementiae debentur.

De instrumentis artis, quorum in feriunda moneta fuit usus, pauca. Ea, ut initio hujus capitis dixi, denarii gentis Carisiae picta sistunt, suntque incus, malleus, forceps. De prioribus D. Hieronymus [s]): *Erant praeterea per exesum montem* (Thebaidis inferioris) *haud pauca habitacula, in quibus scabrae jam incudes et mallei, quibus pecuniae olim signatae, visebantur.* Forcipis minus certus usus. Sed non multum in hac morabimur, quae utique in fabrum officinis varios potest usus praestare. Ex his ultro patet, quam parum concinne Mahudelius in denarii Carisii explicatione illud, quod incudem diximus, statuat esse vas fundendo metallo destinatum, illud vero, quod nobis forceps est, esse forficem, quae orbiculos ex lamina in formam rotundam secuit [t]). Incudem jam stabilivimus, sed et forcipem stabiliunt oculi inspectis Carisii numis, ac praeterea, quis unquam in margine numorum veterum scissionis deprehendit vestigia? quae sane celari non possent.

Matrix, seu parata ex metallo durissimo massa, quae numi orbiculo imposita, typum lege inversa insculptum mallei ope cum eodem communicat, praecipuum est artis monetariae instrumentum. *Matricem* dixi improprie, cum vocabulum pro-

s) in vita Pauli eremitae. t) B. L. hist. T. III. p. 203.

prium, quod norim, lingua Latina non offerat. Alii *typarium, marculum, iconium, formam* appellant, aeque improprie, aut barbare, aut vage. Varia in utraque lingua nomina dictavit illustris Cajetanus Marinius [u]), sed non probavit. Gallis est *quarré, coin, poinçon.* Matricum exempla nonnulla ex vetustate residua antiquariis sunt cognita, quorum formam et metalli modum descripsit comes Caylus [x]). Matrix aenea cum insculpto Neronis capite fuit in museo d'Ennery [y]). Veterem nonnullorum opinionem, qui conjecere, in singulos numos novam paratam fuisse matricem, atque istud propterea, quia in tanta numorum veterum copia nunquam sibi duo conspecti fuere numi perfecte similes, et non, saltem in levissima quapiam causa, diversi, propter prodigii immanitatem refutandam non duco. Vide in hoc argumento Rinckium [z]), et Jobertum [a]). Ipse etiam princeps Turris Mutiae ante annos non multos professus est, in tanta numorum Siculorum copia, quos per tot annos conferre licuit, nunquam sibi conspectos fuisse duos ejusdem matricis partus [b]). Verum istud experiri licuit aliis, quod de se testatur Cl. Beauvais [c]), ejusque a me factum aliquoties periculum, testari possum ipse. Vidi in museo M. Ducis duos Antigoni Asiae regis tetradrachmos tam concordes, ut plane convincerer, ab una utrumque matrice profectum. Ex quo efficitur, fallacem esse legem, quam aliquibus sancire placuit, cum numi duo ejusdem se matricis filios profitentur, utrumque esse operis moderni; etsi non negem, aliquam tum eos ἀγνησιότητος suspicionem adflare.

Haec sunt, quae de moneta flanda, feriunda sive ex alienis praeceptis, sive observatis propriis videbantur vere ac opportune potuisse commoneri, quae rite expensa verum videntur suppeditare explicatum formulae *Flando, Feriundo,* nimirum priore vocabulo intelligendos flatos numi orbiculos, altero hos ipsos malleo traditos, quo ferirentur, quod duplex negotium spectata mechanica pars rei monetariae praecipua fuit.

CAPUT XII.

De variis causis ad mechanicam et naturam numorum veterum pertinentibus.

Nonnulla ad mechanicam rei monetariae veteris spectantia jam in praecedentibus occupaveram, ceu pondus et magnitudinem numorum, ac proxime fusionis et mallei negotium. Reliquas causas commodius in unum locum condecero, de quibus nunc singillatim agere constituo.

---

u) Iscris. Alban. p. 110. x) Rec. I. p. 284. y) Catal. p. 661. z) de vet. num. pot. p. 92. a) T. I. p. 445. 449. b) Aggiunta II. p. 91. c) Hist. abrég. T. III. p. 430.

§ 1. *Forma numorum.*

Fuit rotunda paucis demptis, de quibus mox infra. Raro tamen haec rotunditas fuit perfecta, sic ut dubitare liceat de numorum sincera fide, si qui hac sunt indole, ut monebimus in tractatu de numis spuriis. Plerumque rotunditatis fuere neglectae, et parum anxiae. Neque enim, quod hodie in re monetaria fieri amat, numorum orbiculi ex metalli lamina exsecti sunt, sed, ut eos formavit fusio, malleo fuerunt subjecti. A forma rotunda magis deflectunt numi antiquissimi, qui fere sunt globosi, et velut massulae crassiores et informes. Nonnunquam in ovi modum diducuntur, quales sunt non pauci ex iis solidis, quos populi Itali fudere, et nos in ponderibus etiam putamus; saepe etiam numus ex incautiore mallei ictu hanc formam accepit. Vide de hoc argumento plura capite XXI.

Numi in Aegypto signati non modo regnantibus Ptolemaeis, sed et Caesaribus saltem usque ad Commodi imperium coni truncati habent formam, sic ut peripheriam contractiorem occupet pars antica, latiorem pars aversa. Sed hic modus obtinuit tantum in aeneis, aurei argenteique ordinariam legem sequuntur, cujus varietatis causa mihi ignota. Non pauci etiam vicinae Judaeae numi similem coni truncati formam exhibent.

Formam quadrilateram, tum specie ovi habent numi populorum Italiae mediae, de quo instituto insolentiore agemus in Prolegomenis ad numos Italiae mediae, et in Tractatu de numis Consular. Cap. II. § 3.

Numi tenuis laminae parte una convexi, altera concavi ex omni metallo frequentes sunt signati per extrema Orientis imperia, quos nonnulli causa non satis certa *scyphatos* appellant.

§ 2. *Quadratum incusum.*

Offert vetus moneta numos non exiguo numero, quorum aversam totam occupat cavitas violenter introrsum cusa. Ea nonnisi in numis Graecorum antiquissimis occurrit, et quanto illa profundius introrsum hiat, et est informior, tanto intellige numum esse antiquiorem, atque sub ipsis rei monetariae incunabulis cusum. Ejus originem cavitatis in suo Palaeographiae numismaticae tentamine eleganter ac vere explicat illustris Barthelemyus [d]). Ait, primis rei monetariae initiis, nondum reperta arte in utraque numi superficie typum signandi, uni tantum parti arbitrariam fuisse notam malleo impressam, quemadmodum in artis typographicae infantia uni tantum chartae parti inducti fuere characteres, aversa intacta. Verum cum metus esset, ne massa feriundo numo destinata inter repetitos mallei ictus cederet, et nihil esset subtus, quod primo excepto ictu massam figeret, placuit eam imponere ferro in obtusius acumen desinenti, quo factum, ut jam post primum ictum massa ab impresso inferne ferri acumine retineretur, neque amplius loco posset moveri, unde haec in his numis cavitas. Artis progressu rude

d) B. L. T. XXIV. p. 30.

istud cavum mansuetiorem accepit formam, instar quadrati minus profunde dehiscentis, atque istud jam divisum in plures partes, jam velut explicatis quatuor alis; paullatim aliqua typi initia insculpi coepta, manente tamen quadrato, donec tandem ferrum illud haetenus retinendae tantum massae serviens vera evaderet matrix propter insculptos alte typos eundem usum praestitura. Haec initia, ac deinde progressum ex numis ipsis captum praeclare ob oculos sistit tabula Berthelemyano huic tentamini adjecta.

§ 3. *Hiatus in centro numorum.*

Intelligo hoc nomine tenue foramen, aut scrobiculum rotundum in centro numi introrsum hians, sive in utraque numi parte, sive in una tantum. Jam illud comparet in plerisque Ptolemaeorum numis sive maximi, sive minimi moduli, et quidem in his constanter utrinque, nonnullorum item Syriae regum, praecipue Antiochi VI. et Tryphonis, in numis variarum Syriae et Phoeniciae urbium, quin et Asiae minoris, et Europae, et quidem etiam imperatoriis urbium, et imperatorum adhuc aevo inclinante. Eo numi commatis Romani constanter carent. Observandum praeterea, hiatus hos nondum hactenus deprehensos in numis aureis et argenteis, sed tantum aeneis.

Barthelemyus, cum in laudata dissertatione in causam quadrati incusi inquisivisset, simul ad hiatus istos advertit animum, eorumque usum ab eadem causa repetit. Nimirum quemadmodum impresso illo quadrato, sive cavitate factum, ut numus patientior ad excipiendos ictus esset, sic idem obtinebatur, si in matricis centro pars metalli sursum exstans fuit relicta, certe ab argumento aliena, sed quae mallei ictu in numi orbiculum introrsum adacta eum firmius adhaerere coegit. Nemo erit, qui dubitare possit, causam hanc a viro summo ingeniose ac naviter explicatam. At nemo etiam erit, qui non continuo quaerat, cur eadem cautio non etiam ad numos aureos argenteosque valuerit, sed in cujus enucleatione quaestionis non aeque satisfacit vir clarissimus. Plures, inquit, figendi orbiculi modos tum jam fuisse cognitos, atque haud dubie illos, qui perfectiores fuere, magisque paratu difficiles, auro argentoque applicatos. Verisimilius causam a varia metalli natura petendam censeo. Certum est, aurum et argentum multo esse mollius, minusque adeo resistere malleo, quam cuprum, ac praecipue veterum, quod raro a particulis heterogeneis purum fuit. Ex quo sequitur, plus cautionis ac diligentiae adhibendum fuisse ad feriundos numos aeneos, quam alterius metalli.

§ 4. *Numi incusi ex instituto.*

Sic appello numos, quorum una pars convexa est, altera concava. Addidi: *ex instituto*, quia sunt alii incusi, sed monetariorum vitio, de quibus infra. Illi inter antiquissimos sunt referendi, et signati tantum sic fuere in nonnullis magnae Graeciae urbibus. Haec indicasse hoc loco satis esto, nam horum examen numorum dabimus in prolegomenis ad numos Lucaniae.

§ 5. *Numi serrati.*

Serratos numos vocamus eos, quorum ora extima in serrae modum incisa est. Copiosi sunt denarii, quos familiarum Romanarum dicimus, et qui stante adhuc rep. signati sunt, quorum serrata est ora. Sunt etiam serrati numi non pauci, sed aenei, nonnullorum Syriae regum. Sed de hoc numorum genere agemus ex proposito, et quidem copiose in prolegomenis ad numos familiarum cap. XVI.

§ 6. *Numi recusi.*

Non raro numis jam olim signatis novi utrinque typi ope alterius matricis fuerunt impressi, cujus generis numos solemus vocare *recusos*. Quoniam numi jam signati superficies plana non fuit, sed exstantibus figuris aspera, sequi necesse fuit, ut matrix, cum in eminentiores solum numi partes vim suam posset exserere, humiliores aut relinqueret intactas, aut nonnisi leviter perstringeret, ut adeo saepe ex relictis veteris typi vestigiis vetus ejus numi conditio facile possit divinari. Boeotorum multos hujus naturae habemus superstites, quorum exempla dabimus in horum moneta, neque commemorare alia necesse puto, quia singula musea eorum aliqua servant. At quae novae hujus violentiae causa, cum casui istud non posse tribui facile appareat? Si in externam monetam sic fuisset saevitum, conjici posset, voluisse hoc modo populos monetam peregrinam in propriam suam ac domesticam convertere. Verum habemus exempla, neque propriae pecuniae fuisse parcitum. Est in museo Caesareo numus recusus Massiliae Galliae, cujus et vetus et novus typus Massiliensi monetae proprius est. An novus sic abolito vetere numis quaesitus valor? an aliud? Tametsi in nonnullis evidentem ejus facti causam tenemus. Jam capite praecedente obiter dixi, Regalianum et Dryantillam ad signandos numos suos praecedentium imperatorum denariis fuisse usos. Vide eos adcurate descriptos in horum tyrannorum moneta. Nimirum ad has injurias ventum est, cum properato opus fuit, et intererat non differri praeconium supremi principatus, neque statim ad manum fuit metallum ad feriundos numos aptum. Vide alias causas exercitae similis in numos alienos violentiae in moneta Hebraica Simeonis Judaeae principis. Ceterum in moneta aurea numi sic recusi nullum habemus exemplum.

§ 7. *Numi incusi temere.*

Paullo altius dedimus numos incusos, seu, qui eundem typum in una parte exstantem, in altera concavum exhibent, sed eos diximus sic fuisse formatos ex instituto. Quos hoc loco proponimus, incusi sunt pariter, sed quae peristasis non instituto, sed casui, et monetariorum negligentiae debetur, qui signandum numi orbiculum numo jam signato, qui tum auferendus utique fuerat, imposuerunt, malleoque coeperunt exercere. Quo factum, ut idem utrinque emergeret typus superior convexus et exstans, efficiente istud matrice superiore, inferior concavus, causa numi subjecti, qui jam matricis munere fungebatur. Neque desunt nostra aetate similis oscitantiae exempla in re monetaria ab iisdem causis profecta,

at incredibilem eam fuisse in officinis veteribus, ingens numorum hoc vitio laborantium numerus, qui ad nos pervenere, abunde declarat.

§ 8. *Numi geminatis typis.*

Aliud oscitantium monetariorum vitium, neque illud in moneta vetere infrequens. Nimirum cum ad perficiendum numum plures essent ictus infligendi, si forte post primum ictum aut matrix, aut numi orbiculus aliquantum loco motus fuit, factum necessario, ut alter ictus in vicina aberraret, eundemque typum loco alieno, varioque illum situ geminaret.

§ 9. *Numi pelliculati, subaerati, ferruminati.*

De his, ac similibus vitiis, quia ad veterum fraudes pertinent, opportunius agemus in tractatu de numis adulterinis.

§ 10. *Numi Contorniati.*

De horum numorum fabrica agemus in tractatu singulari.

§ 11. *Numi aenei cum late porrecto orbe.*

Quos deinceps numos memorabo, ad ostentationem potius facti sunt, quam ut pecuniae usum praestarent, quorum supra capite V. obiter memini. Hoc sane loco propter varias applicatae mechanicae caussas sunt attingendi.

Hujus generis quos primos exhibeo, sunt numi aenei, quorum media area, cui utrinque more solito typi impressi sunt, majoris vulgo voluminis non est, quam cujus esse solent numi aenei I. formae, sed deinceps in latum orbem cavitatibus concentricis distinctum, diametro saepe duorum pollicum Parisinorum, et nonnunquam amplius, porriguntur, sic ut numus ipse sic videatur in hujus orbis centro constitutus, ut in veterum clypeis caput Medusae in clypei centro. Numos similes vulgavit, et pictos stitit Buonarrotius ex museo Carpineo e), et binos quidem Antonini, unum L. Veri, quin et unum Antinoi a Nicomedensibus signatum, quod tanto rarius, quia id genus numi commatis tantum Romani esse consueverunt. Museum Caesareum eorum possidet singulos: Hadriani, Antonini, Aurelii, Veri, qui aeneis tabulis incisi exstant inter numos maximi moduli Cimelii Austriaci Vindobonensis. Insignes hujus generis picti etiam exstant in museo Albani. Majoris his voluminis, si Italorum pondera demas, in re monetaria vetere non habentur, suntque rarissimi.

§ 12. *Numi duplicis metalli.*

Sic vocantur numi aenei circulo diversi aeris inclusi (*enchassés*), idque tam dextre et adcurate, ut nonnisi tenuis linea artificiosae commissurae index appareat. Plerumque aeneos maximi moduli, sed ordinarii, volumine non excedunt, quamvis his sint fere crassiores. Rarissimi sunt, qui sunt magnitudinis mediae inter aeneos I. et II. formae, quorum quinque picti visuntur in museo Albani tab. 120., in quo etiam alios hujus classis justo numero reperias. Circulus exterior nequa-

e) Osserv. istor.

quam post cusum jam numum additus fuit, sed utrumque metallum jam sic commissum incudem expertum est, nam saepe in his numis epigraphes literae in orbem ductae in utrumque metallum incurrunt. Sunt omnes commatis Romani. Graecus hujus naturae nondum conspectus. Similes Jobertus jam cum Hadriani capite citat[f]), sed museum Albani praeclaris his cimeliis insigniter locuples ante Commodum nullum offert, sed in hoc reperias adhuc cum imagine Probi, Magniae Vrbicae, Diocletiani, et collegae Maximiani. Operis sunt fere semper perelegantis, quanquam hactenus divinare non licuit causam impensi in hoc numorum genus laboris tam seduli, atque, ut videri possit, tam supervacanei. In monetae usum fuisse receptos, verisimile vix est.

Fuere antiquarii nominis non vulgaris, qui hos duplicis metalli numos, illustres sane ac conspicuos, cum miserabili Contorniatorum grege inique confudere, qua de injuria vide, quae monebo in tractatu de numis Contorniatis cap. I.

§ 13. *Numi cum variis ornamentis parergis.*

Hoc articulo complector numos quaesitioris elegantiae, additis variis ex metallo nobiliore ornamentis, quae, quia ad numorum causas non pertinent, et abesse poterant, *parerga* voco. Ex quo facile intelligimus, monetae eos rationem non habuisse.

In hac classe primo loco memorandi sunt aurei insignis voluminis, qui in amplum orbem, eumque varie ornatum, porriguntur, addito superne annulo, ex quo suspendi possent. Multum ergo adfines sunt aeneis cum late porrecto orbe, de quibus paullo supra egi, nisi quod in his absunt operosa illa ornamenta, et annulus. Hujus generis duo cogniti, unus Honorii, alter Gallae Placidiae, ineunte hoc saeculo in Geldria effossi, quos pictos et descriptos habes in Epistolis criticis Cuperi[g]), qui eos vidit ipse, tum et in *Saggi di Cortona*[h]), quo loco Cl. Bianchinus de eorum vetere usu prolixe disserit, conjicitque, id genus cimelia ad militum donativa valuisse. Parum equidem arbitrarias has conjecturas moror, cum, quia multiplex eorum esse usus poterat, tum quia causa annexi annuli inter torques potius, quam numos referendi sunt. Alios similes vide aeri incisos in Catalogo d'Ennery pag. 187.

Apud eosdem auctores reperias quoque aureos imperatorios voluminis ordinarii, hos quoque in orbem nonnihil ornatum, etsi minus latum, eumque annulo item praefixum, porrectos, de quibus quod moneam, non habeo, nisi eos sic fuisse formatos, ut ex quocunque loco, sive ornatus, sive adfectus causa suspenderentur.

Exstant etiam in museis numi aenei inaurati et inargentati. Non agimus de iis, qui moderna arte tales sunt, nimirum quos inepti possessores non raro exemplo volebant nobilius metallum mentiri, sed de iis, quos sic vetus ars ornavit. Horum alii vel toti auro, argentove obducti sunt,

f) Tom. I. p. 45. g) pag. 178. h) Tom. IV. p. 235.

vel tantum sui parte. In aliis, qui toti argento sunt obducti, partes sunt inauratae, ceu imperatoris laurea, et paludamentum, et epigraphe. Monetaria haec insulsitas vix ante Alexandrum Severum coeperit, et ultra Diocletianum porrigitur, et frequentissime deformavit numos inscriptos AEQVITAS. AVG. vel MONETA. AVG. typo in utrisque trium Monetarum stantium, et maximi moduli. Numos similes tam supervacuo cultu ornatos an verisimile est, etsi *Monetae* nomen inscriptum praeferant, ad monetae etiam usum valuisse? Est in museo Caesareo numus maximi moduli Numeriani, in cujus aversa est: ADLOCVTIO. AVGG. typo adlocutionis. Is deargentatus totus est, sed imperatoris, qui habitu consulari proponitur, togam pictam lamella aurea obtegit.

De numis aeneis II. et III. formae tenui stanni folio opertis et sic cusis, sed qui inde a Claudio Gothico usque ad Diocletianum vera moneta fuere, egimus capite VII.

§ 14. *Vernix numorum aeneorum.*

Vernicis nomen, etsi Latinis ignotum, quia tamen ab artis nostrae magistris instar *τεχνικου* receptum est, et nos retinemus. Tractum est a Gallorum *vernis,* Germanis *firniss*, Italis *patina*, eoque intelligimus indumentum splendens, variique in variis coloris, quo natura numos aeneos (aurei argenteique sua contenti nobilitate illud aspernantur) longo saeculorum sub terra situ operuit. Color est in aliis viridis, in aliis caeruleus, aut violaceus, in aliis fuscus, ut nimirum aes pro varia soli natura adflavit halitus aut ambivit humor particulis metallicis gravidus. Indumentum istud tantum abest, ut nitorem numo, et qualecunque aliud meritum detrahat, ut etiam plurimum augeat. Etenim adventitia haec materia tam apte sese numi superficiei adplicuit, ut minutissima quaeque, quae matrix impressit, ceu capillorum fila, literarum apices tenuissimi tam transluceant nitide, quam si plane abesset. Meritum vero ex hoc casu numis ingens accedit, non modo, quia integerrimi vulgo esse solent, nimirum involucro hoc aeruginem metallo huic cumprimis perniciosam, et omne aliud inimicum vitium arcente, liberalisque esse propter coloris illecebras formae, sed etiam quia certissimum hoc pacto praebent genuinae antiquitatis testimonium. Etenim cum alios omnes monetae veteris modos fraus recens scite satis didicerit imitari, in imitanda vernice, quam natura addidit, hactenus incassum vires suas est experta. Tam enim illa firmiter aes amplectitur, ut avelli inde nisi per vim non possit. At quam falsarii ope salis ammoniaci et aceti induxere, saepe vel ungue tentata loco potest moveri. Dixi, aurum argentumque veterem hanc vernicem detrectare. At quae argento frequenter adhaeret materia crassa et viridis, ex aeruginis genere est, et aceto aut succo mali citrei amolienda.

CAPVT XIII.

De jure feriundae monetae.

Omni aevo jus feriundae monetae summae in republica potestatis argumentum fuit habitum, et si quis illud sibi arrogavit, involasse etiam in summam potestatem est creditus. Jus istud qui habuit, aut sibi deberi credidit, illud testatum fecit seu inserto monetae nomine suo, seu effigie, seu utroque. Ejus juris jam apud veteres sic constituti insignia ex antiqua historia dabimus exempla.

Aryandem Aegypto pro Cambyse praefectum a successore Dario capite fuisse damnatum, quod monetam auctoritate sua feriri jussit, refert Herodotus [i]). Difficilior ad famam Commodus, Perennem praetorio praefectum adfectare imperium, persuasus denique fuit oblatis numis ejus imagine percussis [k]). Caesus ab Elagabalo Valerianus Paetus, quod aureas suas imagines signari curasset, atque etsi prae se ferret ipse, eas in pellicum ornamenta fuisse cessuras, quia tamen monetae aureae speciem habuere, non vitavit culpam [l]). Cum essent, qui Firmum Aegypti tantum latronem dicerent, at non invasisse imperium, eos Vopiscus prolata ejus moneta redarguit [m]). Qui Procopii, sub Valente tyranni, partes sunt secuti, ut persuaderent Illyriis, eum esse imperatorem, ostenderunt iis aureos numos novi principis effigie insignes [n]). Severus, ut aemulo Clodio Albino persuaderet, eum a se animo non ficto, sed sincero in imperii societatem vocatum, Romae numos cum ejus imagine feriri jussit [o]). Narrat Philostorgius [p]), Stilichonem tam impudenter tyrannidem adfectasse, ut monetam etiam ferire ausus esset. Ergo cum quis per vim ad imperium est vocatus, velut in primis imperii sui fundamentis putavit, effigiem suam in moneta publica proponere. Cum legiones Syriae et Aegypti Vespasianum imperatorem dixissent, *prima belli cura,* ait Tacitus [q]), *agere delectus, revocare veteranos, destinantur validae civitates exercendis armorum officinis, apud Antiochenses aurum argentumque signatur.* Vix Macrinus delatam a militibus purpuram acceptavit, *statim apud Antiochiam moneta Antonini Diadumeni nomine percussa est*, nempe ut intelligeret orbis, filium Diadumenianum ad imperii consortium esse vocatum [r]). Factum etiam nonnunquam, ut ii, quorum intererat, jus monetarium sic deproperarent, ut nondum satis praeparatis omnibus, quae ad monetae negotium pertinuere, praecedentium imperatorum numos ad incudem revocarent, quod satis ex numis Regaliani et Dryantillae apparebit.

i) L. IV. c. 166. k) Herodian. in Commodo. l) Dio L. LXXIX. § 4. m) in ejus vita. n) Ammian. L. XXVI. o) Herodian. L. II. sub fin. p) L. XII. c. 1. q) Hist. L. II. c. 82. r) Lamprid. in Diadum.

Vrbes ac populos, qui sui pleni juris fuere, non alio, nisi nomine suo, signavisse monetam, suapte patet. Quare cum in hac legitur: *ΑΘΕ. ΘΕΣΣΑΛΩΝ. ΕΦΕΣΙΩΝ.*, intelligimus eos numos *Atheniensium*, *Thessalorum*, *Ephesiorum* auctoritate fuisse cusos. Sic et in numis Romae liberae, qui vetustioris sunt aevi, solum inscriptum ROMA legere est. Vrbes regibus subjectae veniam nonnunquam impetravere, monetam apud se feriundi, sed non raro ea tantum lege, ut regum, quibus obnoxii fuere, effigiem aut nomen illi insererent, cujus copiosa exempla suppeditant urbes in Phoenicia aut Parthia sitae, quarum illae numos cum capite regum Syrorum, hae Parthorum magno numero percusserunt, ut in singularum moneta docebimus. Valuit istud, quamdiu duravit servitium. At posteaquam hae autonomiam aut certis legibus sunt consecutae, aut sibi per vim extorsere, istud etiam obsequii genus continuo omiserunt. Hujus generis est signandae monetae libertas, quam Antiochus VII. Syriae rex Simeoni Judaeae duci inter alia autonomiae jura concessit: *et permitto tibi facere percussuram proprii numismatis in regione tua* ¹).

Romani, cum regiones aut bello captas, aut sponte oblatas stante adhuc republica in provinciae formam redegissent, praeter alia libertatis jura feriundae etiam pecuniae permissum urbibus indulsere. Perrexerunt ergo Asiani cudere cistophoros, suos Attici tetradrachmos, suam alii monetam, quantum per facultates domesticas licuit. Neque jus istud, quod autonomiae pars fuit, ademptum ab Augustis, sed continuatum deinceps quoque, feriundo numos sive ex vetere instituto, nempe qui nullum cum Romanis rerum dominis nexum profiterentur, quos *autonomos* vocamus, sive inserto capite imperantis tum Augusti, aut alicujus ex ejus familia, quos propterea *officiosos* appello, de quibus egimus capite IV. Paucis tamen, ac nonnisi primi ordinis urbibus concessum argenteam domi ferire pecuniam, quales fuere Alexandria Aegypti, Antiochia Syriae, Caesarea Cappadociae, Tarsus, aliaeque. Coloniis Romanis ad feriundos numos opus fuisse permissu Augusti, deinde etiam proconsulum, inscriptum PERM. AVG., vel PROCOS. manifeste indicat, de quo vide tractatum de numis coloniarum. Inde a Gallieno vix jam amplius provinciae propriam suam, privatamque monetam habuere, ut dictum supra capite III. Atque hoc in statu jus monetarium in provinciis Romae subjectis fuit.

Roma libera monetae feriundae jus nemini, nisi sibi indulsit. Nulli unquam magistratui, nedum privato, permissum fuit, effigiem suam monetae publicae inferre. Ne ipse quidem Sulla, qui aliquot annis tyrannum egit, legesque ad arbitrium fixit, refixitque, jus illud attentavit. Si qua videmus in numis virorum reipublicae illustrium capita, eos satis constat ab eorum posteris ex S. C. rei monetariae praefectis signatos, dum in gentis suae decus eos, aut insignia eorum

¹) Macchab. I. c. 15. v. 6.

merita in typorum argumentum legerent, quam nos materiam in prolegomenis ad numos familiarum prolixe tractabimus. Primo Caesari dictatori supremum istud jus honosque senatus consulto permissus, ut docebimus in ejus numis. Edito semel exemplo non adhaesere IIIviri, qui caeso dictatore per causam constituendae reipublicae summae rei praeerant, tum et Sex. Pompejus suo quodam jure ac nomine ferire monetam, quod quidem minus mirandum in hominibus, quibus vis ac licentia pro legibus fuere, cum idem ausus fuerit M. Brutus Caesaris parricida, qui libertatis P. R. vindex credi voluit.

Augusto rerum potito tanto certius in rem monetariam jus fuit, quia illud sibi jam arrogavit, cum nonnisi IIIvir reipublicae constituendae esset. Eundem tamen etiam honorem communicavit cum iis, quos tribunicia potestate donavit, ac primum quidem cum M. Agrippa, deinde Tiberio privigno. Habent quidem etiam numos aureos argenteosque Cajus et Lucius Agrippae filii, quos Augustus in imperii spem Caesares dixit, sed in eorum antica semper est caput Augusti. Indulsit deinde hunc honorem Tiberius Druso filio, ex quo illi tribuniciam potestatem detulit, item Germanico Caesari suo per adoptionem filio, sed cujus numi non exstant, nisi aenei. Drusi senioris numi in omni metallo nonnisi Claudio imperante signati sunt. Feminis vivis summus hic honos perdiu fuit negatus, neque eum indulsit Augustus uxori Liviae, quamvis gratia praevalidae, aut deinde filius Tiberius, atque etsi, quae multorum est opinio, ejus caput frequenter compareat in numis aureis, aeneisque, tamen in his non tam caput est Liviae, quam PIETAS, SALVS, IVSTITIA (nam haec nomina addita leguntur) Liviae imagine expressae, ex qua ipsa verecundia satis apparet, eam a monetae jure procul habitam. Mortuae deinde, ut et Antoniae Drusi senioris, et Agrippinae seniori a Caligula et Claudio signatos numos constat. Claudii et Neronis uxores numis carent, dempta Agrippina juniore, quae aureos quidem et argenteos habet, sed conjuncto semper capite vel mariti Claudii, vel filii Neronis. Habet tamen sola aeneos, senatu haud dubie praepotenti principis matri adulante. Primus Titus filiam Juliam in moneta solam proponi jussit, Domitianus deinde uxorem Domitiam, Trajanus uxorem Plotinam, sororem Marcianam, neptem Matidiam, quae subinde exempla imitati sunt principes successores. Sed haec ad numos tantum in urbe percussos pertinent. Nam Liviam adhuc vivam, tum et Juliam Augusti F., et sequentium principum uxores passim jactant numi in provinciis signati, quod in imperantem Caesarum domum obsequium permissum tantum fuit, non autem, nullo edito in urbe exemplo, imperatum. Perperam ergo adseruit Rinckius), Hadrianum dilecto suo Antinoo majorem honorem praestare haud potuisse, quam cum in numis perpetuam ejus redderet memoriam. Non exstant numi Antinoi, nisi commatis peregrini, iique nonnisi post

1) de vet. num. pot. p. 83.

mortem ei tanquam deo, aut heroi dedicati, Graecis istud obsequium in Hadriani gratiam deproperantibus. At Romanae monetae majestatem probrosi hujus cinaedi effigie nunquam pollutam constat.

Denique ad praesens argumentum pertinet etiam, nosse veram significationem literarum S. C., quae inde ab Augusto usque ad Gallieni imperium in numis aeneis commatis Romani constanter leguntur, in aureis, argenteisque nonnisi rarissime. Istud jam inter omnes constat, eas legendas *Senatus-Consulto*, sed quorsum referendum sit ipsum hoc senatus consultum, non eadem hactenus fuit virorum eruditorum sententia. Praeterea harum varias, sed jam hodie obsoletas, quas collectas habes in opere Joberti [u]). Communis et jam fere ab omnibus recepta sententia est, Augustum, cum unus rerum potitus rempublicam constitueret, auream, argenteamque monetam sibi reservasse, senatui jus in aeneam permisisse. Istud statuendi causas praecipuas habemus duas, quas jam nitide exposuit Baro Bimardus [x]). I. Certum est, literas S. C. non reperiri in numis imperatorum aureis et argenteis, aut, si quidem reperiantur, eas non ad numum ipsum, sed typum esse referendas, ut monebimus infra. II. Certum etiam, literas S. C. observari in omnibus fere numis aeneis ab Augusto, ut dixi, usque ad Gallienum, neque nisi rarissime desiderari. Ex qua adeo tam constante lege possumus jure dictam triplicis metalli inter Augustos, atque senatum divisionem arguere. Accedunt causae aliae. In marmore Gruteri [y]) memorantur OFFICINATORES. MONETAE. AVRARIAE. ARGENTARIAE. CAESARIS. Si moneta quoque aenea ad Caesarem pertinuit, cur haec excluditur? Teste Dione [z]) senatus odio Caligulae omnem hujus monetam aeneam conflari jussit. Quaeso, cur aeneam tantum, cum de abolenda ejus pestis memoria ageretur? Nullam certe aliam idoneam reperiemus causam, quam quod in aurum argentumque senatui jus non fuit, sed in monetam tantum aeneam. Denique, quod quidem argumentum ex gravissimis unum est, sed iis, qui in eadem disputatione versati sunt, hactenus intactum, certis potest testimoniis comprobari, imperatores jus feriundae monetae aeneae procul ab se habuisse. En tibi primum Othonem, cujus aurei argenteique justo numero supersunt, aeneus commatis Romani certae fidei nullus. Ii, qui existimant, senatui totum rei monetariae negotium fuisse commissum, quam, quaeso, causam, sed idoneam, proferent, cur is Othoni dedicaverit numos nobilioris metalli, negaverit vilioris, cum tamen plerumque Romae major monetae pars ex aere fuerit percussa? Divide jus, et paratum habebis responsum. Feriundo auro argentoque usus est Otho jure suo, non invasit aes, quia juris alieni; cur suo senatus in Othone usus non fuerit, ignoramus sane, ut multa in causis antiquariis alia. Tacitus, cum Vespasiani ad imperium vocati initia enarrat [a]), inter

u) T. I. p. 164. 207. et T. II. p. 12. 60.
x) ad Job. T. I. p. 209.
y) pag. 74. 1.
z) L. LX. § 22.
a) Hist. II. 82.

primas ejus curas refert: *apud Antiochenses aurum, argentumque signatur*, at cur non etiam aes? nimirum utrumque illud juris sui, istud senatorii fuit. Non pauci exstant ex argento Pescennii numi a viris fide dignis vulgati, aureus etiam unus, aeneus Latine inscriptus, qui censuram evaserit, nullus hucusque compertus. Jure istud. Pescennius enim, posteaquam semel imperium suscepit, aurum, argentumque ad se, non item aes pertinere est ratus, senatu interim Romae occupato feriunda moneta aenea cum capite Severi, in cujus is potestate fuit. Albini Clodii a Severo Caesareo nomine ornati numos habemus non aureos modo, argenteosque, sed et aeneos; at posteaquam is a Severo descivit, et Augustum se sua sponte dixit, aes ejus nomine feriri desiit. Neque enim hactenus repertus est Albini numus aeneus, qui eum Augustum diceret, etsi, qui hoc praestent, abundent argentei. Ejus facti causa plane expedita. Constat ex diserto testimonio Herodiani [b]), Severum nomine Albini Caesaris in Gallia absentis monetam Romae signari jussisse. Feriit ergo tum senatus numos aeneos tam nomine Severi Augusti, quam Albini Caesaris, quo modo is uno eodemque tempore signavit numos nomine Antonini Pii Augusti, et M. Aurelii Caesaris. Verum simul atque Albinus arrepto Augusti titulo hostis a Severo judicatus est, desinere etiam ejus moneta aenea debuit, Albino non sibi arrogante, quod alieni juris fuit, senatu, qui a Severo tenebatur, prosequi coeptum honorem non auso. Quos ergo habemus Albini numos cum Augusti titulo, nobilioris metalli sunt omnes, eo jubente per Gallias, Britanniamve cusi, quas ille provincias in potestate habuit. Atque his credo argumentis, ab ipsis rei numismaticae causis petitis, evidenter comprobatum esse jus monetarium inter senatum et Augustos divisum.

Haec latius exposui, quia video, divisum istud jus non modo olim a Joberto in dubium vocatum, quem deinde locis supra adductis solide refutavit Baro Bimardus, sed nuper etiam majore adhuc nisu a viro praeclarae eruditionis Stephano Morcello, statuente denique, aurum, argentum, aes semper auctoritate senatus signatum esse [c]). Lubet praecipuas virorum praestantium rationes audire primum, deinde refellere, quia eadem opera plus lucis accedet communi sententiae, novisque ea, ac plane solidis argumentis stabilietur. Ajunt, monetae curatores nullo discrimine dici *IIIviros Auro, Argento, Aeri flando feriundo.* Generatim jam respondit Bimardus [d]), nequaquam repugnare, eosdem praefectos potuisse procurare et monetam Caesarum, et senatus. At enim argumentum, quod opponam, multo mihi solidius praesto est. Tanta est in imperatorum moneta numorum aureorum et argenteorum concordia, ut raro exstet typus aliquis in auro, qui non idem plane, et secundum omnes causas exstaret etiam in argento, et vicissim, saltem sub iis imperatoribus, qui plures ex auro numos feriundos curavere. Confer cum his monetam aeneam sub primis impera-

b) L. II. sub fin. c) de stilo inscript. Lat. L. I. p. 223. d) ad Job. T. II. p. 62.

toribus signatam, quam enorme utrinque discrimen, nullis certe, aut nonnisi raris communibus typis. Ergo, si senatui in nobilius quoque metallum jus fuit, cur is non principum merita, quae profuse in aere commendavit, in aurum quoque et argentum transtulit? non sub Tiberio *Civitates Asiae restitutas*, *Clementiam*, *Moderationem*, non sub Caligula *Restitutam Ducentesimam*, non sub Nerone *Congiaria*, *Decursionem* etc., non sub Galba *Quadragensumam remissam*, non sub Nerva *Frumentum plebi constitutum?* E converso, quod tantum senatui fastidium, ut v. g. sub Augusto *Signa a Parthis recepta*, perpetuum aureae et argenteae monetae argumentum, ne semel quidem in aere ostentaret? Inquiet Morcellus, etiam stante republica, quo tempore nemo negaverit totum rei monetariae negotium penes senatum stetisse, alios typos habuisse numos aureos, argenteosque, alios aeneos. At enim parum idonee huc aliquis vocaverit reipublicae tempora. Tum enim aes certos suos, fixosque habuit typos sive lege, sive consuetudine, a qua non facile discessum, asses quidem Janum, semisses Jovem, trientes Palladem etc., aurum et argentum praedicandis majorum praeclare factis, aut cuicunque alteri argumento servatum fuit. At non sic imperatorum aevo, quo, ut ex allatis exemplis vidimus, spectato typorum delectu idem jus fuit aeri atque metallo nobiliori. Etiam capitis varians in imperatoribus cultus varium monetae jus non obscure indicat. Habent hi inde a Nerone in non paucis aeneis pro laurea coronam radiatam, in aureis, argenteisque, saltem quamdiu in vivis fuere, nunquam usque ad Caracallae imperium, qui primus in moneta argentea radiatus comparet. Ex quo arguo, quoniam corona radiata certum fuit divinitatis symbolum, noluisse imperatores in moneta sui juris praeferre speciem, tanquam divinitatem ipsi sibi arrogarent, etsi hanc superstitionem permitterent senatui in moneta, cujus typos ipse dictavit. Cum ergo in utroque numorum genere videamus variare et typos et modos, quis non etiam ab hac ipsa causa duplex arbitrium, et duplex adeo jus arguat?

Aliud deinde argumentum, omnia metalla ad senatum pertinuisse, Cl. Morcellus a decoro repetit. Incredibile enim sibi visum, omnes Romanos principes tanta levitate, ne dicam amentia, fuisse, ut in honorem ipsi suum inscriberent in numis suis *Aeternitati Aug.*, *Auctori pietatis*, *Optimo principi*, *Adsertori libertatis publicae*, *Restitutori orbis* etc. Existimavit ergo vir eruditus, jus Augustis in aurum, argentumque signandum esse non potuisse, nisi et ipsi inscriptiones, omnemque monetae suae modum procurarent. At ego existimo, Augustos sic mandasse praefectis monetae suae negotium, ut ipsi providerent pondus ejus justum, ac metalli probitatem, quod vero ad laudes, honoresque immodicos attinet, non imperasse haec quidem, tamen permisisse, ut sibi in moneta deferrent. Si Augustus, vir sane moderatus, passim permisit provincialibus, ut templa sibi domi, arasque statuerent, et divinos adeo honores deferrent, ut copiose docebimus in ejus numis, si idem Asiae urbibus indulsit Tiberius ambitionis, laudumque

contemptor, non mirabimur, passos eos, monetae suae inscribi titulos laudum fastuosos, aut humanitatis modum excedentes. Atque haec cum admitterent principes, an propterea vani atque amentes, ac non potius versuti, artiumque politicarum probe gnari, cum scirent, objecto divinitatis nomine populorum intendi observantiam, reverentiamque? Lege de hoc argumento Tacitum [e]). Ergo et vanus, amensque Severus, vir sane cordatus et dexteritatis cognitae, cum, quod multo magis mirandum, obscurae ipse prosapiae M. Aurelii se filium est professus ex causis, quas in ejus principis moneta expediemus.

Relictum Augustis auri, argentique jus supra ex Dione stabilivimus, perhibente, senatum Caligulae odio omnem ejus monetam, sed aeneam tantum, in quam nempe unam ei jus fuit, conflari jussisse. Molestum hunc nodum sic explicare tentat Morcellus: quoniam, inquit, Caligulae numi aenei, et quidem prae aureis, argenteisque abundant, apparet, a senatu non in ejus monetam aeneam ordinariam saevitum, sed in numos aeneos maximi moduli, quos unos ait a Dione nomine *νομισματος του χαλκου* notari. Re vera, inquit, hactenus duos tantum ejus generis numos Caligulae in catalogis vulgatos, unum in museo Theupoli, alium in museo Florentino. Minus aequus suae ipsius causae patronus fuit vir eruditus, nam et utrumque hunc maximae formae numum poterat negligere, et quidem numum Theupolianum, quia ex contorniatis nnus est, et tribus adeo circiter saeculis post Caligulam signatus, Florentinum, quia et argenteus est, et Graecus, commatis adeo peregrini, non Romani, sic ut ne unum quidem aeneum ejus moduli cum Caligulae effigie habeamus superstitem, qui aut eo vivo, aut in urbe cusus sit. At vero si sic capienda esse Dionis verba existimat Morcellus, quia vix exstat numus Caligulae maximae formae, necesse est statuere, senatus odium in omnes principes inde ab Augusto usque ad Trajanum flagrasse, quia fere horum omnium deficiunt numi aenei maximi moduli Romae signati, quod jam inter omnes artis nostrae peritos satis constat. Quod vero non obstante senatus edicto, etsi, quod eodem loco addit Dio, effectu non caruit, obvii tamen hodieque sint Caligulae numi aenei, in causa haud dubie est, partim quia ira in numos praesentes, et qui redimi facile poterant, desaevierit, eaque, ut fit, paullatim deferbuerit, partim, quia sparsi jam toto imperio numi imperatum exitium facile vitavere. Testante iterum Dione [f]), eoque coaevo, Caracalla fratris Getae odio monetam ejus conflavit, an vero impetrare potuit, ut non in hunc usque diem Getae numi in omni metallo abundent?

Atque ut longiori disquisitioni finem denique imponam, satis reor his, quae commemoravi, argumentis stabilitam videri hanc, de qua agimus, inter principes et senatum rei monetariae divisionem, atque hunc jus suum inserto S. C. voluisse indicari. Enimvero cum constet,

e) Ann. IV. 37. 38. f) L. LXXVII. § 12.

Augustum victis aemulis paullatim omnem senatus populique potestatem sibi subjecisse, an verisimile, omisisse eum jus signandae monetae, quod, ut initio hujus tractatus diximus, certissimum semper summae in republica potestatis argumentum fuit habitum? Quod si monetae negotium cum senatu communicavit, sibique metallum nobilius, viliore senatui permisso, reservavit, fecit istud populariter ac moderate, ne huic nihil relinquere pristinae potestatis videretur. Eodem is exemplo, ac propter eandem causam totius imperii provincias inter se ac senatum sic divisit, ut, quae plus haberent roboris et auctoritatis, suas esse vellet, reliquas senatui, populoque permitteret, quo quidem instituto praesentem etiam de monetae divisione causam praeclare puto illustrari.

Superest, ut nonnullas alias inscripti numis S. C. causas expediamus.

I. Inde ab Augusto generatim haec nota numis, qui monetae rationem habuere, fuit inserta. Est tamen aliquod numorum genus, quod, etsi commatis certe Romani est, et moneta indubitata, nota S. C. constanter caret. Intelligo aeneos II. formae in Tiberii moneta obvios, in quorum aversa est Caduceus inter duo cornuacopiae, et quod cumprimis observatu dignum, ea quoque carent aenei Vespasiani et Domitiani, qui eundem habent typum. At vero ejus omissae causam fuisse veri similem, quia idem hic typus fuit symbolum senatus, populique, probabimus aliquando in numis Tiberii ad annum V. C. 775.

II. Eadem haec nota in numis maximae formae inde ab Hadriano cusis plerumque omittitur. Supra capite V. verisimile esse dixi, istud quoque numorum genus senatus arbitrio fuisse signatum, omissam autem generatim notam S. C., ne cum moneta ordinaria confunderetur. At sunt etiam in illustrioribus museis hujus classis nonnulli, qui notam S. C. addidere, cujusmodi vel in solo museo Albani habes numos Trajani, Antonini, Caracallae, Alexandri Severi, atque hos inter etiam aliquos amplo orbe conspicuos, aut ex duplice metallo formatos. Istud cum factum, illa nota indicabit aut arbitrium senatus, qui eos, etsi non in monetae usum, feriri jussit, aut referenda erit ad typum eo modo, quo mox eandem notam aureis quoque, argenteisque numis impressam explicabimus. Numos Decii aeneos maximae formae, eosque obvios, qui omnes notam S. C. praeferunt, non moror, quia dubitari non potest, eos veram fuisse monetam, et satis constat, eo imperante in monetae aeneae pondere ac forma multa fuisse immutata.

III. Post Gallienum, ut diximus, nota S. C. etiam ex moneta aenea migravit. Vtrum istud factum arbitrio principum, auctoritate senatus jam tum fere exstincta, an suapte exoleverit usus, incertum, neque magnopere laboramus, cum vetera Romae instituta jam hoc aevo pleraque fatiscerent, quod accidere rei monetariae praecipue debuit, quia tum officinae, in quibus moneta feriretur, coepere in provinciis stabiliri, cum jus istud hactenus soli urbi permissum esset.

IV. Nonnunquam S. C. monetae etiam aureae et argenteae imperatorum inscri-

ptum legitur. Non tamen ex eo quis arguerit, hos nobilioris metalli numos auctoritate senatus fuisse percussos, et quod sequitur, huic quoque in illos aliquid juris fuisse. Nonnunquam enim ea nota ad typum tantum refertur, indicatque, illud, quod in numo proponitur, senatus consulto fuisse decretum. Similia exempla jam etiam in denariis urbis liberae occurrunt. Legitur in denariis M. Lepidi S. C., in denariis M. Scauri EX. S. C., nimirum M. Lepidus, quod et numus eloquitur, factus est TVTOR. REGIS. *Senatus Consulto*, et M. Scaurus AED*ilis* CVR*ulis* EX. S. C. Adde his denarios Manlii Torquati, et Sex. Pompeji, Lentuli, aliorumque passim. Ergo cum in numis aureis et argenteis Vespasiani consecrati legimus EX. S. C., ea formula notat, non, eos numos EX. S. C. signatos, sed, quod juris fuit senatorii, Vespasianum EX. S. C. consecratum. Sic epigraphe POPVL*i* IVSSV in denario Octaviani indicat, statuam equestrem, quam is numus exhibet, non numum ipsum *populi jussu* fuisse procuratum. Aureis non paucis Diocletiani et Maximiani idem S. C. inscriptum legitur, sed difficile est, ejus aetatis leges ex vetere praescripto metiri, omnibusque siglis, quae tum in moneta copiose apparent, certam significationem tribuere.

V. Notam S. C. etiam numis nonnullarum urbium exterarum videmus inscriptam, cujus causa non satis expedita. Vide, quae de ea dicemus in numis Antiochiae Syriae, et in tractatu de numis Coloniarum capite VII. At multo magis mirum, eandem senatus consulti notam comparere etiam in nonnullis Agrippae II. regis Judaici numis.

VI. Imperatores Orientes adeo sibi aurum in re monetaria volebant esse proprium, ut nollent, nisi cum sua accessit auctoritas, a regibus externis signari aurum, et si hi istud forte ausi sunt, quod prohibere Romani non poterant, ei monetae valor in imperii R. finibus fuit interdictus. Vide de hac causa plura infra capite XVI.

CAPVT XIV.

De praefectis monetae, eorumque ministris.

De his Graecorum sive numi, sive rerum Graecarum scriptores nihil suppeditant. Neque enim apud illos monetae praefecti, quod Romae aliquamdiu factum, nomina sua illi inscripsere. Qui viros Atheniensium tetradrachmis inscriptos tales credidere, nonnisi infirmas attulisse conjecturas, in eorum moneta docebimus. Quae ergo in hoc argumento dicemus, ad unos Romanos spectabunt.

Ad quaestores Romae pertinuisse explorare bonitatem metallorum, docemur testimonio Livii. *Karthaginienses*, inquit[a]), *eo anno argentum in stipendium*

a) L. XXXII. 2.

impositum primum Romam advexerunt. Id quia probum non esse quaestores renunciaverant, experientibusque pars quarta decocta erat, pecunia Romae mutua sumpta, intertrimentum argenti suppleverunt. Quae ars cum jam superiore reipublicae aetate cognita esset, miror sane, tempore exeuntis reipublicae a Plinio dici artem factam denarios probandi [h]).

Propius Romae stante adhuc republica res monetaria ad III viros monetales pertinuit, qui in numis dicuntur III VIR*i* A. A. A. F. F. id est: A*uro* A*rgento* A*eri* F*lando* F*eriundo*. Constituti hi fuere circa annum V. C. 465. Tribus unum addidit Caesar dictator, ut deinde essent IIII viri, sed ternarium numerum restituit Augustus, quae omnia numorum testimonio comprobantur. Verum de his omnibus prolixius agam in prolegomenis ad numos familiarum, atque etiam ibi credam opportunius, quia III virorum, aut IIII virorum titulo etiam eorum nomina semper adduntur.

Imperante Augusto, atque anno circiter V. C. 740. III viri monetales inscribi numis desivere, non tamen propterea eorum etiam munus antiquatum. Vulgavit Cl. Cajetanus Marinius insigne marmor Trajani aetate positum C. IVLIO. M. F. VOLT. PROCVLO. - - - IIIVIRO. A. A. A. F. F. [i]) Aliud Severi aetate positum Q. HED. L. F. POL. RVF. LOLLIANO. GENTIANO. - - - IIIVIRO. A. A. A. F. F. refert Gruterus [k]). In lapide, qui Gordianum Aug. memorat, proditur PAVLLVS. L. L. AEGIVS. PASSER. III VIR. A. A. A. F. F. vulgante Sponio [l]), quod monumentum docet praeterea, IIIviratum hunc Gordiano imperante vilescere jam coepisse, quia homini liberto delatum fuit. In alio marmore Sponii [m]) XX VIR. MONETALIS. De ejus aetate aliud adfirmari non potest, nisi post L. Veri obitum positum fuisse. Sed probabimus etiam in prolegomenis ad familiarum numos, IIIvirum monetalem dici etiam potuisse XX virum. Postremum ergo monumentum, quod III viros monetales memoret, est laudatum marmor sub Gordiano positum. Conjecit Bimardus [n]), quia monetarii imperante Aureliano, ut narrat Vopiscus, apertam seditionem spectarunt, sic ut justo exercitu reprimendi essent, alium tum rei monetariae modum ac regimen fuisse praescriptum. Infimo aevo, ut constat ex Notitia utriusque imperii, is, cui signandae pecuniae cura mandata fuit, dictus est *Procurator*, vel *Praepositus Monetae*. In marmore, quod vulgavit Seb. Donatus [o]), legitur MONETAE. TREVERICAE. PRAESES. Vide plura apud Bimardum [p]).

Ministrorum rei monetariae, operarumque multiplicia nobis nomina ac munia conservarunt marmora. Qui operis praefuit, dictus est *Optio*. Qui in metallorum probitatem inquisivere, vocabantur *Exactores auri, argenti, aeris*. Reliqui ministri generatim: *Monetarii*, *Officinatores monetae aurariae argentariae Caesaris*, *Numularii officinarum argen-*

h) L. XXXIII. § 46. i) Iscris. Alban. p. 54. k) pag. 417. 5. l) Miscell. p. 273. m) Miscell. p. 189. n) ad Jobert. T. II. p. 66. o) Suppl. ad Thes. Murat. p. 263. 7. p) l. c.

tearum familiae monetariae, *Numularii officinatores monetae.* Magis definite *Signatores*, *Suppostores*, *Malleatores*, *Flatores* vel *Flaturarii*. Quae quidem nomina solum indicasse satis esse existimo, quia solum ad partem numorum mechanicam, a nostro instituto fere alienam, pertinent, quo de argumento vide plura apud Sperlingium q), et Bimardum r).

Scalptorum, qui numismatum ipsas matrices elaborarunt, mirum profecto, vix aliquam in veterum monumentis fieri mentionem. Et vero cum in copiosis veterum numis miremur artem ad summam perfectionem provectam, artificum tam praestantium nomina perinde merebantur ad posteritatem transmitti, quam istud factum a Plinio commemorandis iis, qui a gemmarum scalptura insignem famam sunt adepti. Eodem etiam jure propter artis excellentiam poterant scalptores monetarii numis inscribere nomina sua, atque istud fecere gemmarum scalptores, inciso v. g. *ΑΓΙΛΑCΙΟΥ*, vel: *COΛΩΝ ЄΠΟΙЄΙ*. Vnicum inscripti artificis exemplum reperi in numis tribus Cydoniae Cretae, qui sunt omnes in museo Caesareo, nimirum: *ΝΕΥΑΝΤΟΣ. ΕΠΟΕΙ.* Dorice pro *ΕΠΟΙΕΙ*. Monetarium etiam latere leviter suspicatus est Froelichius in nomine *ΟΡΣΟΒΑΡΙΟΣ*, quod legitur in numis Musae Bithyniae reginae, sed quod aliter esse capiendum, in ejus numis dicemus. Forte non pauca artificum nomina continebant copiosa monogrammata, quae saepe aream numorum Graecorum occupavere, sed quis haec evolvat? Etiam in hac causa parcior Romanorum moneta nullius nobis artificis nomen dedit, neque defectum hunc supplevere marmora. Quin hactenus unicum reperi lapidem, qui scalptorum, et quidem generatim tantum, mentionem faciat. Eum vulgavit celeberrimus Marinius s). Verba, quae huc pertinent, sunt: NOVELLIVS. AVG. LIB. ATIVTOR. PRAEPOS*itus* SCALPTORVM. SACRAE. MONETAE. Lege ibi insignia Marinii ad marmor istud observata. Vellem equidem, aurea saecula in prodendis praestantium monetariorum nominibus tam fuisse loquacia, quam istud fuere saecula barbara in promulgandis suorum nominibus, ut cum legimus in numis Clodovaei: DOCCIO. MON*etarius*, in numis Dagoberti: ELIGIVS. MON*etarius*, vel in numis Viennae Allobrogum cum capite Mauricii Aug. EX. OFFICINA. LAVRENTI.

CAPVT XV.

De officinis monetariis, et copia numorum veterum.

Graecorum iterum sive numi, sive commentarii nihil nos de eorum officinis monetariis docuere. Ergo in Romanis tantum morabimur.

q) de num. non cus. cap. 34. r) ad Jobert. T. II. p. 62. seq. s) Iscris. Alban. p. 109.

Quae fuerit stante republica earum conditio, dicemus in Prolegomenis ad numos Familiarum cap. VI. Inde ab Augusto monetam Romanam fere tantum Romae fuisse signatam, certum est. Solus Strabo, de sua aetate loquens, ait, Lugduni Romanorum praefectos cudere monetam auream, et argenteam [1]). Emeritae in Hispania a P. Carisio legato cusos denarios ad pondus et modum monetae R., docent residui id genus numi copiosi, quos explicabimus in denariis gentis Carisiae. Ab aliis imperatoribus nonnunquam alibi constitutas officinas, a Vespasiano Antiochiae Syriae, a Pescennio in Oriente, a Clodio Albino in Gallia, nimirum quia Romanae sibi clausae fuerunt, diximus capite XIII., atque ex eadem causa tyrannos in sua quemque ditione, quam invaserant, signasse numos, suapte patet.

Quis fuerit officinarum status inde ab Aureliano, quo imperante, aut saltem non multo post per provincias imperii distributae fuerunt, dicetur in tractatu de numis inferioris aevi.

* * *

Quod ad copiam numorum veterum attinet, eam magnopere variasse, et variare debuisse, et ratio docet, et hac locupletior magistra experientia. Amplis imperiis, regnis, civitatibus multa fuisse opus pecunia, suapte patet, ac propterea nequaquam mirum, Romanorum, Philippi II., filiique Alexandri M., Atheniensium, Syracusanorum numos incredibili copia reperiri. Tamen fuere civitates his potentia non modo non aequandae, sed nomine ac viribus multo inferiores, quarum opes numismaticae hodieque redundant, ac propterea contemnuntur, ut Thasiorum, Dyrrhachenorum, ac variarum Graeciae M. urbium. Contra aliarum illustris olim famae civitatum, ceu Corinthi, Elidis, Olynthi etc. aut nullos, aut paucissimos habemus numos.

Generatim hoc loco monemus tantum, (nam de copia, vel raritate numorum singularum civitatum in harum moneta agetur) numerum monetae veteris, quae ad nostra tempora pervenit, esse incredibilem, multoque tibi facilius centum monetae Thasiae, vel Dyrrhachenae, vel Massiliensis numos praesto fore, quam vel unum Carolorum, Othonum, Fridericorum, Henricorum, Germanicae stirpis imperatorum. Neque vero superstitis majore numero monetae veteris causa unica est, quod illo aevo major fuit pecuniae usus, ac propterea copiosius signata, sed etiam quod moneta Graecorum, Romanorumque magis fuit solida, magis crassa, et figuris altius exstantibus, at medii aevi moneta gracilis, subtilis, et aliquo tempore bracteata tantum, quo factum, ut illa in nostrum aevum durare potuerit, haec non item.

Has veteris aevi reliquias uni telluris beneficio debemus eas ultro offerentis, sive cum aguntur fundamenta, sive putei fodiuntur, sive muniuntur viae, sive vomere terra proscinditur. Plerumque tum rari, sparsique, saepe singuli reperiuntur numi. Lautiorem saepe messem reclusa

1) L. IV. p. m. 292.

mortuorum sepulchra dedere, quorsum éos nota veterum superstitio adegit. At nullum uberius aucupium, quam cum casus thesaurum obtulit, quem seu vetus avaritia, sive ab hostibus externis metus nemine conscio defodit, quo modo narrat Appianus, Rhodios in bello cum Cassio pecuniam suam partim terra, partim puteis, partim sepulchris condidisse [w]). Tantae fortunae illustria exstant exempla memoriae prodita. Narrat ex Lazio Fabrettus [x]), ejus viri aetate reperta in flumine Sargetia Daciae veteris plus quam quadraginta millia numorum aureorum, qui magna ex parte Lysimachi Thraciae regis nomine fuerunt inscripti. Prope Brestum Britanniae circa annum 1760 reperta fuisse vasa figlina repleta numis imperatorum numero fere XXX. millium, perhibet Pellerinius [y]). In agro Fuxensi inventum est dolium vetus, in quo continebantur LX. millia numorum, quorum nullus Gallienī imperium excessit. Erant inter hos rarissimi Tranquillinae, Corn. Superae, Pacatiani duo. Excepi haec Tolosae ex catalogo MS. academiae, ubi adhuc numi rariores ex omni numero selecti adservantur. Narrat alibi Pellerinius [z]), anno 1759 prope Laodiceam Syriae, hodie *Latakié*, a rustico effossum thesaurum locupletem praestantissimis numis Graecis constantem, et in suam potissimum gazam derivatum. Quam stupendus monetae veteris numerus eodem loco defossae reperiatur frequenter in Dacia vetere, praecipue in hodierna Transilvania, et Walachia, expertus ipse non semel sum. Scripsit mihi exc. princeps Turris Muciae, thesaurum numorum Syracusanorum ex argento, qui hinc caput Palladis, illinc Pegasum exhibent, pondere CC. librarum ruri prope Syracusas inventum fuisse.

Superest docere, cum tantas nobis opes anteacta aetas suppeditet, ad quem numerum numorum, exclusis omnibus ejusdem argumenti, adsurgere possit museum quoddam his reliquiis liberalissime instructum. Nemo jam est, qui non stomachetur hiatum promissoris Wolfgangi Lazii, civis olim nostri eruditi sane, sed parum utique cordati, cum in commentariis suis DCC. millia numorum veterum sese vulgaturum sponderet. Non est mihi animus elevare hoc loco insani hujus promissi fidem, quia istud a me post alios praestitum jam est in Historia musei Caesarei, quam ejus catalogo praefixeram. Vt supra, quam credi potest, excessit Lazius, ita nimium teste Morellio [a]) detraxit Carolus Patinus, qui vix VII. millia in cimeliarchiis reperiri olim credidit. Ipse Morellius, cum haec scripserat anno 1695, delineata sua manu possedit XXV. millia numorum veterum [b]). Bimardi census, sed ut ipse professus est, tantum verisimilis, fuit talis [c]): Aurei imperatorum 3000, argentei eorundem 6000, aenei eorundem III. formae 20000, ut adeo aenei omnium trium formarum adsurgere facile possint ad 30000. In hunc censum nondum venere numi maximi moduli. Concludit denique [d]), adnumeratis his, tum et qui-

w) Bell. civ. L. IV. c. 73. x) de colum. Traj. pag. 235. y) Rec. III. pag. XLIX. z) Mél. I. p. 104. a) Specim. p. 9. b) l. c. c) ad Jobert. T. I. p. 66. seq. d) pag. 68.

nariis, iis, quos *potius* appellamus, plumbeis, numis consularibus, denique regum, urbiumque, confici numerum veteris monetae posse, qui millia L. superaret etiam. Haec Bimardus obiter, nullo ἀκριβείας proposito, sed quam praestare in hoc censu labor esset molestus, et ad extremum ἀδύνατος. Conjecturis, sed his tamen solidis, possumus numerum saltem vicinum eruere. Cum Bimardus in hoc suo computo meminerit abbatis Rothelinii, qui unius Probi mille octingentos varii commatis numos possedit, satis apparet, eum numos omnes, modo ex levissima et maxime ignobili causa unus ab altero differret, cujus naturae est maxima eorum pars inde ab Aureliano, in calculum suum recepisse. Secus numerum aeneorum III. formae ad 20000 millia porrigere non potuisset. Quam legem si ad Augustorum numos applicuit, valere etiam debebit ad alias numorum classes, ac tum infinitam varietatem dabunt numi familiarum, v. g. Calpurnii Pisonis, Roscii, Papii, Sentii, aliorumque, in quibus persaepe litera alphabeti, aut nota arithmetica, aut minutum quoddam sigillum totum discrimen faciunt. Ingentem deinde accessionem suppeditabunt numi commatis externi, v. g. Syracusanorum didrachma, Philippi II. et Alexandri M. moneta, solis item sigillis adiaphoris, aut literis solitariis varia, drachmae Dyrrhachenorum, quae unum magistratum variant etc., de quibus causis agetur infra capite XVIII. His si addamus, quantum veteris monetae nondum cognitae inde a Bimardi temporibus comparuit, ut videre licet ex catalogis Pellerinii, Hunteri, Ennerii, Zoegae, Taninii, aliorumque, vix dubitare licebit, universum monetae veteris numerum ad LXX millia posse extendi. Verum tantus numorum numerus plus propter multitudinem oneris adferet, quam propter discriminum ignobilitatem veri emolumenti, idque unum cognita haec infinitarum matricum diversitas poterit praestare commodi, ut vel hoc uno argumento confirmentur ea, quae de signata olim incredibili numero monetae copia hactenus disserui. Omissis superfluis his opibus malim mihi contingere museum, quod XXX. millia non magnopere excedat, qui numerus tam justus est, ut facile continere possit emolumenta omnia, quorum causa thesauri numorum veterum instruuntur. Enimvero Pellerinii thesaurus, ex illustrissimis unus, qui hactenus coaluere, complectebatur numorum millia XXXII. supra D., unde aliquot centurias sine universi detrimento posse detrahi ipse professus est *).

*) Additions in praefat.

CAPVT XVI.

De valore monetae externae, et mortui principis.

Non agimus hoc articulo de moneta nonnullorum populorum privata, quae monetae imago potius fuit, quam vera moneta, qualis fuit ferrea Spartanorum, scortea Carthaginiensium, stannea Syracusanorum, aliave alterius materiae, quas tractavimus supra cap. VI. Hi nimirum numi, cum non essent ejus materiae, quae ex communi usu ad signandam monetam valuit, pretium habebant quidem a republica praescriptum, sed quod sibi praescribi populi vicini, liberique passi non sunt. Agimus ergo hoc loco tantum de moneta triplicis, usitatique metalli, auri, argenti, aeris.

Monetae externae aliunde quocunque modo invectae varius fuit usus. Aut fuit mercis loco, qua conditione fuere Victoriati ex Illyrico Romam advecti teste Plinio [f]), atque etiam Philippi aurei, a Philippo Macedone sic dicti, praecipue tum, cum monetae aureae usus nondum Romae valuit, quorum adeo tantum fuit pretium, quantum valebant pondere. Adde ingentem vim numorum Oscensium, Cistophorum, aliorumque monetae peregrinae varii nominis, quam per bella externa ex hostico captam praedae nomine importatam multis locis meminere Livius, aliique, subinde in monetam patriam fusione transformatam. Mercis etiam modum habuit aurum L. talentis argenti aestimatum, quo Tithraustes Persa corrupit urbes Graecas, ut Agesilaum ex Asia summoveret [g]). Aut valuit moneta externa, etsi ejus in foro rerum venalium usus non esset, ad faciliorem commercii usum cum populis exteris, aut in stipendia militum, cum foris bellum gerendum fuit, aut si commeatus, aliave vitae, aut belli subsidia foris quaerenda fuere. Non ergo mirum, Atheniensibus, etsi aurum apud eos non fuisset signatum, praesto semper fuisse aureos stateres Daricos, Cyzicenos etc., quorum saepe mentionem facit Demosthenes, aliique, quique a trapezitis peti facile poterant. Non etiam mirum, a Persis Graecas civitates saepe oblatis Dariels legi corruptas, aut corrasos fuisse a Spartanis, ut in horum moneta dicemus, omnis commatis numos aureos, argenteosque, quibus etsi domi uti non liceret, tamen, ex quo Graeciae principatum ambivere, ad belli apparatus necessarios, et expeditiones procul a patria susceptas opus fuit. Fecerunt hae causae, ut numus hospes, praecipue cum a metallo nobilitas accessit, non minore esset in honore, quam qui natura civitatis jus habuit.

Quo tempore civitates fere singulae propriam suam habuere monetam, et exclusere alienam, necesse fuit, commercia, ut olim, sola mercium permu-

f) L. XXXIII. § 13. g) Xenoph. Hist. L. III. p. m. 502.

tatione peragi, quod incommodum sua adhuc aetate fuisse permolestum questus est Xenophon, cum ait [h]): ἀλλα μην και τοις ἐμποροις ἐν μεν ταις πλεισταις των πολεων ἀντιφορτιζεσθαι τι ἀναγκη, νομισμασι γαρ οὐ χρησιμοις ἐξω χρωνται, *praeterea mercatoribus plurimis in civitatibus reddere onera pro oneribus necesse est, numis enim foris inutilibus utuntur.* Hujus levandi incommodi causa conventum nonnunquam videmus inter gentes vicinas, ut earum moneta utrobique valeret. Teste marmore Oxoniensi II. v. 55. pacti sunt Smyrnaei cum Magnetibus, ut sua apud hos moneta aequo jure habeatur. Δεχεσθωσαν δὲ και ἐμ Μαγνησιᾳ το νομισμα το της πολεως ἐννομον. Athenis obolos etiam Aeginaeos in foro valuisse, elegans Diphili apud Athenaeum testimonium comprobat [i]). Alias etiam necessariis istud causis postulantibus permissus monetae externae valor. Refert Polybius [k]), Ptolemaeum Evergetem Rhodiis terrae motu paene eversis praeter infinitam aliam liberalitatem donasse χαλκου νομισματος ταλαντα χιλια, *monetae aeneae talenta M.,* quam ergo verisimile est, in domestici quoque commercii usum fuisse admissam. Sunt etiam, qui in causis minutorum signorum, quae saepe in numis urbium Graecarum incusa comparent, etiam putant permissum monetae externae valorem, de quo ex proposito agemus alibi.

Fuisse tamen monetam aliquam publicam, cujus valorem universa Graecia adprobaverit, videtur posse colligi ex insigni Platonis loco, quem, quia ad plures causas valet, lubet integrum proponere. *Accedit ad haec,* inquit [l]), *et alia lex, quae vetat, privatum quemcunque possidere vel aurum, vel argentum, non tamen et numum, causa scilicet impensae quotidianae, quam et opificibus fere necesse est repraesentare, et omnibus, quibuscunque opus est, mercenariis, servis, et familiae tanquam mercedem rependere. Cujus causa permittimus quidem habere pecuniam, sed ejus generis, quae domi tantum suum habeat valorem, ab exteris vero reprobetur, civitati ipsi vero etiam communem Graecorum pecuniam* (κοινον Ἑλληνικον νομισμα) *causa bellorum, et ad exteras gentes profectionum, ut sunt legationes, aliaeve causae similes. Privato vero si necesse aliquando sit foras proficisci, impetrata a magistratibus venia proficiscatur. Quod si domum reversus pecuniam peregrinam habeat residuam, civitati eam exhibeat, ejusdem valoris domesticam pro ea recepturus. Quod si quis occultare eam, et in privatum usum convertere deprehensus fuerit, publica fiat; qui vero ejus fuit conscius, neque indicavit, iisdem cum eo, qui intulit, maledictis et opprobriis obnoxius esto, ad haec multa non minore puniatur, quam allatus peregre numus fuerit.* En tibi ex hoc testimonio pecuniam Graecorum communem, quam non dubitem fuisse monetam Atheniensium argenteam incredibili copia signatam, et qua omnis Graecia abundavit. Neque ego aliam fuisse causam existimo, cur illustriores

h) περι προσοδων p. m. 922. i) L. VI. p. m. 225. k) Hist. L. V. c. 89. l) de Legib. L. V. p. 742.

Cretae urbes, ut dicemus in Atheniensium numis, tam anxie Atticae monetae in numis suis pondus, typos, causasque omnes fuerint imitatae, quam ut ad communem tum universae Graeciae monetam conformarent quoque suam. In moneta communi serius habiti quoque fuerint numi Alexandri M., nam hos quoque proxime imitati sunt reges exteri, ut dicetur in hujus regis numis. Pecuniae per Graeciam communis meminit etiam Polybius cum narrat, Spartanis, quia bellis sese externis implicari passi sunt, atque ad horum sumptus non valeret pecunia ferrea, necessitatem fuisse impositam acquirendi *κοινου νομισματος* [m]). Quod ad monetam auream attinet, videntur Darici inter Graecos instar monetae domesticae accepti fuisse, expensique. Lacedaemonii, cum Xenophontis milites a Cyri expeditione reducis sibi adjungere vellent, in has leges ivere, ut Daricum unum menstruum singulis in stipendium darent, praefectis cohortium binos, ducibus quaternos [n]). Frequens etiam in Graecorum commercio Cyzicenorum mentio, de quibus egimus capite IX.

Romanos moneta externa pro merce usos, supra ex Plinio diximus, ac multo istud magis tum, ex quo primum moneta argentea, subinde et aurea lege ordinaria signata fuit. Coepere ergo tum numi exteri, praecipue si antiquioris notae fuere, in cimeliis haberi. Narrat Suetonius [o]), Augustum in Saturnalibus praeter alia varii generis munera divisisse etiam *numos omnis notae, etiam veteres regios ac peregrinos.* Ex quo apparet, in commercii eos usu non fuisse. Quo tempore Sicilia praetorem Verrem habuit, valuisse in hac insula numos et Romanos, et Siculos, ex Cicerone discimus [p]). Imperante jam Augusto monetae provinciali parari exitium coepit. Ei auctor fuit Maecenas, ut ne urbs propriam haberet monetam, pondus, mensuram, omnes Romanis uterentur [q]). Revera in Occidentis provinciis paullatim moneta omnis coepit aboleri, sola obtinente Romana, ut tamen diutius ea in provinciis in Orientem positis duraret, quod argumentum copiosius alias tractavimus. Denique per orbem cultiorem juxta monetam Romanam alia non fuit, quam regum Bosporanorum, et Persarum. Illi Romanis plerumque obnoxii aureis, argenteisque numis suis fere constanter imperatoris coaevi caput uni eorum faciei insculpsere, quin tamen existimem, in imperii provinciis eorum fuisse usum permissum, partim quia in moneta externa semper habiti fuere, partim quia eorum numi aurei a Romanis differebant pondere et auri probitate, nam ex electro potissimum fuere. Teste Procopio [r]) indulsit Justinianus regibus Francis, ut eorum moneta aurea intra imperii Romani fines aeque valeret. Quod cum indultum non fuerit regibus Persarum, etsi prohiberi non potuissent, quo minus aurum signarent, quia tamen moneta aurea a commercio cum Romanis exclusa sibi fuisset inutilis, malebant uno argento esse

m) Hist. L. VI. c. 47. n) Xenophon Exped. Cyri L. VII. p. m. 413. o) in Aug. c. 75.
p) in Verr. L. III. c. 75. 76. q) Dio L. LII. § 30. r) Goth. L. III. c 33.

contenti. Vide totam hanc causam copiose ac nitide tractatam a Bimardo, et falsa aliorum de ea judicia refutata[s]). Moneta imperatoria fere sola in imperii provinciis dominata, facilem etiam propter auri argentique bonitatem accessum ultra imperii fines, et remotissimas gentes nacta est. Narrat Arrianus [t]), Barygazam, quae est urbs Indiae citra Gangem, praeter alias merces deportari etiam solitum *δηναριον χρυσουν και ἀργυρουν, ἐχον ἀλλαγην και ἐπικερδειαν τινα προς το ἐντοπιον νομισμα, denarium aureum et argenteum, cujus cum moneta domestica quaestuosa est commutatio.* Cujus quidem testimonii fidem haud ita pridem vidimus confirmari numis aureis imperatorum II. saeculi in parvo vase repertis apud pagum *Nelore* in intima India supra Gangem situm, ut lego in opere *Asiatik Researches* Calcuttae edito Tom. II. § XIX., quo loco et numi duo, Hadriani et Faustinae, pars ejus thesauri, aeri incisi proponuntur. Verum igitur fuit testimonium Cosmae Indopleustae jam alias a me productum, ope monetae Romanae omnes gentes agere commercia.

* * *

Monetam mortui principis, sive Graeci, sive Romani, suum adhuc retinuisse valorem, nisi cum per causas sive politicas, sive quascunque alias abolenda visa fuit, tam certum est, ac omnibus vulgo persuasum, ut omittere nulla jactura possim, quaecunque ad istud comprobandum paraveram. Neque necesse fuerat ejus vel meminisse, nisi a Morcello, praeclarae eruditionis viro, sed forte unico, nuper canore adsertum viderem, mortuorum monetam continuo aboleri fuisse solitam [u]). Certum est, fuisse nonnullos inferioris aevi imperatores, qui solam suam monetam valere in commerciis voluerunt, sed constat etiam, a proximis istud principibus fuisse improbatum. Vide, quae alia huc pertinent, apud Rinckium [x]).

CAPVT XVII.

De inscriptionibus.

Copiosam suapte materiam nequaquam copiose tractare est animus, sed eas tantum persequi partes, ex quarum cognitione ars numismatica, aut generatim philologiae studium aliquid potest percipere utilitatis. Hujus ergo tractatus articulos statuimus sequentes.

§ I. De inscriptionum ortu, progressu, meritis.

§ II. De scriptura retrograda, et *βουστροφηδον.*

§ III. De vario inscriptionum situ.

§ IV. De linguis.

§ V. De literis solitariis.

---

s) ad Jobert. T. I. p. 116. t) in Periplo Erythr. T. I. p. 28. edit. Hudson. u) de Stylo inscr. L. I. p. 220. x) de vet. num. pot. cap. XIV.

§ I.

De inscriptionum ortu, progressu, meritis.

In ipsis artis monetariae incunabulis nullas plerumque insertas fuisse literas, ex numis ipsis potest intelligi. Etenim in illustrieribus museis aurei argenteique commatis vetustissimi justo numero servantur, quos nulla unquam inscriptionis nota insignivit. Idem intellige de vetustissimis aeneis Italiae mediae. Nimirum antiqua illa aetate cultu simplice contenta, atque omne superfluum amputante satis visum imprimere metallo notam qualemcunque, testem auctoritatis publicae, quae singularum civitatum monetam discerneret. Is literarum defectus civitatibus olim innoxius nobis istud attulit mali, quod multorum numorum, qui sic anepigraphi sunt, patriam certam ignoremus. Multis contigit aliorum similium beneficio, sed literis insignium, ad vitam revocari. Selinuntis Siciliae numos solo apii folio notatos, cum diu incerta sede vagarentur, nuper, eujates essent, intelleximus prolato simili alio cum epigraphe *ΣΕΛΙ*. Idem beneficium experti sunt multi alii, quos nunc praetereo.

Tamen etiam secuta aetas, quanquam rarius, numos dedit omni inscriptione destitutos. In causa etiam tum fuit, quia, cum civitates aliquae certos habuerint typos, quibus aliae aut usae non sunt, aut utendi causam non habuere, natale suum solum ipsi dictaverunt. Sic silphium, planta Cyrenaica, in numis conspicuum suapte eloeutum est patriam Cyrenaicam, balaustium Rhodum, vas monotum certae formae Cymen Aeolidis, clypeus Boeoticus Thebas etc. Huc pertinent numi urbium cum typis homonymis, ut cum Cardia Thraciae signavit *cor*, *καρδιαν*, Clides insulae *clavim*, *κλειδα*, Rhodus *rosam*, *ῥοδον*, Side *malum Punicum*, *σιδην*, Selinus *folium apii*, *σελινον* etc., cujus generis numos Galli concinne *Médailles parlantes* dixere.

Videntur fuisse urbes, quae jam inde a principio monetam suam inscriptione distinguere instituerunt. Nullum me videre memini numum illiteratum seu Sybaris, seu Posidoniae, seu Cauloniae, seu Crotonis, etsi commatis sint antiquissimi, et ipsi suis se typis satis discernerent.

Vetustissimo aevo paucis literis inscribi urbis nomen consuevit. Sic Crotoniatarum antiquissimi numi habent *KPO*., Sybaritarum *ΣΥ*., Atheniensium *ΑΘΕ*. etc. Noli tamen istud legis certae instar putare; nam habemus perantiquos Syracusanorum scripto plene *ΣΥΡΑΚΟΣΙΟΝ* literis pervetustis, tum et Rhegii, Messanae, Phaesti, Rhauci. Multis tamen populis serius quoque parca epigraphe placuit. Ad hoc genus pertinent numi solo *Σ*, eoque grandiore notati, crediti olim esse Maleae Laconiae, placita nunc magis Sicyone, vel Siphno. Notum *Α* magnum ad significandum Argos Argolidis. Frequentiores sunt cum adjecta altera adhuc litera, ut *ΣΙ*. Siphniorum, *ΣΕ*. Seriphiorum, at cum solum *Σ* ponitur, incerto, utrius sint po-

puli. Adde *ΚΥ.* Cymes Aeolidis, Cydoniae, Cyrenes, Cypri, *ΛΑ.* Laconum etc. Pellerinius prolixum nobis catalogum dedit urbium, populorumque, qui nomen suum una, binis, tribus literis in moneta expressere [y]), verum me judice plerumque fallit, aut saltem ambiguum est iudicium, quod is ex literis solitariis capit, demptis iis, quae frequenter in coloniarum numis occurrunt, sed ad quas rite explicandas juvant causae aliae. Sic E solitarium notare *Emeritam* Lusitaniae, docent praefixae C. A., id est: *Colonia Augusta.* Certius deinde indicium, cum nomen populi binae literae ἀρχαιουσαι exprimunt, sed adhuc tum cautione opus est, et saepe a variis varie fuit peccatum. Ipse Pellerinius numum *ΛΑ.* Lacedaemona amandavit, qui certae est Larymnae Boeotiae. Mox vidimus literas *ΚΥ.* plurium urbium patientes. Minuitur ambiguum, aut fere evanescit addita litera tertia. Reges etiam non pauci scripturae compendio sunt usi, ac praecipue reges Bospori Cimmerii, scripto v. g., *ΒΑΣ. Π.*, quo indicatur *ΒΑΣιλευς Πολεμων* hujus nominis alter, *ΒΑ. Ρ. rex Rhescuporis I., ΒΑ. Κ. rex Cotys I.* etc. In numis familiarum v. g. Q. C. M. P. I. id est: *Quintus Caecilius Metellus Pius Imperator*, sed de quibus alibi. De compendio scripturae ope monogrammatum agetur infra.

Generatim observo, parsimoniam scripturae fuisse notam aevi simplicioris, aut etiam reipublicae, regni, imperii florentis, in cujus locum aetas luxu depravata, aut versus in pejus rerum status invexit loquacitatem hortante sive vanitate, et ambitione, sive adulatione. Cum regnum Syriae valeret opibus, satis ad dignitatem visum est scribere modestum illud *ΒΑΣΙΛΕΩΣ. ΣΕΛΕΥΚΟΥ.* vel *ΑΝΤΙΟΧΟΥ.*, at vero extenuata ejus regni potentia en tibi v. g. Antiochum XII. haec crepantem: *ΒΑΣΙΛΕΩΣ.ΑΝΤΙΟΧΟΥ.ΔΙΟΝΥΣΟΥ. ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ. ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ.ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ.*, nimirum ut pauperes jam reges provinciarum jacturam titulorum copia pensarent. Ephesiis republica integra ac viribus valente suffecit solum *ΕΦΕΣΙΩΝ.*, verum attritis rebus suis solabantur sese honoribus adscititiis, v. g. *ЄΦЄCΙΩΝ. Δ. ΝЄΩΚΟΡ. Η. ΠΡΩΤΗ. ΠΑCΩΝ. ΚΑΙ. ΜЄΓΙCΤΗ.* Confer et Smyrnaeorum tumorem. Auctae per ambitionem, aut laudis studium scripturae multa praebent documenta numi Romani tam familiarum, quam imperatorum, quae praetereo. Adulationis in principes canora suppeditant argumenta numi tam Graeci, quam Latini. Pervulgatum est illud Cianorum, Nicaeensium, Caesariensium Cappadociae: *ΚΟΜΜΟΔΟΥ.*, vel *CЄΟΥΗΡΟΥ. ΒΑCΙΛЄΥΟΝΤΟC. Ο. ΚΟCΜΟC. ЄΥΤΥΧЄΙ. Commodo*, vel *Severo regnante orbis felix est*, item copiosi tituli, quos urbes Graecae in Parthia sitae in reges Parthos contulere. Romana turpis servitii exempla propter copiam omitto.

Inscriptione numorum, atque ejus praecipue ubertate, quae veteri parsimoniae successit, magna in universam philologiam fluxisse commoda, in aperto est.

---

y) Supplém. II. p. 105. seq.

Quantam inde lucem accipiant historia, chronologia, geographia, mythologia, theologia, ritus, allegoriae, verbis exponere longum foret, et patebit ex operis decursu unius philologiae commodis consecrati. At vero quod praecipuum est inscriptionis numismaticae beneficium, capitibus Augustorum, regum, personarum utriusque sexus illustrium adjecta, quorum ea sint effigies, nomenclatoris more dictat, quo sane unico subsidio vetus iconologia nititur, et sine quo in hunc usque diem ignoraremus effiges, quas nobis reperta omnis generis veterum simulacra objiciunt, quia quaecunque alia monumenta addere eorum, quorum sistunt imagines, nomina neglexerunt. Ergo si qua veteris aevi in lucem profertur imago, ad numos provocamus, quorum oraculum si eam definit, satisfactum nobis putamus, neque ultra inquirimus, sin cessat, in incertarum numero nullo vindice habebitur.

§ II.

De scriptura retrograda, et βουστροφηδον.

Hoc articulo comprehendo modos illos, qui a modo scripturae ordinario a sinistra ad dexteram progredientis, et eadem iterum lege incipientis, aut in orbem ductae discedunt. Sunt vero I. scriptura retrograda, II. ea, quae Graecis *βουστροφηδον* dicitur.

I. *Scriptura retrograda.* Est hic modus in numis Graecorum plerumque testis aevi pervetusti, retentus a populis Orientis, qui in Graeciam scripturam invexere. Sic in numis Himerensium Siciliae antiquissimis legitur ΑΠƎΜΙΗ pro HIMERA, Messanensium Siciliae *ИΟΙИΑƧƧƎΜ* pro *ΜΕΣΣΑΝΙΟΝ*, quam scribendi legem Froelichius perperam in monetariorum vitiis putat[a]) Neque tamen existimes, omnem epigraphen valdo antiquam fuisse etiam retrogradam. Contrarium docebunt copiosi variarum regionum numi, praecipue M. Graeciae et Siciliae, qui etsi omnes longae vetustatis characteres offerunt, tamen moris recentioris legem sequuntur. Non raro in uno eodemque numo utrumque scripturae modum videre est. In antiquissimo Buxenti Lucaniae scribitur *ΠΥΞΟΕΣ* more nostro, et *ΣΙΡΙΝΟΣ* retrograde. In alio non magnopere vetusto Cyrenensium est *ΚΥΡΑΝΑΙΩΝ* moris novicii, ut *ΘΕΥΦΙ.* retrogradum. Eandem discordiam inter literas ejusdem verbi singulas potes observare. Sic in frequentibus Atheniensium numis, quos dabit Haymius, habes *ΑΘƎ* pro *ΑΘΕ.*

Non tamen semper epigraphe retrograda numum in prima rei monetariae tempora promovet. Fuere praeter Orientis linguas aliae nostri solis, quarum literae plerumque a dextera ad sinistram tendunt. Vide numos Etruscorum, Samnitum, Oscorum, qui inscriptionem fere semper retrogradam offerunt, etsi numi Etrusci non pauci admodum vetusti aevi non sint, numi vero Osci et Samnitici intra VI. et VII. saeculum urbis conditae lucem viderint, ut suo loco docebitur. In numis Atheniensium aeneis, ac propter hanc ipsam causam serioris aevi, legitur retrograde *ΑΘΗΝΑΙΩΝ.*[a]) Denique scriptura retrograda ingruentem etiam bar-

a) IV. Tent. p. 380. a) Hunter. Tab. XI. n. 2. et 6.

bariem, rudesque artifices arguit. Hoc modo scribitur vocabulum *ΜΗΛΙΩ* in numo aevi sequioris Meli insulae [b]), et similis ruditas occupavit numos Cydoniae Cretae cum capite Tiberii [c]), ut taceam exempla alia passim obvia.

II. *Scriptura βουστροφηδον.* Hunc modum Pausanias celebrem Cypseli arcam describens sic explicat [d]): *Των δ' ἐπι τῃ λαρνακι ἐπιγραμματων ἐπεσχι τοις πλειοσι γραμμασι τοις ἀρχαιοις γεγραμμενα. Και τα μεν ἐς εὐθυ αὐτων ἐχει, σχηματα δε ἀλλα των γραμματων, ΒΟΥΣΤΡΟΦΗΔΟΝ καλουσιν Ἑλληνες. Το δε ἐστι τοιονδε. Απο του περατος του ἐπους ἐπιστρεφει των ἐπων το δευτερον, ὡσπερ ἐν διαυλου δρομῳ. Epigrammata arcae majorem partem literis vetustis exarata sunt, quarum quidem aliae recto ordine progrediuntur, aliae vero ejus sunt modi, quem BOVSTROPHEDON Graeci vocant. Is vero est talis. A fine versus prioris versus alter revertitur, perinde atque in diauli cursu.* Etymon dedit Hesychius in *Βουστροφηδον: οὑτως ἐλεγον, ἐπαν ὁμοιως τοις ἀροτριωσι βουσι τας ἀντιστροφας ποιῃ τις. Ελεγον δε ἐπι του γραφειν τροπῳ τοιουτῳ.*

ΑΚΡΑΓ	AKRAC
ΝΙΤΝΑ	*ΣΟΤΝΑ*
ΤΑϘ	Rhauci Cretae.
ΚΙΟΝ	(Hunter.)
ΝΕΟΠΟΛΙ	Neapolis Camp.
ΣΑΤ	(Mus. Caes.)
ϘΡΟ	Crotonis.
ΝΟΤ	(Mus. Caes.)

Enimvero vetustissima Graecorum scribendi ratio, et literarum forma ex solis numis, quos autonomos vocamus, urbium *Sic dixere, cum quis more arantium boum conversiones facit, ut cum tali modo scriptura peragebatur.* Hac lege tabulas Solonis fuisse scriptas testatur Harpocration [e]). Ab his testimoniis docemur, hunc scripturae ordinem esse ex antiquissimis unum.

Montfauconius injecta *ὡς ἐν παροδῳ* hujus scripturae mentione, nulla ejus superesse vestigia adfirmavit [f]). Si marmora spectes, vero istud potuit adfirmare, quia ejus aetate eorum nullum *βουστροφηδον* inscriptum cognitum adhuc fuit. Edmundus Chishull in suis ad marmor Sigeum observatis unicum hoc exemplum scripturae *βουστροφηδον* inter omnes ubique reliquias antiquitatis exstare dixit [g]). Iterum istud verum, si de marmoribus sermo, nam marmora Fourmontiana eadem lege inscripta serius actas in apricum protulit. At si eruditi hi IIviri antiquissimos urbium, populorumque numos, qui jam tum passim cogniti fuere, consuluissent, non sane ignotum hunc scribendi modum in omnibus vetustatis reliquiis adseruissent. En ex numis exempla aliquot omissis multis aliis:

ΣΙΛΛ	in numis
ΣΟΗ	Agrigenti.
ΣΟΛ	Soli Ciliciae.
ΝΟΗ	(Hunter.)
ΤΕΝΕΔΙ	Tenedi insulae.
ΝΟ	(Pellerin.)
ΑΚ	Acanthi Maced.
ΝΑ	(Hunter.)

populorumque peti debet, sed quos majorum nostrorum plerique neglexere, solis fere tantum regum et Augustorum numis

b) Pellet. c) Mus. Caes. d) L. V. c. 17. e) in Θ κατωθεν νομος. f) Palaeogr. p. 118. g) Ant. Asiat. p. 13.

intenti. Quod supra in scriptura retrograda dixi, hanc non semper numum in antiquissima tempora promovere, etiam ad praesentis scripturae legem valere debet. Sunt in museo Caesareo numuli duo aenei plane gemini Amphipolis Macedoniae, in quorum uno legitur $\frac{AM}{\Phi I}$ in altero $\frac{AM}{I\Phi}$ qui alter scribendi modus a monetarii sive inscitia, sive negligentia fluxit. Idem toties suspicare, quoties in monumentis serioribus scripturam *βουστροφηδὸν* reperies.

§ III.

De vario inscriptionum situ.

Inscriptiones jam partem numi adversam, jam aversam, jam utramque occupant, jam literis in orbem euntibus, jam lineis rectis vario itinere, iisque, cum longior est epigraphe, multiplicatis. In numis Abderae, regum Parthiae etc. quadratum efficiunt, cui typus tanquam vallo includitur.

Non raro utriusque partis inscriptio conjugenda est. Frequens istud in numis Augustorum, cum in aversa horum tituli continuantur. In numis Graecorum est v. g. hinc *ΤΡΑΛΛΙΑΝΩΝ*, inde *ΚΑΙΣΑΡЄΩΝ*, nimirum Tralliani a Caesare nomen honorificum sortiti. Ejusdem rationis est hinc *ΛЄΥΚΑΔΙѠΝ*, inde *ΤѠΝ. ΚΑΙ. ΚΛΑΥΔΙΑΙѠΝ* in numis Leucadis Coelesyriae. Hinc COL., inde BER. in numis Beryti. Magis mirum, ac vel ideo magis rarum, pars ejusdem verbi in aversam trajecta. Sic in numo antiquissimo Lai Lucaniae hinc *ΛΑΙ*, inde *ΝΟΣ*, nempe *Λαινος* urbis gentile, item hinc *ΑΒΑΚ*, inde *ΑΙΝΟΝ*, in numis Abacaeni Siciliae. Contra in aliis urbis, vel populi nomen utrinque legitur. Ita *ΚΡΟ.*)(*ΚΡΟ.*, vel *ΤΑΡΑΣ.*)(*ΤΑΡΑΣ.* in pervetustis Crotonis et Tarenti numis, item *ΙΛΙЄΩΝ.*)(*ΙΛΙЄΩΝ.* Iliensium Troadis.

Epigraphe, quae ex lege ordinaria numi aream, quam typus vacuam reliquit, solet occupare, nonnunquam in ipsos typos involat. Nomen urbis *ΑΙΝΙ.*, Aeni Thraciae, galeae Mercurii inscriptum legitur, et *ΦΑΛΕΙΩΝ*, Faliscorum Etruriae, diademati, quo caput juvenile praecingitur. Eandem sedem saepe occupant magistratuum nomina in numis Syracusanis. In numis Agrigenti nomen populi *ΑΚΡΑΓΑΝΤΙΝΩΝ* exaratum est in tabella quadrata. Alia, quae monetae praefectus aut magnifica, aut ad principum laudes commendare voluit, promulgant arae, bases, epistylia, clypei etc. Abstineo exemplis, quae numi inspecti copiosa suppeditant.

§ IV.

De linguis.

Romanos Latine, Graecos Graece, Phoenicios, Hebraeos, Hispanos, Oscos sua singulos lingua in moneta locutos, consentaneum est, et docent numi ipsi. De Latina et Graeca, utraque nobis abunde cognita, per universum hoc opus agere necesse non est. Reliquarum inscriptiones in singulorum populorum moneta aut explicabimus, aut ignorare nos profitebimur. De numis Phoenicie inscriptis disseremus ad calcem numorum Phoeniciae, et una conjungemus numos lingua peregrina inscriptos a Cilicibus, Siculis, Poenis, Numidis, Hispanis, quorum linguae a Phoenicia ductae videntur.

Infinita sunt exempla, urbes et regiones victas victoris populi lingua in moneta locutas. Posteaquam Macedones per Alexandri M. victorias Orientem sibi subjecere, lingua Graeca aut statim, aut paullatim totius Orientis numos occupavit, ipsarum etiam regionum, quibus lingua Graeca ante aut fuit ignota, aut propter peregrinitatem exosa. Graecam igitur videas Asiam minorem mediterraneam a solis antea barbaris habitatam, Syriam, Phoeniciam, Judaeam, Aegyptum, Mesopotamiam, ipsa remotissima Bactra. Graecae exemplum secuta Latina coloniis Romanis per provincias sparsis, quarum pleraeque numos Latine inscriptos edidere. Tandem inferiore aevo omnes linguas alias ex orbis Romani moneta extrusit, nisi quod per intervalla principum Byzantiorum numi Graece sunt locuti.

Servitium, adulatio, permixtio populorum, unum etiam arbitrium numos *bilingues* parturivere. In elegantibus Macedonum tetradrachmis, ex quo Romanis parere sunt jussi, legitur *ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ.* et AESILLAS Q*uaestor*. In cistophoris Asiae, v. g. *ΑΠΑ. ΜΥΙΣΚΟΥ.*, et P. LENTVLVS. IMPERATOR. In aureis, argenteisque Alexandri M. habes *ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.*, et *Acen* Galilaeae literis Phoeniciis scriptam. Graecam cum Phoenicia mixtam passim offerunt numi urbium Phoeniciae, Graecam cum Hebraica numi regum Judaeae, Latinam in societatem cum Graeca recepere Polemo II. Ponti rex, Antiochia Syriae, Caesarea Cappadociae, Tyrus et Damascus coloniae, Cyprus, Philippopolis Thraciae, cum Latina videas sociatam Punicam et Numidicam, cujus exempla copiosa dedit Pellerinius[b]), veterem Hispaniensem etc. Numi Romani commatis perraro sunt bilingues admissa in consortium sola Graeca, quam colere et imitari semper honorificum visum etiam prostrato populo, qui ea utebatur. In denariis plurium gentium Romanarum exstant literae alphabeti Graeci, in denariis gentis Voltejae notae Graecorum arithmeticae, etc. In insigni numo maximae formae musei Caesarei cum capite Gordiani reliqua omni inscriptione Latina legitur *ΘΕΟΣ. ΟΠΛΟΦΟΡΟΣ.*, in aliis: *ΝЄΙΚΗ, ΟΠΛΟΦΟΡΟC.* In denariis Philippi patris, filii, et uxoris primum comparent notae Graecae arithmeticae, quae serius in Romanorum moneta cum fastidio recurrunt. Literas variarum linguarum miscuit aut barbaries, ut cum in numis Gallicis Latinae Graecis miscentur, aut monetaria oscitantia, ut cum in anno epochae *ΡΠΔ.*, quem exhibet numus Aradi, litera postrema A Phoenicia est.

§ V.

De literis solitariis.

Sic appello literas, quae praeter inscriptionem urbis, populi, principis, magistratus aream numorum obsident. Earum usus frequens fuit in numis tam Graecorum, quam Romanorum. Frequens iis hospitium in numis familiarum, rarum in denariis Augusti, nullae sub Tiberio, Caligula, Claudio, eas admisere aliquot numi Neronis aenei, rursum disparent usque ad Philippos, deinceps copia sua mole-

b) Rec. III. p. 121. seq.

stae esse occipiunt. Quae earum in his sit significatio, dicetur partim in prolegomenis ad numos familiarum, partim in animadversionibus ad numos imperatorum.

In numis Graecis, nisi aut annum epochae, aut imperii, aut regni indicant, incertae fere sunt explicationis. Hujus generis obviae sunt in autonomis urbium Ciliciae, in imperatoriis urbium Syriae, de quibus agemus in numis Berhoeae Cyrrhesticae, in imperatoriis urbium Ciliciae, Pamphyliae, Pisidiao etc.

Generatim monendum, cum litera solitaria in numis ejusdem naturae omnibus eadem semper est, tum eam aliquid offerre ad numi explicatum pertinens. Sic litera Φ in denariis gentis Marciae capiti regio adstituta, et constanter quidem, haud dubie *ἀρχαιουσα* est *Φιλιππου* Macedoniae regis. Cum variant, in monetariorum potius notis sunt putandae, et nulla scientiae jactura praetereundae, nisi malimus in iis explicandis nimium seduli ac curiosi aut risum lectoribus, aut taedium movere, quo vitio praeter insignes viros alios laborasse cumprimis Vaillantium et Havercampum saepenumero irascimur.

§ VI.

De compendiis scripturae.

His frequentissime in omnibus suis monumentis usi veteres, ut cum scripsere COS pro CONSVL, *ΑΘΕ* pro *ΑΘΕΝΑΙΩΝ*. Majoris compendii fuere *siglae*, hae quoque usitatissimae, nimirum cum scripto elemento primo verbum totum intelligebatur, sic S. C. fuit *Senatus Consulto*, P. P. id est: *Pater Patriae*, aut in Graecis *Π. Π. Πατηρ Πατριδος*. Harum aliqua exempla jam dedimus § L, neque amplius de iis videtur agendum, quia aut ipsae suam manifestant significationem, sin minus, in incertis sunt putandae, aut in literis solitariis, de quibus egimus § proxima. Exempla siglarum, quae in familiarum numis frequentia occurrunt, dabimus in Prolegomenis ad harum numos.

Diutius hoc loco immorandum notis illis, quas *Monogrammata* appellamus, quae consistunt literis sic colligatis, ut unus earum ductus literis pluribus sufficiat, cujus obvium, notumque exemplum offert Æ scriptum pro AE. Copiosa exempla, quae suppeditant familiarum numi, in horum Prolegomenis quoque proponemus. In imperatorum numis vix amplius occurrunt, nisi sero, ac tempore regum Gothorum in Italia.

Graecis mature haec scribendi lex adrisit, cujus testes sunt numi autonomi omnis metalli. Fuere viri eruditi, quibus operae pretium visum earum investigare naturam, ac praecipue tum, cum difficilior ac impeditior eorum explicatio videbatur. Froelichius complures hujus generis notas collegit, et aeri incisas vulgavit tabula XX. Annalium Syriae. Earum numerum auxit Pellerinius exhibitis duabus tabulis aeneis [1]), sic tamen, ut eas tantum seligeret, quae nomina urbium populorumque eloquuntur. Monogrammata in his conspicua non pauca rationem habent satis expeditam, v. g. *ΑΡΚ*. Arca-

1) Suppl. II. p. 137.

dum, *KOP.* Corcyrensium, *MA.* vel *MAΓ.* Magnesiae, *ME.* Messenes, *ΠΑΤΡΕ.* Patrarum Achaiae, *TYP.* Tyri etc., quae singula necesse non videtur aeri insculpta repraesentare, quia aut videri possunt in laudato Pellerinii opere, aut quia de iis agetur in singularum urbium moneta. Eorum tamen complura tam vagos continent ductus, ut nonnisi violente urbis nomen possint significare, cujus generis est, quod Pellerinius numero 64. proposuit, et quo ait Smyrnae nomen contineri, etsi certum sit, illud saepe in Smyrnaeorum moneta occurrere. Alia sunt, quae me judice in monogrammatis perperam putantur, quia literarum modum ac formam non habent, sed sunt potius signa aut symbola, quae sibi populus quispiam propria esse voluit, cujus generis est illud Gazae in vulgus notum, linea recta una, altera intorta se mutuo secantibus, quod Pellerinius dedit numero 24., et de quo agemus in ejus urbis numis.

At praecipua in describendis monogrammatis opera fuit Cl. Combii, qui eorum omnia, quae in autonomis musei Hunteriani reperit, tribus tabulis aeneis complexus est, quarum prior est num. 63. His enucleandis nemo, credo, sanus operam impendet, cum satis appareat, eorum pleraque aliud non esse, quam monetariorum signa arbitrarie composita, quorum significatio ipsis tantum, aut quorum praeterea intererat, fuit cognita. Exstant numi, ac praecipue Macedonum, Atheniensium, Cilicum, quorum unus idemque duo, aut terna continet monogrammata, quo magis de eorum reperiundo sensu possumus desperare.

§ VII.

De literis incusis.

Nimirum signatis jam numis saepe incusae fuerunt, et post multos quidem etiam annos, literae variae obviis in moneta vetere exemplis. Istud hoc loco tantum indicasse sufficiat; nam cum repetitus hic labor saepius in insculpendis typis, seu sigillis, unde et *signa incusa* dici solent, fuerit versatus, similium notarum explicationem opportunius in tractatu de Typis peragemus.

§ VIII.

De modo inscribendi nomina urbium et populorum.

Jam dixeram § I., Graecos in scribendis urbium suarum nominibus vario compendio usos, v. g. *A* solum notasse Argos, vel Abydum, *ME.* Metapontum, *AΘE.* Athenas etc. Aliis placuere monogrammata, de quibus egimus § VI. Hoc loco, missis nominibus sive decurtatis, sive monogrammate illigatis, consideramus modum, quo ea in numis scripta sunt nullo in fine literarum detrimento.

Nomen urbis saepe in casu recto exaratur, praecipue in numis antiquissimis, sic *ΤΑΡΑΣ*, *Tarentum*, *ΠΥΞΟΕΣ*, *Buxentum*, *ΣΕΛΙΝΟΕΣ*, *Selinus*, RECION, *Rhegium*, MESSANA, HIMERA etc. Sic et in numis Romanis et coloniarum: ROMA, — AVGVSTA. EMERITA, etc. Idem non raro in gignendi casu, ut: *ΑΜΙΣΟΥ. ΔΑΜΑΣΚΟΥ. ΒΥΒΛΟΥ.* etc. Insolentior est accusandi casus CORINTHVM in numis Corinthi coloniae.

Frequentissimus modus est urbis ἐθνικον, seu gentile in genitivo plurali, ut: ΕΦΕΣΙΩΝ, ΘΕΣΣΑΛΩΝ, ΘΑΣΙΩΝ, etc., in Latinis: TYRIORVM. Rarius idem reperitur in casu recto multitudinis absolute posito, ut: ΣΥΡΑΚΟΣΙΟΙ., ΑΙΝΙΟΙ., at frequentius aliquo praeterea addito, ut: ΠΕΡΓΑΜΗΝΟΙ. ΚΑΙΣΑΡΑ, nempe: *colunt, honorant.* In numo Antiochiae Syriae: ΚΑΙΣΑΡΙ. ΣΕΒΑΣΤΩ. ΑΡΧΙΕΡΕΙ.)(ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΟΝ. ΑΝΤΙΟΧΕΙΣ., id est: *Caesari Augusto pontifici maximo ob susceptum pontificatum maximum* coronam *Antiochenses* dedicant. Sed et copiosa sunt exempla ejusdem gentilis recto unitatis expressi, praecipue in autonomis vetustioribus, v. g. ΝΕΟΠΟΛΙΤΗΣ, ΚΡΟΤΩΝΙΑΤΑΣ, ΚΑΥΛΩΝΙΑΤΑΣ, ΣΙΡΙΝΟΣ, RECINOS, ΜΑΘΥΜΝΑΙΟΣ, ΘΕΒΑΙΟΣ, ΚΑΤΑΝΑΙΟΣ, etc. Non raro gentile proponitur in dandi casu multitudinis numero, sed tum verbum ΑΝΕΘΗΚΕ vel additur, vel subauditur, ut: ΚΥΙΜΕΝΟC. ΑΝΙΝΗCΙΟΙC., vel: ΒΕΤΟΥΡΙΟC. ΤΟΙC. ΑΡΚΑCΙ., in aliis plenius: ΙΕΡΩΝΥΜΟC. ΑΝΕΘΗΚΕ. ΚΥΜΑΙΟΙC., de qua formula agam in tractatu singulari.

Nomen urbis vel populi nonnunquam in utraque numi parte scriptum reperitur. Sic in antiquissimo Methymnae utrinque ΜΑΘΥΜΝΑΙΟΣ, in antiquissimis Crotonis utrinque ϘΡΟΤ., in numis Pellae Macedoniae utrinque ΠΕΛΛΑΙΩΝ. etc. Saepe in antica legitur v. g. ΑΜΦΙΠΟΛΙC, in aversa ΑΜΦΙΠΟΛΕΙΤΩΝ, vel: CΜΥΡΝΑ.)(CΜΥΡΝΑΙΩΝ., vel: ΤΗΜΝΟC.)(ΤΗΜΝΕΙΤΩΝ, vel: ΠΕΛΛΑ. ΠΕΛΛΗΣ. etc., at tum nomen, quod est in antica, vel indicat genium urbis, vel Amazonem, aut quamcunque aliam ex antiquitate illustrem feminam, quae urbi nomen dedit.

Restat modus unus, isque non infrequens, cum pro solito gentili ponebatur urbis κτητικον, *possessivum.* Sic pro gentili ΘΕΣΠΙΕΩΝ scribitur possessivum ΘΕΣΠΙΚΟΝ, et sic pro ΑΡΚΑΔΩΝ, ΑΙΓΙΕΩΝ, ΝΑΓΙΔΕΩΝ, ΚΩΙΩΝ, ΜΑΙΟΝΩΝ, ΦΕΝΕΩΝ, ΤΕΡΣΕΩΝ (Tarsensium), ΒΙΣΑΛΤΩΝ, scribuntur eorum possessiva ΑΡΚΑΔΙΚΟΝ, ΑΙΓΙΟΝ, ΝΑΓΙΔΙΚΟΝ, ΚΩΙΟΝ, ΜΑΙΟΝΙΟΝ, ΦΕΝΙΚΟΝ, ΤΕΡΣΙΚΟΝ, ΒΙΣΑΛΤΙΚΟΝ, subaudiendo nimirum vel νομισμα, vel, ut in Aegiensium numis, ΗΜΙΟΒΕΛΙΝ. ΑΙΓΙΟΝ., *semiobolus Aegiensis,* vel aliud quiddam compositum a δραχμη, vel ὀβολος. Vide haec a me olim copiosius disputata [k]).

De terminatione in NO et OM et R Oscis et Samnitibus familiari, ut ROMANO, ROMANOM, LARINOR, vide, quae docebo in dissertatione II. Campaniae numis subjecta.

§ IX.
De dialectis.

Quae auctores veteres de Graecorum coloniis scripsere, numis insigniter comprobantur. Nam si qua urbs Doricae fuit originis, in numis locuta est Dorice, si ab Ionibus profecta, Ionice, si ab Aeolibus, Aeolice. Omnium dialectorum in numis

k) Num. vet. p. 234.

latissime patet Dorica. Dores, qui et Aeoles, nam ut eandem olim sedem, sic et linguam habuere, supra Isthmum positi, aucti sobole Megaridem primum invasere, deinde ab Heraclidis in Peloponnesum reducti multis in ea conditis urbibus coloniarum foras missarum numero prae aliis inclaruere. Dorice ergo monetam inscripsere in Graecia propria Locri, Megara, Peloponnesus, deinde propagantibus linguam colonis urbes Acarnaniae, Epiri, Illyrici, complures Graeciae magnae, universa Sicilia, de cujus dialecto in Prolegomenis ad ejus urbes privatim agam, urbes aliquot Thraciae, in Asia minore Rhodus, Caria, nonnullae Bithynicae, denique Creta, et in Africa Cyrene. Ex coloniis Ionicis, quarum maximam partem emisit Miletus, lingua patria in numis usae sunt Massilia Galliae, Abdera et Apollonia Thraciae, etc. Aeolice praeter Aeolidem locuti sunt numi vicinae Lesbi.

Harum cognitio dialectorum saepe necessaria est ad collocandos rite numos urbium homonymarum. Sic numi inscripti Dorice *ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΤΑΝ* esse non possunt Apolloniatarum Thraciae, qui Iones fuere, neque inscripti Ionice *ΑΠΟΛΛΩΝΙΗΤΕΩΝ* esse possunt Apolloniae Illyrici, cujus incolae per matrem Corcyram fuere nepotes Corinthi Doricae. Similia indicia ad discernendos tot Heraclearum numos multum valent. Horum ope edoctus sum, quoddam numorum genus inscriptum META., inde a Goltzio in Metaponti moneta habitum, esse Mesembriae Thraciae. Hujus enim oppidani ex *ΜΕΣΗμβριανοις* per dialectum Doricam evasere *ΜΕΤΑμβριανοι*. Vide olim a me disputata[1]).

Factum nonnunquam, ut una eademque urbs varia dialecto numos suos inscriberet. Plerique Heracleae Bithyniae numi sermonem habent Doricum, at sunt etiam, qui Ionicum offerunt, quod haud dubie duplicis gentis permixtioni est tribuendum. Idem observavi in moneta Neapolis Campaniae.

Observo praeterea, urbes Graecas, easque forte omnes, abjecta dialecto nativa paullatim dialectum communem amplexas. Thasii in antiquissimis suis numis scripsere Dorice *ΘΑΤΙΩΝ.*, deinceps constanter *ΘΑΣΙΩΝ.* Methymnaei Lesbi, qui adhuc sub Trajano Aeolice se dixere *ΜΑΘΥμναιους*, (Pellerin.) serius dicuntur *ΜΗΘΥΜΝΑΙΟΙ*. Ex *Μεταμβριανοις* facti *Μεσαμβριανοι*, forte et *Μεσημβριανοι*. (Vaillant.) In antiquissimis regum Macedoniae numis Dorice *ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ. ΑΡΧΕΛΑΟ. ΑΜΥΝΤΑ. ΙΙΑΥΣΑΝΙΑ.*, at inde a Philippo Amyntae *ΦΙΛΙΠΠΟΥ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.* etc. Neque vero coloniae, quas Macedones per universum Orientem magno numero fundavere, aliam in numis dialectum, praeterquam communem, sunt secutae.

§ X.

De forma literarum Graecarum.

De hac viri aliquot insignes consultis omnibus veterum monumentis copiose et erudite scripserunt, post quorum conatus inutilem possem existimare praesentem

1) Num. vet. p. 58.

operam, nisi viderem, eorum plerosque, re numismatica nondum, ut hodie, expolita, digestaque, numos suspectos aut male sanos in testimonium advocasse, aut caruisse tot praeclaris numis, quos serius propitia fortuna nobis in conspectum dedit.

Praesentis palaeographiae Graecae vades non habeo, nisi numos, missis adeo quibuscunque monumentis aliis, praecipue marmoribus, ex quibus variae formae aliae magno numero peti possent, sed qui labor instituti mei fines excedit.

Literae alphabeti Graeci, quo hodie utimur, ejus sunt formae, qua Graeci optima sua aetate, id est, artibus ad summam gloriam evectis communiter sunt usi. Ejus aetatis fines duco a regno Philippi Amyntae usque ad imperium primorum Caesarum.

Numos Graecos urbium jam in barbariem declinantium non amplius admittendos, consulendosque duxi, quia amplius literas pure Graecas non offerunt, sed ex alienarum, aut vicinarum linguarum contagio misere corruptas, depravatasque. Placuit potissimum inquirere in formas, quas Graeci in antiquissima sua moneta descripsere, et quarum perfecta cognitio ad varias denique philologiae causas multum potest prodesse.

Ceterum quas dictabo formas, non cepi nisi ex numis, quos aut viderim ipse, aut quorum accuratos habemus iconismos, quos inter praecipuam laudem merentur Haymiani, Pelleriniani, Hunteriani, aliique insignium nostrae aetatis auctorum.

Literarum formam dictabit adjecta tabula, et ex quibus illae numis captae sint, commentarius sequens:

A.

1. In numo antiquissimo Lai Lucaniae. Ejusdem formae est etiam A Etruscum in numis Volaterrarum.

2. In numis antiquissimis Cauloniae et Metaponti.

3. In antiquissimo Methymnae Lesbi. (Mus. Caes.)

4. In antiquissimo Faliscorum Etruriae. (Hunter.) Occurrit etiam in aeneis Athenarum. (Haym.)

5. In antiquissimo Pandosiae Bruttiorum.

6. Occurrit in numis optimi aevi, v. g. in elegantibus tetradrachmis regum Bithyniae, (Haym.) in tetradrachmis Aradi. (Pellerin.) Serius comparet quoque in numis Sauromatis III. Bosporani, (Pellerin. Rois tab. 4.) et in tetradrachmis regum Parthiae.

7. In aeneis Athenarum. (Haym.)

8. In antiquissimo Chalcedonis, quem edidi in mea Sylloge I. In elegante tetradrachmo Lysimachi, quem edidi in meis Numis vet. In numo Arsamis Armeniae regis. (Pellerin. Lettres p. 79.) In numo Heracleae Ponti Caracallae. (Mus. Caes.) In numo Byzantii Getae, quem vide in meis numis vet.

9. In tetradrachmis regum Parthiae.

B.

1. In antiquissimo Segestae Siciliae, (Hunter.) aliisque paucis. Aliam hujus elementi varietatem non vidi.

Γ.

1. In antiquissimis urbium Sicularum, Agrigenti, Geloorum, Morgantiae, Se-

gestae. In numo antiquissimo Aegarum Aeolidis, quem edidi. (Num. vet.)

Δ.

1. In antiquissimis Zancles, Pandosiae, Posidoniae.

E.

1. In antiquissimis Buxenti et Metaponti Lucaniae urbium.

2. In antiquissimo Neapolis Campaniae, quem edidi. (Sylloge I.)

3. In elegantibus argenteis regum Bithyniae, (Haym.) in aeneis Athenarum. (Haym.)

4. Forma recentior, tamen satis vetusta, inde ab altero post Christum saeculo plerumque obvia, quin in antiquissimo numo Phaesti apud Pellerinium (Rec. III. tab. CI. n. 62.), elementum istud hac forma comparet. Sed de hujus formae aetate ac progressu agam prolixius infra sub elemento *Σ* formato ut *C*. Hanc formam adoptasse etiam Etruscos, dicetur in numis Tudertum Vmbriae.

5. In tetradrachmis regum Parthiae.

F.

Litera vere Graeca, sed fere antiquata suffecto *Φ*, retenta tamen ad indicandum numerum senarium. Exstat in omnibus numis Faliscorum Etruriae, scripto *FAΛEIΩN*, tum in pluribus aliis Achaeorum, Boeotorum, Aspendi Pamphyliae. Sed quae ad hujus literae naturam pertinent, fuse disputabuntur in tractatu de characteribus chronologicis capite III.

Z.

1. In numis aetatis optimae, v. g. tetradrachmis Smyrnae, in numis Locrorum Italiae, in Cistophoris Laodiceae, (Pellerin.) in numis Cyzici, Byzantii, Clazomenarum, etiam cum nota arithmetica est, ut in numo Demetrii II. (Pellerin. Rois tab. 10.) Et valuit diu haec forma, etiam in numis inclinantis imperii, cujus exempla obvia. Infra etiam cum *Ξ* eandem formam communicatam videbimus.

2. Haec quoque forma non infrequens, in autonomis Zacynthi, Sardium, Temni, Seleuciae Syriae, quos vide apud Pellerinium, in autonomo Clazomenarum, quem edidi, (Sylloge I.) in Neroniano Siphni. (Pellerin. Rec. III. tab. 133. n. 7. 8.) Hac forma saepe video scriptum *Z* in nomine *ZEΥΣ*.

H.

Novicius character, cum *E* longum valet, et ejusdem perpetuo formae.

Remotissimo aevo fuit aspirata, retenta a Latinis, cujus in numis quoque supersunt vestigia, ut: *HE.* in numo Graeco Heracleae Lucaniae, *HENNAIΩN*, Ennae Siciliae, *HIMEPA* (retrograde) in Graeco Himerae Siciliae, *HIKE.*, in numo Boeotorum. (Pellerin. Rec. I. tab. 24. n. 7.) Verissime adeo dixit Athenaeus: (L. IX. p. m. 398. A.) *Οιμαι δε και δια του H στοιχειου τυπωσασθαι τους παλαιους την δασειαν. διοπερ και Ρωμαιοι προ παντων των δασυνομενων ὀνοματων το H προγραφουσι.* *Nimirum et veteres elemento H densum spiritum expressere. Quare et Latini omnibus vocabulis sic pronunciandis H praefigunt.* Dedi hic exempla ex solis numis. Multo plura suppeditant marmora Graeca antiquissima passim cognita. Tamen hoc loco memorandum signum ├, quod in obviis Tarenti, et Heracleae Lucaniae numis

spiritus densi valorem habet. Scilicet elemento *H*, quod, ut diximus, olim aspiratio fuit, ad significandum *E* longum translato, *H* bissectum utriusque spiritus notas suppeditavit, et ⊢ quidem asperi, ⊣ lenis. Ejus legis jam ex Graecorum monumentis, praecipue ex tabula Heracleensi a Mazochio illustrata cognitae certam etiam tenemus rationem ex Diomedis scholiis in Dionysium Thracem, qui postquam docuisset, signum *H* olim apud Graecos, ut nunc apud Latinos, spiritum asperum fuisse, addit: *ἡ τοτε δασεια* (de *H* loquitur) *ἐτμηθη εἰς δυο κατα καθετον, και το μεν πρωτον αὐτης μερος* ⊢ *της δασειας ἐστι το σημειον, το δε δευτερον* ⊣ *της ψιλης. Qui olim fuit spiritus asper*, (nempe *H*) *in partes duas ad perpendiculum sectus est, ejusque pars* ⊢ *spiritus asperi est signum, altera* ⊣ *spiritus lenis.* Vide haec apud Villoisonum. (Anecd. Graec. T. II. p. 122.)

Θ.

1. In vetustissimo argenteo Methymnae Lesbi, quem ex museo Caesareo vulgavi. (Catal. Mus. Caes. P. I. tab. III. n. 12.) Item in aeneo Atheniensium. (Neumann.)

2. In antiquissimis Athenarum. (Mus. Caes.)

3. In aeneis Atheniensium. (Haym., Hunter.)

4. In aeneis Atheniensium. (Haym.)

5. In aeneo Atheniensium. (Mus. Caes.)

6. Inserto solo puncto, in numis omnis aetatis.

7. Ejusdem formae cum praecedente sola parvitate differt, non ejusdem cum vicinis literis mensurae, quod praecipue apparet in numis regis Agathoclis, imminuta eodem modo etiam litera O, ut dicetur.

I.

1. Retrograde *Z*, in antiquissimis Lai, Buxenti, Posidoniae Lucaniae urbium, item Cauloniae et Crotonis.

2. In antiquissimo Gortynae Cretae. (Hunter.)

K. ϙ.

1. In numo Chalcedonis perantiquo, quem edidi. (Sylloge I.)

2. Vetustissima aetate pro *K* usurpatum, et obvium in numis perantiquis Crotonis et Syracusarum, et plane obvium in elegantibus didrachmis Syracusanis infra Pegasum tanquam litera *ἀρχαιουσα* Corinthi, ut vulgo creditur.

3. Inserto puncto, in antiquissimis Crotonis.

Ceterum de hujus elementi natura retenti a Graecis ad indicandum numerum XC., dictique *episemon Koppa*, agam copiosius in tractatu de characteribus chronologicis cap. III.

Λ.

1. In antiquissimis Lai Lucaniae, et Cauloniae.

2. In antiquissimis Leontinorum, et Gelae Siciliae urbium.

3. In antiquissimis Zancles, Leontinorum, Neapolis Campaniae.

M.

1. In numo Manni Edessae regis. (Pellerin. Rois tab. XVI.)

2. In numis Laodiceae Phrygiae, et regum Bospori.

3. In numo Rhescuporis IV. Bospori regis. (Mus. Caes.)

N.

1. In antiquissimis Pandosiae, Crotonis, Agrigenti, Neapolis Campaniae.

Ξ.

1. In antiquissimo Naxi Siciliae.

2. In antiquissimo Buxenti Lucaniae.

3. Aetate optima valuit *Z*, ut vidimus; serius etiam *του Ξ* valorem habuit, ut in argenteis Amisi cum capite Hadriani, et in numo Germanicopolis Domnae. Vide utrumque numum in meis Numis vet. In aeneis Alexandri M. sub Caracalla cusis. In numo Orthosiae Phoeniciae Alexandri Sev. (Pellerin. Rec. III. tab. 134. n. 12.) In Alexandrinis Gal. Maximiani.

4. In antiquissimo Naxi Siciliae, (Hunter.) Alexandri I. Macedonis, (B. L. T. XXVI. p. 48.) Saxi Cretae, (Dutens.) Xenophontis medici. (Pellerin. Rois tab. 22.)

5. In numo Caligulae. (Pellerin. Mél. I. pag. 1.) In numis Alexandri Sev. Apolloniae Mysiae, et Aegarum Aeolidis. (Mus. Caes.)

6. In numis Alexandri Sev. et Maximi in mea Sylloge I. tab. IV. n. 3. 5. In numo Anazarbi Decii in eadem Sylloge. Singulare est in numo Gazae: *ΓΑΖΑ. ΑΖC.*, in quo primum *Z* est pro *Ζητα*, alterum pro *Ξ*. (Pellerin. Suppl. II. tab. 2.)

7. In numo Alexandri Sev. (Pellerin. Suppl. I. tab. 2.)

O.

1. In antiquissimis Cauloniae et Crotonis.

2. In antiquissimis Lai et Posidoniae Lucaniae urbium.

3. Minutissimum in numis optimae aetatis, quin in tetradrachmis Alexandri M. saepe est instar puncti. (Mus. Caes.) Hanc imminutionem etiam *τῳ Θ* contigisse diximus.

4. In autonomo Seleuciae Syriae, (Pellerin., Mus. Caes.) in tetradrachmis regum Parthiae, in numo Cyzici cum capite Hadriani. (Haym. T. II. tab. 33. n. 7.)

5. Pro *OT*. in numis Nicopolis et Marcianopolis Moesiae urbium. Wildius compendium istud jam vidit in aeneis Alexandri M., utrum vere, ignoro. Vide numos hujus regis.

Π.

1. Obvium in numis aetatis optimae.

2. Retrogradum in antiquissimo Lai et Posidonae.

P.

1. In antiquissimo Agrigenti, Tarenti.

2. In antiquissimis Tarenti, Larissae, Himerae, Pharsali, item Boeotorum apud Pellerinium. (Rec. I. tab. 24. n. 6.)

3. In numo Triccarum Thessaliae.

4. In antiquissimis Crotonis, item Rhauci Cretae. (Hunter.)

5. In antiquissimis Chersonnesi Cretae, (Mus. Caes.) et Crotonis.

6. Retrogradum in antiquissimo Eleuthernarum Cretae a me edito. (Numi vet.)

7. In autonomis Hierapolis Phrygiae, (Hunter.) Cragi Lyciae. (Hunter.)

8. In tetradrachmis regum Parthiae, et Arsamis Armeniae regis. (Pellerin. Lettres p. 79.)

Σ.

1. Retrogradum in antiquissimo Tarenti, (Pellerin. Suppl. II. tab. 2.) et Neapolis Campaniae. (Sylloge I.)

2. In antiquissimis Sybaris, Cauloniae, Crotonis, Lai, Posidoniae, Buxenti, et Siris, quibus adde Phaestum Cretae. (Hunter.)

3. In antiquissimis Messanae Siciliae. Eandem formam reperi etiam in numo Faustinae jun.' Nicaeensium, quem edidi. (Num. vet.)

4. Etiam cum scriptura retrograda non est, in antiquissimis Messanae Siciliae.

5. In antiquisssimo Agrigenti. (Mus. Caes.)

6. Obvium in numis perantiquis.

7. In numis Seleuci VI. (Haym. Tom. I. tab. IX.)

8. In nomine magistratus *ΜΟΝΟΥΝΙΟΣ* numi Dyrrhacheni, quem vidi ipse.

9. In numo Artavasdis Armeniae regis aetate M. Antonii IIIviri. (Pellerin. Rois tab. 15.) In aeneis Siritis Lucaniae. In numis Polemonis II. Ponti regis, (Pellerin. Rois tab. XVIII.) item regum Commagenes. Obvium deinde in numis inferioris aevi ad usque Valeriani tempora, ut in hujus numo apud Pellerinium. (Suppl. II. tab. VIII. n. 5.) In antiquissimo Phaesti numo a me edito (Num. vet. Tab. X. n. 5.) legitur *ϹΕΛΧΑΝ*. Esset igitur hoc sigma ex antiquissimis unum, si certi essemus, hujus vocabuli elementum primum esse potius sigma, quam aliud, et forte digamma Aeolicum. Simile dubium urget in *ϹΑΞΙΩΝ* scripto in numo, qui Saxo Cretae tribui solet, quam vide.

10. Forma obvia, praecipue post antiquatum *Σ*, de cujus aetate continuo plura.

11. Forma insolens, in Nicaeensi Gallieni. (Pellerin. Mel. II. tab. 32. n. 5.)

Restat, ut in epochas seu invecti *C*, seu antiquati *Σ* inquiramus, cum ex varia hac forma de numorum judicare antiquitate soliti fuerint antiquarii, ad quod judicium exclusis quibuscunque aliis monumentis solos lubet numos vocare.

Formae *C* antiquissimum usum, quod ex numis norimus, suppeditat numus Gentii Illyrici regis hactenus ex solo museo Caesareo' cognitus, scripto — *ΑϹΛΙΕ — ΓΕΝΤΙΟΥ*. Is a Romanis regno exutus est V. C. 586. Eandem offerunt numi ejusdem fere aetatis, scilicet Monunii Dyrrhachii regis, (Pellerin. Rois tab. III., in meis Num. vet. pag. 96.) scripto *ΒΑϹΙΛΕΩϹ*, autonomi argentei Aegiensium Achaiae: *ΑΡΙϹΤΟΔΑΜΟϹ. ΑΙΓΙΕΩΝ.* (Num. vet. p. 117.) In numo Aseae Arcadiae, qui certe signatus fuit constante adhuc foedere Achaico, cui L. Mummius cos. V. 608. finem fecit, legitur *ΑϹΕΑΤΩΝ.* (Haym. T. II. tab. 12.) Docebunt numi Aradi, *C* jam anno V. C. 621. in hac insula hospitium nactum. Ejusdem aetatis videntur autonomi Patrensium Achaiae, atque in his legitur *ΜΗΤΡΟΔΩΡΟϹ. ΜΕΝΕΚΛΕΟϹ.* (Pellerin. Rec. I. tab. 17.) Cistophori Pergami et Trallium annis V. C. 702., vel 703. signati offerunt *ΜΗΝΟΔΩΡΟϹ, ΑΡΙϹΤΟΚΛΗϹ.* Numus Antonii et Cleopatrae: *ΕΤΟΥϹ. ΒΑϹΙΛΙϹϹΗϹ.* (Pellerin. Rois tab. VI.) Ejus inde ab Augusto major licentia magis semper promotis finibus. Nonnunquam *Σ* et *C* amice cohabitant. In numo Syracusano legitur *ΣΥΡΑΚΟϹΙΩΝ.* (Mus. Caes., Torremuzza Sicil. num. tab. 80. n. 11.) In numi Midaaei Phrygiae parte antica legitur *ΤΡΑΙΑΝΟϹ. ϹΕ.* in aversa *ΕΛΑΤΗΣ.* (Peller. Mel. I. tab. 24. n. 3.) In numis Polemonis II. Ponti regis va-

riant Σ, Ϲ, C. (Pellerin. Rois tab. XVIII.) Similis inconstantia est in numis Aradi, ac praecipue Tyri. In numis Titi et Domitiani Galatae scripsere *ΠΑΝΣΑ, ΒΑΣΣΟΥ*, at vicini Cappadoces constanter *ΠΑΝCΑ, ΒΑCCΟΥ*. (V. numos Caesareae Capp.) Sub Domitiano *το* C aemulum Σ sic extrusit, ut nonnisi rarissime deinceps occurrat. In Aegyptiis Alexandrinorum numis Σ cum Nerva desinit. In numis Sidonis usque ad primum Hadriani imperantis annum jus suum tuetur. In numis Tyri usque ad annum V. C. 908., Antonini Pii XVIII. cum C stationem partitur. Adhuc in numo Faustinae sen. Castabalis Cappadociae signato quater Σ legitur. (Peller. Suppl. III. p. 132.) Denique si fideliter a Combio numus Hunterianus Tyri descriptus est, Σ in hac urbe vi anni *ΘϘΣ* adhuc obtinuit V. C. 926., M. Aurelii XII., de quo vide numos Tyri. Verum ab hoc tempore si compareat, in prodigiis numismaticis habebitur, v. g. in numo Paltenorum Syriae, sed tantum in anno epochae, (Pellerin. Mel. II. p. 137.) in numo Valeriani apud Haymium (T. II. tab. 49. n. 2.) est *ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟC. ΣΕΒ.* In insigni numo maximae formae commatis Romani cum capite Gordiani legitur epistilio templi inscriptum: *ΘΕΟΣ. ΟΠΛΟΦΟΡΟΣ.* (Mus. Caes.) Verum in extraordinario hoc numo scalptor magis videtur secutus rationem antiquitatis, non usum praesentem, ceu olim Herodes Atticus.

Quo tempore lunari coepit Σ, eodem etiam *E*. Ejus supra exempla plura dedimus. In praesens exemplum mihi non occurrit *του* Σ cum Є in eodem numo conjuncti, quanquam non raro jungantur C et *E*. Eodem modo plerumque se comitantur Ϲ et *Ε*. Etiam in numis Graecis infimi aevi, ut est *ΕΦΕϹΙΩΝ* in numo Valeriani. (Pellerin. Suppl. II. tab. 8. n. 5.)

Τ.

Elementi hujus aliam formam nondum observavi.

Υ.

1. In antiquissimis Buxenti, Sybaris, Cumarum Campaniae, Methymnae. Revertitur in numis inferioris aevi, v. g. Bizyae Thraciae, aliisque multis.

Φ.

1. In numo vetustissimo Pherarum Thessaliae. (Liebe Goth. num. p. 206.) In aureo Phocidis a me vulgato. (Sylloge I. tab. III. n. 9.)

2. In insigni aureo aetatis optimae Ephesi, (Pellerin. Suppl. III. tab. 3.) in numis Seleuci VI. et Philippi Syriae regum, tum et sequentium, (Pellerin.) in tetradrachmis regum Parthiae, in numo similis aevi Amphipolis Macedoniae, quem vulgavi. (Sylloge I. tab. III. n. 6.)

3. Forma *του Psi*, in numo Tryphonis Syriae regis, (Pellerin. Lettres p. 1.) Hierocaesareae Lydiae scripto *ΨΕΡΟΚΙ*. (Pellerin.)

4. In numo Seleuci VI. Syriae regis. (Haym. T. I. tab. IX. n. 8.)

5. In numo Phari insulae Illyrici. (in meo Catalogo musei Caes.)

Χ. Ψ.

Ejusdem, quod norim, semper formae.

Ω.

1. In antiquissimo Cnosi Cretae. (Hunter. Tab. XVIII. n. 16.)

2. In tetradrachmis Athenarum obviis, in numo Acarnanum musei Hunter. (Tab. I. n. 21.)

3. Obvium in aeneis urbium magnae Graeciae, et Siciliae.

4. In numis insulae Co. (Hunt. tab. XXI.)

5. In numis regum Commagenes, et Aphrodisiadis. (Haym.) Vide harum formarum originem eleganter expositam apud Villoison in Proleg. ad Iliadem Venetam p. V.

6. In numo Rhodi. (Spanheim. Tom. I. p. 98.)

7. Forma non admodum vetusta, serius in numis obvia.

8. In numo Thuriae Severi, (Pellerin. Rec. III. tab. 125. n. 1.) Trapezuntis Caracallae, (Ibid. tab. 128.) Argorum Ciliciae Gallieni. (Pellerin. Mél. I. p. 22.)

9. In numo Acmoniae Phrygiae. (Neumann.)

CAPVT XVIII.

De typis.

Nomine typi intelligimus impressam metallo imaginem rei cujuscunque seu vita praedita, seu carentis. Ex veteris aevi consensu necessarius is ad rationem monetae est habitus. Multi supersunt numi praecipue vetustissimae aetatis, qui omni prorsus inscriptione carent; qui omni prorsus typo careret, hactenus repertus est nullus.

In primordiis rei monetariae, arte nondum promota, partem numi aversam foramen alte introrsum hians occupavit, de cujus causis egi supra capite XII., quo mechanicam numorum veterum exposui. Ergo in his pars numi altera omni typo caret. Arte magis perfecta in foraminis locum successit typus. Numum veterem, qui sive dicto foramine, sive quocunque in aversa typo careret, non vidi praeterquam Populoniae Etruriae, in cujus antica est persona adversa ejecta lingua, pars aversa sic plana ac levis, ut satis appareat, nullum unquam typum fuisse impressum. Hujus generis bina vidi exempla integerrima ex argento, olim a me vulgata, (Num. vet. p. 11.) unum Florentiae in museo M. Ducis, alterum in museo Com. Vitzai. Insignis alius Abacaeni Siciliae exstat in museo cels. principis de Waldeck, nullo plane in aversa typo, quem loco suo dabimus. Fallit igitur lex a Joberto lata, statuente, numos absque aliquo partis aversae signo artis esse modernae [m]). Ipse ejusdem naturae binos ibidem commemorat, unum Latinum Antonini Pii, alterum Graecum L. Veri, eosque maximae formae, sed quos non perinde, ac citatos Populoniae, existimo in moneta esse putandos, sed in pseudomoneta, de quo numorum genere agam in tractatu singulari.

Numi Graecorum antiquissimi raro caput sive divinum, sive humanum osten-

m) Science des méd. T. I. p. 92.

tant. Magis illo aevo placuere figurae integrae, aut quaecunque alia vita carentia. Exempla passim dabunt numi, qui ex certis indiciis antiquissimi sunt putandi. Idem observatur in regum Macedoniae numis vetustissimis. Secuta aetas parti numorum anticae plerumque caput aliquod intulit. Est illud in autonomis sive dei, deaeve, sive genii, sive herois, in regiis regis, vel reginae, in imperatoriis cujuspiam ex familia imperantis. Non raro plura in antica occurrunt capita, ac tum ea vel jugata sunt, vel se respicientia, vel, ut in aliquibus Galliae coloniis, vultu averso. Raro in antica imperatoriorum pro capite imperantis tota hujus figura comparet, ut statua Trajani in numis Tripolis Cariae, Titus et Domitianus stantes in numis Amphipolis Macedoniae, Aurelius et Verus stantes in numis Anazarbi Ciliciae. Saepe liberalior monetarius capiti adjecit pectus, ac tum *protome* dicitur, Italis *busto*, nobis *Bruststück*.

In numis autonomis pars aversa plerumque cum antica componitur. Sic dii, deaeque sua habent in aversis seu attributa, seu sacra sibi animalia, seu victimas, seu quidquid aliud ad se pertinens, v. g. cum Jove jungitur fulmen, cum Apolline lyra, tripus, lauri ramus, cum Neptuno tridens, item cum Jove aquila, cum Pallade noctua, cum Junone pavo, item cum Cerere porcus ejus victima, item cum Venere ejus templum Erycinum, cum Jove Capitolinum. Idem nexus etiam tum nonnunquam valebit, cum ejus non statim ratio apparet, isque ex fabula privata est explicandus. Ita cum Diana componi cervum, vel canem, in vulgus notum; at mirabar olim, in numo Pheneatarum Arcadiae cum ea conjungi equum. Instituto examine comperi, a Pheneatis Dianam nomine *Εὑριππης*, *equarum inventricis*, fuisse observatam. Similem utriusque partis nexum offerunt etiam multi familiarum Romanarum numi.

Multae Graecorum urbes certos suos statosque habuere typos, sive inserendo monetae suae deos suos tutelares, ut Athenienses caput Palladis, hujusque noctuam, sive vetera sua ornamenta, ut Cnosii labyrinthum, sive agri sui proventus, ut Metapontini spicam, Cyrenaei silphium, sive clypei sui formam, ut Macedones, Boeoti, sive adlusiones ad urbis nomen, ut Rhodii rosam, Sidetes malum Punicum, Selinuntii folium apii, etc. sive vicinum naturae miraculum, ut Apolloniatae Illyrici Nymphaeum ardens, Caesarienses Cappadociae Argaeum montem, alii alia ex causis incertis, ut Peloponnesii testudinem, Chii Sphingem, Dyrrhacheni vitulum lactantem, Sybaritae bovem respicientem, Cymaei Aeolidis vas monotum certae formae. Quin et sub imperatoribus veteres suos typos aliquamdiu retinuere, sed plerisque successu temporis ludorum, festorumque insania incredibilis fere unicum typorum argumentum evasit.

Quibus typis Romani in moneta sua consulari et familiarum usi fuerint, in hujus prolegomenis fuse docebitur. Moneta Augustorum cum capite principis conjungit aut deorum imagines, aut ejus illustria domi forisque facta, aut virtutes humana specie propositas. Generatim al-

legoriis, symbolisque plus indulsere Romani, quam Graeci, qui majorem typorum partem ex mythologia, et religionis causis hausere. De typis coloniarum agetur in tractatu de harum numis.

Haec de typis monetae veteris in genere dicta sufficiant; nam causas singulorum populorum, regnorum, imperiorum, temporum privatas dictabunt usus, et qui sequentur commentarii.

Praeter numorum typos, de quibus hactenus egimus, observandi adhuc minores alii, qui juxta typum principem nullo cum hoc nexu, tanquam sigilla parerga, aream occupant. In tres hos classes dividimus: I. in signa urbium diacritica, II. in signa monetariorum arbitraria, III. in signa, quae vulgo *incusa* dicuntur.

I. *Signa urbium diacritica.* Habuisse complures urbes certos quosdam typos, sibique unis proprios, alias diximus. Selinuntiis Siciliae proprius typus fuit folium apii, Sidetibus malum Punicum, Cyrenaeis silphium, Boeotis clypeus certae formae, Neapolitanis Samaritidos mons Garizim, Lampsacenis Mysiae equus marinus alatus, Gazaeis lineae bissectae. At si forte placuit, alios ab his typos numis inferre, non adeo adspernati sunt familiares suos suetosque typos, ut non eos in minutiorem modum redactos adventitio typo adstituerent. Copiosa exempla inspecti numi, aut horum iconismi suppeditabunt.

II. *Signa monetariorum arbitraria.* Sic appello exigua sigilla, quae in unius ejusdemque urbis aut personae numis tanta varietate typo principi adstituuntur, ut verisimile non sit, illa a magistratu fuisse imperata, sed verisimile potius, a monetario fuisse inserta, sive ut leporem operi gratiamque adderet, sive ut opus suum discriminaret, ob quam posteriorem causam credibile quoque est inventa fuisse monogrammata, et siglas in moneta vetere obvias. En ejus aliquot exempla. Noti sunt Syracusanorum numi didrachmi, qui una parte caput Palladis, altera Pegasum exhibent. Pone caput Palladis miram videas sigillorum varietatem, arcum, pharetram, tripodem, gallinaceum, strobilum, Chimaeram, balaustium, infinita alia. In solo museo Caesareo fere centum sunt hujus generis, qui hoc modo variant. Typus princeps in aversa tetradrachmorum Atticorum est noctua diotae insistens, at juxta gryphus, caput Medusae, tres virgines, caduceus, cervus, elephas, Victoria in bigis etc. Vide iconismos Gessneri, et musei Hunteriani. His junge aureos Philippi II., filiique Alexandri M., tum hujus tetradrachmos, item drachmas Dyrrhachenorum, aliosque aliarum urbium numos. Insignem praeterea varietatem objiciunt diversarum familiarum Romanarum denarii, praecipue Papiae, Rosciae, Calpurniae, variantibus, et in utraque quidem numi parte, sigillis, quorum infinitam copiam dabunt tibi locupletiora musea, et si horum non patet aditus, icones Morellii. Hae infinitarum rerum imagines numorum aream non onerant, sed ornant potius, et monetariorum commendant artificium. Nam, si Atheniensium monetam demas, signa haec, utut contracti voluminis, tanta elegantia ac veritate elaborata sunt, ut artificum scientiam, prae-

stantiamque magis, quam typi ipsi principes testentur. Arbitraria haec signa a numis Augustorum commatis Romani plane exulant, ac fere etiam a numis eadem aetate per urbes exteras signatis. Vide etiam, quae de his in prolegomenis ad numos familiarum R. plura docebo.

III. *Signa incusa.* Nimirum numo jam signato serius aliud aliquod minus impressum fuit, neque illud in multis simplex tantum, sed per intervalla accessit etiam alterum, quin in aliquibus tertium quoque. Nulla in hoc instituto decori ratio habita. Nam ea non semper numorum areae fuere inserta, sed ut fors tulit, ac velut in opere tumultuario, pervasere caput, aliosque typos, quae saevitia non raro opera numorum nobilissima misere deformavit; neque ea tantum illi parti, quae ictum exceperat, fatalis fuit, sed fecit ictus vehementia, ut partis aversae locus ictui oppositus deinceps turgeret, et hic quoque jacturam literarum, typorumve cogeretur experiri. Ejus facti indigni exempla dabit in numis commatis Romani Morellius in numis Augusti tabula tota XXXII., commatis externi v. g. tetradrachma Sidetum. (Hunter. tab. 49. n. 8. 9., et in mea Sylloge I. tab. IV. n. 12.) His signis ars nostra ex ipsa causa *incusorum* nomen dedit, Gallis apte dicuntur *contremarques.*

Antequam, quae fuerit verisimilis horum signorum causa, inquirimus, exponendi sunt varii eorum modi, ac primum in numis commatis Romani, deinde externi.

Primus fuit Jobertus, qui de iis, sed nonnisi perfunctorie, verba fecit [n]), latius subinde Cl. Boze, cujus observata Baro Bimardus suis ad Jobertum commentariis inseruit [o]), atque eodem fere tempore idem argumentum erudite tractavit Mahudelius [p]), denique et Pellerinius, quae sua esset sententia, adhibitis ex moneta vetere exemplis satis copiose exposuit [q]). Ex his fontibus, quae continuo docebo, pleraque hausi nulla quaesita novae ac certioris cujuspiam sententiae gloria, quae vix aliqua in causae tam incertae et ambiguae enucleatione sperari potest.

Modi signorum incusorum in moneta Romana.

I. Stante republica monetae cujuscunque metalli signa hujus generis incudi non consuevisse, sanxere Mahudelius, et Bozius. Istud statuendi causa fuit, quia sibi numum Romae liberae similibus notis insignem videre non contigit. Serius horum plures comperti, quos praeclara solertia conquisivit Neumannus noster [r]). Exhibuit Pellerinius denarium gentis Planciae cum nota AB. ÆS. [s]), sed pro quo legendum retrograde IMP. VES. literis colligatis, docuit Neumannus [t]). Easdem literas VES. vel IMP. VES. reperi ego in binis denariis musei Caesarei, uno M. Antonii inscripto LEG. XII. ANTIQVAE, altero gentis Carviliae, et serius Neumannus in obvio denario cum epigraphe: M. AP. C. L. Q. M., in alio M. An-

n) Science de Méd. T. I. p. 342. o) l. c. p. 348. seq. p) B. L. T. XIV. p. 132. q) Suppl. II. p. 61. seq. r) Num. pop. P. II. p. 184. s) Suppl. II. tab. III. n. 11. t) l. c.

14*

tonii cum LEG. XX., et in alio Scipionis Asiagenis [w]). Idem IMP. VES. vidit Patinus in denario gentis Serviliae, et Havercampus in denario M. Antonii [x]). Addidit Neumannus alium gentis Flaminiae cum impresso N, alium C. Antistii Regini, in quo caput Augusti impressum S offert. Habemus ergo id genus numos Romae liberae contra quam visum eruditis IIviris. Interim verum esse potest eorum judicium, stante republica numos notis incudi non fuisse solitos. Nam ex citatis hic decem numis incusis novem haud dubie sub imperatoribus alteram incudem sunt experti, nimirum octo, qui insculptum VES*pasiani* nomen offerunt, et denarius Antistii propter caput Augusti. Restat ergo unicus denarius gentis Carviliae, qui quidem stante republica incudi potuit, quem tamen, quia unicum istud foret exemplum, verisimilius est sub imperatoribus quoque cum fratribus fuisse incusum.

II. Mos recudendi numos coepit sub Augusto, et duravit fere usque ad Trajani imperium. Revixit in numis infimi imperii, et quidem Justini, Justiniani, et proximorum successorum, ut credidere Mahudelius, et Bozius. Verum habet museum Caesareum numum Anastasii his signis oneratum.

III. In moneta Romana non observari numos incusos, nisi aeneos, dixere Mahudelius, et Bozius, sed quod falsum esse, mox § 1. diximus. Ait Mahudelius, placuisse sic incudi aeneos I. II. III. formae. De numis I. et II. formae istud certum, an etiam formae III., saltem qui sine dubio commatis Romani sit, ambigo. Addit Mahudelius, ab hac injuria intactos mansisse aeneos maximae formae. Verum quem is mihi praestabit numum hujus formae, qui certe commatis Romani sit, cususque ea aetate, quam signis incusis fuisse permissam diximus, nimirum ab Augusto usque ad Trajanum? At tempore Justiniani ne his quidem parcitum.

IV. Signa incusa in Romanorum numis constant fere tantum literis solitariis, et ἀρχαιουσαις, aut inter se colligatis monogrammatum more. Rarissime pro his arcessita sigilla Graecis familiaris. Numi Anastasii, Justini, Justiniani in antica impressam habent protomen crucigeram, quae manu monogramma Christi tenet, in aversa literas S C L S, de quibus infra.

V. Incusa haec scriptura aut suapte intelligi facile potest, aut sensum habet ambiguum. Harum notarum Mahudelius catalogum satis amplum dedit, qui augeri plurium accessione posset, si futurum operae pretium putarem. Singularum aliqua dabo exempla:

Significationem certam habent sequentes voces seu literis primoribus, seu monogrammatis notatae, v. g. AV. — AVG. — IMP. AVG. — CAE. — CAES. — CAESAR. — TI. AV. — TIB. IMP. — SPQ R. etc.

Significationem ambiguam habent v. g. NCAPR., quae formula in hac numorum classe obvia est, non tamen propterea facilioris explicatus. Mitto absurdas ejus enucleationes, quas varia ingenia parturiverunt, et videre potes apud Ma-

w) l. c. x) ad Morellii Famil. p. 390.

hudelium. Potiora suffragia abstulit interpretatio: N*umus* C*usus*, vel N*ota* C*usa* A*uctoritate* P*opuli* R*omani*, sed et haec arbitraria tantum est. In aliis: PRO. PROB. — RT. et similia. Inde ab Anastasio SCLS, quod nonnullis significare visum: S*a*C*rae* L*argitioni*S, vel S*a*C*ri* L*argtiori*S.

Modi signorum incusorum in moneta externa.

I. Quo tempore inter Graecos, hujus, ut videtur, instituti auctores, coeperit usus signorum incusorum, prope definiri non potest. Praecessisse imperatorum aetatem, ut demonstrari evidenter nequit, sic extra dubium plane est.

II. Signa haec incusa non in aenea solum, sed et argentea moneta sunt obvia.

III. Vt haec signa in Romanorum numis fere tantum constant literis et monogrammatis, sic in Graecorum numis plerumque sigillis, scilicet variorum capitum, attributorum, plantarum, artefactorum etc. Non raro tamen et his epigraphe additur. Sic in numo tetradrachmo Alexandri M., quem vulgavi [y]), est incusa spica addito *ΚΑΛ*. In argenteo max. mod. apud Pellerinium [z]) est incusum caput M. Aurelii addito *ΑΤΡ*. In tetradrachmis Sidetum, de quibus adhuc infra, est incusa pharetra, juxta in aliis *ΣΑΡ*., in aliis *ΤΡΑ*., in aliis *ΠΕΡΓΑ*. Ignoti numi similes fuere Mahudelio, et Bozio, qui Graecorum signa incusa constare tantum sigillis adseruere; nam et Pellerinius duos exhibet numos argenteos Ptolemaei Soteris monogrammata tantum impressa offerentes [a]). Vide infra exempla alia, *CΑΡΑ*. SVESA. etc. In numis Tripolis Phoeniciae sunt monogrammata incusa IMP. GA*lba*, IMP. OTHO juxta capita praecedentium imperatorum, quae vide apud Mahudelium in catalogo, et Pellerinium [b]). In argenteo max. mod. cum epigraphe: ROM. ET. AVG. COM. ASI. collo Claudii Aug. impressa est nota IMP. VESP. [c]), quem numum constat Pergami signatum.

IV. Cum Romani, ut vidimus, mature hunc usum omitterent, eum diu retinuere Graeci. Sunt in museo Caesareo numi Gallieni et Salonini a Sidetibus percussi, in quibus adhuc signa incusa comparent.

V. Romanorum coloniae in formandis his signis plerumque metropolis suae morem sunt secutae, nimirum praehabita sigillis scriptura. Sed tamen neque sigilla fastidivere. Vide signa incusa, quae Florezius in Hispaniae numis reperit, et collecta exhibuit [d]). In numis coloniae Nemausi jam sunt incusa monogrammata, jam rota, sive circulus quadrifariam sectus [e]).

Jam et eruditorum de his signis judicia, et qui prae aliis probabiliora dixerint, in examen vocemus.

Primus Jobertus horum ope signorum auctum monetae valorem indicari credidit. Quam sententiam Jobertus velut in

y) Sylloge I, tab. III. n. 4. z) Suppl. II. tab. III. n. 9. a) l. c. b) Mél. II. p. 37. c) Patin. Thes. num. p. 52. d) Med. de España T. I. p. 54. e) Morelli Imp. tab. XXXII. Augusti.

transcursu attigit tantum, non sibi probandam sumpsit, eam argumentis stabilire aggressus est Mahudelius. Ait, existere nonnunquam in civitatibus causas subitas, quae cogant augere valorem monetae. Exemplo esto as Romanorum per bellum Punicum II. usque adeo imminutus manente eodem valore. Primorum imperatorum aetate eundem finem obtentum, sed horum ope signorum monetae jam signatae impressorum. At cum idem videret, numos sic notatos esse paucissimos respectu eorum, qui notati non sunt, respondet, valorem his signis auctum non spectasse ad omnes imperii provincias, sed ad eas tantum, quibus in causa subita eo remedio opus fuit. Aucto inde a Trajano monetae Romanae numero necesse amplius non fuisse, hoc valoris dicto modo augmentum arcessere. Difficile vero esse divinare causas, quae subitaneum istud remedium suaserint, quarum aliae ad imperatorem, aliae ad senatum, aliae ad populum pertinuerint, quos varios jussus indicare videntur notae IMP.— AVG. — CAES. — SPR. Minus adhaesit Havercampus ejusdem sententiae patronus, comperto, omnes id genus numos has notas accepisse sub Claudio, urgente scilicet necessitate, quando fames gravior Romam et imperium adflixit[f]). At enim, ut causas alias praeteream, quae infirmam hanc opinionem evertunt, exstant notae incusae Claudii imperio posteriores, ut videri potest in indicato Mahudelii catalogo. Aliae Mahudelii conjecturae, ob quas alias causas haec numis signa impressa fuerint, infirmiores mihi videntur, quam ut exponi mereantur.

Sententiae huic a Joberto primum traditae adversatus serius est Cl. Bozius loco supra laudato. Eccur enim, ait, Romani stante Republica, cum toties augere valorem aeris, ut constat, necesse fuisset, refundere potius magno sumptu universam monetam aeneam instituerunt, quam eam, quod facilius peractu fuit, impressis his signis notare, praecipue cum eorum usus ignotus iis esse non potuerit, pridem in civitatibus Graecis receptus? Cur sic apud Romanos notati fuere soli numi aenei? Enimvero necesse est, spectato valore in triplice metallo certum esse debere, atque ex praesentibus causis definitum intervallum. Ergo si valoris augmentum fuisset intentum, incusis hoc modo numis argenteis multo amplior summa breviore tempore potuisset confici. Addit, huic etiam sententiae obesse, quod pauciores sunt numi incusi, quam ut verisimile videatur, fuisse haec signa aucti valoris indicia, denique si istud praefixum fuit, mirari sese, cur ea non in omnium imperatorum numis compareant. Sane sese in nullo Vitellii, aut Nervae numo observasse.

Hac refutata sententia suam continuo dictat. Ait, in operibus publicis, ut cum agebantur muniendae viae, derivandae in quoscunque usus aquae, aedificanda amphitheatra, et quae his sunt similia, in his ergo operibus aequum fuisse, inter eos, qui labori destinati fuere, distribui tesseras arbitrario quopiam signo notatas,

f) ad Morellii tabulam XXXII. Augusti.

quas peracto opere diurno repraesentarent praefecto, velut indices locatae operae, et quantum rependi iis oporteat. Ex simili causa nostro quoque aevo in variis hominum societatibus porrigi tesseras, quas Galli *méreaux* appellant, et quae vel cupro, vel plumbo, vel charta, vel quacunque alia materia constant. Eundem his numis usum si dabimus, facile explicatum iri causam duorum vel trium in eodem numo signorum incusorum. Etsi enim numus uno jam signo notatus fuit, potuit addi alterum, quin et tertium, ejusque in causa intenta tantum haberi ratio. Explicari item, cur Romani monetae aureae et argenteae pepercerint. Cur enim necesse fuisset deformari monetam pretiosi metalli, cum moneta vilioris eundem potuerit usum praestare?

En utriusque IIviri Galli de incusis monetae Romanae signis judicia, quorum alterum Mahndelii infirmius est, quam ut adprobari posse videatur, alterum Bozii probabilius certe, et cui accessere Florezius [g]), variique alii, ejus tamen naturae, ut ejus meritum intra conjecturae limites contineatur, nostra vero aetate jam minus validum sit propterea, quia omnia argumenta, quae ab incusis apud Romanos solis aeneis ducit, suapte collabuntur, repertis non paucis incusis argenteis, ut dictum.

Quod ad signa Graecorum monetae incusa attinet, non negat Bozius, potuisse iis indicari auctum numi valorem, ac primum quidem propterea, quia non monetam modo aeneam, sed et argenteam huic instituto subjecere, deinde quia ad formanda haec signa plus dignitatis attulere incusis numinum, principumve capitibus, aliisve sigillis affabre elaboratis, cum Romanorum signa plerumque tantum literis earumve nexibus constarent, ut dictum.

Successit Pellerinius, qui binis locis suam de his sententiam exposuit [h]). Existimat, civitates Graecas numis exterarum civitatum ope commercii ad se delatis, cum istud e re visum fuit, arbitraria impressisse signa, quibus indicaretur, eorum usum instar monetae domesticae permissum. Causam, cur istud conjiceret, dedit, quia revera habemus exempla, Graecos non semper monetae suae, sed et alienae id genus signa intulisse. Praeter numos varios, quos ad hanc causam advocat, sed non satis idoneos, exhibet unum Heracleae cujuspiam incertae, in cujus antica capiti Commodi insculptum est *CAPA.*, ergo a Sardianis monetae exterae insertum, et, quod sequitur, non, ut ejus valorem augerent, sed ut illi valorem intra fines suos impertirent.

Praesto sunt exempla, eaque multo evidentiora, signorum monetae externae impressorum. Indicavi olim numos tres ex illustrium tetradrachmorum numero, quos frequentes signavere Sidetes Pamphyliae. Omnes tres in parte antica incusum habent arcum et pharetram, addito in horum uno *ΠΕΡΓΑ.*, in altero *ΣΑΡ.*, in tertio *ΤΡΑ.*, quae sunt accisa nomina Pergami, Sardium, et Trallium, quae fuere urbes provinciae Asiae. Vide numos ipsos in mea Sylloge I. [i]) Conjeceram ibi

g) Med. de Esp. T. I. p. 83. h) Mél. I. p. 140. Suppl. II. p. 61. seq. i) pag. 41.

argumentis, ut spero, non aspernandis, constitutum fuisse ab Asiae urbibus, ut illustres hi Sidetum numi addita communi nota in cistophororum communionem reciperentur, et communem cum illis valorem obtinerent. Quidquid erit, istud certum, Sidetum numos peregrinam fuisse in provincia Asia monetam; quam vero aliam eorum sic notandorum possimus adferre causam, quam ut Asianorum commercio servirent? Eodem in opere spectandum dedi tetradrachmum Alexandri M., cui impressum *ΚΑΛ.* addita spica, nempe Callatianorum Moesiae [k]), et paullo supra proposui numum Tyrae Sarmatiae cum simili spicae nota a vicinis item Callatianis, ut conjicere licet, impressa. Vulgavit Ignarra obvium aeneum Neapolis Campaniae numum typo bovis cum facie humana, in cujus una parte comparet nota incusa SVESA, quae fuit urbs Campaniae [l]). Haec ergo exempla satis probant jus sibi in peregrinam monetam permissum, valoremque ei publice definitum. Ex eadem doctrina, prosequitur Pellerinius [m]), tenemus causam, cur saepe duo, quin et tria sigilla uni numo impressa sint. Nam posteaquam urbs aliqua numum peregrinum inserta nota civitate donavit, si is forte in aliam civitatem delatus est, haec eodem consilio notam suam intulit, qua conspecta admoneretur populus, ejus deinceps usum, tanquam pecuniae domesticae, permissum.

Interea non negat Pellerinius, factum etiam fuisse, ut civitates monetae apud se signatae notas superadderent, idque augendi ejus valoris causa [n]). Ejus quidem exempla nominatim ipse non commemorat, sed possum supplere, quod negligendum putavit. In numis tribus Mytilenaeorum maximi moduli L. Veri, Commodi, et Crispinae, quos edidit Pellerinius [o]), est signum incusum referens incertum quoddam numen Hermae figura, navique impositum. Atqui hunc typum fuisse proprium Mytilenaeorum, in horum numis videbimus. Aliud exemplum dabimus in numis Beryti Phoeniciae.

Exposui sententiam Pellerinii cujuscunque meriti, sed quam is Graecorum tantum monetae adcommodavit. Verum quae ejus de numis Romanorum sententia? Causa esse non potuit auctus monetae valor, aut quia id genus numi fuere operarum in laboribus publicis testimonia, quod utrumque ipse fere fastidit. Omnium vero minime haec signa permissum intra civitatis fines monetae Romanae usum indicare poterant, quia imperatorum aetate non jam illa peregrina fuit habita, sed communis totius imperii, omniumque provinciarum. Molestam materiam ut finiam, ajo, nihil hactenus solidi et quo difficultatibus omnibus obvietur, adlatum esse, quod eruditus lector vel ex his ipsis meis commentariis facile perspiciet.

---

k) pag. 44. l) de Pal. Neap p. 249. m) Suppl. II. pag. 84. n) Suppl. II. pag. 67.
o) Suppl. II. tab. IV. n. 7. 8. 9.

CAPVT XIX.

De numis adulterinis.

Hunc tractatum in partes duas dispescimus, quarum I. aget de numis adulterinis per fraudem veterem, II. de numis adulterinis per fraudem modernam. Parabantur illi a falsariis, ut moneta proba putarentur, parantur hi a fraudis magistris, ut moneta vetus credantur.

I. *Numi adulterini per fraudem veterem.*

Artem monetam turpi fraude corrumpendi cum ipsis fere numis natam, et scriptores docuere, et experientia. Praetereo testimonium Herodoti, narrantis [p]), Polycratem Sami tyrannum Lacedaemoniis plumbum inauratum pro moneta aurea obtulisse, istud, inquam, testimonium praeterea propterea, quia auctor ipse enarratum istud *ματαιοτερον λογον*, *anilem fabulam*, appellat. Major auctoritas Demosthenis, cujus evidente testimonio docemur, jam Solonis aetate monetae publicae corruptionem rem fuisse passim per civitates Graecas cognitam, et capitali supplicio punitam [q]). Ipsa vero experientia non pauca nobis inveterati hujus flagitii exempla suppeditat. Est in museo Caesareo numus Messanae Siciliae, alius mihi conspectus Metapontinus, quem olim edidi [r]), antiquissimi uterque commatis, uterque intra argenti bracteam vilem ex aere animam recondens.

Atqui jam tum in eos, qui turbare hoc pacto fidem publicam, et corrumpere pignus reipublicae sunt ausi, gravissimis poenis fuisse animadversum, multa habemus legislatorum testimonia. Apud Demosthenem Solon ipse mortis poenam hujus compertis criminis fuisse intentatam docet [s]). Idem reis decretum supplicium alibi testatur Demosthenes [t]), et ex hoc Aristides [u]). Diogenis patrem fuisse reum corruptae monetae, narrat Diogenes Laertius [x]). Cum Graecorum legibus conspirant Romanae. *Quicunque*, inquit Vlpianus [y]), *numos aureos raserint, tinxerint, finxerint, siquidem sint liberi, ad bestias dentur, si servi, summo supplicio adficiantur.* Vide alibi severas Romanorum in reos poenas alias [z]). Atque ut poena reis, sic et praemium delatoribus publice fuit constitutum. *Servi*, ait Diocletianus [a]), *qui monetarios adulterinam monetam exercentes in publicum detulerint, civitate R. donentur.*

Intenta haec supplicia quam inutile fuerint adversus fraudem remedium, ipsa superstes vetus moneta experimentum praebet. Incredibile dictu, quanta numorum copia argentum pro aere men-

p) L. III. c. 56. q) adv. Timocr. p. m. 805. r) Num. vet. p. 38. s) l. c. t) adv. Leptinem in fine p. m. 566. u) Orat. T. II. p. m. 416. x) L. VI. § 20. y) L. Quicunque ff. ad leg. Corn. de fals. z) Codic. L. IX. tit. 21. a) Cod. L. VII. tit. III. § 2.

tientium ex officinis tam Graecis, quam Latinis emerserit. Atqui pervulgata ea fraus oculis quotidie nostris obversatur. Testatur facto periculo illustris St. Vincent Gallus [b]), ex numis argenteis Massiliae, quos propter incredibilem numerum fere fastidimus, majorem partem aes introrsum continere. Exempla subaeratae monetae Romanae seu consularis, seu imperatoriae non adfero, quia omnia hac musea abundant, ac tanto quidem numero, ut saepe animum subiret suspicio, altiore eam imperio sic fuisse vitiatam, cujus quidem facti aliqua continuo dabimus testimonia, nisi viderem copiosos eorum quoque imperatorum subaeratos, quos propter vitae integritatem communis opinio ab isthoc crimine absolvit. Non igitur Rinckius in tractandis numis veteribus magnopere videtur profecisse, qui adscruit, subaeratos argenteos insignis esse raritatis [c]).

Tam copiosa corruptae monetae veteris variis modis supplementa non mirabitur, qui novit, justas officinas, etsi furtivas, huic fraudi fuisse destinatas. Testimonium D. Hieronymi jam alibi recitavi, cujus verba sunt: (in vita Pauli Erem.) *Erant praeterea per axesum montem* (Thebaidis inferioris) *haud pauca habitacula, in quibus scabrae jam incudes, et mallei, quibus pecuniae olim signatae, visebantur. Hunc locum Aegyptiorum literae ferunt furtivae monetae officinam fuisse ea tempestate, qua Cleopatrae junctus est Antonius.* Exstant hodieque non paucae formae argillaceae operis antiqui, quas a falsariis ad fundendos numos adhibitas supra verisimile dixi [d]). Tanto majore licentia, quia impunita, augeri debuit falsorum agmen, quando et viros principes prodidit historia, qui infami huic instituto operam commodaverunt. Inter Graecos fuisse sparsum rumorem, Polycratem Sami tyrannum inaurasse plumbum, supra ex Herodoto docuimus. Ferrum denario miscuisse Antonium III virum, perhibet Plinius [e]). Teste Dione [f]) Caracalla pro veris numis plumbum auratum, et aes argentatum paravit.

Tam frequentes, variaeque in vitianda moneta artes fecerunt, ut in ea accipienda magnam populus adhiberet cautionem, *ne qua*, ut ait Persius [g]), *subaerato mendosum tinniat auro.* Magna etiam vulgo voluntate acceptae leges, quae discernere monetam probam a vitiata docuere. Ejus exemplum offert Plinius [h]): *Igitur ars facta denarios probare, tam jucunda lege plebi, ut Mario Gratidiano vicatim totas statuas dicaverit.* Vide haec latius exposita apud Ciceronem [i]). Quod quidem pervicax hominum in exploranda moneta studium eleganter, ac fere *κωμικως* describit Epictetus [k]): *Ορατε και ἐπι του νομισματος, πως και τεχνην ἐξευρηκαμεν, και ὁσοις ὁ ἀργυρογνωμων προςχρηται κατα δοκιμασιαν του νομισματος, τη ὀψει, τη ἀφη, τη ὀσφρασια, τα τελευταια τη ἀκοη. ῥιψας το δηναριον τω ψοφω προσεχει, και οὐχ ἁπαξ ἀρκειται ψοφησαντος,*

b) Sur les Méd. de Marseille p. 8. c) de vet. num. potent. p. 68. d) Cap. XI. e) L. XXXIII. § 46. f) LXXVII. § 14. g) Sat. V. 106. h) L. XXXIII. § 46. i) de Offic. L. III. § 20. k) L. I. c. 20.

ἀλλ᾽ ὑπο της πολλης προσοχης μουσικος γινεται. Videte etiam in numismate, quomodo artem invenerimus, et quot adminiculis mensarius ad ejus examen utatur, visu, tactu, olfactu, denique et auditu; projecto enim denario sonum observat, neque semel ejus percepisse tinnitum contentus est, sed adhibita frequenter attentione musicus evadit. Eodem pertinet ille Petronii *numularius, qui per argentum aes videt* [l]).

Restant explicandi varii modi, quibus corruptam a veteribus monetae probitatem aut legimus, aut videmus ipsi.

Auro vel argento tincti numi vilioris metalli, sive inaurati, et argentati. Ejus falsi exemplum dubium in Polycrate Samio ex Herodoto dedimus, certius in Caracalla ex Dione coaevo. Et fuisse has insidias vulgo intentatas, et publice periculosas, apparet ex lege altius recitata, qua ad bestias damnantur, qui numos aureos *tinxerint.* Huc tamen non pertinent numi auctoritate publica inaurati, vel argentati, de quibus egi capite XII. in numis *cum variis ornamentis parergis.*

Numi aurei et argentei admixto ignobili metallo. Demosthenes loco supra laudato ex Solone refert, esse urbes Graecas, quae palam utuntur *ἀργυριῳ προς χαλκον και μολυβδον κεκραμενῳ, argento, cui aes et plumbum incoctum est.* Antonium denario miscuisse ferrum, supra diximus.

At maximum malum, quia difficilior cautio, attulit funesta ars, quae docuit, vile metallum tenui argenti aurive bractea sic vestire, ut argentei aureive numi toti putarentur, qui illustris metalli personam tantum gerunt. Admiranda sane fuit haec ars, et quae nunc in deperditis vulgo putatur, sed quod esse falsum, infra docebimus. Neque enim vel minimum subtilis unionis indicium apparet, ac fraus tum demum aperitur, cum pars bracteae quocunque casu fugitiva turpem intus animam prodit. Id numorum genus artis nostrae magistri vocant *pelliculatos* ab inducta pellicula, vel *subaeratos,* quia plerumque aes subtus recondunt; minus concinne, ut jam advertit Rinckius [m]), aliqui *bracteatos;* nam bracteati proprie dicuntur, qui toti bractea sunt, quales medio aevo Germania potissimum copiosos protulit, at hi, de quibus agimus, solidi sunt, et argenti vel auri tantum bractea operti.

Infamem hanc artem Graecorum esse inventum, dubium non est. Sane hujus operis exstare antiquissimos Graecos, supra diximus, et superioris adeo aetatis, quam argentum Romae feriri coepit. Paullo eam huc fuisse illapsam, ingens numorum consularium hac peste laborantium numerus demonstrat.

Nullum ab hac injuria metallum immune fuit. Habentur pelliculati aurei argentei, aenei.

Aurei pelliculati rariores, quia subreptitii metalli levitas iniquum pondus facilius prodiderat. Exstant tamen hujus generis non pauci. Est in museo Caesareo unus Alexandri M., unus Commodi, unus Caracallae, et nonnulli imperatorum inferioris aevi, in quibus ars multo difficilior, quia ejus aetatis aurei tam sunt tenues, ut animae vix videantur posse prae-

l) Satyric. cap. 56. m) de vet. num. pot. 63.

bere hospitium. In argenteis fraus vulgata, ut diximus. Quo tempore monetae Romanae argentum aut egregie probum fuit, aut modice depravatum, ei a falsariis structas insidias mirum non est, quia inserto clam aere justum potuit sperari lucrum. At istud profecto mirum, idem etiam vitium oblatum numis declinantis imperii tam male argenteis, ut in iis vix aliqua pars nobilis metalli inesset. Quod enim iis corrumpendis molestae operae pretium? Atqui et sic subaeratos Gallieni et Postumi argenteos testatur Bimardus [n]). At incredibile videri posset, etiam in moneta aenea exercitam hanc fraudem, nisi eam testarentur exempla, rara quidem, sed certa tamen aeneorum pelliculatorum, quorum aliqua continuo dabimus.

Anima in pelliculatis his numis ex vario est metallo, semper, ut causa postulabat, ignobiliore, quam ex quo est pellicula. Ea ex aere Cyprio plerumque est, unde his numis inditum *subaeratorum* nomen. Singulare est, quod testatur Neumannus [o]), visum sibi aureum Hadriani subargentatum, seu cum anima argentea, similemque serius dedit Taninius [p]). In argenteis compertam etiam animam ferream, nempe quam magnes attraxerat, narrat Froelichius [q]). Aeneorum anima aut ferrum est, aut plumbum. Est in museo Caesareo Caracallae aeneus I. formae, et operis perelegantis, qui ferrum intus recondit. Alia animae ferreae exempla recitat Rinckius [r]), et Froelichius [s]). Aeneum cum anima plumbea ex Schulzii testimonio memorat Neumannus [t]).

Creditum plerisque, ut dolo huic obviam iretur, stante rep. repertos numos serratos. Sed quod minus mihi videri verisimile, probabo in Prolegomenis ad numos Familiarum capite XVI. Istud certum neque huic generi ab impostoribus parcitum. Creditum etiam, neque injuria, inferiore aevo aureos non ea, qua olim, crassitie, sed multo tenuiores fuisse cusos, ut iis, qui substernere vilius metallum vellent, labor esset difficilior, quamquam et in his, ut diximus, a manibus avidis factum periculum.

In eorum numero, qui numos veteres conquirere amant, sunt, fueruntque non pauci, qui subaeratae huic merci studiosius, quam monetae sanae probaeque inhiarunt. Ejus illis cupiditatis causa unica fuit, quia, cum persuasum sibi esset, veterem sic adulterandi artem esse deperditam, securos sese in comparandis hujus naturae numis a recente impostorum fraude crediderunt. Non repugnavero his viris, sin id unum maxime illis fuit propositum, non inferre thesauro suo numos, nisi certae fidei veteres, tametsi agere ipse sponsorem semper nolim, nummum aliquem esse veterem, quia subaeratum. Etenim recentem fraudem in nostrae quoque aetatis moneta simile fecisse periculum, testatur Froelichius conspectis monetae Gallicae numis plane affabre subaeratis [v]), et Cl. Neumannus ex museo Caesareo sub-

n) Jobert. T. I. p. 60. o) Numi pop. P. II. p. 199. p) Supplem. ad Band. p. 326. q) IV. Tent. pag. 364. r) l. c. p. 67. s) l. c. t) l. c. v) IV. Tent. p. 368.

aeratum, ex obviis Batavorum aureis unum, mihi conspiciendum dedit. Si ergo nostri aevi praestigiae monetam nostram potuere imitari, an idem in hac imitandae monetae veteris licentia non poterunt experiri, praecipue cum in raro quopiam numismate hoc modo fingendo insignem sibi quaestum videant propositum? Ceterum magnopere falluntur viri numorum veterum studiosi, si existimant, illatis in museum suum numis subaeratis, etsi haud dubie veteres praestemus, aut gazae suae fuisse consultum honori, aut verae utilitati, cujus unius causa veteris monetae supplementa desideramus. Quam enim copiose in his, quam prave plerumque peccatum sit, quamque adeo fallax sit eorum in philologiae causis auctoritas, jam ante me experti sunt viri eruditi, quorum nonnullorum judicia recitat Froelichius [1]), et abunde ipse in Catalogo musei Caesarei indicavi. Equidem non semel experientia didici, si quem imperatorum denarium vidi adversari rationibus chronologicis, aut historiae, aut cuicunque alteri causae, eum instituto examine turpem intus animam abscondere. Quocirca, ut non plane aspernandam puto vitiosam hanc sobolem, quia aliquem tamen potest usum praestare, sic in fallacibus antiquitatis testibus esse habendos cordatus quisque facile mecum consentiet, malimque in hoc periculo niti auctoritate aeneorum, quorum plerumque incorruptior fides, quam argenteorum, qui causa metalli magis impostorum avaritiam irritavere.

II. Numi adulterini per fraudem modernam.

Accedimus ad partem artis numismaticae ex praecipuis unam, quae numos vere veteres a recens confictis discernere docet. Qua enim mente advocabimus numum, ut antiquitatis testem agat, qui nuper ex clandestina impostoris officina emersit? Quapropter omnibus iis, qui aut, numos veteres comparant, aut comparatos ad philologiae causas adhibent, argumentum istud in praecipuis curis esse debet, illis, ne magnis sumptibus numos falsos pro genuinis in thesaurum suum inferant, his, ne antiquitatis doctrinam corruptis testibus magis corrumpant. Incredibile dictu, quam saepe utrisque, ex quo numis veteribus honor haberi coepit, communis hic scopulus fatalis fuerit. Et quod longe est molestissimum, infamis hujus operis artefactis praestantissimorum etiam virorum libros, tum et catalogos, qui maxime studiosorum manibus volvuntur, videmus inquinatos. Ejus labis culpa in ipsos est auctores conferenda, sive quod illi scientiae, quae numos probos a falsis discernere docet, non eam, quam oportuerat, operam impenderunt, sive quod ad numorum examen non omnem ἀκρίβειαν contulere, sive quod plus justo creduli communicatas sibi ab aliis numorum descriptiones neglecta severiore crisi in opus suum recepere. A simili culpa immunem non fuisse magnum Spanhemium, jam aliis fuit observatum. Quam densum damnosae plebis agmen

---

1) l. c.

contineat catalogus Mediobarbi, alio loco demonstrabimus. Froelichium et Khellium viros sane doctissimos in adprobandis numis non paucis, quos in *Cimelio Vindobonensi* ediderant, nimium fuisse indulgentes expertus sum ipse. Plures etiam malae prosapiae in genuinorum societatem admisere auctor praeclari Musei Pembrockiani, et Maffeius in Verona sua illustrata, et nonnulli alii. Ex quo illud sequitur etiam incommodi, quod, qui indiciis his ad proposita sibi studia uti volet, pendeat animi, et in ancipiti se deprehensum intelligat. Adstruat fidem? at habet graves dubitandi causas. Abneget? at probibet magnorum nominum reverentia, atque inter haec metum ingenerat illud Hesiodi [y]):

Και πιςεις δ'αῦ ὁμως και ἀπιςιαι ὤλεσαν ἀνδρας.

Pauci sunt, quorum in hac causa judicio sine erroris metu stare possis, quos inter cum laude nominandi Vaillantius, Bandurius, Buonarrotius, Haymius, Pellerinius, Belleyus, Barthelemyus, Combius, Blondius, Neumannus. In aliis, etsi non desit artis numismaticae cognitio, tamen utrum hac in parte recte ab iis fuerit judicatum, dubitari potest. Nuper Abbas Sestinius paucis paginis copiosos vulgavit numos imperatorum commatis peregrini, quorum tot annis, a tot numorum helluonibus aut nullus, aut singuli tantum sunt reperti [z]). An verisimile, tantum fortunae contigisse uni, quod hactenus negatum omnibus? Verum ludicra haec sunt cum Balthasaris Münteri Havniensis prodigiis comparata, qui unus privatus in museum suum intulit numos, quos principum facultates comparare nondum potuerunt, Cyriadis, Ingenui, Pisonis, Balistae, Trebelliani, Celsi, Odenathi, Herodiani, Herenniani, Timolai, Saturnini, Proculi, Bonosi, Achillei, quos mirari satis nequeo potuisse a Taninio tanquam genuinos in opus suum recipi, et animadversionibus etiam illustrari, cujus praeclari viri arduum laborem in augendo Bandurio ut grato animo accipimus, sic moleste ferimus, Bandurii castimoniam hac illuvie et sordibus fuisse pollutam. Habes, lector erudite, causas, cur ab auctore, qui numos nobis *ἀνεκδοτους* promulgat, non modo criticae hujus artis scientiam requiramus, sed etiam in judicando rigorem tanto magis nostra aetate necessarium, quanto non modo major est improbae hujus mercis eluvies, sed et saepe perfectior ars multis tam nitide ad veterem modum fabrefactis, ut et peritissimos possint in fraudem inducere.

Inter eos, qui argumentum istud persecuti sunt, praecipua laus debetur erudito Beauvais, qui ante annos non multos satis prolixum de hoc tractatum conscripsit, eumque subjecit operi, quod *Histoire abrégée des Empereurs* inscripsit. Quoniam non mihi tantum arrogo, ut melius me aliquid adferre in hac causa posse sperem, eum totum huc transferendum duxi, nisi quod mihi permissum putavi, resecare illa, quae jam alibi in his prolegomenis fuere tractata, aut quae superflue dicta videbantur.

y) Opp. v. 372. z) Lettere T. IV. pag. 86 – 132.

Dissertatio de numis adulterinis auctore Cl. Beauvais.

Quoniam judicium, quod discernere numos antiquos a fictitiis docet, maxime scitu necessarium est illi, qui ad colligendos numos veteres applicat animum, mirum profecto, in hoc auctorum numero, qui hactenus artis numismaticae praecepta tradidere, neminem repertum, qui leges certas praescriberet, quibus ducibus verum a falso dignosceremus. Jobertus in pervulgato suo opere tam perfunctorie hanc partem est persecutus, ut magis videatur eam attigisse, ne reprehensionem incurreret ejus neglectae in opere, quod omnes artis numismaticae causas complecti debuerat. Atqui si fuit tempus, quo necesse fuit, iis, qui his studiis delectantur, indicare praestigiatorum fraudes, istud profecto est, quo omnem Galliam, aliasque regiones inundavit numorum spuriorum torrens, quos olim intulit Italia, et quotidie inferre non desinit*). Tametsi hos numos veteres fingendi ars et licentia, ac pro genuinis obtrudendi nequaquam nostrae sit aetatis inventum, sed antiquae prosapiae. Guilielmus du Choul, qui ante annos omnino ducentos vixit, fuitque inter primos, qui Graecorum Romanorumque monumenta commentariis illustrarunt, in opere suo: *Discours de la religion des anciens Romains illustré de Médailles*, binos stitit Agrippae numos, utrumque haud dubie falsum, quorum unus magni aeris exhibet Pantheon, alter argenteus Neptunum hippocampis vectum cum epigraphe: *Aequoris hic omnipotens.* Huic coaevus Antonius le Pois dedit numum Scipionis Africani, alium Hadriani cum *Ponte Aelio* in parte aversa etc. Ex quo efficitur, sub ipsa artis numismaticae incunabula continuo nefarios pecuniae veteris fabros pullulasse.

Non multo post malam artem in Italia auspicati sunt falsarii, nomine *Patavini*, et *Parmensis* late cogniti. Post hos Michael Dervieu Florentinus, et Cogornierus insigne sunt nomen adepti, ille imitando omnis generis numos veteres, praecipue aeneos maximae formae, hic Tyrannorum sub Valeriano et Gallieno mo-

*) At cur cl. auctor unam hoc loco Italiam in hujus ignominiae invidiam vocat? An ab hac immunes aliae cultioris Europae provinciae? Non poterat sane ignorasse novissimas, et in Galliae luce perditu patratas fraudes, quarum idoneum testem habeo Enneryum in hac palaestra prae aliis exercitatum, cujus verba sunt in epistola ad Ill. Baronem Seckendorf data: *tulit nostra aetas numorum παραχαρακτην in paucis nobilem, cui nomen* la Roche. *Delituit is in ignobili oppido Lugdunum inter et Gratianopolin. Eo vita functo patris fraudem aliquamdiu continuavit filia. At cum non eodem esset quo pater ingenio, ab opere destitit. Ejus opus sunt numi rarissimi a Pellerinio vulgati.* His perlectis nemo mirabitur, praestantissimorum numismatum, ante Pellerinii praeconia plane ignotorum altera exempla nunc passim in privatorum museis jactari. Similis fallaciae specimina dedit Germania et Hungaria. Quin ex insigni numorum numero, qui Constantinopoli empti, et ad me adlati sunt, praestantissimi quique fere omnes certa prodidere ἀγνησιότητος indicia. Ceterum hoc loco omittenda non fuerat industria Rinckii, qui argumentum istud satis adcurate et copiose illustravit. (de num. vet. pot. cap. XVI.)

netam. In Batavis Carteronus aliique spuriorum agmen infinitis supplementis auxere. *)

Ab horum ergo tenebrionum astutiis ut tutos praestarem artis nostrae studiosos, sequentia conscripsi praecepta, quae placuit in X. articulos dividere, quorum

I. aget de numis moderni commatis nomine *Patavinorum* cognitis.

II. de numis fusis in matrice numorum modernorum.

III. de numis fusis in matrice numorum antiquorum.

IV. de numis antiquis, quorum mutantur capita, et typi.

V. de numis malleo transformatis et compositis.

VI. de numis fissis.

VII. de numis subaeratis et incusis.

VIII. de numis veteribus fusis, iisque, qui sunt duplicis metalli.

IX. de numis confictis, et iis, quorum pauci inveniuntur spurii.

X. qui articulus titulum non praefert, et omittendum duxi, quia aut jam alias dicta continet, aut quae ad praesens argumentum non magnopere pertinent.

§ I.
De numis moderni commatis nomine Patavinorum cognitis.

Numi, quos generatim Patavinos appellamus, ex matricibus prodivere, quas sciti artifices variarum nationum vetere quodam exemplari ad imitandum proposito insigni artificio et nitore elaborarunt. Hujus naturae numi incredibili numero circumferuntur, quos sola ars vetus pulchritudine et decore superat. Elegantes ex his series possunt componi in quacunque magnitudine, et metallo, numorum sive Graecorum, sive Romanorum. Numi aenei maximae formae cum capite imperatorum, siquidem falsi sunt, aut ad exemplar numorum vere veterum sunt fabricati, aut ex cognitis factis historicis conficti. Frequentissime sese ars recens in XII. primis imperatoribus exercuit, praecipue quorum capita sunt rariora, ut Tiberii, Othonis, cujus aenei triplicis formae Latini non exstant, nisi Antiocheni, et Aegyptii, deinde Vitellii, Pertinacis, duorum Gordianorum Africanorum, Agrippinae Claudii, Domitiae, quae vix reperitur commatis vere antiqui, Plotinae, Marcianae, Matidiae, denique Anniae Faustinae Elagabali, et Tranquillinae Gordiani.

Quibus ad lectiores veteris monetae thesauros aditus patuit, minus erit difficile hos evitare laqueos. At enim major eorum pars in remotis degit provinciis, et vix Parisios commeat, ut reliquarum artium omnium, sic et numismaticae sedem, neque adeo a virorum in his studiis illustrium consuetudine aliquam potest percipere utilitatem. Vidi ipse horum non paucos, qui, etsi vitam omnem in colligendis numis consumpsissent, non tamen sibi certum judicium, qui numi vere veteres sint, qui spurii, potuerunt comparare. Quod quidem usque adeo verum est, ut unanimis sit eruditorum Parisino-

*) Alios malae mercis fabros commemorat Rinckius (de vet. num. pot. p. 115).

rum sententia experientia confirmata, majorem partem rariorum ex magno aere numorum, qui thesauros etiam illustrioris famae, sed in provinciis collecti, constituunt, cum Parisios ab haerede vendendi causa deferuntur, novicii esse operis agnosci.

Interea ad dignoscendam Patavinam hanc mercem regulae possunt prodesse sequentes: I. Numi omnes magni aeris, qui Patavini dicuntur, de quibus solum hic agitur, generatim minus crassi sunt, quam antiqui. II. Nihil eorum elegantiae ademit aut longior usus, aut aevi et aeruginis injuriae. III. Literae noviciam formam produnt, quali inscribi solent nostrae aetatis numi. IV. Nunquam vernice*) obtecti sunt, nisi artificiosa, quam tamen minus difficulter dignoveris; nam plerumque nigrior est, et pinguior, neque scalpro resistit, cum tamen vernix naturalis splendore sit eximio, et eadem cum ipso numo duritie. V. In eorum margine apparent limae vestigia, saepe occultiora, sed quae oculum attentum non effugiunt. VI. Formae sunt perfecte rotundae, quando numi antiqui, praesertim inde a Trajano, tam anxie rotundi non sunt.

Eaedem leges ad explorandam aeneorum maximae formae probitatem valebunt. Ac primum quidem admodum suspectos habebimus omnes hujus classis numos, qui imperatoris caput a J. Caesare usque ad Hadrianum offerunt. Vix unus aliquis genuinus intra hoc temporis spatium reperitur.

Neque major difficultas in examine numorum imperatoriorum ex argento vel auro, aut numorum Graecorum cujuscunque metalli. Esto, numi oram videri inculpatam, at literae facile dabunt judicium. Et vero ad harum naturam cognoscendam praecipuus est adhibendus labor, qui adeo operosus non est, siquidem voles istuc animum advertere. Etenim quocunque modo numus falsus erit, sive quia operis est moderni, sive ex numo vetere vel moderno fusus, sive scalprum malleumve est expertus, semper literae fraudem indicabunt. Sane hae ut verum fatear, regulam certissimam, ac forte unicam de numorum fide recte judicandi suppeditant illi, cui nondum vera operis veteris natura satis est perspecta, cujus deinde scientia momento temporis docet, utrum vetus, utrum novicius sit numus **).

*) Quid intelligamus nomine *vernicis*, cujusque ea sit in moneta vetere naturae, diximus capite XII.

**) Nimium nobis hoc loco promittit auctor. Etenim si tam facile nobis κριτήριον suppeditarent literae, cum pauci sint in moneta vetere numi, qui literati non sint, sequeretur, pronum promptumque esse de oblati cujuscunque numi fide judicium. Contra experimur, peritissimum quemque in approbando numo, reprobandove nonnunquam pendere animi, et non raro inter peritissimos quosque exortam litem, his approbantibus, reprobantibus illis. Accedit, quod ipse auctor non sibi satis constet. Nam quam hoc loco difficultatem elevat, infra § IV. etiam peritissimis molestam profitetur. Enimvero non satis video, cur habilis quidam artifex figuras ad veterem modum imitari scite possit, literarum formam non possit, cum is dolum omni collata opera meditatus est.

§ II.

De numis fusis in matrice numorum modernorum.

Id genus numi tanto sunt numero, ut musea omnia, nisi quae artis magistri instruxere, iis abundent. In his facilior est fusionis modus, quam in antiquis. Major pars numorum veterum alicujus meriti, quos solum imitari operae pretium est, vitium situ contraxit, et nitoris adeo jacturam fecit, demptis aureis fere semper illaesis. At vero numi Patavini, quia integri, facile, quam voles, formam accipiunt. Quare falsarii, quorum in sculpendis matricibus minus erudita manus, in hoc fusionis modo acquievere. Horum malam fidem saepe difficilius detexeris, quam ipsorum archetyporum, quia potes addere crassitiem, quamcunque voles; deinde cavitates ab arena profectae replentur lithocolla, scalpro emendantur literae, denique ququaversum inducitur vernix ad tegendum aptius dolum. Nequaquam mirum, adlectos his artificiis tirones saepenumero in laqueos incidere. Neque tamen in iis dignoscendis plus impendendum operae, quam in iis, quos malleus parturivit, modo leges hactenus dictatas in consilium adhibeamus; praeterea eorum exploremus pondus, quod levius est in fusis, quam malleo percussis, quia in iis metallum rarefecit ignis, in his ictus vehementia coartavit, effecitque gravius, modo denique observemus, literas esse distortas, praeterquam quod lithocolla et falsa vernix suapte in oculos incurrunt.

Numi aurei et argentei eodem modo fusi multo facilius discernuntur, quia et lithocollam, et vernicem respuunt. Quare continuo turpes suos natales produnt, et necesse est valde esse tironem, qui his se laqueis illigari patitur.

Falsorum numorum ora in fraudem saepissime inducit. Enimvero plerumque ab hac parte numorum examen solet inchoari. Plerique in hac lege acquiescunt: aream numorum absolvi ab ora, et vicissim. At nihil hac lege fallacius. Exstant copiosi argentei, quorum oram jam Romanorum aetate attrivit lima, ut includerentur annulis, vasis, aliisve monumentis, quorum aliqua nonnumquam reperiuntur. Similes numi saepe pro suspectis sunt habiti, iisque diffidunt plerique, etsi certae sint auctoritatis. Ad hoc multi numi falsi oram habent punctis et aerugine scabram, tanquam saeculorum hoc esset injuria, quod quidem hoc modo peragitur. Margo numi falsi cera obtegitur, et haec pluribus locis pungitur. Immissa foraminibus aqua fortis oram sic exedit et pervertit, quam istud longi temporis aetas praestare potuit. Ergo tum ora in speciem legitima patrocinari areae non potest, atque ut paucis absolvam, nihil hoc judicio intutius, quia, ut dixi, nummus, cujus oram lima rosit, potest esse antiquus, et alter, qui oram habuerit ad veterum modum excesam, esse spurius.

§ III.

De numis fusis in matrice numorum antiquorum.

Magis arduum in his examen, quam in praecedentibus, quia, cum hujus generis numos fundere est propositum, ad parandam formam fusioni servituram se-

ligitur numus quisque integerrimus, unde numus nascitur adeo parenti similis, ut etiam peritissimo cuique posset imponere. Fundi hoc modo possunt omnis magnitudinis et metalli numi, et si eorum vitia emendavit scalprum, tam prope imitantur verum, quam numi ipsi veteres, atque istud tanto certius, quia, cum haec fraus raris tantum numis intendatur, falsarii liquefactis numis coaevis, sed obviis, in operis materiem utuntur, ut numus nasciturus ejusdem sit spectato metallo naturae.

Negari nequit, numos hoc modo paratos difficilius discerni, et plurimis hanc fraudem esse fatalem, praecipue in comparandis imperatorum argenteis, quos propter arctius volumen facilius licet imitari. Vix exstant musea, quae non contineant numos hac ratione confictos. Gynaeceum Trajani, Pertinax, Did. Julianus, Pescennius, duo Gordiani Africani, Tranquillina, Cornelia Supera millies ad hanc fraudem sunt vocati, et doctus sum experientia, ex horum numis XX., quos musea ab urbe nostra principe remotiora continent, vix unum alterumve esse a fraude immunem.

Praecipua duo in hac causa sunt observanda, I. literae, II. area numi. Cum is fusus est, literae apparent vagae, neque nitide ex area prominent, et agnoscuntur vestigia scalpri, si hoc illae adjutae fuere. Ergo sollicite indagandum, utrum literae omnes eandem sequantur legem et formam, an earum nulla claudicet, sed omnes eadem fiducia ex area existant. Cum haec deerunt, numum suspectum puta. Quod ad aream attinet, ea in numis fusis non aeque, ac percussis integra est, sed exiguis hiatibus, quos ingressa importune arena excavavit, respersa. Vitium istud nequaquam, ut in aeneis, ope lithocollae, et vernicis occultari potest, sed necesse est, ut in aureis argenteisque continuo in oculos incurrat.

§ IV.

De numis antiquis, quorum mutantur capita et typi.

En tibi numorum genus prioribus mirabilius, quodque minus in suspiciones patet, cujusque ut evites laqueos, oportet magnos in numorum mechanica fecisse progressus. Intelligo numos vere quidem veteres, sed quibus novae inscriptiones, nova capita, novi typi mira arte sufficiuntur. Hos cum comparavere numorum studiosi, sui securi fraudis suspicionem procul habent, quia vere antiquos experiuntur, sed qui nihilo minus falsi sunt, quia re ipsa a veris differunt. Suapte patet, nonnisi in raris capitibus et typis hanc fraudem instrui. Major eorum pars ex Italia infertur, qua in regione coeptum est hoc modo corrumpere numos, ex quo priores modi frequentiore usu cogniti vim nocendi amisere.

Placuit igitur, numum quempiam antiquum quidem, sed obvium in rariorem alium transformare, v. c. aeneum Claudii Antiochiae Syriae in Othonem, Faustinam seniorem commatis Alexandrini in Titianam, Domnam in Didiam Claram, Macrinum coloniae in Pescennium, Orbianam magni aeris in Anniam Faustinam, Mamaeam in Tranquillinam, Philippum patrem vel Valerianum in Aemilianum etc. Nihil obstat, vultus lineamenta in his aliquantum differre. Quod deest,

commode supplet scalprum. Lubet creare Pertinacem, serviet istuc numus M. Aurelii, praecipue in cujus aversa est consecratio, quia uterque hunc typum communem habet. Effice, ut magis turgeant barba et nasus Aurelii, et siquidem dextre mutaveris epigraphen, numus similis, qui aversam offert incorruptam, aliaque integritatis indicia, nisi cautissimo, facile imponet.

Numi hoc modo personati saepe occurrunt in museis, praecipue in serie aeneorum I. et II. formae, quorum fraudem maligna vernix praeterea adjuvat. Ergo iis, qui opes veteres colligunt, danda principio opera, uti hunc fallendi modum discant detegere. Fere semper literae judicium dictabunt. At enim fuere in Italia artifices, qui longo per omnem vitam usu artem sibi propriam fecere tollendi literas proposito inimicas, et sufficiendi alias, atque istud adeo scite, ut plerisque sincerae videantur. Vidi virorum peritissimorum dissidere judicia in approbanda Titiana operis Aegyptii, quae tamen aliud non fuit, quam Faustina sic transformata. In similium numero fuit Caesonia ex auro musei olim Lebret. Compertum serius fuit Parisiis, in primaevo suo statu fuisse Agrippinam seniorem cum aversa Caligulae, factamque Caesoniam ope inscriptionis per artem inductae.

Eadem fallacia non capitibus modo, sed et typis intentatur. Saepe ab aevi injuriis immunis est pars capitis, sed vitium oblatum parti aversae. Si haec rariorem habet typum, numusque est aeneus, reparari solet scalpro, figuraeque omnes restitui numi area aliquantum excavata. At enim advertere tum licebit, figuras sic restitutas parum prominere, et ex area existere, praecipuo latentis fraudis argumento.

Multi numi aenei partes aversas offerunt illaesas totas, et primaevae integritatis, sed has ipsas recente arte elaboratas. Horum quoque pars adversa vetus revera est, qua intacta relicta excavatur pars aversa, repletur lithocolla ejusdem cum numo coloris, atque haec tam solide adglutinatur, ut nonnisi vi avelli possit. Subinde lithocollae insculpuntur literae, figurae, et quae lubet alia, ut numus rarus, et totus integer evadat, inducitur utrinque vernix, ac tum tanto magis ad fraudem valent, quia pars antica sincera est, neque adeo aversa facile in rigidius examen vocari solet. Enimvero non paucis numis aeneis I. formae hoc modo vitium oblatum est. Tamen etsi non toti falsi sint, et extent plures, qui tantum aliqua sui parte hunc dolum passi sunt, vitiosi nihilominus sunt, et exigui propterea pretii. Paucae dantur series magni aeris, quae non numis sic refectis abundent. Longo usu, et intelligentia artis veteris ad eos dignoscendos opus est, ac tum fallacia haud difficulter in apricum profertur. Quo in argumento princeps lex esto, diffidere vernici, scalpro suspectas partes experiri, explorare, utrum omnes partes sibi constent, quo merito semper erit numus prognatus ex matrice adcurate et perite scalpta.

§ V.
De numis malleo transformatis, et compositis.

Numi mallei ope transformati ejusdem fere sunt cum praecedentibus indo-

lis. Pars aversa numi veteris obvii, sed probe integri, lima aufertur, et in ejus locum ope matricis modernae typus alius, qui veterem imitetur, imprimitur, quod fit, partem, qua caput est, applicando chartarum strui, ne caput ictus vehementia subsidat. Hac igitur ratione numus existit elegans, et si dexter fuit matricis novae artifex, veterum aemulus. Id genus aversae sua sese raritate commendant, et pleraeque genuinis in numis nunquam reperiuntur, quales sunt: *aquas Claudiam ex fontibus etc.* in numo Claudii, *Pons Aelius* vel *Expeditio Judaica* in numis Hadriani. Numos hac arte formatos ex ipso fabricae modo, quo pars antica ab aversa abludit, dignoveris.

Numi compositi constant ex duobus numis dimidiis obviis quidem, sed qui conjuncti rarum efficiunt. Haec fraus non aeneis solum, sed argenteis quoque intentatur, v. g. ex numo Antonini tollitur pars aversa, eique applicatur caput Faustinae, en tibi numum rarum. Si numus est aeneus, seligitur alter ejusdem coloris et vernicis. Numos reperias hac arte tam affabre sociatos, ut nonnisi scientia, esse sic compositos, fraudem aperiat, praecipue cum in hoc fallendi negotio ora numi semper maneat illaesa.

Sunt numi alii partim argentei, partim aenei, compositi ex duobus numis dimidiis conglutinatis, opus artificum, qui memoratum componendi modum, quia magis arduus, praestare nequeunt. Verum in his fallacia sese continuo manifestat inspecta ora, quam hoc in instituto limari semper oportuit.

Interea compositi hi numi confundi non debent cum magno numero numorum vere antiquorum in omni metallo et forma, qui aversas offerunt ab imperatoribus, quorum praefixa sunt capita, alienas. Harum causa perversitatum fuit aut oscitantia monetariorum, aut fraus artificum, jam vetere aevo monetam publicam corrumpentium.

§ VI.

De numis fissis.

Fissurae, quas contraxere copiosi numi veteres, et praecipue majoris aeris causa amplioris voluminis, occasionem dedere falsariis ipsum hoc vitium imitandi, quo facilius numus antiquus videretur. Potior pars numorum falsorum dubium istud antiquitatis indicium prae se fert, et cumprimis, ut dixi, ii, qui magni sunt aeris, quia, quanto latior est numi orbis, tanto facilius finditur; atqui certum est, a sola mallei vehementia fissuram numi proficisci. In nostrae aetatis moneta vix unquam vitium istud reperitur, quia in hac operis monetarii perfectione unicus sufficit ictus ad imprimendos numo typos. At vero numos veteres propter repetitos mallei ictus, cujus certissima indicia eorum plurimi offerunt, facilius findi necesse fuit. Has igitur fissuras in numis, seu percussis, seu fusis imitari placuit. Ad quam fallaciam detegendam oportet utramque numi partem in examen vocare, et advertere, utrum fissura haec iter naturale peragat, illudque arcuatum, ac denique in filum tenuissimum desinat. Haec si praesto erunt, numum, aut verius numi orbiculum antiquum puta, etenim fieri potest, ut numus cetera antiquus alio vitio, qualia hactenus exposuimus, laboret. At si fissura

principio sit latior, et linea recta procurrat, neque, ut dixi, desinat, continuo judicato, fuisse eam lima procuratam, neque praeterea alia spurii commatis indicia sunt quaerenda.

§ VII.
De numis subaeratis et incusis.

(De subaeratis, quia ad fraudem veterem pertinent, jam egimus parte priore hujus capitis. Vnicum, quod huc pertineat, praeterea monendum.) Quoniam, ut dictum, difficile est, numos veteres subaeratos imitari, ac propterea in subaeratis nulla est recentis fraudis suspicio, solent nonnunquam falsarii numum spurium argenteum candente acu ferrea transfigere, quo facto argentum intrinsecus nigredinem contrahit, et numi vere subaerati speciem praebet. At fraudem tentatis scalpro aliis numi partibus facile perspexeris.

(Numi incusi, quia non dolo intentato, sed monetariorum negligentia vitiosi sunt, a praesente argumento alieni sunt, de iisque actum alibi.).

§ VIII.
De numis veteribus fusis, iisque, qui sunt duplicis metalli.

Quae hoc articulo auctor de numis veteribus fusis disserit, praeterimus, quia de hoc numorum veterum genere jam egimus capite XI. At non omittendum insigne auctoris monitum de numis, qui fusi, ac propterea suspecti videri possent, etsi fusi omnino non sint. Nimirum magnam numorum veterum partem, cum ex terrae sinu emergunt, etsi intrinsecus incolumes sint, spissa aerugo involvit. Ad hanc tollendam solent imponi igni. Verum cum numi omnes sive argentei, sive aenei aliquam materiae heterogeneae partem contineant, necesse est, metallum mollius liquefieri, et in fumum abire, dum interim illud, quod durius est, calefiat tantum, nihilque sui deperdat. Quo fit, ut metallum in vaporem solutum in superficie numi cavitates relinquat, quae fusionis praeferre suspicionem possunt, etsi fusus non sit numus, vitiumque suum uni igni debeat, cui impositus fuit, ut aeruginem exuat. Addit cl. auctor, saepe se ejus eventus fecisse periculum, cui fides haberi possit. *)

De numis duplicis metalli egimus capite XII.

§ IX.
De numis confictis, et iis, quorum pauci inveniuntur spurii.

Aliud mihi hoc loco propositum non est, quam indicare numos confictos eo consilio, ut tirones objecto typo illu-

*) Sunt in museo Caesareo numi non pauci argentei aeneique, in quorum superficie unus, duo, pluresve colliculi turgent, et speciem praebent campi, in quo talpae cubilia foderunt, cum tamen haud dubie sint genuini, tantumque absit, ut fusi sint, ut certissima in iis appareant adhibiti mallei indicia. Rei insolentiam cum diu mirarer, neque aut ipse causam reperirem, neque eam possent explicare illi, quos consulueram, gaudebam sane, mihi ab hoc viri praeclari iudicio desideratam lucem fuisse adfusam. Ejus in numis veteribus vitii, et a qua causa oriatur, mentionem jam fecit Savotus. (de Num. ant. P. II. c. 4.)

stri ac singulari in fraudem inducantur. Ejus generis sunt numi Graeci Priami, Paridis, Helenae, Aeneae, aliorumque regum, ducum, philosophorum, qui olim nominis sui fama orbem replevere, sed quorum imago nunquam vetere aevo numis fuit inlata. Eodem pertinent numi Latini Hannibalis, Scipionis, Ciceronis, aliorum Romae et Carthaginis virorum illustrium. Omnes hi numi tam manifesta praeferunt operis novicii indicia, ut pigeat ei comprobando longius immorari.

Numi consulares, quorum maxima pars est ex argento, paucis aureis et aeneis, non tam frequenter ad fraudem vocati sunt, quam numi regum et imperatorum, quia minus avide a rei monetariae studiosis expetuntur. Praeterquam quod pauci reperiuntur sic sani et incolumes, ut inde forma ad fusionem apta confici possit, vix sunt aliqui, si restitutos a Trajano demas, quibus supra metalli valorem aliud praeterea pretium soleat constitui. Quae causa fuit, cur hactenus falsariorum cupiditatem non irritaverint. Vix credam, horum reperiri aliquos, qui sint commatis moderni, tametsi adfirmare nolim, non existere aliquos fusos. Quocirca cujus cupiditas in numos consulares fertur, minus falsariorum praestigias pertimescendas habet.

Numi coloniarum Romanarum multo adhuc minus, quam consulares, fraudi ansam dedere, quia rudioris sunt operis, ac propterea eos imitari est difficilius. Omnes igitur hujus classis numi in antiquis possunt putari, neque facile memini, in his me spurium aliquem vidisse.

Quinarii non minus, quam alii imperatorum numi fraudem recentem sunt experti. Eorum multi, tam aurei, quam argentei, fusi occurrunt. Quin magis in his cautione opus est, quia denariis multo sunt rariores. Tamen ab hac suspicione liberi sunt numi serrati, quorum multi occurrunt inter numos familiarum, quin et Julii Caesaris, M. Antonii, et Augusti, a quibus imitandis impostorum avaritia hactenus abstinuit *), quibus adde contorniatos, quia causa singularis fabricae difficilem habent imitandi artem.

CAPVT XX.

De numis monetariorum veterum culpa vitiosis.

Etiam istud argumentum propter multiplices artis numariae causas tractandum haud dubie est, dignum jam olim visum summo viro Froelichio, de quo prolixam dissertationem conscriberet, quae inter vulgata sua IV. Tentamina postremam efficit. Ex copiosa hac messe aliquas tantum spicas sublegam, partim quia

*) De numis serratis agetur in Prolegomenis ad numos familiarum. Ceterum me unquam inter numos J. Caesaris, Antonii, et Augusti videre serratum, non memini, quod tamen hoc loco auctor adserit.

unum alterumvo in eadem causa exemplum praecipue in materia suapte clara tantundem probat, quantum amplus eorum catalogus, qualem instruxit Froelichius, partim quia multas is causas tractatui suo inseruit, quas nos in praecedentibus commentariis jam expedivimus.

Veteribus monetariis sive in scalpendis matricibus, sive in feriundis numis aliquid potuisse accidere humanitus, quis negabit? Atqui et lapsos fuisse frequenter, et quidem negligentia, quam ipsa facilitas nequeat excusare, infinita habemus documenta. Monendum tamen, vix aliqua reperiri monetariorum sphalmata in moneta Graeca, quae signata fuit florentibus Graeciae rebus, aut saltem nondum valde attritis, et si quid forte in ea videbitur peccatum, adhibito studio patere plerumque, absolvendum jure monetarium. Sic, cum Florentiae in museo M. Ducis inciderem in numum Thespiensium elegantem, et pervetustum cum insolonte, sed luculenta epigrapho *ΘΕΣΠΙΚΟΝ*, in eo eram, ut condemnarem monetarium *K* pro *E* intrudentem; verum conlatis aliis exemplis *ΝΑΓΙΔΙΚΟΝ*, *ΤΕΡΣΙΚΟΝ*, *ΦΕΝΙΚΟΝ* etc. edoctus facile fui, monetarium in hoc numo usum verbo *κτητικῷ* pro *ἐθνικῷ*. Vide dicta capite XVII. § 8. Eandem laudem sibi vindicat moneta Romana, quam consularem, et familiarum vocamus, modo numus subaeratus non sit. Graecam serius corrupit ingruens barbaries, Romanam auctus in immensum monetariorum numerus, officinae per provincias distributae, omissa paullatim pulcri atque elegantiae cura, denique barbaries quoque. Sed jam aliquot supinae negligentiae exempla proferamus.

Exhibet Froelichius numum aeneum I. formae, qui nunc est in museo Caesareo: AVRELIVS. CAESAR. AVG. PII. F. COS. *Caput M. Aurelii nudum.*)(DESNOS. S. C. *Honos stans.* Satis apparet, syllabam DES. ad partem adhuc anticam pertinere, sic ut sit COS. DES., nempe *consul designatus*, et pro hoc in aversa ponendum HO, sic ut sit HONOS, epigraphe obvia in numis Aurelii Caesaris. Exemplum aliud magis lepidum olim ex aeneo Alexandri Sev. I. formae dedi, qui est in museo ill. Com. Vitzai [1]), in cujus aversa est: PMRTI PACIFERP. S. C. *Mars galeatus stans d. oleae ramum, s. hastam.* Habentur hujus imperatoris numi cum eodem Martis typo, quorum alii inscribuntur: P. M. TR. P. COS. P. P., alii: MARTI. PACIFERO. Ex quo patet, monetarium, cum priorem epigraphen insculpere matrici meditaretur, finitis jam prioribus binis elementis ad alteram dilapsum, eaque continuata pro O in fine posito ex intenta primum inscriptione recepisse literam P. Docent haec exempla, frustra esse eos, qui in his rei numismaticae abortibus nescio quid eruditionis reconditae augurantur, et cum eos tanquam portenta despuere oporteret, dignos subtili explicatione putant. Similis naturae numus olim Lutetiae emersit: IMP. T. CAES. VESP. AVG. P. M. TR. P. COS. VIII. *Caput Titi laur.*)(AERES.

1) Num. vet. p. 312.

AVGVSTI. S. C. *Aequitas stans.* AE. II. Cl. Boze explicando huic prodigio intentus multa erudite congessit, ut comprobet, AERES positum pro AES, et hoc pro MONETA [y]). Misso hoc judicio ad eruendam veritatem utar more meo. Exstant inter numos Titi eodem anno signatos alii cum epigraphe AEQVITAS. AVGVST., alii cum CERES. AVGVST. Certum ergo, et ex praecedentibus exemplis liquet, monetarium, cum scribere voluisset AEQVITAS, post scriptum jam AE ad epigraphen CERES aberrasse.

Alia scalptorum vitia consistunt in mendosa literarum metathesi, ut in numo Neronis: IANVM. CLVSTI. pro CLVSIT (Mus. Caes.), in numo Rhascuporidis Thraciae regis: *ΡΑΙΣΚΟΥΠΟΡΔΟΣ* pro *ΡΑΣΚΟΥΠΟΡΙΔΟΣ* (Mus. Caes.), in numo Valeriani: LERIGIO pro RELIGIO (Ibid.). Alia in adjectione literae superfluae, ut: OPITIMVS, SAECVLLVM pro OPTIMVS, SAECVLVM (Ibid.). Alia in omissione literae, ut: VERITAS pro VBERITAS, et similia. Substitutione literae alienae, ut: SVLVTARI, REDVCA, *ΓΟΡΔΤΑΝΩC*, pro SALVTARI, REDVCI, *ΓΟΡΔΙΑΝΟC*. Huc pertinent perversae notae chronologicae, ut cum legitur: COS. XIII. DES. VIIII., pro quo manifeste legendum: COS. VIII. DES. VIIII., quae confusio, praecipue in subaeratis imperatorum perfrequens est. Accedunt literae inversae contra naturalem earum situm, quibus monstris in numis tyrannorum sub Gallieno, et Claudii Gothici pridem adsuevimus, etsi subinde justus epigraphes ordo ac lex in moneta Romana revixerit. De scriptura retrograda, primum remotae antiquitatis indice, deinde invalescentis barbariei egimus cap. XVII.

Saepe prolapsis Graecorum Romanorumque rebus tanta est in inscriptionibus perturbatio, ut in his nullum componere verbum sanum, aut quodcunque libuit, possis. Haec cum luce ipsa sint evidentiora, et obviis possint exemplis comprobari, fuere tamen ingenia diligentia, et supra communem sensum perspicacia, qui ex his paludibus rigare philologiam sunt aggressi. Atque horum conatibus accepta referimus inaudita hactenus in historia Romana imperatorum nomina, v. g. D. N. EOANVS. P. F. AVG. — D. N. C. BRITIVS. — D. N. CALPITIANVS — D. N. VECVNINVS — AVLENAVS etc., quae cum risu perstringit Scipio Maffeius a Froelichio laudatus [z]). Quibus addenda ORIVNA. AVGVSTA credita Carausii uxor, de qua vide monetam hujus imperatoris.

Sunt exempla, a scalptoribus saepe non tam negligentia, quam ignoratione orthographiae et linguae fuisse peccatum. Obvium est in denariis Antonii IIIviri: LEG. XVIII. LYBICAE., et, quod mirere, constans, cum tamen Graeci, Romanique constanter scripserint *ΛΙΒΥΑ*, et LIBYCVS. Inconcinnum est etiam, quod frequenter in numis Caesarensibus Cappadociae, aliisque legitur: *ΥΠΑΤΟΥ. ΤΡΙΤΟΥ*, vel *ΤΕΤΑΡΤΟΥ*, id est, si ad verbum reddas, *consulis tertii*, vel *quarti*, pro *ΥΠΑΤΟΥ. ΤΡΙΤΟΝ*, vel

y) B. L. T. XII. p. 303. z) l. c. p. 331.

ΤΕΤΡΑΚΙΣ., *consulis tertium*, vel *quartum*. In numis Hostiliani: C. OVAL. OSTIL. MES. COVINTVS pro C. VAL. HOSTIL. MES. QVINTVS arguit scalptorem Graecum orthographiae Latinae rudem. Adde numulos argenteos Gallicos, numos coloniae Laodiceae Syriae, et passim alios declinantis imperii mixtis literis Graecis, Latinisque deformes.

Etiam aetatis consuetudo, quae a vetere instituto discessit, et ad novam scribendi legem deflexit, non raro absolvet scalptorem. Sic RAEDVX, PIAETAS, BAEATISSIMO, contra, CESAR, REIPVBLICE paullatim sese inferiore aevo insinuavere.

At supersunt vitia, quae uni scalptorum incuriae procul dubio debentur, qualia sunt, cum inscriptio longe a typo, quem enunciat, discrepat. Sic: FAVSTINA. AVGVSTA. scriptum juxta caput M. Aurelii in aeneo I. formae, qui est in museo regis Galliarum teste Vallemontio[a]). Item: *ΑΟΤΚΙΛΛΑC. CEBACTHC.* scriptum juxta caput L. Veri in aeneo Ephesiorum maximi moduli olim musei Foucault, teste Gallando[b]). Ejusdem rationis est: ABVNDANTIA. AVG. typo Pudicitiae, in numo Etruscillae. (Banduri p. 40.)

Aliud certum, et obvium monetariorum vitium sunt formae numorum male compositae, ut quando cum parte antica alicujus Augustae jungitur aversa, quae per inscriptos consulatus, tribuniciam potestatem, pontificatus, typos militares etc. ad maritos tantum imperatores pertinet, aut etiam, quando, quae aversa est patris, tribuitur filio, et vicissim, tametsi fuere tempora, quae monetarios palam absolvunt; nam certum est, in moneta Romana cum Philippo filio communicatas fuisse partes aversas, quae sine dubio sunt patris, ut olim probabimus, in moneta vero Antiochiae Syriae obvium est videre numos Otaciliae et Etruscillae, in quorum postica legas trib. potestatem, et consulatus, maritorum nempe titulos. Peccatum item a monetariis, quando in uno numo duas partes anticas ejusdem imperantis conjunxere, aut duas partes aversas, sic ut in illo desit pars aversa, in hoc pars antica. Nolim tamen cum Froelichio in negligentiae peccatis putare numum aeneum II. formae musei Caes., in cujus utraque parte est: HADRIANVS AVGVSTVS, et hujus caput laureatum; nam plura vidi ejus exemplaria, quam ut oscitantiae suspicio cadere in monetarium possit, etsi, quo istud imperatum sit consilio, ignorem. Peccatum etiam, quando cum capite Augusti, vel Augustae junxerunt aversas, quae sunt praecedentium imperatorum. Infinita hujus sunt exempla in argenteis subaeratis, nimirum furtive signatis. De typis in numis familiarum hoc modo permutatis vide prolegomena ad hujus classis numos.

Denique in certis monetariorum lapsibus putamus numos incusos, et bis percussos, de quibus egi capite XII. in mechanica artis monetariae.

a) Woltereck Electa p. 182. b) Ibid. p. 200.

CAPVT XXI.

De aetate numorum definienda, variisque varia aetate, locisque artis causis.

Varii sunt modi, qui docent, de numorum aetate recte ac sobrie arbitrari. Non agimus hic de iis, qui per certas notas chronologicas suam ipsi aetatem suapte edisserunt, cujusmodi sunt inscripti epochae anni, quae ratio certissima, saltem tum, cum de ejus exordio constat, vel effigies, aut saltem nomen regis, aut quocunque nomine imperantis, quia tempus, quo principatum tenuere, plerumque ex historia critica certum tenemus, quanquam in hac parte cautione opus, quia fuere principes, quibus grata posteritas diu post eorum mortem numos dedicavit, ceu Geloni, Hieroni, Alexandro M., Julio Caesari, ut in singulorum numis dicetur. Verum agimus hoc loco de numis iis, qui utroque hoc subsidio ad definiendam aetatem suam carent, qua indole plerumque sunt numi illi, quos *autonomos* vocamus. Et tamen permagni interest sive ad artis veteris historiam, sive alias causas, etsi non proximum, tamen quoad ejus fieri poterit, propinquum autonomorum tempus indicare, praecipue cum haec numorum classis antiquitate reliquas omnes antecellat.

Ergo deficientibus certis temporum indiciis advocandae leges aliae, quae possint desideratam aetatis intelligentiam suppeditare. Sunt vero metallum, inscriptionis modus, ac literarum forma, fabrica, quo nomine intelligimus causas operis externas a mechanica petitas, denique picturae stilus, quo vocabulo jam recepto indicamus circumscriptionem, gestum, habitum, cultumque signorum, quae omnia varia aetate, variisque locis magnopere differre sunt comperta. Haec quidem discrimina suapte sese homini tractandis numis adsueto offerunt, sed quia longius istud tempus postulat, neque omnibus ad musea liberalius instructa aditus patet, ut experimentum capere ipsi possint, ad operis mei institutum pertinere putavi, utilissimae hujus doctrinae, et ad multas causas profuturae proponere praecepta, quae longo monetae veteris usu satis a me comprobata, confirmataque intelligo.

Enimvero Barthelemius, in hoc studiorum genere semper cum honore nominandus, ante annos complures argumentum istud coepit tractare edita insigni dissertatione, quam *Essai d'une paléographie numismatique* inscripsit*). Parabat materiam omnem duabus partibus complecti, quarum prima ageret de numorum fabrica, metallo, pondere, magnitudine, forma literarum, et natura typorum, altera pars in naturam monetae variis in regionibus signatae inquireret initio facto

*) B. L. T. XXIV. p. 30.

a Cyrenaica, et continuato itinere vocatis in examen numis Syriae, Asiae minoris, Graeciae propriae, insularum Archipelagi, et mediterranei, denique magnae Graeciae. Verum dolendum, virum praestantem, qui unus sive propter insignem rei veteris numismaticae usum, sive eruditionis opes, sive, quae sibi omnium maxime praesto sunt, subsidia et facultates, implendo tanto proposito par fuerat, posteaquam partem eam, quae ad vetustissimae monetae fabricam pertinet, praeclare explicuisset, in medio cursu substitisse nulla relicta spe utilissimi hujus argumenti ad exitum perducendi. Non est mihi animus, coeptam a viro summo materiam eadem ἀκριβειᾳ, tantoque rerum verborumque apparatu continuare, neque istud permittunt fines, quos praesenti operi praefixi. Tentabo tamen generalia de singulis praecepta tradere, quibus olim, cui plus otii fuerit, ad pleniorem ejus tractationem uti opportune poterit. Atqui multa ad praesentem hanc causam pertinentia hactenus variis locis prolixius sunt exposita, quae jam necesse non erit, iterum commemorare, et deinceps omissa brevitatem orationi, modumque conciliabunt.

Sed ad definiendam recte numorum veterum aetatem oportet epochas quasdam constituere, intra quas numi singuli verisimili quadam ratione possint concludi. Eas ex causis, quas dabimus, statuimus sequentes:

Epocha I. Eam a primis rei monetariae incunabulis porrigo usque ad Alexandrum I. Macedoniae regem. Mortuus is est circiter V. C. 291.

Epocha II. Inde ab Alexandro I. usque fere ad initia Philippi II. Amyntae filii, quae complectitur annos circiter C.

Epocha III. Ab initiis Philippi II. usque ad vicina eversae reipublicae Romanae tempora.

Epocha IV. A tempore exeuntis reipublicae usque ad Hadrianum.

Epocha V. Ab Antoninis usque ad Gallienum.

Antequam singularum epocharum characterem constituo, monendum omnino, praecepta, quae dictabimus, nequaquam ejus esse naturae, ut citra errandi periculum numi omnes certae suae epochae, et non potius vicinae, possint inseri, aut ut non interdum justae sint dubitandi rationes, cui potius epochae hic illeve numus sit tribuendus. Nequaquam nobis, nostraeque facultati tantum tribuimus. Verum si scientiae antiquariae magistri permissum sibi putant, ex variis indiciis longo usu ac meditatione captis statuarum, operum anaglyphorum, gemmarum aetatem augurari, possumus et nos permissum nobis putare, ea, quae longo rei numismaticae usu didicimus, in praecepta redigere, ac majore istud in numis fiducia, quia hi fere semper epigraphen adferunt, ex cujus sive literarum forma, sive mentione, qua in regione, aut urbe signati sint, eximia saepe possunt auguria capi ad definiendam certius eorum aetatem.

EPOCHA I.

A primis rei monetariae incunabulis usque ad Alexandrum I. Macedoniae regem.

Ejus characteres sunt:

Metallum. Nullus in hac aeris usus, (de Graecorum hic moneta agimus, non de numis Italiae mediae, in qua aliud obtinuit) argentum cum auro, sed hoc rarissimo, solum dominabatur, de quo argumento supra late egimus capite VIII.

Inscriptio saepe nulla. Quae causa est, cur multis hujus epochae numis certam patriam non possimus praescribere. Vide hujus generis non paucos apud Pellerinium, (Rec. III. tab. CXV.) et in museo Hunteri. (Tab. 66.) Cum adest inscriptio, simplex ea est, et parca, sola urbis mentione contenta, nulloque inscripto magistratu, aliisve indiciis in inferioris aevi moneta obviis. Ea vel recta est, vel retrograda, vel, quam βουστροφηδὸν vocamus; sed si posterioribus duobus modis peragitur, plerumque tantum hujus epochae, minus frequenter secundae erit indicium. Vide, quae de his modis plura alia praecepimus supra capite XVII.

Literarum forma. Hanc pete ex capite VIII. § 10., quo loco antiquissimorum characterum formam pictam ex numis vetustissimis stitimus. Sed monendum, sicut in linguis, ita et in literarum delectu et forma nonnunquam occurrere archaismos, v. g. in obviis drachmis Achaeorum, quae certe epocha I. posteriores sunt, est F pro Φ, et ϙ pro *K*, in aeneis Atheniensium Theta quadratum pro rotundo.

Fabrica.

Quorum numorum argentum vel aurum globosum magis est, et crassiusculum, vel informis rotunditatis, ii plerumque hujus sunt epochae. Vide numos Peloponnesi cum typo testudinis, Rhegii Bruttiorum, antiquissimos Atticos. Ergo quod in his volumini detrahitur, compensat massa.

Contra fuere regiones, in quarum moneta orbiculi tenuitas, et rotunditas perfectior certum remotissimae antiquitatis characterem constituunt. Confer numos Syracusarum, Naxi, Abacaeni, aliarumque Siciliae urbium. Tenuis etiam sunt laminae numi variarum M. Graeciae urbium, iique omnes vetustissimi, qui typum in aversa incusum offerunt.

Quadratum informe parti aversae incusum, de cujus natura et causis actum capite XII. § 2., certissimus est hujus epochae testis.

Typi in parte antica exstantes, in aversa introrsum cusi, qui modus, ut mox dixeram, fuit urbibus M. Graeciae proprius, et de quo ex instituto agetur in prolegomenis ad numos Lucaniae, hanc quoque sibi epocham sine dubio postulant.

Circulus ornatus extremum numi marginem ambiens, qualem saepe videmus in gemmis, quas Etruscas vocant. Hic plerumque conspicuus est in numis M. Graeciae incusis, ut Sybaris, Crotonis, Cauloniae; item Pandosiae, (Pellerin. Lettres p. 201.) Tarenti, (Hunter.) in Sicilia Naxi, (Torremuzza.) et numis Messanae inscriptis Zancle. Extra has regiones vidi etiam in numo Barces Cyrenaicae, (Pellerin.) sed qui potius epochae II. videtur.

Stilus picturae.

In numis antiquissimis talis est, qualis esse debuit illo tempore, quod numos hos parturivit. Tametsi magnum observetur inter ipsos numos, quos huic epochae tribuimus, discrimen, aliis picturam fere

barbaram praeferentibus, aliis eam, quae rectum jam tramitem ad artis perfectionem ingressa est. Neque aliter evenire istud potuit, quoniam finibus satis laxis hanc epocham circumscripsimus. Quare numi, quanto magis sunt barbari, tanto aut altiori tempori debentur, aut existimandi sunt signati in urbe, quae veras artis leges nondum recepit, quod nos discrimen cogimur perinde habere, quia ejus reperiundi facultas jam non superest. Hujus igitur epochae numos secundum varias picturae causas inspiciamus.

Picturam barbarae adfinem offerunt numi antiquissimi variarum Cretae urbium, Eleuthernarum, Lyeti, Rhauci, quorum iconismos vide apud Hunterum. Ibidem numi insigniter antiqui Phaselidis Lyciae. Ejusdem sunt naturae numi inde a Goltzio Lesbo tributi, sed quos nunc esse Macedonicos certo constat, ut dicetur in moneta Lesbi, qui violentum mulieris raptum exhibent. In his, ut reliqua picturae monstra praetercream, sive dextera mulieris in altum elata, sive sinistra demissa omnem justae mensurae modum excedunt. Quibus numi ipsi praesto non sunt, adeat eorum imagines apud Hunterum. (Tab. 33. n. 1. seq.) Erunt, qui causam requirent, cur malim numos similes signatos statuere remoto illo aevo, et sub artis Graecae initiis, ac non potius illa aetate, qua ars per Graecas urbes a summa perfectione ad ultimam barbariem prolapsa est. At facile est, dubium istud expedire. Praeterquam quod peristases supra adlatae eorum antiquitatem stabiliunt, necesse foret, eos detrudere in ea tempora, quibus urbes Graecae ferire monetam pridem desivere, quo de argumento abunde actum alias. Ceterum quantumcunque barbaram dixi picturam, tamen multum praestat iis rei monetariae abortibus, quos olim populi vere barbari progenuere, ceu Daci et Moesi imitando numos regum Macedoniae, Thasiorum etc., Galli numos Massiliae etc., neque mirabimur, Graecorum artem sub artis initiis, quam ipsi invenere, fuisse barbaram, quando memorati barbari inventam ab iis, perfectamque artem non poterant nisi barbare imitari.

Alter modus huic epochae proprius in violento membrorum motu, gestu, totiusque corporis situ consistit. Insignia hujus stili exempla suppeditant numi, quos propter alias omnes causas necesse est in antiquissimis putare. In numo apud Pellerinium (Suppl. IV. tab. II. n. 10.) Apollo nudus flexo violenter sinistro genu dextera plectrum attollit. In numo Cnossi Cretae Minotaurus humi sinistro genu innixus dextera globum attollit, sinistram nulla apparente causa distorquet. (Pellerin, Rec. III.) In numis Camarinae idem est Nemesis ingeniculatae situs. Adde incessum Crimisi naturae plane inimicum in numis Segestae Siciliae. Quod in figuris humanis placuit, placuit etiam in fingendis animalium motibus. Nihil violentius motu caprae, quae fingitur in numis qualiumcunque Aegarum apud Hunterum, (Tab 16. n. 13. 14. 15.) adde taurum et leonem in numo Acanthi Macedoniae apud eundem. (Tab. 1. n. 16.) Qui violentos corporis motus fuisse artificibus Etruscis proprios dixerunt, habent in his numis exempla vetustissimorum Graecorum, ac mihi quidem verisimile semper

visum, hunc picturae modum nequaquam in Etrusco solo prognatum, sed ex vicina M. Graecia invectum, adoptatumque ab Etruscis, et ab his diutius retentum, cum interim Graeci magis naturae obsequi discerent. Tamen in hoc stilo, etsi absque causa naturae vim inferat, adversus partium inter se proportionem non peccatur, quemadmodum peccari vidimus articulo praecedente in numis picturae barbarae. Hac enim spectata nihil vitio dabis sive laudato Apollini Tarentino, sive Minotauro Cnossio, aliisve, quorum attuli exempla.

Vtrumque vitium hactenus commemoratum vitavere numi plures, praecipue M. Graeciae, quorum pictura non modo nihil offert aut barbari, aut violenti, sed potius naturae legibus fideliter inhaeret, in qua, si rigorem et asperum membrorum textum demas, nihil culpaveris. Hujus stili sunt Neptunus Posidoniatarum, Juppiter fulminans, aut quisquis is est, Cauloniatarum, bos respiciens Sybaritarum, Juppiter sedens, et caput leonis Rheginorum, ut copiosis aliis exemplis abstineam. Atqui et hos intra hanc epocham concludendos, aut saltem horum plures, ex eo manifestum est, quia fuere urbes, quae post statutum a me hujus epochae exitum numos amplius ferire non potuerunt. Exit haec, ut dixeram, circa annum V. C. 291., at Sybaris jam anno V. C. 243. eversa a Crotoniatis fuit. Ergo hujus urbis numi omnes, saltem qui manifeste pervetustum opus offerunt, huic sunt epochae vindicandi. Zancle Siciliae subacta a Messeniis circa annum V. C. 273. Messana subinde coepit appellari; ergo et hujus epochae sunt numi omnes Zancles nomine inscripti. Plerique etiam Naxiorum Siciliae numi haud dubie huc pertinent, quia eorum urbs V. C. 351. a Dionysio deleta fuit. Ex harum igitur urbium numis certissime possumus de statu monetae, qualis per epocham I. fuit, arbitrari.

Esset hic locus commemorandi complures alias vetustissimi Graecorum stili causas, quarum ope non raro possemus de hujus epochae numis confidentius arbitrari, sed quas lubet praeterire, sive quod eas alii ex veterum omnis generis monumentis abunde proposuere, sive quod ambigua, et nimium saepe fallacia haec artis praecepta existimo, sive quod non is sum, qui ausim, veras vetustissimae in numis picturae notas, ut eas ex longo illorum usu apud animum meum sentio, oratione quoque secundum artis regulas explicare. Facile is, qui contemplandis numis veteribus multam impendit operam, ex descriptione primum totius corporis, deinde partium, ac praecipue vultus lineamentis poterit de eorum antiquitate, ac cui sint epochae inserendi, probabile judicium ferre.

Aliquos tamen adhuc modos hujus epochae artificibus familiares proferam. Observo, capillos coaptatis globulis, et sic per filamenta in cervicem defluis fuisse formatos. Hujus generis elegantissimum unum Syracusanorum habet museum Caesareum, capite muliebri ad hunc modum crinito, et videri possunt similes complures inter Syracusanos principis Turris Muciae. Eodem modo formantur pili, qui collum bovis cum facie humana in

numis Gelae Siciliae ambiunt. Est hoc indicium artis vetustissimae, sed qua usos etiam video scalptores in gemmis, etsi, ut apparet, non antiquissimis[d]). Eodem cultu sunt etiam capita Centauri, et mulieris raptae in argenteis pervetustis, quos supra dixi Lesbo hactenus tribui solitos. (Hunter.) In numis Aegarum, et Acanthi, quos supra quoque indicavi, capra, leo, taurus sparsos per corpus globulos similes offerunt, nulla, quod norim, certa picturae lege. In perantiquo alio Syracusarum numo musei Caesarei reticulum, quod capitis muliebris crines colligit, lineis tortuosis et in se recurrentibus ambitur, quod antiquissimum ornamenti genus veteribus *Maeander* dictum est, de quo plura notabimus in tractatu de fluviis.

Atque hujus quidem aetatis numi ut veritate naturae, artisque perfectione multo sunt inferiores iis, quos epocha III. dabit, habent tamen vel ab ipsa senectute aliquid augusti, et quod venerationem illis, dignitatemque conciliat, quos cum aspicio, idem soleo apud animum meum sentire, quod conspectis Daedali signis sensit Pausanias[e]): *Δαιδαλος δε ὁποσα εἰργασατο, ἀτοπωτερα μεν ἐστιν ἐς την ὀψιν, ἐπιπρεπει δε ὁμως τι και ἐνθεον τουτοις. Quaecunque fabricatus est Daedalus, oculis quidem absurdiora videantur, tamen ex iis divinum aliquid elucet.* Cum quo consonant ea, quae dixit Aeschylus apud Porphyrium[f]): *veteris quidem operis simulacra, etsi nulla arte elaborata, divina putari; verum ea, quae ars recentior scitius finxit, esse quidem admirationi, sed multum inferiora opinione divinitatis.*

En tibi certos hujus epochae characteres, quorum nonnullos non negavero in sequente etiam nonnunquam reperiri, ut jam altius monui. Quae leges si rite fuissent ab eruditis variis expensae, non hercle ausi fuissent, numos Syracusanos Gelonis et Hieronis I. nomine inscriptos his regibus synchronos existimare. Ex quo uno exemplo, ut similia alia omittam, satis intelliges, chronologicam hanc numorum veterum scientiam cumprimis in hac arte esse necessariam.

EPOCHA II.

Inde ab Alexandro I. usque fere ad initia Philippi II.

Mortuus est Alexander circiter V. C. 291., Philippus regnum adivit V. C. 395.

Ex artis historia constat, intra hoc annorum intervallum, quod Phidiam tulit, artes omnes insigniter fuisse excultas, quod beneficium arti quoque monetariae fuisse proficuum in aperto est. Quos enim habemus certos hujus epochae numos, ceu regum Macedoniae, Cariae, aliosque, mansuetiore jam sunt cultu, posito rigore, qui epochae praeteritae proprius fuit character.

Deinceps necesse non erit, ad definiendas uniuscujusque epochae notas eandem adferre *ἀκριβειαν*, quia major jam numorum copia levius examen efficit.

d) Natter Traité de la méth. de grav. p. 10. e) L. II. pag. 121. f) de abstin. ab esu carn. L. II. § 18.

Characteres hujus epochae:

Metallum. Argentum adhuc, aurumque dominatur, et nonnisi paucos aeneos intra hanc epocham signatos possumus adfirmare. Inductam hac aetate Athenis monetam aeneam testatur Aristophanes in Ranis, quae actae sunt V. C. 348., sed constat etiam ex ejusdem Concionantibus, eam paullo post fuisse abolitam clamante praecone: *argento enim utimur*, quod argumentum laxius tractabimus in moneta Attica, quo loco docebimus etiam, jam aliquanto maturius ejus usum tentatum a Dionysio rhetore, sed reprobatum. Ergo jam tum aes in Graecia respici coeptum. Enimvero complures habemus aeneos Amyntae numos, qui Philippum II. proxime praecessit.

Inscriptio ejusque modus fere ad eam accedit, quam diximus fuisse epochae I., et jam sensim *literarum forma* novae se rationi adcommodare incipit, v. g. *H* pro *E* longo, *Ω* pro *O* longo etc.

Fabrica. Metallum antea globosum jam se magis explicat, etsi crassius adhuc est, quam deinceps erit. Confer numos regum Macedoniae et Cariae, qui sunt hujus epochae, tum Syracusanos, Messanenses, Cyrenaicos, aliosque, qui per plures alias causas hujus esse epochae comperiuntur. Nullum jam in parte aversa quadratum turpiter hians, aut incertis lineis divisum, sed in ejus locum succedit typus, etsi saepe quadrato, atque huic nonnunquam duplici, inclusus, remanentibus nimirum operis prisci, sed jam cultioris, vestigiis, quod argumentum loco saepe laudato eleganter ac ordine tractavit Barthelemyus. Percurre, qui hanc doctrinam rite confirmabunt, praecipue numos Macedoniae, et vicinae Thraciae.

Stilus picturae. Vitatis prioris epochae seu vitiis, seu consuetudine numos hujus intervalli distinguit modus picturae justas quidem servans partium dimensiones, nondum tamen perfectioris naturae elegantiam et illecebras, quas subinde Charites addidere, exprimens. Possunt ex numis infinita ejus exempla peti, atque istud tanto certius, quia pauca alterius generis monumenta ex hoc aevo supersunt.

EPOCHA III.

Ab initiis Philippi II. usque ad vicina eversae reipublicae Romanae tempora.

Tria circiter saecula haec epocha, quae aurea artis Graecae aetas putanda est, complectitur.

Metallum. Durante auri, argentique usu jam passim non a civitatibus modo, sed et regibus invecta moneta aenea. Causas dedimus supra capite VIII.

Inscriptio jam productior additis frequenter magistratus nominibus, sed nondum expressa ejus dignitate, ceu archontis, praetoris etc. Prytanem tamen memorant cistophori Pergameni.

Literarum forma eadem est cum hodierna, cum Graece scribimus, sive quia prae vetustiore, et ea, quae secuta est, magis placuit, sive quia, quod a Graecis hac aetate factitatum, propter artium omnium perfectionem, communis jam, neque loco movenda lex evasit. Hujus etiam aevi character certissimus sunt non

modo literarum pulcherrima distributio et aequalitas perfectissima, sed etiam in minutis numis subtilitas mirabilis, quae summam operi gratiam conciliat. Vide numos praecipue M. Graeciae, et Siciliae.

Fabrica. Metallum in hujus epochae numis habito respectu ad varias magnitudines moderatam, justamque habet crassitiem. Aenei, qui nunc majore numero feriri coepere, plerique tertiae tantum sunt formae, rarius secundae, vix unquam primae, maximae nondum comperti. Variant magnitudines in nobilibus metallis, ut alias dictum.

Stilus picturae. Communis hujus aetatis fortuna, quae artes omnes ad summum evexit, rei etiam monetariae placide adfulsit, de cujus ortu ac progressu idem potest adfirmari, quod de sculptura et pictura praedicavit Cicero [g]). *Quis enim,* inquit, *eorum, qui haec minora animadvertunt, non intelligit, Canachi signa rigidiora esse, quam ut imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quam Canachi. Nondum Myronis satis ad veritatem adducta, jam tamen quae non dubites pulcra dicere. Pulcriora etiam Polycleti, et jam plane perfecta, ut mihi quidem videri solent.* Quae sequuntur, ad picturae fortunam pertinent. Ex iis, quae hactenus disputata sunt, facile intelligimus, rem quoque monetariam suos habuisse gradus, et nunc demum, ut reliquas artes omnes, ad summam perfectionem fuisse provectam. Quid enim est politius, quid elegantius, perfectiusque numis Philippi II. aureis, ejusque filii Alexandri, et qui his coaevi jure putantur, numis magnae Graeciae, Siciliaeque? Atqui horum merita ab aliis abunde sunt explanata, neque nostris jam laudibus cupiunt celebrari. Tamen sunt nonnulla, quae ab aliis aut omissa, aut segnius tractata nolim in hoc operis instituto desiderari. Ac primum quidem non tam miror, existere in Graecorum hujus aetatis moneta numos summae elegantiae, quam mihi potius videtur admirabile profecto, multas in Graecia late sumpta numerari urbes, in quarum moneta, quae hujus sit epochae, praecipue aurea et argentea, non videas numum, nisi qui operis sit nitidissimi, artificemque peritissimum testetur. Enimvero nemo sibi persuadebit, ad formandam pecuniam, quae omnium promiscue manibus esset terenda, variisque exposita casibus, parem fuisse impensam aut curam, aut sumptus, quanta impensa fuerit ad fingenda signa, sigilla, variaque pretiosa, quae aut in conspicuo, interioreve loco posita quamcunque injuriam procul habuere, aut in cimeliis putabantur, certe singula eo consilio sunt fabricata, ut aetatem ferant. Quare necesse est, praeclaros artifices tanto tum fuisse in numero, ut etiam ad res, quae obvii esse usus solent, decore et eleganter fingendas eorum esset parabilis opera. Fuisse Graeciam omni aetate artium omnium magistram habitam, adfatim docent residua ejus omnis generis monumenta; verum picturae, sculpturaeque artem tam fuisse illi populo familiarem,

g) in Bruto cap. 18.

ut viris in hac peritissimis abundaret etiam, non alio magis testimonio, quam numorum erudimur. Sunt vero in epochae hujus moneta numi sane innumerabiles, qui artificem suum non minus commendant, quam suum gemmae Dioscoridem, vel Solonem, et cujus nomen aeque merebatur posteritati transmitti, ac tot artificum nomina gemmis insculpta. Tamen Plinius, aliique, qui insignem nobis catalogum reliquerunt eorum, qui in arte quapiam excelluere, ne unum quidem prodidere illustrem numorum scalptorem. Solum Nevantum nominant numi Cydoniae Cretae, inscripti *NEΥANTOΣ. EΠOEI.*, ut in hujus moneta ostendemus.

Observandum deinde, non modo in Graecia, quam propriam appellamus, sed etiam in plerisque terris aliis, quas Graeci incoluere, hoc aevo operis monetarii artem fuisse absolutissimam. Omitto Graeciam M., Siciliamque, felices, ut satis constat, artium omnium, exercitiorumque aemulas, quas Graecia propria mater invenit, excoluitque. At fuere regiones, ut Thracia, Bithynia, Caria, insulae Aegaei etc., quarum ad artes liberales ingenium vix unquam a veteribus fuit celebratum, quin fuere etiam, et in ipsa quidem Graecia, populi, ut Boeoti et Arcades, quorum quidam stupor, et obtusior mentis acies in proverbium ivere. Tamen quanta fuerit has per terras, populosque artis pictoriae perfectio, superstites eorum numi palam eloquuntur. Quod vero mirandum est maxime, cum coloni Graecia profecti in medio gentium barbararum, maximeque dissitarum sedes sibi quaererent, tantum abfuit, ut patriae suae artes, pulchrique amorem dediscerent, ut in longum etiam tempus conservarent, magisque vicinos barbaros ad artium praecepta instituerent, quam ab his corrumperentur. Ejus facti luculentos habemus testes numos perelegantes Cyrenensium Africae, Rhodetum Hispaniae, Massiliensium Galliae; quin, quod miraculi instar habendum, Graecorum inde ab Alexandro M. in ipsa Bactriana constitutorum. Tam altas in animo mirabilis hujus populi radices fixit artium ac philosophiae amor, ut quod patria Graecia dictavit, quocunque sub coelo repraesentaret, et nonnisi sero a veteribus institutis degeneraret, neque istud antea, quam ipsa mater, a qua, etsi longe disjunctus, alimenta semper petivit, avitum cultum, ac instituta sensim abjiceret. Atque haec de praestantissima artis Graecae epocha videbantur observanda.

EPOCHA IV.

A tempore exeuntis reipublicae Romanae usque ad Hadrianum.

Metallum. Rarus jam tum argenti usus, atque illud vix jam amplius nisi signandae monetae imperatoriae adhibitum. Hujus adhuc epochae sunt cistophori continuati, sed qui cum M. Antonio IIIviro defecere, tum tetradrachma Antiochiae Syriae, item inscripta *ΕΤΟΥΣ. NEOY. IEPOY.*, nonnulla urbium Cretae, tum copiosa Alexandriae Aegypti, et inde a Tiberio frequentes drachmae Caesareae Cappadociae, serius etiam Amisi Ponti. Aureus compertus non est

dempto unico Neronis in eadem Caesarea signato.

Inscriptio. Satis nunc adhuc modesta, rara adhuc titulorum et ambitionis vanitate, inscripto quidem saepe magistratu, sed suppressa adhuc plerumque ejus dignitate.

Literarum forma. Fere eadem, quae observatur in numis epochae praecedentis. Inde a Domitiano rarum jam Σ pro C, frequentiore etiam Є pro E, ut dictum capite VIII. § 10.

Fabrica. Crassities aeneorum magis jam attenuari incipit, de quo modo vide plura in epocha sequente.

Stilus picturae, quem hoc loco describere non attinet, quia ex imperatoriis numis potest intelligi, cum vix aliqua esset urbs Graeca, quae autonomos tantum, et non etiam imperatorios signasset. Alioqui satis constat, artium perfectionem sensim in pejus prolabi coepisse.

EPOCHA V.

Ab Antoninis usque ad Gallienum.

Metallum. Jam fere aes solum rem monetariam occupavit. Perrexere quidem urbes aliquae, ut Alexandria Aegypti, Antiochia Syriae, Caesarea Cappadociae, Tarsus Ciliciae malleo subdere argentum, sed purum rarissime. Aureum unicum, et quidem Caesareae Cappadociae cum capite Getae dedit Vaillantius.

Inscriptio. Nunquam antehac numi veteres Graeci tam fuere loquaces, praecipue quos Asiani, homines contentiosi et extremae arrogantiae, paraverunt. Turget haec mentione titulorum, privilegiorum, ludorum, magistratuum etc., quae olim omnia aut plane fuere omissa, aut nonnisi modice usurpata.

Literarum forma. Quantum haec a praecedentibus differat, dictum est alibi. Eam plerumque magis monetariorum ruditas, quam publicus usus corrupit.

Fabrica. Cum hactenus Graecorum moneta contractioris esset voluminis, sed crassior, nunc e converso amissa soliditate excrescit volumen. Etiam numi maximi moduli ab Hadriano demum incipiunt, rarissimis, qui priora sibi tempora vindicant. Soli Alexandrini Aegypti metalli soliditatem servavere, etiam cum minimae formae numos ferirent. Mutata haec fabricae ratio autonomorum etiam aetatem commode definit. Sic numi Athenarum, quorum aes tenuius est, sine dubio hujus sunt epochae.

Stilus picturae. Quod de hoc articulo praecedente dixeram, huc etiam valet. Potest enim ex imperatoriis, cujus generis jam nunc Graecorum numi plerique fuere, ut eorum actas, sic et picturae modus, et haec primum mediocris meriti, denique in incredibilem barbariem desinens, optime intelligi. Atque hi docebunt, quam misera denique fuerit per urbes Graecas picturae et sculpturae conditio, sic ut his conspectis vix videatur credibile, earum eos urbium esse artefacta, quarum insignia anteactae aetatis opera hodieque cum admiratione spectamus. Tametsi non dispar tum fuit Romanorum conditio, quorum numi circa Gallieni aetatem signati nihil habent, quo se Graecis praeferant. Nimirum Graeci a Romanis attriti, hi mollitie, ac domesticis seditionibus, utrique

ab ingruentibus undique barbaris, una cum humanitatis sensu liberalium quoque artium amorem exuerunt. Adeo verum est, civitates multis, gravibusque calamitatibus exercitas paullatim animum a morum, artiumque cultura avocare.

CAPVT XXII.

Bibliotheca numismatica.

Catalogum auctorum, qui de re numismatica scripsere, pridem edidere Philippus Labbe, Rudolphus Capellus, Burchardus Struvius. Hos secutus Anselmus Bandurius praeclaram suam Bibliothecam numariam scripsit, de cujus meritis agam infra in hujus operibus. Postremus, qui in eodem argumento versatus est, fuit Christianus Hirsch edito opere, cui titulus: *Bibliotheca numismatica exhibens catalogum auctorum, qui de re monetaria, et numis tam antiquis, quam recentioribus scripsere. Norimbergae* 1760. *in folio.*

Nobis cum idem argumentum in praesentis operis instituto tractandum omnino videretur, non tamen eadem sequenda ratio visa, cum ad causam meam non putem pertinere, nisi nosse opera, quae ad artis nostrae intelligentiam possunt prodesse. Quis enim non videt, ut in quavis alia scientia, sic etiam in hac nostra multas exstare lucubrationes, quas sine artis detrimento possumus ignorare, sive quod in scientiae nostrae incunabulis scriptae erroribus scatent, malique sunt viae duces, sive quod saepe continent res jam ab aliis, et non raro melius dictas? Hae ut omitti non possunt a bibliothecae scriptoribus, sic a me jure praeteriri. Quare in catalogo, quem coram dabimus, ea solum prodemus opera, quorum aut necessarius est ad rem numismaticam usus, aut quae propter varias causas ignorare vix licet. In iis, quae jam recensuit Bandurius, breviori esse licebit, quia jam ab hoc judicium incorruptum fuit peractum, et ipse facile potest adiri. Omittentur etiam hoc capite auctores, qui de singularum tantum urbium aut principum numis scripsere, aut unum tantum, alterumve numum sibi explicandum sumpsere, quorum mentionem ad eum locum differimus, quo earundem urbium, principumve monetam examinabimus.

Initium ducemus a famigerato Huberto Goltzio, quia eorum opera, qui hunc praecessere, etsi magnum aevo suo habuerint nomen, nunc fere tantum in eruditis cimeliis putantur. Cur in judicando Goltzio fuerimus uberiores, causae nos graves impulere, ut patebit.

I. *HVBERTVS GOLTZIVS.*

Ejus operum postrema editio hunc praefert titulum:

Huberti Goltzii de re nummaria antiqua opera quae exstant universa quinque voluminibus comprehensa. Antverpiae 1708. in folio.

Cum ante aliquot annos opusculum ederem, cui titulus: *Descriptio numorum Antiochiae Syriae, sive specimen artis*

criticae numariae, in ejus praefatione de Goltzii et una Mediobarbi operibus meum exposui judicium, quod hoc loco ob causas, quas dabimus, totum restituo: „At „quid ego de Huberto Goltzio dicam, „cujus ego nunquam satis mirari potui in „edendis numis consilium, et in facienda „fide fortunam. Non me poenitet incre„dibilis laboris, quem obnixius, quam „a quopiam ante me factum existimo, „examinandae Goltzianae merci impen„deram, sed quem ego nisi praemitterem, „facile intellexi, quidquid in re numis„matica tentarem, enunciaremque, non „posse securo, rectoque talo consistere. „En tibi, amice lector, longi ejus exa„minis summa quaedam capita, quae, „si superi annuent, enucleatius olim cu„ratiusque exponam. I. Magna pars nu„morum, qui sunt in Goltzii tabulis, „proba est sincera, excepta ex arebety„pis veris, iisque saepe raris. II. Major „eorum numerus indubitate confictus, „ac praecipue gentium Romanarum, et „quos in *Thesauro rei antiquariae huber„rimo* exhibet. III. Multos passim repe„rias natura genuinos, sed quos auctor „turpiter corrupit adficta, si anepigraphi „fuerant, aut literis exesis, qua libuit, „urbis, populique inscriptione. IV. Non „raro fallit metallum, cum aureus adse„ritur numus, qui origine argenteus tan„tum fuit. Hac cum sint partus Goltziani „conditione atque natura, factum tamen, „ut velut oestro percussi eruditorum non „manipuli, sed agmina in Goltzii verba „jurarent, unus Goltzius ab ortu suo in „omnium esset ore, Goltzii auctoritati „et praeconio tota se traderet philologia, „atque etsi non raro a viris praestantibus „in judicium vocatus, tamen compertus „mendacii, convictusque regnaret. At „quod his longe est funestissimum, infe„lices hi ejus hominis abortus sic jam per „infinitos doctorum virorum commenta„rios sunt propagati, ut eos inde diffici„lius, quam ex agro male culto lolium, „tribulosque ejicias, atque ita jam iis „adsiduo usu, et propter discernendi dif„ficultatem adsueverit oculus, ut malint „plerique quacunque ejus viri fide tran„quille frui, quam animum molestis ejus „fraudum conscientiis terreri. Atque in „horum auctoritate IIvirorum, Goltzii „puto et Mediobarbi, a tot hactenus an„nis, quin et saeculis nitebatur ars nobi„lissima numismatica, qua istud fortuna, „quo eventu, noverunt ii, qui in causam „altius inquisivere. Enimvero miserabar „saepe calamitosam sortem Norisii, Pa„gii, Tillemontii, Dodwelli, et quos „alios habemus summos artis criticae „magistros, quorum illi, dum obtrusos „ab his numos, indomitos saepe et effre„nes, revocare ad obsequium, et com„ponere cum historiae legibus laborant, „queri palam scriptorum, monumento„rumque dissensum, vertere sese omnes „in partes, comminisci effugia necessitate „utique extorta, alii, dum his praeconiis „nimium fidunt, historicae veritati vim „inferre, alii, qui paullo ante numorum „auctoritatem omnibus aliis testimoniis „praeferre, jam in facienda fide numos in„feriores ducere. Nimirum suspicari adul„terina, vel minus fideliter promulgata, „quae Goltzius vel Mediobarbus dicta„verant, religio fuit. Quod virorum illu-

„strium fatum cum mecum animo repu„tarem, cogitabam saepe, magis consul„tum fuisse Philologiae, si horum opera „nunquam lucem vidissent, quae sic fal„sis referta antiquitatis testimoniis etiam „doctissimum quemque, ut experientia „docuit, in fraudem possunt inducere. „Atqui, quod optandum maxime fuerat, „ut existeret aliquis, qui inveterata haec „vitia, pestemque exscinderet, nondum „contigit etc."

Haec a me tum scripta, ut praesagiverat animus, molestius fuisse accepta, ex quorundam virorum insignium literis ad me datis intellexi. Nimis me rigidum fuisse viri praestantissimi censorem, aegre ferebant; non negabant, in ejus operibus plura contineri jure suspecta, tamen vitium istud tribuendum inconsultae lectioni praecipue in numis male integris, non fraudibus, aut figmentis, nisi malis praestantissimos quosque vocare fraudulentos, quorum neminem reperias non aliquoties falsae lectionis praeconem, et, quod caput est, non raro absolutum Goltzium prolatis numis veris, qui ab eo conficti malignius credebantur. Haec fere sunt argumenta, quae ad amoliendam a Goltzio fraudis suspicionem advocant patroni. At enim facile ex iis, quae disseram, patebit, meum de Goltzio judicium non a detrectandi libidine, cujus causam non habeo, sed ab uno veri amore fuisse dictatum. Istud antequam probare aggrediar, lubet aliorum de singulari hoc viro sententias commemorare, ne solus ego videar tantorum hominem meritorum in invidiam velle vocare.

Norisius, qui in eruditis suis disputationibus argumentorum robur, minime auctoritatem spectavit, haec de Goltzio [h]): *Verum miror, virum eruditum* (Harduinum) *haec ex Goltzio figmenta in suum certe insigne volumen deportasse. Equidem Goltzius novo commento in altero numo, quem Tito imponit, satis ridicule legit:* COL. CAESAREA. PANIAE. — — — *Goltzius non semel urbium, quarum nomina apud Stephanum legebat, numismata finxit.* En Norisium paucis verbis de Goltzio idem, quod ego, et nihil me mitius judicantem. Carolus Patinus inter primos jure nominandus, qui numorum veterum usu, eosque colligendi studio claruere, *fieri non potest*, inquit, *ut approbari possint numi omnes, quos aeri incidendos curavit Goltzius. Quare justa est suspicio, eum ex incertis fontibus numos suos descripsisse, quorum quidem archetypa nunquam viderat* [i]). Alibi idem cum dixisset, nullos se numos admisisse, nisi quos vidisset ipse, addit: *ne in illum errorem inciderem, vel alios inducerem, quo Goltzius tanta ceterum ex his artibus fama celebris tertiam partem Fastorum suorum consularium iis numismatum exemplis implevit, quorum genuinas origines nemo unquam hominum vidit, nemo fortasse videbit unquam* [k]). Andreas Morellius in epistola ad Perizonium, qua operis sui de numis consularibus institutum explicat, haec scribit: *Numi consulares Goltzii or-*

h) Epoch. Syromac. diss. IV. § IV. i) Hist. de Méd. cap. X. k) Impp. Rom. numism. in praefat.

dine alphabetico ad finem operis adjecti sunt, sicut libri apocryphi canonicis, quia dubiae sunt fidei, et major pars haud incertas notas falsitatis prae se fert etc. Morellii judicium amplexus quoque est Havercampus, cum ait[l]): *Tantus Goltzianorum numorum est numerus, qui nusquam observantur, quorundam quoque non injusta velut subditorum suspicio, ut a Morellii sententia nequaquam discedam.* Princeps Turris Muciae, qui tanti fecerat Goltzium, ut omnes ejus numos Siculos in opus suum reciperet, tamen agens de Drepani numis, hi, inquit, *sola et nimis antiquariis suspecta Goltzii fide nituntur*[m]). Henricus Florezius, eruditissimus monetae Hispanicae censor, cum videret tot urbium Hispaniae numos post Caligulae excessum cusos a Goltzio promulgari, *at quorsum,* inquit, *disperiit haec numorum copia, quibus tam liberaliter Amalthea Goltzium donavit? quod fatum tantam abundantiam in eam penuriam immutavit? Fierine potest, ut, numorum veterum studio et adfectu inde a Goltzio quasi ad insaniam aucto, adfirmare tamen nemo possit, se horum numorum vel unum vidisse?* Lege sequentia[n]). Spanhemius[o]): *juxta adductum a Goltzio numum, verum haud alibi visum hactenus, ac inde haud immerito suspectum.*

Haec ergo virorum in arte nostra praestantium judicia faciunt, ut non ego solus de Goltzii in promulgandis numis fide severius judicasse videar. Reliquas ejus laudes ac merita tantum abest, ut impugnem, ut libenter extollam etiam, singularem in conquirendis numis diligentiam, et in potiundo felicitatem ea adhuc aetate arduam et impeditam, indefessam ad explicanda veterum monumenta contentionem, et praeclaram in historia praecipue Romana eruditionem. Atque is cum inter primos esset, qui se numorum veterum studio dicaverant, primus fuit etiam, qui non Romanis tantum opibus inhiaret, sed Graecis etiam, regum, urbium, populorum retia intenderet, cum interim auctores non coaevi modo, sed et qui secuti sunt, non curarent nisi Romana, aut si qua Graeca cum Romanis connexa fuere, donec Lutetiae Bozius, alibi Begerus et Haymius Goltzii studia resuscitarent. Tamen non fuisse eum instructum omnibus iis subsidiis, quae virum in arte nostra clarum efficiunt, et quidem linguae Graecae scientia tam necessaria in studiis nostris, ipsa ejus scripta demonstrant. An enim, nisi in hac hospes, posset effundere illa Graecitatis monstra in Goltzii operibus ad taedium repetita *ΟΥΠΑΤΟΣ, ΔΟΥΚΤΑΤΩΡ*, pro *ΥΠΑΤΟΣ, ΔΙΚΤΑΤΩΡ?* Illud perfrequens *ΒΙϹ. ΝЄΩΚΟΡΩΝ* pro *ΔΙϹ? ΟΥΠΑΤΟΣ. ΤΡΙΤΩΝ* pro *ΥΠΑΤΟΣ. ΤΡΙΤΟΝ?* Obvium *ΑΔΡΙΑΝΟΠΟΛЄΩΝ* pro *ΑΔΡΙΑΝΟΠΟΛЄΩΣ* vel *ΑΔΡΙΑΝΟΠΟΛΙΤΩΝ? ΑΝΤΙΟΧЄΩΝ. ΜΗΤΡΟΠΟΛЄΩΝ* pro *ΜΗΤΟΠΟΛЄΩϹ?* Vrbium nomina plane ridenda, v. g. *ΚΑΡΘΑΓΗΝΩΝ. ΜΗΤΡΟΠΟΛЄΩΝ?* Alibi: *Μ. ΑΝΤ. ΑΡΜΕΝΙΑΣ. ΚΑΤΑΔΟΥΛΩΣ.*, quae epigraphe conficta est ex noto de-

l) Thes. Morell. Fam. Rom. in praef. p. 5. m) Sicil. vet. numi. p. 25. n) Medall. de España p. 72. o) de Praest. num. T. II. p. 359.

nario: ANTONI. ARMENIA. DEVICTA. Nonnius Goltzii interpres eam sic explet: *ΑΡΜΕΝΙΑΣ. ΚΑΤΑΔΟΥΛΩΣΙΣ. Armenia devicta.* Ergo καταδουλόω sub persona activa passivam habet significationem, ut Latinorum *vapulo, veneo?* Paucas dedi ex infinita segete spicas, sed ex quibus agri natura potest cognosci, et satis apparet, virum cetera praeclarum Musas Graecas vix a limine salutasse. Sed missis his numorum Goltzianorum indolem secundum IV. articulos supra propositos exploremus.

§ I.

Magna pars numorum, qui sunt in Goltzii tabulis, proba est et sincera, excepta ex archetypis veris, iisque saepe raris.

Necesse non est, hanc thesin argumentis stabilire, quia eam Goltzii icones cum numis, quos ipsi tenemus, collatae abunde comprobant. Addidi, iis numos saepe raros contineri. Est tamen horum pro variis classibus discrimen. In fastis consularibus vix aliquem reperias denarium ex iis, quos nos in raris putamus, rarosque experimur. Non ibi comparent numi gentis Arriae, Crepereiae, Itiae, Statiae, Cornuficiae, Horatiae, nullus Labieni, nullus Sullae aureus, ne unus quidem Sex. Pompeji. Si hos possedit, viditve, cur iis usus non est, praecipue cum horum multi fastis suis fuissent ornamento? Sin ignoti fuere, jure possumus de longo singularium ejus numorum agmine dubitare, cum ne eos quidem viderit, quorum tamen plura exemplaria ex variis nostri aevi museis sunt comperta. Mirum etiam saepe visum, denarium nullum a Trajano restitutum in copiosis ejus tabulis memorari, quando inde ab ejus aetate id genus numi ad justum numerum adcrevere. Amplior rariorum seges in moneta Julii Caesaris et Augusti excrevit, ac praecipue in moneta urbium populorumque, quae posterior numos continet, quos etiam illustriora nostrae aetatis musea sibi accedere cupiunt, quod tanto magis mirum videri debet, quia numorum Graecorum supplementa Goltzii aetate multo difficilius, quam hac nostra parari poterant.

§ II.

Major Goltzianorum numerus indubitate confictus est, ac praecipue gentium Romanarum, et quos in Thesauro rei antiquariae huberrimo *exhibet.*

Goltzium in operibus suis incredibili numero proposuisse numos, quorum deinde alii similes conspecti non sunt, non modo non inficiantur, sed admirantur quoque vel ii, qui Goltzio maxime patrocinantur. At istud ipsum viris eruditis, quorum supra testimonia produxi, non suspectum solum est, sed plane incredibile, potuisse ab uno homine possideri, aut etiam in museis, quae tunc per Europam clarucre, conspici tanta copia numos, cujus modi neque principum sumptus, neque locupletum privatorum obstinata cupiditas, neque eorum contentio, qui per omnem vitam patrii soli viscera rimati sunt, ut ab eo veteris monetae reliquias extorquerent, obtinere potuerunt. Nihil erant comparati cum Goltzio reges Gal-

liarum, nihil Pellerinius, Hunterus, Ennerius; vidit Goltzius quinque Hieronis I. numos a Gelois signatos, quatuor nomine Dionysii inscriptos, quos videre nunquam licuit principi Turris Muciae inde a pueritia patriae suae numis inhianti. Vidit numos copiosos adhuc post Caligulae imperium ab Hispaniae urbibus cusos, cum interim in hac Goltzii luce caecutiret Henricus Florezius, et laudatas patriae suae opes in ipsa patria frustra investigaret. Vidit in moneta regum Macedoniae numos Ptolemaei Aloritae, Antipatri, Ptolemaei Cerauni, Maleagri, Antipatri alterius, Sosthenis, Antigoni addito nomine *ΓΟΝΑΤΟΥ*, bellam hercle, atque invidendam sobolem! at horum nullum videre hactenus licuit amicissimo mihi Cousineryo, qui multis jam annis nationis Galliae res Thessalonicae procurat, et monetae veteris amore omnia Macedoniae abdita rimatur, etsi regis Pausaniae is numum reperiret et Goltzio, et omnibus nobis hactenus ex numis ignoti. Tanta in unum hominem collata fortuna cui videri potest improbabilis, cum non multum abfore existimo, quo minus et Gygis annulo, et toti Acherontis domui, et hippocentauris, et Hesperidum hortis fidem adstruxerit.

Tamen haec in numis urbium et regum oblata miracula levia sunt et moderata, si cum numis Fastorum, J. Caesaris, Augusti, ac praecipue iis, quos in Thesauro obtrusit, contendas. In his ut multa reperias vera, sic pleraque nova, insolentia, inaudita, portentosa. Solas, si lubet, inspice partes adversas numorum J. Caesaris, Augusti, et M. Antonii, et reperies, additos his passim titulos, qui, etsi veri, tamen in numis hactenus a nobis comperti non sunt. Obvium est in Goltzianis numis J. Caesaris legere imperatoris nomen sexies auctum, in Graecis Antonii dignitatem auguris, omnia nobis hactenus ignota. Legas urbibus tributos neocoratus, dignitatem metropolis, aliosque titulos, quibus illas gavisas infiniti numi alii nobis cogniti non praedicant. Omnium tyrannorum, qui inde a Gallieno imperium R. vexarunt, nobis dedit numos, quorum plerosque in hodiernum usque diem incassum quaerimus; at monendum hic, tantum eorum ab illo proferri numos, quos inferioris aevi scriptores memoriae prodidere. At cur is, cui omnes numorum abyssi patuere, non etiam nobis dedit Pacatianum, Sponsianum, Druantillam, nullam etiam Corn. Superam? Nimirum horum numi, quia hodieque rarissimi, homini fuere ignoti, et quia ab historicis praeteriti, ad eorum nomina fingere numos non potuit. Volupe est etiam legere in his Goltzianis urbes non modo ex numis, sed et geographis nobis ignotas, earumque nomina perverse, contra ac numi genuini docent, exarata, quorum omnium si quis volet sphalmata commemorare, longum propter copiam, ingratumque laborem susceperit. Denique an ulla verisimili ratione genuinos statuemus numos, quorum epigraphe tam graviter linguae Graecae praeceptis adversatur, cujus supra ex obviis pauca tantum dedimus exempla? atque istud in numis Augusti et superiorum principum aetate, ut praetenditur, signatis, qua, ut experientia docet, singularem nu-

mi Graeci linguae patriae castimoniam vulgo praeferunt. Non hic, quod in aliis solemus, culpam in Goltzium inique legentem, aut etiam dormitantem transferemus, nam frequentiora sunt peccata, quam ut possimus Goltzium oscitantem potius, quam linguae Graecae parum peritum suspicari, ut supra diximus.

At enim, inquit Bandurius, (Bibl. num. sub Goltz.) eorum Goltzii numorum, quos alii in dubium vocaverant, non paucos e tenebris deinde erutos fuisse certum est. Multum etiam accessit Goltzii auctoritati, ex quo Morellius denarium Corn. Cethegi reperit ex uno hactenus Goltzio cognitum. Est hoc validissimum ejus patronorum argumentum, ac propterea explicatius refutandum. Totum numorum a Goltzio editorum agmen in duas partes distribuo, unam, quam commatis Romani vocamus, quae complectitur numos consulares, seu familiarum, Augustorum, horumque uxorum, prolium etc.: alteram commatis peregrini, quae continet numos urbium, populorum, regum, coloniarum, denique numos ab urbibus populisque externis cum Augustorum capite signatos. Alterius hujus partis frequentius compertos fuisse numos, qui hactenus unum Goltzium auctorem habuere, certum est, et expertus sum ipse nactus unum alterumve numum ex Goltzio tantum cognitum. Neque istud mirum videatur. Tantus est enim numorum commatis peregrini numerus, tot urbibus etiam obscuri nominis propria moneta usis, tanta deinde etiam eorum varietas mutatis frequenter typis, ut hodieque multi emergant, et emersuri sint deinceps, quos neque Goltzius, neque post eum alius vidit. Castellus princeps Turris Muciae, et Henricus Florezius, posteaquam ille Siciliae, hic Hispaniae numos insigni numero vulgaverant, tamen post annos non multos copiosa et argumenti novi repererunt supplementa, quae vulgatis adderent. Tot numi hucusque ignoti cum reperiantur in regionibus, quae adiri quaquaversum possunt, et a duobus saltem jam saeculis avide sunt excussae, quam multa necesse est recondi adhuc in regionibus transmarinis, quae propter adeundi et investigandi difficultatem in obscuro latent? Unde fit, ut, delata ad nos ex iis plagis majore copia moneta vetus plerumque contineat numos plures antea non conspectos. Ergo si eadem fortuna, et repetitis quidem vicibus adfulsit Goltzio, potuit nancisci numos diu nobis aliis negatos, at hos quoque paullatim conspicuos. Aliter sentiendum de numis familiarum et Augustorum, qui cum copiosius reperiantur in Italia, in qua malleum experti sunt, eaque facilem sui copiam semper fecerit, raro tibi accesserit numus saltem insignioris argumenti nondum observatus, et qui nobilioribus causis, quam minutis sigillis, aut notis arithmeticis, ceu numi Roscii, Pisonis Frugi etc. differant. Ex quo Fulvius Ursinus Familiarum R. numos vulgavit, quod factum annos abhinc CC. et amplius, quam parca fuere eorum supplementa, quae ad hanc classem amplificandam contulere tot viri in nostris studiis indefessi, ac praecipue Patinus, Vaillantius, Morellius? Pellerinius, qui unus tot millia numorum commatis pere-

grini reperit a nemine visos, unicum tantum Familiae numum nondum notum intulit, scilicet Numoniae, eumque hoc tantum a jam cognitis diversum, quod a Trajano restitutus fuit [o]). Idem unicum tantum Julii Caesaris [p]), unicum Augusti [q]), qui aliorum oculos fugerunt, potuit obtinere. Quapropter non mirabimur, si Goltzius commatis peregrini numos serius a nobis conspectos potuit ostentare, at mirari sane oporteret, si tanto numero, quantum credi nobis voluit, nactus fuisset numos familiarum, J. Caesaris, et Augusti, quorum plurimos praeterea nemo alius vidit. Quod si serius emersit numus Cethegi, quem genuinum credimus, quia vir summus Morellius adprobavit, inconsultum videatur, ab hoc uno exemplo reliquorum velle innocentiam tueri, nisi velimus homines quoscunque palam mendaces ac perjuros absolvere, quia aliquoties in vita verum dixere.

§ III.

Multos reperias natura genuinos, sed quos Goltzius turpiter corrupit adficta, si anepigraphi fuerant, aut literis exesis, qua libuit, urbis populique inscriptione.

Saepe solet in arte nostra evenire, ut epigraphe numorum, si hi ab aetate vitium traxerunt, turbatis literarum imaginibus varie illudat legentium oculis, et peritissimum quemque in fraudem facile inducat. Ergo si auctor musei Theupoli legit *ΜΟΨΕΑΤΩΝ* pro *ΜΩΨΕΙΩΝ* (pag. 1284), idem alibi *ΣΓΝΑΤ.* pro L. ENAT. (pag. 1108), si cl. Combius in numo Metapontino legit *ΘΕΟΛΟC.* pro *ΟΒΟΛΟC,* tribuitque numum Theodosiae Tauricae, (Num. Hunter. p. 325) si Pellerinius *ΓΡΑΝΙC - ΛΟΚΡΩΝ* pro *ΟΤΡΑΝΤΑΣ ΠΟΛΕΩΣ,* (Rec. I. tab. XIV. n. 7.) si in numo Constantini M. a variis lectum BAP. NAT. pro BRP. NAT., non miramur hos lapsus, quia eorum causam videmus, nimirum in numo corrupto aliquam saltem inter veram falsamque lectionem adfinitatem. Pridem huic indulgentiae adsueti sumus, et hanc veniam petimusque damusque vicissim. Quapropter, ne iniqui judices videamur, eam neque Goltzio negabimus, si ex simili culpa peccavit, v. g. si exesis literis *ΕΛΕΓ.* legit tantum *ΘΕΡΝΑΙΩΝ*, numumque tribuit Thernae Thraciae, (in Graec. tab. 27.) cum sit Eleuthernarum Cretae, aut cum legit *ΔΕΛΦΩΝ. ΛΗΜΟΣ* pro *ΛΛΕΛΦΩΝ. ΔΗΜΩΝ,* putavitque esse Delphorum numum, (in Graec. tab. VIII. n. 8.) aut *ΛΗΜ. Lemmus* pro *ΛΑΜ. Lampsacus,* (Ins. tab. XIV. n. 2.) *ΛΑΡΑΝΙΩΝ* pro *ΑΚΡΑΓΑΝΤΙΝΩΝ,* (in Sicil. tab. VI. n. 5, 6.) ΦLIPENSE pro ILIPENSE. (in Graec. tab. XXV. n. 6.) Permittamus etiam lectum *ΑΚΤΙΩΝ, Actium* pro *ΛΥΤΤΙΩΝ, Lyctus* Cretae, etsi difficile excusatu, quia in tribus numis idem legit. (in Graec. tab. VI.) Permittamus item, etsi gravate, lectum *ΑΣΤΑΩΝ* pro AESILLAS in noto tetradrachmo Macedonum. (in Graec. tab. XXII. n. 5.) Ex similibus praeconiis

o) Mél. I. p. 192. p) Mél. I. p. 196. q) Mél. I. p. 192.

si vellemus Goltzium malae fidei convincere, necesse foret eandem dicam scribere Arigonio optimae fidei auctori, cujus tabulae hujus naturae naevis oppletae sunt. Verum alterius generis sunt plurima Goltzii testimonia, ex quibus manifeste eruimus, non cum bono animo, et absque fraudis voluntate lapsum, sed suopte ingenio numis vere genuinis alienas inscriptiones adfinxisse. Quod ejus propositum ut plano, et cui contradici non possit, intelligatur, nonnulla exemplaria numorum Goltzianorum tabulis aeneis incidenda curavi ea lege, ut singulis respondeant numi, quales nobis aut ex museis propriis, aut proborum catalogorum fide sunt cogniti.

TAB. I. num. 1.

Goltzianus exstat in Graecia tab. XXVIII. num. 1, genuinus apud Pembrock p. II. tab. 16, exstat etiam in museo M. Ducis, qui unus idemque est, nisi quod aberrante deorsum matrice urbis nomen exclusum fuit. Eum primum edidi in meis Numis vet. pag. 42, serius multo adcuratius in Sylloge I. pag. 10. Numus certus est Crotonis. Satis apparet, in numo Goltziano epigraphen *ΚΡΟΤΟΝ* aut perinde, atque in numo M. Ducis, abfuisse, aut fuisse extritam, cui suomet arbitrio suffecit *ΑΓΕΣΣΙΩΝ*, tribuitque numum Agesso sive Thraciae, sive Macedoniae urbi tam ignobili, ut ne quidem de ejus orthographia satis inter eruditos conveniat.

TAB. I. num. 2.

Goltzianus captus est ex Graeciae tab. XIII. n. 10, tributusque Nisaeae Atticae, cum sit certus Metaponti, talisque, qualem proposui, a me olim ex museo Caesareo editus, atque etiam ab aliis alibi, quos citavi in mea Sylloge I. pag. 7. Quo ergo pacto in numum unum eundemque irrepere potuit epigraphe *ΝΙΣΑΙΩΝ*, nisi conficta est?

TAB. I. n. 3.

Goltzianus est in Insulis tab. XXVIII. n. 5, et vocatus Calarim Sardiniae. Genuinus alter est apud Pellerinium Rec. II. tab. LIV. n. 18, et sine dubio Cymes Aeolidis.

TAB. I. n. 4. 5. 6.

Numus 4 Goltzianus exstat in Sicilia tab. XIII. n. 10, Goltzii praestigiis ex obvio Sidetum numo in numum Dionysii Syracusarum tyranni mutatus.

Numus 5 est ibidem tab. XIV. n. 1, ejusdemque Dionysii, sed quem genuinum opposui, editus est a Barthelemyo B. L. T. XXX. p. 427, aliisque.

Numus 6 est ibidem n. 2. et iterum Dionysii, quem evertit positus juxta genuinus, qui exstat in museo Caesareo, et alibi.

De intrusis his Dionysii numis nihil praeterea addo, quia eorum crisin abunde peragemus in ejus tyranni moneta.

TAB. II. n. 1.

Goltzianus hic Cistophorus est in Insulis tab. III. n. 5, et vocabulo *ΚΡΗΤΑΙΩΝ* evasit Cretensis, sed Pergamenum vi monogrammatis *ΠΕΡ.* exploso subreptitio *ΚΡΗΤΑΙΩΝ* efficit numus re-

spondens, qui est apud Paucium de Cistophoris pag. 7.

Unicum istud adduco Cistophororum exemplum, nam eadem tabula III. Goltzius tres alios, et sequente tabula IV. binos recitat, quibus omnibus vitium obtulit, ut luculente demonstrabo in tractatu de Cistophoris, commemoratis insuper archetypis veris, quae corrumpere placuit, et refutatis solide Goltzii figmentis, qui cum tot Cistophoros Cretenses faceret, eruditis fraudis ignaris molestarum, et inutilium disquisitionum auctor exstitit.

TAB. II. n. 2.

Habet hunc Goltzius in Insulis tab. XXVI. n. 3, eumque Curium Cypri refert, verum in numo musei Caesarei, aliisque, quos in hac Cypri urbe memorabo, legitur *ΟΥΥΣ.*, suntque hi numi hactenus incertae urbis.

TAB. II. n. 3.

Goltzianus est in numis Asiae tab. I. n. 2, et propter praetensum *ΚΟΛΧΟΙΣ* (in praecedente non multum absimili legitur *ΚΟΛΧΩΝ*) tributus Colchis. Quem juxta posui, habetur apud Pellerinium Rec. II. tab. LVII. n. 38, ejusque similes passim exstant solo variante magistratu. Sunt hi omnes Mileti Ioniae.

TAB. II. n. 4.

Dedit hunc Goltzius in numis Asiae tab. IV. n. 4. addito alio fere simili, adficto *ΖΕΦΥΡΙΩΤΩΝ*, tanquam essent Zephyrii Ciliciae. Obvios habemus horum similes drachmae pondere, quos jam satis constat esse Arcadum, vel Megalopolis Arcadiae. Numum huic oppositum mutuatus sum ex Huntero tabula VII. n. 6.

TAB. II. n. 5.

Goltzianus est in M. Graecia tab. XXI. n. 8. adficto Posidoniae nomine. Aliud docet adstitutus genuinus, quem post alios vulgavit Begerus in Thes. Brand. T. I. p. 273. Esse hos numos Maroneae Thraciae, in hac probabitur.

TAB. II. n. 6.

Est in M. Graecia tab. XXXIV. n. 7. Numus juxta positus, qui est in museo Caesareo, velut herus servum fugitivum, Arimino in Arcadiam retrahit.

Ne frustra inconum numerum augeam, nonnullos alios, qui obiter volventi sese mihi obtulerunt, citabo, quos, qui volet, privatim contendat.

ΔΕΛΦΩΝ in Graecia tab. VIII. n. 10, pro quo lege *ΕΛΥΡΙΩΝ* ex numo Pellerinii Rec. III. tab. XCVIII. n. 20.

ΑΒΛΗΡΑΣ.ΚΟΡΑΣ in Graeciae tab. XXV. n. 9, pro quo in genuinis legitur *ΑΡΚ.*, numusque restituendus Arcadiae.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ. ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ. Pallas sedens, infra quam: *ΛΥΣΙΜΑΧΕΩΝ*, in Graecia tab. XXVI. n. 7, et tab. XXXVI. Sunt obvii numi Lysimachi, at in tanto eorum numero nobis cognitorum additum *ΛΥΣΙΜΑΧΕΩΝ* nondum vidimus.

ΛΕΣΒΟΥ. in Insulis tab. XIV. n. 7. Adficta haec est inscriptio. Similes copiosi nobis cogniti aut nullam praeferunt epigraphen, aut valde diversam. Satis hodie constat, hos numos esse Macedonum mo-

netam. Vide quae in Lesbi numis notabimus.

ΚΥΘΝΙΩΝ in numis quatuor, in Insulis tab. XVIII. Omnes hi nobis ignoti. Confer numos in principis Turris Muciae Sicilia numismatica, et fatebere, esse Segestae Siciliae.

ΕΡΕΣΙ. in numis quinque, in Insulis tab. XV. In iis, qui se nobis obtulere, aliud non legitur, quam *ΕΡ.* in monogrammate. Vide numos Eresi Lesbi.

ΣΕΡΙΦΙΩΝ in numis tribus, in Insulis tab. XIX. Sunt nobis iidem hi numi satis cogniti, sed in nullo plus legitur, quam *ΣΕ.*

ΘΕΑ. ΡΩΜΗ. ΚΑΠΠΑΔΟΚΩΝ.)(*ΙΕΡΑ. ΣΥΝΚΛΗΤΟΣ*, in Insulis Asiae tab. I. n. 5. Obvii numuli aenei, sed in iis, quos magno numero habemus, abest *ΚΑΠΠΑΔΟΚΩΝ*, et abesse debet, quia Cappadocia senatus populique provincia non fuit.

ΕΓΕΣΤΑΙΩΝ in Sicilia tab. XII. n. 9. In numis nostris omnibus cum similibus typis legitur *ΕΣΤΓΕΑΙΙΥΣ.*

ΙΕΡΩΝΟΣ in Sicilia tab. XI. n. 3, 4, 7, 8, 9, 10. In similibus nostris legitur solum *ΓΕΛΑΣ.* Vide, quae de his Goltzianis amplius observabo in numis Hieronis regis.

ΠΙΣΑΤΡΙΩΝ in M. Graecia tab. XXXIIII. n. 6. Numus est haud dubie Tarentinus. Confer Magnan Miscell. T. I. tab. 42 n. 7, et Hunter tab. 55 n. 4.

* * *

Neque tamen mirabilis is vir, quem tam promptum vidimus inscriptionum architectum, non etiam fingendis, mutandisque typis ludum sibi fecit. Longam possem, si necesse putarem, corruptorum simili modo typorum seriem adornare, et nisi posset quivis, qui veterum numorum usum habet, suapte experiri, quae sit Goltzii hac quoque in parte fides. Et vero qui inscriptionibus vim intulit, cur is parceret imaginibus?

§ IV.

Non raro fallit metallum, cum aureus adseritur, qui origine argenteus tantum fuit.

Ex quo colligendis numis impendi coepit opera, certi quidam numi reperti non sunt, nisi argentei, sed quos aureos quoque unus vidit Goltzius. Quis unquam nostrum viderat numum cum typo bovis lactantis sive Apolloniae, sive Dyrrhachii, nisi argenteum? Eorum aureos omnino tres vulgavit Goltzius. Cistophoros an alios vidimus, quam argenteos? at aureum idem promulgavit. (Ins. tab. IV. n. 3.) Ex uno argento hactenus visus est numus Macedonum inscriptus AESILLAS. Q., aureum dedere fodinae Goltzianae. Plura exempla colligat, qui volet; jam enim satis reor patientiam meam esse lectori comprobatam.

* * *

En tibi peractam operum Goltzianorum censuram, aut potius ejus partem, nam per totum hoc opus multa dabimus alia suspectae, aut palam corruptae ejus mercis exempla. Impostorem ergo fuisse Goltzium, quocunque is animo mira, qua pollebat, arte numos ad veterem rationem habitumque confinxit, etsi maxime vellem, inficiari, cum res ipsa loquatur, non possum. Quod si quis ex me requirat,

quid impellere potuerit virum tam praeclare eruditum, ut publice aut possidere se, aut vidisse fingeret, quae nusquam exstitere, licebit continuo ex eo requirere, quid impulerit virum summae eruditionis Harduinum, ut nobis numorum interpretationes daret, quas nonnisi febri correptus dare posset, ipse autem esse veras, etsi dejerasset, credere nullo pacto potuit? Nimirum ut hic tam incredibilia commentus est non alia forte de causa, quam ut aliter cogitare ac sentire videretur, quam nos terrae filii solemus, sic et Goltzio gloriosum videri poterat jactare opes, quas nunquam ipse habuit, nemo unquam habiturus esset. Quis adeo humanae conscientiae latebras excussit, ut singulorum consiliorum speret se posse causas reperire? Mearum partium fuit erudiri, Goltzium saepe falsum dixisse, quo istud animo fecerit, homini permittamus. Mihi vero minus semper mirabile visum qualecunque istud Goltzii institutum, quam est visum illud, ejus scriptorum, tot tamque evidentibus scatentium mendaciis, tot annis consistere potuisse auctoritatem. Narrat Jobertus [q]), in museo cl. de Boze servari volumen continens numos Golzii, omnes adcurate delineatos, omnes imperatorios, eorumque numerum esse fere VII. millium inde a Julio Caesare usque ad Justinianum, non adnumeratis iis, quos jam ante dederat, Julii Caesaris, Augusti, Tiberii. Ad quae Joberti verba haec notavit Bimardus: (ibid. p. 129.) *Je me propose de donner dans une dissertation particulière, la notice de ce volume MS. de Médailles Impériales, et d'examiner quelle espèce de confiance il est raisonnable d'avoir en Goltzius par rapport aux Médailles que cet Antiquaire avoit dessinées de sa propre main, et qui ne se trouvent plus aujourd'hui.* Apparet, eam dissertationem lucem nunquam vidisse, quod sane dolendum, quia opus a praestante hoc viro elaboratum ad praesentis causae judicium valere plurimum potuerat. Codicis hujus MS. meminit etiam Bandurius in Bibliotheca sua numaria pag. 23 editionis Fabricii.

* * *

Altius questus fueram, Goltzii figmenta per infinitos doctorum virorum commentarios fuisse propagata. Parum istud adferret mali, si indicium semper aliquod additum fuisset, ut intelligeremus, Goltzianum esse partum, tantamque sic numo haberemus fidem, quantam lectori auctor promereri videretur. Verum cum istud ab eruditis, praecipue vetustioris aevi, neglectum plerumque sit, saepenumero accidit, ut, nisi cautissimi sumus, numum aliquem a posteriore quopiam scriptore conspectum nobis persuadeamus, qui tamen alium a Goltzio auctorem non habet. En tibi luculentum molesti ejus seu incommodi, seu periculi exemplum. Princeps Turris Muciae in Siciliam suam numismaticam, quod constat, omnes Goltzii numos recepit. Non repugno, modo, quod ab aliis nonnunquam factum, Goltzianos adjecto iconismis G. distinxisset. Neque multo plus ex adjectis commentariis subsidii, quia in his non semper Goltzium, sed saepe posteriorem aliquem numi sui auctorem fa-

q) Science des Méd. T. I. p. 99.

cit. Sic numos 11, 12, 13, 14, 15 tabulae XCVIII. ait captos a Paruta. Quam pronum est, credere lectorem non satis attentum, eos quoque a Paruta visos editosque fuisse? At inquirenti facile patebit, eos omnes a Paruta ex Goltzio fuisse captos. Consultius ergo fuerat, primum eorum auctorem efferre. Ejus exemplum aliud proponam in Prolegomenis ad imperatorum numos. Quam istud examen saepe mihi fuerit molestum, et impediverit progressum, pronum est intelligere. At saltem eum inde percepi fructum, quod remotis his aut falsis, aut suspectae puritatis nimis majorem vidi operi meo accedere castimoniam, et a me amolitus sum invidiam, tanquam inconsultum fuisset meum de Goltzio judicium, quod hactenus lectori secundum omnes suas causas proposui. Cautius Vaillantius Goltzianos numos omnes in suo Familiarum opere litera G. notavit. Morellius vero, ut diximus, eos a certis, tanquam libros apocryphos a canonicis, discrevit.

Primus, cui mercem Goltzianam illustrare commentariis placuit, fuit SEBASTIANVS ERIZZVS. Jam istud docuit Morellius in epistola, quam ad Perizonium scripsit, et quae exstat in Electis Woltereckii pag. 42. Et vero satis istud docet inspectum ejus viri opus, quod *Discorso sopra le Medaglie degli Antichi* inscribitur, in quo reperias insignem numerum numorum ex Goltzii Fastis captorum eruditis observationibus illustratum. Haec cum certa sint ac manifesta, mirum tamen visum, quo pacto Erizzus, qui laudatum opus Venetiis anno 1559. ediderat, potuerit explicare numos Fastorum Goltzii, quorum antiquissima editio a Bandurio in Bibliotheca sua numaria proditur ea, quae exivit Brugis Flandrorum 1566. In rei insolentiam cum inquirerem, exitum tandem reperi lecta praefatione, quae est pagina 65. citatae editionis, auctore ipso in hanc sententiam scribente: *Non si sono poste nel presente trattato delle monete le figure di quelle*, — — — *per essersi le figure, e li disegni di esse stampati questi anni adietro da ALTRUI, donde potranno gli huomini havere commodamente tal beneficio, noi habbiamo stimato soverchio il ritornar' à fare quello, che da altri è stato fatto.* Atqui hunc *altrui* alium esse non posse, quam Goltzium, quis ambiget, cum non constet, praecedentium antiquariorum aliquem aut tot numos consulares, aut hos ipsos in lucem dedisse? Non satis lectorem erudivit Erizzus, cum eum vago hoc *altrui* vocabulo in incerto relinqueret, tametsi eadem incuria non paucis eorum, qui successere, possit exprobrari, ex quo factum, ut Goltzianorum numismatum fides, cum aliorum quoque testimoniis satis esse confirmata viderentur, altiores semper radices ageret. Ex quo sequitur, aut vetustiorem aliquam exstitisse Fastorum Goltzianorum editionem, aut alibi esse erratum, in quod nunc inquirere non vacat, sed necesse visum, istud enucleatius proponere, ne quis numos ab Erizzo explicatos Goltzio anteriores, et adeo non Goltzianos existimet. Post Erizzum grex fuit auctorum, qui, cum Goltzii auctoritatem quacunque alia potiorem ducerent, ejus commenta tanquam a Musis dictata in opus suum reciperent. Sed missis his lu-

cubrationes praestantium virorum, qui artem nostram ex numis, quos viderunt ipsi, promovere adlaborarunt, quibusque nemo, qui studiis nostris dat operam, facile caruerit, secundum aetatem, qua eas nasci contigit, recensere pergamus.

II. *FVLVIVS VRSINVS.*

Familiae Romanae, quae reperiuntur in antiquis numismatibus ab urbe condita ad tempora divi Augusti. Romae 1577. *fol.*

Praestantissimi hujus operis, et quod hodieque eruditorum manibus teritur, judicium, laudesque dabimus in Prolegomenis ad numos Familiarum.

III. *ANTONIVS AVGVSTINVS.*

Dialogo de Medallas, Inscriciones, y otras Antiquedades. En Taragona 1587. Opus Italice quoque, et Latine redditum. Vide Bandurii Bibliothecam.

Etsi facile hodie praeclaro isto opere Antonii Augustini, archiepiscopi Tarraconensis, careamus, quia pleraque posteri antiquarii scriptis suis inseruere, ejus tamen mentio propter insignia ejus viri in artem nostram merita facienda fuit.

IV. *ADOLPHVS OCCO.*

Imperatorum Romanorum numismata a Pompejo M. ad Heraclium. Antverpiae 1579. 4.

Opus istud Occonis, medici Augustani, jam plane inutile factum, ex quo illud Franciscus Mediobarbus supplementis auxit, de quo infra.

V. *PHILIPPVS PARVTA.*

Sicilia descritta con Medaglie. In Palermo 1612. *fol.*

Operis hujus, cujus nostra hac aetate auctoritas et fides paullatim emoritur, sive quia Goltzianos habet admixtos, sive majorem numorum partem vitiose depictam, sive demum, quia praestantiores jam habemus monetae Siculae enarratores, mentionem faciemus in prolegomenis ad numos Siciliae.

VI. *IOANNES TRISTANVS.*

Hujus viri opus, quod inscribitur: *Commentaire historique etc. Paris* 1635. *fol.*, et distributum in tria volumina numos Augustorum Latinos, Graecosque continet amplis commentariis illustratos, infinitam quidem et admirabilem eruditionem continet, sed quia eodem malo laborat, quo pleraeque ejus aetatis lucubrationes, nimirum quod parum adcurate numi aut sunt depicti, aut descripti, ad haec commentarii ipsi eruditionem jactent, quae lectorem obruat potius, quam instruat, raro jam aevo nostro in consilium solet adhiberi. Vide plura in Bibliotheca Bandurii.

VII. *PETRVS SEGVINVS.*

Selecta numismata antiqua ex museo Petri Seguini. Lutetiae 1684. 4.

Molis opus mediocris, sed eximium sane, sive numorum raritatem, sive iconum veritatem, sive plerumque in explicandis numis felicitatem et praeclaram doctrinam spectes, quo adeo vir artis nostrae studiosus carere vix potest.

VIII. *NVMISMATA*

moduli maximi, vulgo Medaglioni, ex cimeliarchio Ludovici XIV. in folio.

Consistit hoc opus tabulis XLI. eleganter aeri incisis, nullis additis commentariis. Vide, quae de hoc notavit Bandurius in Seguino sub finem.

IX. *CAROLVS PATINVS.*

Familiae Romanae in antiquis numismatibus ab urbe condita ad tempora D. Augusti, ex bibliotheca Fulvii Vrsini, Carolus Patin restituit, recognovit, auxit. Parisiis 1663. *fol.*

Vide, quae de hoc Vrsini opere a Patino restituto auctoque dicentur in Prolegomenis ad numos Familiarum.

Imperatorum Romanorum numismata ex aere mediae et minimae formae. Argentinae 1671. *fol.* In mea editione legitur: *Amstelodami* 1696.

Alias Patini lucubrationes, sed non tanti ad studia nostra momenti, vide in Bibliotheca Bandurii.

X. *FRANCISCVS MEDIOBARBVS.*

Notissimi hujus monetae Augusteae catalogi judicium peragemus in Prolegomenis ad numos Imperatorum.

XI. *HENRICVS NORISIVS.*

Annus et epochae Syromacedonum in vetustis urbium Syriae numis expositae. Florentiae 1691. *in* 4. *maj.*

Praestantissimi hujus operis saepe redibit mentio in explicatione numorum urbium Syriae.

XII. *PHILIPPVS BVONARROTVS.*

Osservazioni istoriche sopra alcuni medaglioni antichi. In Roma 1698 *in* 4. *maj.*

Praeclaros hos in numos maximi moduli Cardinalis Carpegna commentarios nemo est, qui non maximo cum fructu se legisse cogatur confiteri. Vide Bandurii illustre de his judicium.

XIII. *ANDREAS MORELLIVS.*

Specimen universae rei numariae antiquae. Lipsiae 1695. 8.

Opus mole exiguum, sed propter numorum, quos continet, raritatem spectabile.

Commemoranda bina magni momenti opera a Bandurio omissa, quia post hujus mortem lucem viderunt.

Thesaurus Morellianus, sive Familiarum Romanarum numismata etc. nunc primum edidit, et commentario perpetuo illustravit Sigebertus Havercampus. Amstelaedami 1734. *fol.*

De hujus operis meritis, ingentibus sane, si Morellii partes spectes, judicabimus in Prolegomenis ad numos Familiarum.

Thesaurus Morellianus continens XII priorum imperatorum Romanorum numismata aurea, argentea, aerea. Amstelaedami 1752. *Tomi III. fol.*

Thesauri hujus crisin dabimus in Prolegomenis ad numos Imperatorum.

XIV. *JOANNES VAILLANT.*

Vir, si quis alius, de re numismatica praeclare meritus non modo numis vulgandis, et genuinos a spuriis dignoscendi scientia, sed etiam rite explicandis, nisi cum festinatione, aut limae taedio peccavit, quorum ille peccatorum copiosa in multis suis operibus dedit experimenta. Non potest his, etsi disparis sunt valoris,

artis nostrae studiosus carere. Dabimus ex Bandurio titulos ejus operum, crisin vero reservamus iis locis, in quibus singulas certorum numorum classes pertractabimus.

Seleucidarum imperium, sive Historia regum Syriae ad fidem numismatum accommodata. Lutetiae 1681. 4.

Historia Ptolemaeorum Aegypti regum ad fidem numismatum accommodata. Amstelaedami 1701. *fol.* Huic conjungitur: *Aegyptus numismatica ex imperatoribus Romanis desumpta.*

Numi antiqui Familiarum Romanarum perpetuis interpretationibus illustrati. Amstelaedami 1703. 4. *maj.*

Numismata imperatorum Romanorum praestantiora a Julio Caesare ad Postumum et Tyrannos. Hujus operis variae exstant editiones; praeferenda ea, in qua eidem titulo additur: *Editio prima Romana plurimis rarissimis numis aucta. Romae* 1743., curante Jo. Franc. Baldino cl. reg. congr. Som. Cui addendum: *Ad numismata imperatorum Romanorum a Vaillantio edita Supplementum opera Jos. Khell e S. J. Vindobonae* 1767. 4.

Selectiora numismata in aere maximi moduli, e museo ill. D. Francisci de Campé. Parisiis 1694. 4.

Numismata aerea imperatorum, Augustarum et Caesarum in coloniis, municipiis, urbibus jure Latio donatis ex omni modulo percussa. Parisiis 1688., *item* 1695. *fol.*

Numismata imperatorum, Augustarum, et Caesarum a populis Romanae ditionis Graece loquentibus ex omni modulo percussa. Amstelaedami 1700. *fol.*

XV. *GOTTLIEB RINK.*

De veteris numismatis potentia et qualitate. Lipsiae et Francofurti 1701. 4.

Quam multa praeclara ad cognoscendam monetae veteris naturam contineat hic liber, docebit Bandurius.

XVI. *EZECHIEL SPANHEIM.*

Dissertationes de praestantia et usu numismatum antiquorum. Hujus operis aliquoties jam antea vulgati editio praestat ea, quam dedit Londinum 1706. Tomis II. in fol.

Celeberrimi hujus viri laudes commemorare hujus loci non est, quae perseverabunt, quamdiu philologiae honos erit, operis vero ipsius synopsin et caussas omnes expositas vide apud Bandurium. Non esset oraculum aliud numismaticum, quod avidius consuleremus, nisi legentem absterreret stilus incomptior, duriorque, cum et sententiae interjectis saepe otiosis nimium diductae, ac propterea impeditae, denique et molestus consulendi labor defectu indicis opportuni. Ceterum suapte patet, exacto jam fere saeculo, ex quo immortale istud opus lucem vidit, multa jam in hoc esse corrigenda, quae nemo melius ipso auctore correxisset, si iisdem, quibus nos hodie, subsidiis fuisset instructus.

Quae is numismatica alia sive in variis dissertationibus, sive immixta alterius generis lucubrationibus tractaverit, vide apud Bandurium et in subjectis Fabricii notis.

XVII. *LAVRENTIVS BEGERVS.*

Thesaurus Brandenburgicus selectus etc. Coloniae March. 1696. *Vol. III. in fol.*

Opus conspicuum, at multo lectoribus futurum gratius, utiliusque, si auctor omissis conjecturis saepe frivolis, et eruditionis eluvie saepe nimium longe arcessitae, saepe a causa alienae arctiores sibi fines praescripsisset. Ferri tamen haec possent, sed multo absterret magis oratio dura et indigesta, cum auctori pravo consilio venisset in mentem dialogorum sequi rationem interlocutoribus Archaeophilo, et Dulodoro, quod scribendi genus, nisi Veneres, Charitesque calamum ducant, quae Begero nunquam adfulsisse videntur, obscuram, molestamque efficit orationem. Istud certum, me nunquam, nisi renitentem, Begeri oraculum adire, quia plus impendendum temporis enucleandae orationi, quam ipsi antiquitatis causae.

Indefessus Begeri labor plura alia opuscula numismatica parturivit, quae omnia recenset Bandurius, sed quorum in hac artis nostrae luce exiguus jam est usus.

XVIII. *PAVLVS PEDRVSI, PETRVS PIOVENE.*

I Caesari in oro, argento, Medaglioni etc. raccolti nel Farnese museo. In Parma 1694. *fol.*

Opus istud scribere aggressus Pedrusius, finito volumine VIII. vitam ipse finivit. Coeptam telam persecutus Pioveneus volumina II. addidit, sic ut totum opus constet voluminibus X. Habuerit tum, cum vulgatum fuit, veram suam utilitatem. Hodie, cum numi, quos continet, satis aliunde sint cogniti, commentarii vero magis morum praecepta, quam antiquitatis doctrinam doceant, non amplius magnopere expetitur.

XIX. *JOANNES HARDVINVS.*

Omnium confessione ut vir summae eruditionis et perspicaciae, ita ingenii singularis, cui turpe visum sensui sese communi adplicare, etiam tum, cum istud veritas et sana ratio palam flagitaret. Quare opera ejus numismatica (de his tantum mihi sermo) ut non aspernanda, quia multa sane praeclara continent, ita taedium legentibus propter opinionum licentiam adferunt. Rara igitur mihi in universo hoc opere viri hujus *παραδοξοτατου* erit mentio, ne refutandis ejus absurdis, quod nimium frequenter evenire necesse foret, temporis et chartae jacturam faciam, lubenter praeclarum illud illustris, ac moderatissimi Barthelemyi de Harduino judicium secutus: *Les opinions du P. Hardouin en fait des médailles commencent à perdre le droit d'être refutées*[r]). Illustriores Harduini lucubrationes numismaticas suppeditant volumina bina, quorum unum inscribitur: *Opera selecta. Amstelodami* 1709. *in folio.* Alterum: *Opera varia. Amstelodami* 1733. *in fol.*

XX. *LVDOVICVS JOBERT.*

La Science des Médailles. Paris 1715. *Vol. II. in* 12.

Opus istud mole exiguum statim ab ortu suo magna voluntate est acceptum, sic ut non multo post in omnes cultioris Europae linguas verteretur. Serius, cum

r) B. L. T. XXXII. p. 672.

libellus hic omnium manibus volveretur, multa tamen inessent corrigenda, aut jure reprehendenda, novam ejus editionem, sed dissimulato nomine suo, in lucem dedit vir in philologiae studiis insignis famae Josephus de Bimard la Bastie, cujus titulus:

La science des Médailles. Nouvelle édition avec des remarques historiques et critiques. Paris 1739. *Tomes II. in* 8.

Atque hi Bimardi commentarii ejus sunt generis, ut praestantia sua operis ipsius, quod illustrandum sibi sumpserat, merita facile superent. Ipse enim Jobertus tirones tantum instruit, at Bimardus veteres etiam in arena nostra pugiles. Ceterum quantamcunque tribuamus Jobertiano huic operi excellentiam, etsi totum illud memoria quis complectatur, parum adhuc in numismatum scientia profecerit. Nam deest pars, quam πρακτικὴν appellamus, intelligo, ipsae series numorum saltem illustriorum ab urbibus, populis, regibus, Augustis signatorum, sine quarum cognitione utrum in arte nostra dignum aliquid praestare quis possit, non video.

* * *

Hactenus opera rei numismaticae sive utiliora, sive quae majoris sunt momenti, commemoravimus, quorum Bandurius in Bibliotheca sua numaria addita erudita crisi meminit. Enarranda jam sunt illa, quae post viri praestantis mortem conscripta prioribus addenda sunt. Quod cum aggredior, monere juvat, me nunc quoque opera tantum, quae justioris sunt molis, adducturum, praeteritis dissertationibus solitariis, quam ἀκρίβειαν illi permitto, qui olim ad Bandurii Bibliothecam continuandam animum adjiciet.

XXI. *ANSELMVS BANDVRIVS.*

Numismata imperatorum Romanorum a Trajano Decio ad Palaeologos Augustos. Lutetiae 1718. *Tomi II. in fol.*

Materiam ipse titulus satis eloquitur. Gratiae habendae viro ornatissimo, quod patientiam suam comprobavit colligendis recitandisque numis iis, quorum jam perpauci aut veram utilitatem, aut voluptatem adferunt. Hujus operis mentio redibit ante monetam Decii. De Hieronymo Tanini, qui Bandurium nuper supplementis auxit, agetur infra. Hujus operis Tomo I. praefigitur

Bibliotheca numaria, sive auctorum, qui de re numaria scripserunt,

cujus libri in hoc tractatu saepe meminimus. Dignus, quod sane merebatur, is visus est Alberto Fabricio, quem anno sequente 1719. alteris typis seorsim in 4to Hamburgi restitueret insignibus observationibus, et sicubi necesse fuit, supplementis auctum, et emendationibus sanitati restitutum.

XXII. *NICOLAVS HAYM.*

Tesoro Britannico, overo il museo nummario etc. In Londra 1719. *Part. II. in* 4. Idem opus Anglice redditum: *London* 1719. *in* 4.

Opus istud, ex quo in lucem prodiit, omnium abstulit suffragia. Nam continet numos varii generis, urbium, populorum, regum, tum et imperatorios, sed quorum plerique extra urbem cusi sunt, omnes, qui in museis Britannicis adservantur,

omnes aut rarissimos, aut omnino auctoris tempore ἀνεκδοτους. Praecipuam vero laudem emeruit fidelis, et veritatem proxime imitata numorum pictura. Accedunt moderati commentarii numorum naturam et argumentum praeclare illustrantes. Opus tam insigne cum avidum reperiret emptorem, sic ut post annos non multos in ipsa Britannia rarissima ejus essent exemplaria, ejus novis typis restituendi, sed lingua Latina, consilium cepit Khellius, prodiitque tandem praefixo titulo:

Thesauri Britannici pars prima, seu museum numarium etc. Vindobonae typis Ludov. Schulzii 1762, *in* 4. Primae hujus partis interpres fuit Aloysius comes Cristiani, qui et suo Marte adjecit *Adpendiculam ad numismata Graeca populorum et urbium*, quos manum ducente Khellio magistro suo, erudite explicavit. Secuta est *Thesauri Britannici pars altera. Vindobonae typis Thomae de Trattnern* 1765. Interpretem egit ipse Khellius addita simili numorum anecdotorum *Adpendicula*. Postrema haec editio tanto magis prima Londinensi praestat, quia et comes Cristiani et Khellius auctoris verbis, sive cum mendosa fuere, sive cum dies aliud docuit, praeclaras notas subjecere.

XXIII. *SIGEBERTVS HAVERCAMP.*

Dissertationes de Alexandri M. numismate, ut et de numis Contorniatis. Lugd. Bat. 1722. *in* 4.

Vide, quae de hoc libro judicabimus in tractatu de numis Contorniatis.

Multus fuit etiam Havercampus in explicandis tabulis aeneis Morellianis. Ac primum quidem iis, quae numos familiarum continent, commentariorum molem infinitam superinjecit, de quorum meritis agemus in Prolegomenis ad numos Familiarum. Ejus etiam operam expertae sunt tabulae Morellii, quae XII. primorum imperatorum numos complectuntur, laboris sociis Schlegelio, et Antonio Gorio, cujus crisin dabimus in Prolegomenis ad numos Imperatorum. Adde aliud ejus opus:

Médailles de grand et moyen bronze du Cabinet de la reine Christine, gravées par Pietro Santes Bartolo. A la Haye 1742. *in fol.* Gallice et Latine.

Est hoc opus, ut Havercampiana omnia, festinatum, verbosum, indigestum, auctore magis solicito, ut brevi tempore molem magnam conscriberet, quam opus moderatum, illudque justa et sana doctrina finitum. Quae quidem Havercampo vere objici, mille hujus operis locis patebit. Ceterum de numismaticis tantum Havercampi mihi sermo. Neque enim attingo, si qua ex aliis philologiae partibus jure sibi merita collegit.

XXIV. *CHRISTIANVS LIEBE.*

Gotha numaria sistens Thesauri Fridericiani numismata antiqua aurea, argentea, aerea. Amstelaedami 1730. *fol.*

Sistit hic liber indicium illustris gazae Saxo-Gothanae, sic ut numorum vulgarium, et jam cognitorum numerus tantum prodatur, at rariorum aut anecdotorum sistantur etiam iconismi, eorumque explicationes praeclarae sane et eruditae, quae auctori eximium inter artis nostrae magistros locum paravere. Subjecit ad calcem Spanhemii ad Morellium epistolas

tres, quibus numi quidam rariores hujus thesauri illustrantur.

XXV. *ERASMVS FROELICH.*

Viri hujus de re numismatica insigniter meriti multae exstant lucubrationes ab anno 1732. usque ad 1758., quo diem obivit, conscriptae, quarum subinde complures secundis curis auctas emendatasque uno volumine edendas curavit.

IV. Tentamina in re numaria vetere. Viennae 1737. *in* 4.

Horum tentaminum primum est: *Dissertatio compendiaria de utilitate rei numariae veteris*, nimirum ex locuplete penu Spanhemii, aliorumque pauca specimina proposuit, quibus juventutem adliceret. II. *Appendicula ad numos coloniarum Romanarum a Vaillantio editos.* III. *Appendicula ad numos urbium Graece loquentium sub Augustis percussos a Vaillantio vulgatos.* Vtriusque hujus tentaminis materiam tituli eloquuntur. Modus, quo eam sibi tractandam sumpsit, insignis est, magnaeque legentibus utilitati. IV. *Dissertatio de numis monetariorum veterum culpa vitiosis.* Materia a nemine alio neque antea, neque post tanta adcuratione et instruendi studio tractata.

Animadversiones in quosdam numos veteres urbium. Viennae 1738. *in* 8. Alteris typis curante Ant. Franc. Gorio recusae Florentiae 1751. in 8. Continet opusculum istud syllogen complurium numorum anecdotorum, quos auctor in museo Granelliano Soc. Jesu reperit, additis eruditis commentariis.

Appendiculae II. novae ad numos coloniarum altera, altera ad numos Augustorum ab urbibus Graece loquentibus percussos. Viennae 1744. *in* 8. Recusae curante Khellio 1762. in 4.

Ejusdem argumenti, cujus sunt citata altius Tentamina II. et III.

Annales compendiarii regum et rerum Syriae. Viennae 1744. *in fol.* Editio altera 1750.

De hoc opere judicabimus in Prolegomenis ad numos regum Syriae.

Dubia de Minnisari, aliorumque Armeniae regum numis, et Arsacidarum epocha nuper vulgatis proposita. Viennae 1754. *in* 4.

Vide, quae de hoc libello, ejusque conscripti occasione dicemus in regibus Bactrianis.

Numismata cimelii Caesarei regii Austriaci Vindobonensis, quorum rariora iconismis, cetera catalogis exhibita. Vindobonae 1755. *Tomi II. in fol. maj.*

Opus magnificum, cujus tomus prior id, quod titulus spondet, praestat. At tomus II. exhibet numos maximi moduli, olim musei Carthusianorum Romae, de quo alias sumus acturi.

Regum veterum numismata anecdota, aut perrara notis illustrata. Vindobonae 1752. *in* 4.

Opus istud auctorem praefert Franciscum Antonium Com. Khevenhüller, sed quae ab hoc dictata fuere, sunt partim suggerentis, partim adprobantis Froelichii.

Ad numismata regum veterum anecdota, aut rariora accessio nova. Vindobonae 1755. *in* 4.

Vtroque isthoc opere Froelichius rem regum veterum numismaticam praeclare

promovit, cujus meriti experimenta adfatim dabimus in ipsis regum numis.

Notitia elementaris numismatum antiquorum illorum, quae urbium liberarum, regum et principum, ac personarum illustrium appellantur. Vindob. 1758. *in* 4.

In tironum gratiam scriptum hoc opus multa ad eos erudiendos utilia continet. Minoris meriti est articulus is, qui numos populorum et urbium persequitur. Nam aliud is non continet, praeter urbium nuda nomina, quae jure suo numos, quos autonomos vocamus, signavere. Tanto illustrior est tractatus de regum numis, nimirum quod in hac veteris monetae classe contentiore per anteactam vitam studio versatus est. Fuit istud ejus operum postremum, nam non multo post vita excessit.

De familia Vaballathi numis illustrata. Vindob. 1762. *in* 4.

Postumus hic Froelichii libellus curante Khellio lucem vidit, cujus magnus nobis erit usus in explicandis ejus familiae numis. Addidit Khellius elogium, quo immortalis ejus viri merita hortante adversus suum quondam magistrum pietate et adfectu complexus est.

XXVI. *ALEXANDER PANEL.*

De Cistophoris. Lugduni 1734. *in* 4.

Praeclarae hujus dissertationis merita praedicabimus in tractatu de numis Cistophoris.

Non eodem adsensu ab eruditis acceptae sunt Panelii dissertationes: *De numis exprimentibus XI. Treboniani annum. Tiguri* 1748. *in* 4. — *De coloniae Tarraconae numo. Tiguri* 1748. *in* 4. *Latine et Hispanice.* — *Remarques sur les premiers versets du premier livre des Maccabées, ou dissertation sur une Médaille d'Alexandre le Grand. Valence* 1753. *in* 4. *Gallice et Hispanice.* Nimium enim in his ingenio suo indulsit, cum mallet esse Harduini imitator, quam communi judicio valere, ut locis suis demonstrabimus.

XXVII. *THEOPH. SIGEFR. BAYER.*

Historia Osrhoena et Edessena ex numis illustrata. Petropoli 1734. *in* 4.

Vide de hoc opere numos regum Edessae.

Exstant etiam ejus variae dissertationes in numos nonnullos urbium et populorum, quas collegit ediditque Klotzius Halae 1770. in 8., easque opulentiore scriptas eruditione, quam suapte argumentum desiderare videbatur.

XXVIII. *MVSEVM THEVPOLI.*

Musei Theupoli antiqua numismata. Venetiis 1736. *Tom. II. in* 4. *maj.*

Auctorem hujus operis fuisse Petrum Fundi Venetum, docuit me abbas Mazzolenus in Animadversionibus suis, quas Musco Pisano a se edito subjecit, et quidem in Animadversione I. de tribunic. potest. pag. 121. Complectitur museum istud omnis generis numos veteres, sed eminet copia et raritate imperatoriorum Graecorum, et Alexandrinorum. Laus etiam sua debetur ejus enarratori Fundo, raro falsae lectionis, aut insertae monetae spuriae comperto.

XXIX. *JOH. JACOB. GESSNER.*

Impiger hic vir domo Tigurinus prae-

claro consilio ac labore indefesso iconologiam universae rei numismaticae repraesentavit, cujus sequentes exstant partes:

Numismata regum Macedoniae. Tiguri 1738. *fol.*

Vni huic regum classi notas et explicationem praefixit, sed quae Saturnia olent, et exigui adeo sunt usus, quin et lectorem incautum inducere in errorem possunt.

Numismata regum Syriae, Aegypti, Arsacidarum, Ponti et Bospori Cimmerii, Bithyniae. Tiguri. — Numismata regum Siciliae, Judaeae, minorum gentium, et virorum illustrium. Tiguri. fol.

Numismata Graeca populorum et urbium. Tiguri. in fol.

Monetae Romanae classes sunt:

Numismata antiqua Familiarum Romanarum. Tiguri. in fol.

Numismata antiqua Imperatorum Romanorum Latina et Graeca. Tiguri. in fol.

Classem hanc inchoavit recepto more a Pompejo M., et finivit cum Philippis. Ejus abruptae causam existimo, quia succedentium imperatorum numi satis ex Bandurio sunt cogniti, cui primus fuit Trajanus Decius.

Hujus utilitas instituti manifesta est. Etenim cum numorum icones collegerit ex libris omnibus, qui tum exstitere, idque tanta diligentia, ut eum ne quidem fugerent numi descripti in libris, qui ex instituto rem numismaticam non attigere, hoc beneficio collecti ob oculos ponuntur numi omnes, qui ad suam usquo aetatem, qua classes has descripsit, cogniti fuere. Illud molestum, quod neglecta omni crisi numos etiam palam spurios in opus suum recepit, et quod, etsi hoc temporis potius vitium est, falsam numis aut patriam, aut principem adsignat. Qui scalptorum in Gessneri his tabulis aut ruditatem, aut negligentiam culpavere, ingratos et iniquos se censores sunt professi. Quis enim adhibenda ad opus tanti moliminis manu peritiore tam gravibus se volet sumptibus obligare? Nos in dignoscenda ex Gessnerianis typis numorum natura nunquam laboravimus. Quod si non plane satisfecere, licuit adire fontes, quos auctor ad numos singulos magna cum adcuratione commemorat.

XXX. *RODVLPHINVS VENVTI.*

Antiqua numismata maximi moduli aurea, argentea, aerea ex museo Cardin. Alex. Albani in Vaticanam bibliothecam translato. Romae 1739. *in fol.*

Opus causa nobilium, rarorumque numismatum, quae omnia tabulis incisa exhibentur, valde illustre, at non ejusdem meriti sunt commentarii, auctore ad ea explicanda plus fiduciae, quam verae scientiae adferente.

XXXI. *ANT. FRANC. GORI.*

Antiqua numismata aurea et argentea praestantiora, et aerea maximi moduli, quae in regio thesauro M. ducis Etruriae adservantur. Florentiae 1740. *in fol. maj.*

Constat hoc opus voluminibus III., quae in universo ac magnifico opere, quod *museum Florentinum* inscribitur, efficiunt volumina IV. V. et VI. Volumen I. occupant numorum imagines eorum orbe immensum aucto, nimirum ne et nostrae arti suae desint ineptiae, auctoribus magis

vanitatem, quam veritatem sectantibus. At quod hoc multo est molestius, numorum pictura scatet infinitis erroribus, qui adhibito studio vel mediocri evitari, aut tolli facile potuissent. Volumina III. et IV. Gorii commentarios continent, eruditionis jejunae, cum ea maxime opus fuit, supervacuae, cum lumine non egemus, saepe a vero longissime aberrantis, ut sunt pleraque ejus viri cetera eximii numismatica.

XXXII. *ALBERTVS MAZZOLENI,* *Abbas Benedictino-Casinas.*

In numismata aerea selectiora maximi moduli e museo Pisano olim Corrario commentarii. In monasterio Benedictino Casinate 1740. *in fol. maj.*

Hic quoque catalogus numos insignes maximi moduli continet, sed pictos majore luxu, quam qui adridere possit iis, qui parabilem cupiunt doctrinam. Numos sequuntur commentarii sobriae eruditionis.

Huic instar appendicis accedit volumen alterum, cui titulus:

In numismata aerea selectiora maximi moduli e museo Pisano animadversiones. Ibid. 1741. *in fol. maj.*

Hoc in opere idem Mazzolenus multa erudite disputat, quae ad imperantium titulos et dignitates pertinent, ut: *imperatoris, Caesaris, pontificis max., Augusti, principis juventutis, consulis, proconsulis.* Sequuntur dissertationes aliae *de Octavia in numis Oppii, de urbibus, populisque neocoris, de primatu urbium, de Asiarchis, de pontificibus Graecorum et archontibus, de Perperenorum epocha, de literis* A. M. K. *in numis Tarsi, de numis monetaque Romanorum.* Haec omnia ut non vulgarem eruditionem continent, tamen saepe me a praeclaro auctore dissidere cogunt, ut suis per hoc opus locis patebit. Pars altera harum Animadversionum maxime in explicanda imperatorum *tribunicia potestate* tot praestantissimorum virorum dissidiis agitata occupatur, at quod invitus profiteor, irrito inter immensum eruditionis apparatum et orationis copiam conatu, ut late demonstrabo in tractatu imperatoriae hujus dignitatis. Accedit animadversio locuples *de votis decennalibus,* tum *de nomine navarchidis,* et nonnullae aliae contractioris modi.

XXXIII. *HONORIVS ARIGONI.*

Eruditus hic Venetus rariores eximii sui musei numos in certas suas classes tributos tabulis aeneis insculptos in lucem dedit, nullis tamen additis commentariis. Operi titulus:

Numismata quaedam cujuscunque formae et metalli musei Honorii Arigonii. Tarvisii sumptibus auctoris. 1741. *in fol.*

Veteres hujus musei opes cum subinde praeclaris accessionibus augerentur, accessit Tomus II. vulgatus ibidem anno 1744., subinde Tomus III. anno 1745., denique Tomus IV. 1759.

Vt grato animo accipere debemus numos tam illustres, tamque copiosos cum orbe harum opum avido communicatos, sic dolemus tamen, numorum imagines nimium frequenter ab archetypis nimio aberrare, quod experti sunt, qui rigidius in eas judicium exercuere. Quare etsi liber hic magnas offert ad artis nostrae incre-

mentum utilitates, tamen nonnisi caute his numorum imaginibus propter erroris metum utemur.

XXXIV. *FRANCISCVS BALDINI.*

Vide supra opera Vaillantii.

XXXV. *THOMAS COM. PEMBROCK.*

Numismata antiqua in tres partes divisa, collegit olim et aeri incidi vivens curavit Thomas Pembrochiae et montis Gomerici comes. 1746. *Vol. II. in* 4. *maj.*

Illustris hic vir vulgandis his praeclari sui musei numis magnam ab eruditis gratiam inivit. Opus totum numorum tantum iconismis absque commentariis constat. Imagines sunt caelaturae mediocris, tamen fidelis. Numos dedit musei sui non omnes, sed sive rariores, quos inter complures sunt insignis praestantiae, sive etiam magis obvios, siquidem ad locupletandas series valent, in quarum copiosas totum opus dividitur. Sunt tamen ex omni numero numi nonnulli, quos non verear in spuriorum censum referre.

XXXVI. *FRANCISCVS WISE.*

Numorum antiquorum scriniis Bodleianis reconditorum catalogus cum commentario, tabulis aeneis, et appendice. Oxonii 1750. *in fol.*

Exhibentur primum catalogi musei hujus Bodleiani. Succedunt *Notae et observationes in numos antiquos,* quae non pauca nova, hactenus antiquariis non observata, continent, auctorisque peritiam et eruditionem eximie commendant. Adduntur ad calcem tabulae, quae insculptos exhibent numos, sed plerosque jam aliunde cognitos.

XXXVII. *JACOBVS MVSELLI.*

Numismata antiqua a Jacobo Musellio collecta et edita Veronae anno 1752. *Tomi III. in fol.*

Tomus I. sistit catalogos, II. et III. numorum icones. Pro operis mole exiguum est ejus meritum. Paucos in eo raros reperias, et non jam ex aliorum praeconiis compertos.

XXXVIII. *HENRICVS FLOREZ.*

Medallas de las colonias, municipios, y pueblos antiguos de España. Madrid 1757. *Tom. III. in* 4.

De praestantia hujus operis agemus in Prolegomenis ad monetam Hispaniae.

XXXIX. *JOSEPHVS PELLERIN.*

Pervenio ad virum, cujus insigne de praestantia numorum judicium, in colligenda moneta vetere consilium, in adipiscenda felicitatem, in explicanda sagacitatem, quoad arti nostrae honos erit, nulla poterit posteritas satis depraedicare. Enimvero ex quo immortalia ejus opera lucem videre, monetae Graecae, et generatim illius, quae Romana non est, multo explicatior est facies, et deinceps in omnium ore fere unus Pellerinius. Numi omnes, quos dedit, aut perrari sunt, aut magnam partem hucusque ignoti, et maxima eorum pars tam eleganter, et tanta cum veritate tabulis aeneis incisa, ut perinde sit, archetypon, an ejus imaginem intueare, et icones Pellerinianae verum sint exemplar monetae veteris fi-

deliter exprimendae. Explicationes ut propter emendatos majorum errores, ingenium, et praeclaram eruendae veritatis rationem omnium abstulere suffragia, ita in postremis ejus scriptis non raro superfluam reprehendimns facundiam, praecipue cum causa numorum Phoeniciorum pertinaciam suam intendit, et irritis, fastidiosisque altercationibus Barthelemyum, Swintonum, aliosque aemulos aperto Marte lacesseret, sed quas nos iras non odio, aut malevolentiae, a qua praestantissimus ejus animus longe semper abfuit, sed mutatis invalescente senectute moribus (nam raro exemplo ad annum vitae fere C. commentari perrexit) imputamus. Peractis tanti viri laudibus, quae multo ampliores illi a gratis posteris debentur, ejus jam opera, ut in lucem prodivere, commemoranda.

Recueil de Médailles de Rois. Paris 1762. *in* 4.

Recueil de Médailles de peuples et de villes. Paris 1763. *in* 4.

Opus hoc tribus voluminibus finitur. Primum continet numos urbium Europae, alterum Asiae, tertium Africae, insularum, tum numos incertarum urbium, et qui lingua peregrina, plerumque incerti explicatus inscripti sunt. Accedit his justus numerus numorum quos imperatorios vocamus, nimirum in urbibus Graecis cum imperatorum capite signatorum.

Mélange de diverses Médailles. A Paris 1765. *in* 4.

Duobus constat voluminibus. Primnm divisum est in tres partes, quarum I. offert numos regum et urbium, tanquam accessiones ad eos, quos continent volumina praecedentia, pars II. numos imperatorum aureos, argenteos, aeneos commatis seu Romani, seu peregrini, tum et numos Alexandrinos, pars III. numos coloniarum qui desiderantur in opere Vaillantii. Volumen II. continet numos imperatorum in urbibus Graecis percussos, qui Vaillantium item fugerunt. Junguntur ad calcem insignes animadversiones, quibus multa Vaillantii menda corriguntur, aut ab hoc omissa exhibentur.

Supplément aux six volumes de recueils des Médailles de Rois, de Villes etc. Paris 1765. *in* 4.

Exhibet hoc opus varios urbium numos seu autonomos, seu imperatorios quos auctor serius gazae suae intulit. Accedit judicium de numis compluribus, quos ipse in tomis praecedentibus promulgavit, causam movente Khellio nostro qui in scriptis suis nonnulla ejus dictata impugnavit, qua in lite animosius nonnunquam, quam verius justiusque in adversarium suum invehitnr.

Second supplément aux six volumes de recueils des Médailles de Rois, de Villes etc. Paris 1766. *in* 4.

Hic iterum tomns varios numos variarum classium continet. His addidit catalogos siglarum et monogrammatum, denique indicem omnium voluminum hactenus editorum.

Troisième supplément aux six volumes de recueils des Médailles de Rois, de Villes etc. Paris 1767. *in* 4.

Idem hujns quoque partis argumentum.

Quatrième et dernier supplément aux six volumes de recueils des Médailles de Rois, de Villes etc. A Paris 1767. *in* 4.

Argumentum simile. Sub operis finem procedunt jurgia et lites causa linguae in numis Phoeniciae, quarum supra memini, et de quibus adcuratius agam in tractatu de numis Phoeniciis.

Lettres de l'auteur des recueils de Médailles etc. A Francfort, et se trouve à Paris, 1770. *in* 4.

Binas liber continet epistolas ad amicum anonymum scriptas. Prior praeter numos complures ἀνεκδοτους varii argumenti potissimum in molesta adversum eruditos querela versatur, qui ejus sententiam de interpretatione inscriptionum Phoeniciarum vellicarunt. Altera justum iterum numorum numerum sistit, atque hos inter aliquot regum Armeniae medii aevi.

Observations sur quelques Médailles du Cabinet de M. Pellerin. A la Haye, et se trouve à Paris, 1771. *in* 4.

Auctorem habet abbatem *le Blond* in nostro studiorum curriculo cum laude cognitum. Binae tabulae exhibent numos in gazae Pellerinianae voraginem derivatos, et a Blondio praeclare et erudite explicatos.

Additions aux neuf volumes de recueils de Médailles de Rois, de Villes. A la Haye, et se trouve à Paris, 1778. *in* 4.

Omnibus, qui rei numismaticae dant operam, postremus hic Pellerinii partus semper acerbus, semper honoratus est habendus. Acerbus, quia natura denique fecunditatem stitit, honoratus, quia nunc demum maxime patuit, quam pertinace is amore et adfectu in has veteris aevi reliquias teneretur. Scripsit opusculum istud, quod omni retro aetate raro evenit, annum agens omnino XCV., et cum oculorum jam usum amisisset, artem meditando extudit, quam ipse in operis hujus aditu explicat, qua posset nullo oculorum usu literarum notas chartae inscribere. Hic ergo liber primum sistit numos ἀνεκδοτους, quos inter sunt nonnulli insignis meriti. Succedunt animadversiones in numos aliquot a se jam olim vulgatos, quae tamen plerumque nonnisi conjecturas, easque valde infirmas continent. Sequitur inde a pagina 68, quod ad me unum pertinet: *Réponse aux observations critiques de M. Eckhel*, quo ille articulo argumenta impetit, quibus olim in opere, quod *Numi veteres anecdoti* inscribitur, plures ejus lapsus notaveram. Aegre ferebam, virum praestantem iratiore animo causam suam esse tuitum, quam istud a cognita ejus morum integritate poterat exspectari, praecipue cum fere semper fateri ipse cogeretur, judicium meum solidis esse argumentis nixum. Satis me serius in praefatione ad Catalogum musei Caesarei a me editum purgaveram, et qnidem ea moderatione, ut satis ex ipsa mea reprehensione constaret, a nemine antea insignia ejus viri merita tantis fuisse laudibna celebrata. Postrema operis portio varia artis observata continet, tum et praestantissimum numum aureum Euthydemi Bactrianae regis, qui unus qualecunqne opus numismaticum satis poterat nobilitare. Non potuit vir aeternus vetus suum studiorum curriculum illustriore praeconio finire.

XL. *THOMAS MANGEART.*

Introduction à la science des Médailles. A Paris 1763. *in fol.*

Auctor ampli hujus operis id unum sibi maxime habuit propositum, ut numorum typos, dignitates in iis memoratas, inscriptionum sensum, et similia explicaret, aliorum plerumque magis judicio, quam suo usus. Absunt qualescunque variarum classium catalogi, sine quibus utrum in his studiis profici possit, non video.

XLI. *JAC. PHILIPPVS D'ORVILLE.*

Jacobi Philippi D'Orville Sicula. Edidit Petrus Burmannus Secundus. Amstelaedami 1764. *in fol.*

Eximios Siciliae numos hoc in opere reperias a Burmanno erudite explicatos. Vide prolegomena ad numos Siciliae.

XLII. *JOSEPHVS KHELL.*

Praestantis vir eruditionis, et indefessi in studiis nostris laboris, magister olim meus, mihi non sine grati animi adfectu nominandus aliquot insignes edidit industriae suae partus. Plures meditantem mors oppressit. Quid in restituendo Haymii thesauro praestiterit, supra in hujus censura dictum. In edendo etiam magnifico opere, quod *Numismata cimelii Caesarei regii Vindobonensis* inscribitur, cujusque supra in Froelichii operibus memini, suas et Khellius habuit partes. Omissis lucubrationibus aliquot levioris momenti memorandum opus, cui titulus:

Ad numismata imperatorum Romanorum aurea et argentea a Vaillantio edita, a cl. Baldinio aucta subplementum. Vindobonae 1767. *in* 4.

In unis museis Austriacis reperit hos manipulos, quos opulentae messi a majoribus congestae adderet. Vaillantii institutum secutus parcas singulis notas subdidit. Formam operis externam sic temperavit, ut cum Romana Vaillantii editione a Baldinio procurata conspiraret, et cum hac instar Tomi IV. posset conjungi.

XLIII. *BEAUVAIS.*

Histoire abrégée des Empereurs Romains etc. pour lesquels on a frappé des Médailles. Paris 1767. *Tomes III. in* 8.

Numismatica tantum hujus operis nostra putamus. In eorum gratiam, qui numis colligendis dant operam, singulis imperatorum vitis subjecit justum, ut videbatur, numorum pretium ad modum monetae Gallicae expressum. Nemo non videt, hac in causa certas valoris leges dictari non posse, cum eae plerumque sint arbitrariae, atque is pro vario regionum situ variet etiam. Accedit, eas saepenumero nimis parum instruere, lectoremque in vado destitui. Nam cum ait v. g., aureos Trajani esse obvios, addat deinde: *on en trouve avec des revers qui valent jusqu'à environ* 200 *livres,* neque amplius edoceat, qui definite sint hi numi, nihilo ex his legibus evasi doctior. Atqui in hujus naturae instituto nimium frequenter necesse est id genus occurrere dubia. Interim qualecunque istud subsidium grato accipimus animo, quia tamen multis in casibus fluctuanti opem praestat. Additur tomo III. dissertatio:

Manière de discerner les Médailles antiques de celles qui sont contrefaites.

Praeclare in hac explicantur modi, quibus usi sunt falsarii nostri aevi in imitanda antiquitatis moneta, cujus praeceptis in eodem argumento nos fuisse usos, supra capite XIX. professi sumus.

XLIV. *DOMINICVS MAGNAN.*

Miscellanea numismatica, in quibus exhibentur populorum insigniumque virorum numismata omnia etc. Romae 1772. *Tomi IV. in* 4.

Opus istud numorum tantum imaginibus constat. Ordinem sibi praefixit auctor nemini hactenus alteri tentatum, qui v. g. Crotoniatarum numos inter numos Commodi et Domitiani constituit. Numi ipsi ex variorum eruditorum operibus sunt corrasi, nullo addito indicio, unde; neque Goltzianorum auctorem cepit oblivio, ut adeo liber *Miscellaneorum* titulum, quem sibi praescripsit, plene adimpleat, utrum et reliqua ibi promissa, arbitretur lector. Idem hoc opus uno partu geminam edidit sobolem, cui indita nomina:

Bruttia numismatica. Romae 1773. *fol.*
Lucania numismatica. Romae 1775. *in* 4.

Tabulae in utroque hoc opere eaedem sunt, quae in praecedentibus Miscellaneis, sed callida librariorum ars sic novit secernere tabulas et rursum componere, ut inde duplex opus ad speciem novum existeret, nimirum Bruttia (ut auctori appellare placuit) et Lucania numismatica.

XLV. *LVDOVICVS DVTENS.*

Explication de quelques Médailles Grecques et Phéniciennes avec une paléographie numismatique. Seconde édition. A Londres 1776. *in* 4.

Exhibet hoc opus numos Graece, aut lingua peregrina inscriptos, variaque ad causas numismaticas utilia observata, inter quae praecipue commemoranda palaeographia numismatica. Major operis pars explicationibus numorum Phoeniciorum, Punicorum, Numidicorum occupatur, quibus in studiis quantum hactenus fuerit profectum, examinabimus disputatione singulari, quam dabimus ad calcem numorum Phoeniciae.

XLVI. *THOMAS ANDREAS DE GVSSEME.*

Diccionario numismatico general para la perfecta inteligencia de las medallas antiquas. Madrid 1773. *Tomi VI. in* 4.

Lexicon istud cum obiter inspicerem, vidi desiderari Mostidem, Monunium, Moagetem, Zenodorum, reges dudum ex Froelichio, Theupoli, Pellerinio cognitos. Quid ergo sibi quaesivit auctor, cui optimorum scriptorum opera fuere ignota? et quod adeo huic VI. voluminum operi pretium? Quam praeterea inconsultum, non citare fontes, unde numos suos hausit, ut, si quis amplius instrui cuperet, haberet, unde peteret? Taedebat post haec in alia hujus operis seu commoda, seu vitia inquirere.

XLVII. *ANONYMVS.*

Catalogue raisonné d'une collection de Médailles. 1774. *in* 4.

Audivi, opus istud vulgatum Lipsiae, ejusque auctorem Schachmannum. Complectitur catalogum numorum, quos is in museum suum intulit, quo in dilectu eos tantum suos esse voluit, qui perfectione laboris et integritate praestare videbantur. Rariores (sunt autem inter eos nonnulli perrari) nitidis fidelibusque iconismis exhibentur. Adjectae non magno numero notae praecipue spectatis artis causis dignae sunt, quae legantur.

XLVIII. *JOSEPHVS ECKHEL.*

Numi veteres anecdoti. Viennae Austriae 1775. *in* 4.

Numos ἀνεκδοτους lectori antiquario quadringentos et amplius obtuli, quos in itinere meo Italico, et redux in museis patriis reperi. Addidi explicationes, quos mereri videbantur, numos ipsos tabulis XVII. proposui.

Catalogus musei Caesarei Vindobonensis numorum veterum distributus in partes II., quarum prior monetam urbium, populorum, regum, altera Romanorum complectitur. Vindobonae 1779. *in fol.*

Jam olim Froelichius illustris thesauri hujus numos typis vulgavit, sed rariores tantum, at cum is amicorum judicio dignus videretur, qui universus eruditorum oculis objiceretur, eum totum edendum censui servato ordine, cujus rationem infra capite XXIV. uberius exponam.

Sylloge I. numorum veterum anecdotorum thesauri Caesarei. Viennae 1786. *in* 4.

Museum Caesareum annis proximis tam praeclaras propitia fortuna fecit accessiones, ut me poeniteret, ejus edendi consilium non longius distulisse. Ergo cum inconsultum esset visum, novam ejus adornare editionem, cepi consilium, si justum quem numorum ἀνεκδοτων numerum ei gazae intulissem, eos omisso viliorum aut jam satis cognitorum agmine praefixo sylloges titulo vulgandi. Propositum subinde istud latius placuit porrigere, neque solum in hunc censum recipere numos ἀνεκδοτους musei Caesarei, sed etiam alienorum, si forte ab amica manu numorum hujus naturae typi mecum communicarentur, quod et in hac ipsa Sylloge I. a me fuit praestitum. Quin et invitare ausus sum viros per Europam insignes, ut si quem praesto haberent ejusdem meriti numorum numerum, suam velint conferre symbolam, hoc syllogen II., altero III. vel IV. elucubrante, quae deinde, siquidem chartae idem modus habebitur, in unum corpus redactae materiam eodem pertinentem complectantur. Praesens sylloge exhibet numos circiter CXX. tabulis aeneis X. expressos et commentariis illustratos. Accedunt numi nonnulli praestantis argumenti, quorum picturam doctissimus Stephanus Borgia, nunc amplissimis suis promeritis S. R. E. cardinalis, mihi expendendos explicandosque miserat una impulsus praeclara sua in haec studia voluntate.

XLIX. *FRANCISCVS NEVMANN.*

Populorum et regum numi veteres inediti. Vindobonae 1779. *in* 4.

En tibi partem musei, quod non tam numorum numero, quam horum raritate, nitore, fide ac castimonia spectandum

eruditus auctor multorum annorum labore, industria, sumptibus instruxit. Pars I. exponit numos Graeciae Europaeae, altera numos Asiae, Africaeque, omnes necessariis eruditisque commentariis illustrantur. Sequuntur numi incogniti, tum et nonnulli inediti commatis Romani, deinde commentarii perutiles varii argumenti, v. g. denarii familiarum incusis notis insignes, numi monetariorum culpa vitiosi, anecdoti subaerati, denique animadversiones in numos a Pellerinio vulgatos, quibus magnum numorum numerum, quos illustris hic vir perperam aliorsum derivavit, magno purgatoque judicio verae suae patriae restituit, non impune laturus, si Pellerinio vita superfuisset testibus Khellio, Barthelemyo, me. Haec omnia artis nostrae studiosus non sine magna voluptate ac fructu leget, nam vix alium facile reperias, qui ea artis nostrae parte, quam πρακτικην appellamus, Neumanni nostri praestantiam aequet.

L. *GABRIEL CASTELLVS PR. TVRRIS MVCIAE.*

Siciliae populorum et urbium, regum quoque et tyrannorum veteres numi Saracenorum epocham antecedentes. Panormi 1781. *in fol.*

A multis jam annis eruditus hic princeps, et patriae monetae veteris cultor impiger praeclari hujus operis, cujus simile dudum desideravimus, fundamenta jecit, praeeuntibus ejusdem argumenti opusculis V., *Aggiunte di medaglie alla Sicilia numismatica di Filippo Paruta,* in quibus aut majorum errores in vulganda explicandave moneta Sicula admissos idonee castigat, aut numos alios nemini antehac conspectos offert, et praeclaris animadversionibus illustrat. Nunc omnibus illustris hujus insulae numis, quotquot hactenus comperti sunt, in unum congestis idem patriae suae praestitit beneficium, quod nuper Hispaniae suae insignis Henricus Florezius. Utinam majorem scalptores ad imitanda numorum archetypa attulissent curam, et numi Goltziani a reliquis, qui certae sunt fidei, manifestiore quodam, et in oculos mox incurrente signo fuissent discreti. Operi huic serius accesserunt Auctaria II. continentia numos Siculos hactenus sibi non conspectos.

FRANC. PEREZ BAYER.

De numis Hebraeo-Samaritanis. Valentiae Edetanorum 1781. *in* 4.

Numorum Hebraeo-Samaritanorum vindiciae. Ibid. 1790. *in* 4.

Praestantissimos hos commentarios collaudabimus in ea operis praesentis parte, quae Hebraeorum monetam explicabit.

LI. *CAROLVS COMBE.*

Numorum veterum populorum et urbium, qui in museo Gulielmi Hunter asservantur, descriptio figuris illustrata. Londini 1782. *in* 4.

Illustre hoc opus continet partem thesauri numismatici quem Hunterus artis anatomicae aevo suo facile princeps coemptis ingenti sumptu plurimis museis, quae in prooemio recensentur, ad prodigium auxit. Numorum catalogus a Combio erudite, nitide, et adcurate contextus est sub-

jectis ad calcem rariorum aut anecdotorum copiosis tabulis aeneis. Ut thesauri hujus incredibiles copias et praestantiam non possumus satis admirari, ita dolemus, una cum Huntero exspirasse quoque spem nobis in eodem prooemio ostentatam, fore ut. quo coeptum est, more lucem etiam videant classes aliae, videlicet numi peregrina lingua inscripti, numi regum, numi imperatorum in coloniis et Graecis urbibus cusi, numi Romanorum inediti, numi Saxonici et Anglici. Sed haec credo nostra vota pridem abstulere venti, piis tantum desideriis nobis relictis.

LII. *CHRISTOPHORUS RASCHE.*

Lexicon universae rei numariae veterum. Lipsiae 1785. *in* 8.

En tibi opus, quod hominis unius vires atque aetatem, et quamcunque velis animo pertinaci et adversum ardua imperterrito tribuere patientiam, longe videatur superare. Nunquam illud in manus sumpsi, quin continuo mihi displicerem ipse, et omitterem fastum, si quem animus reputandis secum plurium annorum vigiliis ac laboribus forte concepit. Cum dico, omnia, quaecunque etiam laxius cum scientia numismatica connectuntur, hoc in opere contineri, citatis ubique fideliter ac religiose fontibus, una operis et propositum, et argumentum, et materiam edixi. At quanto vir praestans magis et sibi, et lectori consuluisset, si resecare placuisset, quae nemo jam curat, aut nosse cupit, qualia sunt, Pacuviorum nostrae artis dictata, Harduini aliorumque deliria, monetariorum absurde errata, quae aut ridendo aspernamur, aut facile emendamus ipsi, tum et manifesta auctorum in describendis numis vitia, laxi catalogi numorum, omnium, quos singulae urbes signavere, cum mentione typorum quomodocunque ignobilium ac tritorum, et quae sunt similia alia, paucis ut rem complectar, si in universo hoc, tamque laudabili conatu aliquas saltem partes sobrio dilectu tribuisset Minervae, non omnes Herculi. Factum ex hac infinitae materiae coagmentatione, ut propter objectam rerum inutilium, otiosarum, obsoletarum molem mora sit in reperiundo, quod maxime cupis, et malis saepe plane abstinere, quam cum inquirendi taedio erudiri. Tamen, quae nos reprehendimus, erunt forte, qui laudi potius ducent; at quod idem ille, qui artis nostrae corruptos situ latices perinde ac fontes sanos salubresque commovit, et in receptaculum suum derivavit, quod idem, inquam, ille puros et abundantes Pellerinii rivos fastidivit, et fere reliquit intactos, et sic effecit, ut desiderentur ea, quae vulgo praestantissima putantur in ea arte, cujus commodis et incrementis tanti molimini opus est conscriptum, istud enimvero mirabile mibi semper visum, et cujus ego rationem consilii adsequi nunquam potui. Ceterum quoscunque velimus viro praeclaro in tanto molimine operis irrogare naevos, habebit, quo nulla arrogantiae invidia tueri se possit, illud Apollodori pictoris *): Μωμήσεταί τις μᾶλλον, ἢ μιμήσεται.

*) Plut. de gloria Athen.

LIII. *GEORGIVS ZOEGA.*

Numi Aegyptii imperatorii prostantes in museo Borgiano. Romae 1787. *in* 4.

Meum de eximio hoc opere iudicium vide in Prolegomenis ad numos Aegypti imperatorios, vulgo Alexandrinos.

LIV. *DOMINICVS SESTINI.*

Lettere e dissertazioni numismatiche sopra alcune medaglie rare della collezione Ainslieana. Livorno 1789. *in* 4.

Numi capti sunt ex illustri museo, quod a multis jam annis Robertus Ainslie M. Britanniae apud Turcos orator magnis sumptibus instruxit, et adhuc instruere pergit. Auctor eruditus ejus rarioribus numis edendis quatuor jam tomos implevit, additis dissertationibus forma epistolari, in quibus aut novas suas expromit sententias, aut veteres aliorum corrigit. Etsi non facile quis omnibus ejus dictatis volet subscribere, tamen fatebitur peritus quisque, virum clarissimum in contendendis idonee numis et vera numorum patria definienda magna cum laude versatum. Quam non gravate ejus me praeceptis instrui sim passus, suis per hoc opus locis patebit. Erunt, qui jure mecum reprehendent repetitos unius ejusdemque urbis numorum catalogos, tabulas variae magnitudinis, numorum imagines parum scite expressas, in prioribus tribus tomis multas superfluas, in quarto pauciores, quam vellemus, denique in eodem hoc tomo postremo numos non paucos, quos esse genuinos haud facile dabunt eruditi, de quo jam supra conquestus sum capite XIX.

LV. *HIERONYMVS TANINI.*

Numismatum imperatorum Romanorum a Trajano Decio ad Constantinum Draconem ab Anselmo Bandurio editorum supplementum. Romae 1791. *in fol.*

Argumentum operis ipse titulus satis exponit. In reliquis auctor secutus fere est ordinem, quem praeivit Bandurius. Supplementa sunt insignia, et multo labore congesta, etsi nemini non molestum esse debeat, datum locum numis manifeste spuriis, quales haud dubie sunt numi Münteriani, de quo item egi altius capite XIX.

Praeter hos nostri aevi scriptores essent adhuc cum laude commemorandi viri insignes, qui singularibus dissertationibus rem numismaticam illustravere. Multos complectitur opus multorum jam voluminum, quod *Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles lettres* inscribitur, quos inter haud dubie eminent Barthelemyus et Belleyus. Varios etiam virorum praestantium commentarios sistit aliud Gallorum opus, quod *Mémoires de Trevoux* titulum praefixit, quorum partem jam inde excepit Woltereckius in suis *Electis rei numariae.* Sed singularium harum dissertationum ad ipsos numos profitebimur et nomina et meritum.

CAPVT XXIII.

Illustriora per Europam musea.

Commemoratis viris praestantibus, quorum opera et labore indefesso ars nostra crevit, justum videatur quoque, proponere catalogum illustrium per Europam monetae veteris museorum, partim ut hac quoque in parte instruantur ejus studiosi, et cum occasio tulerit, hac possint scientia opportune uti, partim ut grato animo depraedicemus institutum virorum seu principum, seu privatorum, qui sive collatis sumptibus, sive consiliis, sive utrisque, effecerunt, ut illustres hae veteris aevi reliquiae ad literarum, liberaliumque artium firmamentum in unum cogerentur, et a certissimo interitu vindicarentur.

Dabimus hoc loco eos tantum thesauros, quos dignos esse praeconio aut fideles eorum catalogi, aut certa fama, aut ipsi a me coram conspecti explorati que docuere. Quare si quem praeterivi, qui propter praestantiam jure fuerat commemorandus, scito, horum, quae modo enarravimus, illi aliquid defuisse, quo modo ignoravimus, quantas opes numismaticas contineant Pellerinii, et Hunteri scrinia, antequam eas illi cum orbe erudito communicarent. Qui initia museorum, quae inde a renatis literis constituta, sed incertis deinde casibus dissipata fuere, nosse cupit, adeat praefationem Josephi Bimardi la Bastie, quam Joberti operi, quod *Science des Médailles* inscribitur, praefixit.

HISPANIA.

Numorum veterum, quos *museum regium* continet, catalogi hactenus editi non sunt, de ejus tamen, saltem in certis classibus praestantia dubitari non potest, praecipue ex quo Philippus V. rex celeberrimum museum abbatis de Orleans Rothelin regio sumptu emptum gazae suae veteri addidit. Teste Panelio istud continebat DCCXXXIII. Latinos et Graecos ex argento maximi moduli numos, DCCLXV. quinarios, denariorum fere sex millia Caesarum, et Augustorum. (de Numis exprimentib. XI. Treboniani ann. pag. 100.) Etiam serenissimi infantis Gabrielis Antonii opes numismaticas Henricus Florezius in praefatione ad tomum III. ejus operis, quod *Medallas de España* inscribitur, magnis laudibus effert.

GALLIA.

Ut hactenus prae Gallia nulla fuit regio, cui artis veteris numismaticae progressus et perfectio suorum indigenarum contentione, peritia, studiis plus debeat, sic neque alia fuit hactenus, quae ampliores, lectioresque harum opum thesauros potuerit jactare. Tamen ex illustribus museis, quae superior, nostraque aetas celebravere, vix jam aliquod seorsim exstat. Ea, quae viri insignis famae, Boze, mareschallus d' Etrées, Seguinus, Patinus, ac nuper Pellerinius instruxere, prae-

clara fortuna in museum regium fuere derivata, Foucaultianum cum Farnesiano conjunctum exstat hodie Neapoli, Rotheliniahum, cujus continuo a me facta mentio, nunc est Madriti in museo regio, opulenta gaza cl. d' Ennerii anno MDCCLXXXVII. auctione publica dissipata magis, ut fertur, quam vendita. At superest, quod instar omnium haberi potest,

Museum regium Parisinum, quod, cum antea non modo illustrium, quas memoravi, gazarum accessione, sed etiam ope virorum praestantium, quos, ut praedicat Barthelemyus, (B. L. T. XXVIII. p. 598.) ad comparandam monetam veterem in Orientem, Italiam, Britanniam misere Colbertus, Maurepasius, Argensonius, sic esset locupletatum, ut principem facile prae reliquis omnibus locum obtineret, adjectis nuper Pellerinii immensis opibus tantum inclaruit, ut spes vix supersit, quacunque aetate, aut quibuscunque sumptibus ejus posse aequari praestantiam. Incredibile dictu, quanta philologiae incrementa ex hoc Musarum sacrario accesserint, et tamen multa in eo adhuc contineri ignota, et si vulgarentur, publice profutura, experimentum haud ita pridem dedit Georgius Zoëga, qui, cum unam tantum numorum classem, numos intelligo Alexandrinos, scrutaretur, materiam reperit tam copiosam, tamque illustris argumenti, quantam post vulgatam hujus generis monetam sperare ausi nunquam fueramus. Quod si idem beneficium impensum fuisset reliquis, quam in multis causis minus esset impeditum studiorum nostrorum curriculum! Enim vero ejus nobis consilii spem olim ostentavit Barthelemyus, quando, commemorata regii ejus thesauri suae curae crediti excellentia, haec addit: (l. c.) *il m'a paru que nous pourions enfin jouir de nos avantages, et les publier*. Scripserat haec anno MDCCLVII. Quod quidem promissum tanto majore accepimus voluptate, quanto nos neminem alium novimus, sive ingenium spectes, sive eruditionis copiam, ad tractandum hoc argumentum peraeque instructum. Tamen posthac nonnisi paucas videre licuit lucubrationes ab hoc oraculo profectas. Nimirum eodem tempore ad scribendum Anacharsin suum conversus, huicque uni curae intentus, ut propter operis praestantiam eruditae aliorum cupiditati cumulate satisfecit, ita nostram forte in perpetuum distulit.

Museum S. Genovevae, cujus numos praestantiores edidit Claudius Moulinet in opere: *Le Cabinet de la bibliothèque de sainte Géneviève.*

ITALIA.

Roma.

Museum Vaticanum, si numos maximi moduli spectes, ex praestantissimis unum, quippe ex illustribus duobus compositum, nimirum Cardinalis Carpegna, quod vulgavit Philippus Buonarrotius adjectis insignibus commentariis, et cardinalis Alexandri Albani, quod edidit Rodulphinus Venuti, ut dictum supra capite XXII. Hujus classis splendorem, cum Romae agerem, non aequavere aliae. Quid deinceps accesserit, ignoro.

Museum ducis Bracciano, olim Christinae Suecorum reginae, illustres in om-

ni classe series complectitur. Ejus numos insigniores plerosque jam vulgavit Vaillantius, tum aeneos Augustorum I. et II. formae Havercampus in opere, quod supra capite XXII. § XXIII. recensui, ut adeo, nisi novae opes accessere, nihil jam fere ignotum egregius hic thesaurus contineat, quod expertus sum ipse, cui excell. ducis humanitate ad investigandos ejus numos aditus patuit.

Museum em. card. Stephani Borgiae, quod est Velitris, cujus excellentiam vel una numorum classis, scilicet Alexandrinorum, nuper a cl. Zoëga edita, commendat.

Feruntur et illustria alia in hac urbe exstare musea in principum domibus, sed centum servata clavibus, in cujus veritatem famae inquirere meum non puto. Praeclari olim musei Ottoboniani reliquias tantum vidi aliquas, reliquis partibus dissipatis.

* * *

Neapolis.

Museum regium, olim pars elegantiarum nobilissimae domus Farnesiae, auctumque numis Foncaultianis Parma huc translatum est. A Paulo Pedrusio et Petro Piovene fuisse editum, diximus capite XXII. Haud ita pridem cum eo conjunctum fuit museum ducis Caraffae Noiae magnae Graeciae opibus insigniter locuples.

* * *

Florentia.

Museum magni ducis, insignes reliquiae magnificentiae et liberalitatis, quam gens Medicea inde a principio bonis artibus impendit. Numos maximi moduli cum orbe erudito communicavit Gorius, ut dictum capite XXII. § 31, imperatorios Graecos Vaillantius, et quidquid post horum conatus praecipue ex numis regum, urbiumque autonomis restabat ignotum, illud omne publici juris feci in opere, quod *Numi veteres anecdoti* inscripsi sumptis numorum ectypis, quo tempore jussu Leopoldi Magni ducis, nuper Caesaris Augusti, procurante Raymundo Cochio viro immortali, amplissimo literarum artiumque thesauro, qui Florentiae est, tum praefecto, lectissimum istud museum in ordinem redegi.

* * *

Venetiae.

Museum Theupoli a Joanne Dominico Theupolo conditum, a viris illustribus ejusdem gentis auctum et vulgatum. Ej merita promulgavimus capite XXII. § 28.

Museum Pisani ab Hieronymo et Angelo Corrariis constitutum, et dotis nomine in amplissimam gentem Pisanam translatum. Hactenus tantum numi maximi moduli prodivere, quo de opere egimus capite XXII. § 32, reliquae classes ignotae.

Celebre etiam hac in urbe fuit *museum Honorati Arigonii,* vide caput XXII. § 33, sed quod pridem fuisse dissipatum fama accepi. Aliud non minus illustre *Antonii Savorgnan,* ex quo numos non paucos meo de *Numis veteribus anecdotis* operi inserui, sed de cujus hodie fortuna nihil amplius compertum habeo.

B R I T A N N I A.

Museum Pembrock, de cujus auctore et meritis egi capite XXII. § 35.

Museum Hunteri omnium in Britannia facile princeps, de quo vide dicta ibidem § 51.

Museum Roberti Ainslie, quod hactenus est Constantinopoli, ubi adornari coeptum est. Vide ibidem § 55.

Haymius in Thesauro suo Britannico plura alia eruditae hujus regionis musea meritis laudibus celebravit, *ducis Devoniae*, *Sadleri*, *equitis Abdy*. Bina etiam alia nostro aevo coaluere, quorum cum laude meminit eruditus Dutens, (Explicat. de quelq. méd. p. 162.) alterum, quod instruxit *Mylord Rockingham* numis praecipue aeneis I. formae illustre, alterum quod constituit cel. *Duane*, nobile cumprimis numis aureis et argenteis maximae formae regum, populorum, urbium. Constat, insignes numos Siculos, quos multorum annorum curis collegerat princeps Turris Muciae, cum Duani gaza fuisse unitos. Vidi complures tabulas aeneas, in quibus expressi fuere copiosi numi regum Syriae, et Macedoniae ex ejus viri thesauro deprompti, tamen etsi insignes hujus musei opes testentur, tamen vix aliquid novi majoris momenti in iis reperire licuit. Sub finem ejusdem operis narrat Dutensius, illustre istud Duani museum cum Hunteriano fuisse unitum. (inter paginam 232 et 233.)

G E R M A N I A.

Museum Caesareum Vindobonense. Jam ante saecula duo et dimidium magni fuit nominis teste Wolfgango Lazio. Auctum liberalitate successorum principum, ac praecipue Caroli VI. Aug., qui illustre Cartusianorum Romae museum, quod ejus coenobii procurator Rochefortius collegegerat, adjecit. Quae omnia latius olim descripsi in historia hujus musei, quam ejus catalogo anno 1779 vulgato praefixeram. Ex quo ejus regendi cura mihi est demandata, praeclara accessere supplementa, museum Granellianum, quod stetit in collegio Vindobonensi abolitae Societatis Jesu, numis Graecis sane locuples, museum comitis Ariosti, quod continebat praeclaram ac perpetuam seriem monetae Augustorum ex argento, Bruxellense Caroli Lotharingiae ducis, Ambrasianum Tirolense, ex quo aurei omnino LXXX., qui hactenus desiderabantur, capti fuere, museum bibliothecae Windhagianae, non adnumeratis iis, qui seorsim coempti, aut permutatione acquisiti sunt. Facile igitur Caesareus hic thesaurus inter alios sui generis principem in Germania locum obtinet, et forte, si regium Parisinum demas, nulli alteri cessurus, si inde a principio eadem cura colligendae monetae Graecae, quanta Latinae, impensa fuisset.

Museum regium Berolinense, eximiae et istud famae, cujus numos illustriores edidit explicavitque magnae vir eruditionis Laurentius Begerus, ut diximus capite XXII. § 17.

Museum Saxogothanum, quod olim Antonius Guntherus comes Schwarzburgicus Andreae Morellii potissimum consilio usus collegit, et Arnstadii collocavit. Ineunte hoc saeculo a Friderico Saxonum Gothanorum duce magnis sumptibus emptum Gothae securam in hunc diem stationem reperit. Ejus opes praedicavit Christianus Liebe in praeclaro opere, quod laudavimus capite XXII. § 24.

Museum S. Floriani canonicorum regularium S. Augustini Austriae superioris. Ejus auctor Apostolus Zeno, impe-

rante Carolo VI. poeta Caesareus, vir variae eruditionis ac solidae. Inchoatum Vindobonae, et cum Venetias impetrata missione redivisset, per honestum otium insigniter auctum, ejus abbatiae sumptibus Austriam repetiit. Illustres in omnibus monetae veteris classibus series continet, sed parum adhuc a tanto annorum spatio eruditis cognitas propter difficilem, quae vetus est querela, ac fere ἀδύνατον ad illud accessum, cum videantur viri praeclarae ceterum famae fecisse impensam, non ut veteres hae opes servirent literarum incremento, sed ut, quod alibi questus fueram, vix ex terrae visceribus renatae alteram continuo mortem cogerentur experiri. Aliud fuisse in simili causa virorum nobilissimorum institutum, ac propterea grato a nobis animo acceptum, sequentia exempla docebunt.

Museum cels. principis Christiani de Waldeck exercitus Caesarei promareschalli, legionis equestris supremi tribuni etc. Virum nominavi, quem Mars, cum res armis gerenda, Minerva, cum ab his cessatur, in familiarissimis suis putant. Illustrem imperatorum seriem, ac si aeneos primae formae spectes, e praestantissimis unam, quas per Europam reperias, non tam sumptibus suis debet, quam institutis fere quotannis cluso Jani templo in Italiam itineribus, ac purgato suo judicio, quo numorum fidem longo, multoque usu explorare didicit. Praeclarum hoc museum nunc Vindobonam translatum insignes mihi ad praesens opus commoditates attulit, in quo non pauca reperies numorum ἀνεκδότων exemplaria, quos in literarum bonum vulgandi princeps liberalissimus veniam lubens fecit.

Museum Alexandri L. B. de Seckendorf, equitis ordinis Teutonici, C. R. M. a cubiculo etc.: quod is multorum annorum opera, sumptibus, ac suamet peritia instruxit, et in dies augere accessionibus non desinit. Quod si lentius est ejus ad perfectionem iter, in causa est negotiorum moles, quae virum Musis amicum, praecipue cum civilibus discordiis Belgium misceretur, a nostris studiis abstraxere.

Museum excell. feminae comitis de Bentinck natae comitis de Aldenburg, cujus erectam supra sexum suum mentem multa alia experimenta nobilitaverunt. Iam inde a prima juventute elegantes artes toto animo complexa faciles subinde illas paratasque experta est, quae senectutem oblectarent. Hoc illa animo coepit moliri Hamburgi thesaurum monetae veteris, quem subinde, cum satis jam auctum coloris videret, nullo ipsa adjutore usa vulgatis hactenus tribus voluminibus publici juris fecit. Erunt, qui de numorum nonnullorum fide, quos catalogus hic continet, volent dubitare, quod eorum esto arbitrii, qui videre. Praeclara nuper ad paratas jam opes accessio fuere numi maximi moduli, quos ex thesauro Ennerii Lutetiae venali emptos in museum suum derivavit.

Museum Francisci Neumann, cujus capite praecedente § XLIX. obiter memini, et laudavi merita. Monetam tantum regum, urbium, populorumque complectitur in omni metallo, non tam numero, nam numorum circiter quatuor millia cum semisse continet, quam horum nitore, ac raritate conspicuam, quas propter laudes

inter privatorum musea locum insignem promeretur. Haec scribentem certiorem fecit auctor, se thesaurum hunc suum, multorum delicias annorum, cessisse excell. comiti Szechenyo Hungaro, qui illum proxime in aedes suas, quae sunt Sopronii, transferet.

HVNGARIA.

Museum ill. Michaelis comitis a Vitzai, jam a patre Michaele tanta contentione instrui coeptum, auctumque suppetiis, ut jam tum omnes illustris ejus regni thesauros, qui monetam veterem continent, numorum et copia, et praestantia post se relinqueret. Argumento sunto tot numi insignes, et nondum cogniti, quos mihi, quo fuit praeclaro adversum me, quoad vixerat, animo, ultro suppeditavit inserendos operi, quo tum scribendo maxime occupabar, numos veteres anecdotos complexo. Coeptum a patre institutum retexens filius ut bonorum, sic, quod rari est exempli, voluntatis quoque paternae haeres, incredibile, quanto, non dixerim, adfectu, sed fame in has feratur veteris aevi reliquias, impigro usus adjutore P. Felice Caronni Barnabita Italo, quem anno proxime elapso eas conquirendi studio magnam cultae Europae partem obire voluit, et nunc alteri erudito itineri destinat. Quo ille praeclaro usus consilio dum bona fortunae eruditionis adjumentis, tempus honestissimo literarum otio impendit, nemo est, qui non intelligat, quantum inde honoris gloriaeque non modo nobilissimae genti suae, sed et patriae, cujus simul ornamentis haec subsidia parantur, accedat. Non paucis hujus operis locis apparebit, quam insignes ex ejus musei numis, quorum mihi usum pro sua humanitate, et publice serviendi studio indulserat, utilitates abstulerim. Praeterea, quia huc non pertinent, gemmas veteres, diptycha, tabulas honestae missionis, et quamcunque aliam veteris aevi suppellectilem, quarum magnam partem jam collegit, partim colligere non desinit.

TRANSILVANIA.

Museum excell. L. B. de Bruckenthall, quod est Cibinii. Praeter insignes series operum, quas sive ars pictoria, sive natura produxit, tum et opulentissimum monetae patriae thesaurum illustres etiam audio continere numorum veterum opes, ac praecipue imperatorum R. in omni metallo.

CAPVT XXIV.

De ordinandis utiliter museis.

Superest, ut, quo pacto disponenda, ordinandaque sint numorum veterum musea, quia apta partium dispositio magnas studentibus adfert opportunitates, consilium nostrum expediamus. Fuere, qui in colligendis numis certam sibi tantum seriem praefixere, sive quod in hanc unam praecipuo ferrentur adfectu, sive quod sum-

ptuum vererentur magnitudinem, si ad omnes cupiditatem suam porrigerent. Sic cardinalis Alexander Albani ad numos tantum maximi moduli imperatorum, alii ad alios animum adjecere. At de his agere hoc loco non instituimus, quia ipsi sibi legem ordinemque facile praescribunt, sed sola musea locupletia, quae omnes, et diversissimas quasque monetae veteris classes complectuntur, huc pertinere putamus.

Antequam, quem ipse modum reliquis praestare existimem, aperio, commemorandi sunt varii modi, qui majoribus nostris, et ad hunc diem plerisque aliis maxime adridere sunt visi.

Froelichius veterum institutum secutus totum numismatum agmen in plures classes dispescuit. Harum omnino quindecim, et his etiam plures proposuit [1]), et hoc consilio non modo in disponendo catalogo, qui *Numismata cimelii Caesarei Vindobonensis* inscribitur, usus est, sed eodem ipsos etiam numos per scrinia musei Caesarei ab eo distributos reperi. Ex hujus legis praescripto primum locum obtinent numi aurei maximi moduli primum urbium et populorum, tum regum, denique imperatorum. Succedunt aurei voluminis minoris urbium iterum, regum, imperatorum. Auro succedit argentum eodem voluminis discrimine. Argenteos excipiunt aenei distributi in numos maximi moduli, dein numos I. II. III. formae. At vero veteris hujus moris incommoda jam alias perstrinxi. (in praefat. ad Catal. mus. Caes.) Demus, ajebam, aequabili hoc cum metalli, tum voluminis modo pasci nonnihil oculos, istud indubitatum, numos ejusdem populi vel principis per classes nimio diversas multiplicesque disjici. Nam tum evenire necesse est, ut cum commentari in numos v. g. Syracusanorum, vel Alexandri M., vel Hadriani cupimus, ii ex sex, pluribusve diversis locis, pro varia metalli, voluminisve ratione conquirendi sint, quod ipsum quanto mihi saepe in vetere musei Caesarei distributione et incommodo fuerit, et taedio, facile est intelligere. Nemo est, qui non intelligat, ad disciplinam nostram nihil interesse, ex quo quis numus sit metallo, qua magnitudine. Cum raras has prisci aevi reliquias non aliam ob causam adservandas putemus, quam quod transactae aetatis idonei sunt testes, ac magistri, perinde est, seu aurum illud sit, et argentum, quod nos erudit, seu aes, seu etiam plumbum, sitne magno orbe spectabile, an intra angustiores limites coartatum. At nemo est qui negaverit, ad institutum nostrum magnopere interesse, numos omnes, quorum una est aetas, aut patria, etiam uniri situ, plusque valere ad institutionem ac usum museum etiam mediocre hac lege distributum, quam locupletissimum aliud per incommodam nimiumque diligentem ἀκρίβειαν in superfluas classes partitum. Haec cum sedulo reputarem animo, nulla me aliorum auctoritate permoveri passus sum, quo minus in musei Caesarei partitione neglectis iis illecebris, quas captus ex metallo, et

[1]) Notit. elem. p. 7.

volumine ordo suppeditat, alium magis naturalem, et ad usum multo praestabiliorem sequendum censerem, quem continuo dabimus. Quod si quis oculorum etiam voluptati tribuendum aliquid existimat, is quaeso reputet, ne hanc quidem facile sinceram posse obtineri. Exemplo esto series nnmorum maximae formae Augustorum, in quam ii, qui ea delectantur, inserere amant aureos quoque et argenteos, si modo consuetum monetae aureae vel argenteae modulum vel tenuiter excedant, qui adeo collati cum praegrandibus aeneis juxta positis contempti sunt voluminis. Deinde cum usque ad Hadriani imperium vix exstent aenei maximae formae numi, necesse putant in consortium admittere numos, quos *Contorniatos* appellamus, qui propter despectam prosapiam ab hac societate excludendi potius sunt, quam cum hac nobili classe miscendi. Vide, quae huc pertinentia alia dedi supra capite X.

Praeter hunc modum plerisque hactenus familiarem placuit alius quoque, cujus auctor fuit Jacobus Oiselius [u]). Is numismata in varias classes a prioribus diversas dispescit, v. g. regionum, provinciarum etc. — deorum, dearumque — virtutum — rerum militarium — circorum, ludorum etc. — consecrationum — templorum, aedificiorum publicorum etc. — sacerdotiorum, signorum pontificalium — miscellaneorum. Eandem legem secutus etiam videtur is, qui museum Pembrockianum disposuit, ut apparet ex ejus catalogo. At enim quis non videt, hoc pacto illustrius quoddam museum in series infinitas diduci posse, et hunc modum confusionem magis, quam rectum ordinem appellandum esse, etsi non negaverim, aliquas cum hac lege utilitates esse conjunctas, sed quas nos alio etiam modo, nimirum adjectis indicibus rite digestis, possumus recuperare.

Omissis his diversarum classium modis, quos magis auctoritas, quam rei natura consecravit, aliam placuit disponendorum rite numorum tentare legem, cujus rationem in eadem praefatione ad Catalogum musei Caesarei explicavi, atque hoc loco utiliter repetendam existimo. Non alia magis idonea, magisque simplex visa est, quam totum numorum agmen in binas partes dispescere, quarum I. numos urbium, populorum, regum, II. monetam Romanorum complecteretur. Ad primam quod attinet, satis constat, eam hactenus per legem alphabeticam perturbatam potius fuisse, quam ordinatam. Quid enim magis vero, justoque ordini repugnat, quam Panormum Siciliae excipere Panticapaeum Tauricae in Septemtriones positae, huic proxime conjungi remotissimam in meridiem Paphum? Et tamen passim videas sive in museis, sive catalogis hac lege digestos numos. Neque vero ea methodus propterea solum repudianda, quod vicinas urbes longe dimovet, dissitas conjungit, verum etiam quod insigni commodo, atque ex praecipuis uno disciplinam numismaticam privat. Nam cum quaevis regio, ac singuli fere tractus

u) Thes. sel. num. ant.

in cudenda moneta certam quandam, ac sibi propriam habuerint legem, seu epigraphen spectes, ejusque varium situm ac modum, seu typos, seu metallum, ejusque mixtionem, seu numi diversam conformationem, seu fabricam ipsam, seu denique qualecunque illud discrimen, quod oculi longo usu eruditi facile intelligunt, sed tradi praeceptis nequit, sic ut harum ope differentiarum mox definias, Siculusne sit numus, an Creticus, an Aegyptius, omne istud discrimen tam varium, ac multiplex non alia felicius ratione perspici, atque intelligi potest, quam si numi, quos idem natale solum in lucem dedit, situ quoque conjungantur. Ea ejusdem regionis numorum contentione factum, ut magnus Pellerinius, qui eo consilio forte primus uti coepit, magnam partem tot in re numismatica aenigmata, quae suo hactenus Oedipo caruere, incredibili felicitate ac perspicacia explicaret. Ad ejus viri institutum sic universam distributionis rationem adcommodandam existimo, ut fas tamen putem, ab eo in nonnullis discedere. Nam primum numos regum iis regionibus conjungere amo, quibus imperitabant, deinde numis singularum urbium, quos autonomos vocamus, continuo subjicio illos, quos eaedem urbes seu coloniae nomine, seu absque hoc, cum imperatorum effigie signavere. Hoc ordine unum Harduinum, quod mihi constet, in suis populorum et urbium numis usum video, cum eos alii in separatas classes conjicerent, seu coloniarum, seu numorum in urbibus Graece loquentibus cum imperantium effigie signatorum. Nolo hic adversum eos, quibus haec lex praeplacuit, iniquiorem ferre censuram, facile tamen adducor, ut credam, eruditos hos viros magis vetus institutum, quod non semper optimum est, quam veram utilitatem secutos, cum, quidquid adferri possit, indubitatum sit, argumentum, quod partes aversae continent, raro cum imperatoribus, quos exhibent, sed cum ipsa urbis historia, religione, situ, aliisque peristasibus plerumque connecti. Denique insularum numos, quos in separatam seriem conjecit Pellerinius, conjungo cum regionibus, quibus maxime fuere vicinae, quia plerumque eandem cum illis legem in feriunda moneta secutas video.

Sequitur pars II., sive quae monetam Romanorum complectitur. In hac agmen ducunt numi, quos consulum aetas tulerat, sed de quorum dispositione dicere nihil attinet. Nam cum neque chronologia, neque opportunis legibus aliis ligari possint, nisi conjecturis non ferendis indulgeas, sequenda omnino, si sapias, recepta ratio, quae numos secundum gentium Romanarum nomina persequitur. Aliud de imperatorum moneta judicium.

In hac duplex hactenus observata lex. Occo et Mediobarbus eam praeclaro quidem consilio per Romanorum fastos duxere, verum istud plerisque molestum jure visum, quod conjecturis nimium darent, numosque omni nota chronologica destitutos, quales non paucos reperias etiam prima Caesarum aetate, inde vero a Gallieno fere omnes, nulla opportuna ratione ac consilio certis annis illigarent. Despe-

rato ab hac parte successu plerique alii ordinem alphabeticum partium aversarum velut ancoram arripuere, quo utrum magis consultum sit museo, an vero magis perturbata omnia, decidere vereor. Sane quidquid commodi verae utilitatis, atque etiam voluptatis suppeditat chronologia, perpetua historiae series, vultus imperatorum paullatim in senium vergens, istud omne altero hoc modo planissime pessumit. Quae causa fuit, cur posteriore repudiato visum sit Occonis potius vestigiis insistendum. Non diffiteor, ejus statutum ordinem saepenumero esse consutum temere, et quod notae chronologicae absunt, nimio claudicare, verum, si qua in re alia, in hoc certe negotio valere debet vetus illud, eundum, qua potest, qua non potest, non eundum. Esto, multa esse vaga atque incerta, at vero multa habemus certa et explorata. Vtamur ergo his ut certis, et quae incerta sunt, incertis committamus, ac tum salva erunt, quae salva esse ad studia nostra magnopere interest, ac vitabuntur, in quibus peccavit Occo. Hoc ergo consilio imperatorum numi sic videntur collocandi, ut suis annis tribuantur ii, quorum certam, aut saltem verisimilem tenemus aetatem, reliquis, quos *vagos* appellare placuit, in postremum agmen ordine aversarum alphabetico conjectis. Atque hanc legem cum mihi in ordinando museo Caesareo praescripsissem, absoluto jam opere uberrimum tuli ejus instituti fructum, cum illud ipsum forte fortuna celeberrimi Bimardi calculo comprobatum viderem, cujus de hoc argumento judicium ii, qui novitatis me, ac judicii minus purgati arguere possent, videre, si lubet, possunt in opere: *la Science des Médailles T. I. p.* 199. Ceterum si tum in consulatuum ac tribuniciae potestatis et historiae ratione Mediobarbum fere constanter secutus sum, et frequentius adeo hoc duce peccavi, in causa fuit, quod et ibidem ingenue confessus sum, quia nondum mihi tum otium fuerat, adcuratum universae historiae Romanae examen, et ad severiores critices leges exactum, quod multorum esse annorum opus nemo nescit, instituendi. At enim cujus tum facultas non fuit, istud adcuratius a me praesente in opere fuisse praestitum, et non vulgari contentione, facile quivis, qui inspicere volet, intelliget.

His generatim expositis superfluum existimo, reliquas, minimasque quasvis hujus instituti causas, modosque exponere, cum hi omnes ex inspecto musei Caesarei catalogo possint intelligi, aut potius eos, quibus haec mea praestare videbuntur, hortabor, ut in disponendis numis sequantur ordinem, quem in praesente opere secutus sum, quia, ut continuo dixeram, re secundis curis curatius discussa, praecipue ea in parte, quae chronologiam imperatorum continet, vitavi vitia, quae illi catalogo inhaerent.

Superest, ut partem etiam hujus causae mechanicam attingamus, intelligo, scrinia recipiendis numis destinata, eorumque conformationem internam, praecepto tanto magis necessario, quia institutum meum alias dispositionis internae leges exigit. Pro more hactenus recepto haec scrinia, sive arculae continent asseres variae magnitudinis foras et introrsum mobiles, in quibus torno excavatae sunt

areolae rotundae numos recepturae. Harum varia est pro numorum volumine capacitas. Ampliora exigit hospitia classis illa, quae numos maximae formae complectitur, et sic ἀναλογως contractiora illi, qui sunt formae I. II. III. Nemo non videt, hanc areolarum spectata magnitudine distributionem, ut huic se instituto suapte adcommodat, quia voluminis legem sequitur, a meo plane esse alienam. Nam cum in hoc nulla habeatur magnitudinis ratio, sed sibi succedant numi, ut eos seu geographiae, seu chronologiae lex jubet succedere, necesse est, areolas ejus esse capacitatis, quae seriem coeptam interrumpi non patiatur. At enim hoc modo, inquies, necesse erit, areolas omnes peramplae esse diametri, quia non raro fiet, ut numum III. vel IV. formae, v. g. Pergami, vel Valentis, excipiat numus praegrandis formae ejusdem urbis, vel Caesaris, ac tum necesse etiam, supra modum multiplicare scrinia, quia etiam minimae formae numuli eandem sortientur aream, quantam, qui maximae sunt. Ad haec non potest non offendere oculos, cum vident, numulum exilem, quales sunt minutissimi Tarentini, vel Attici, quos propter parvitatem vix possumus digitis tractare, occupare spatium, quod centenis similibus sufficeret, accedente etiam ejus jacturae periculo, si carcere tam laxo contineatur. Non possum equidem hanc difficultatem inficiari, quae instituti mei rationem necessario consequitur. Sed eam mitigare hac ratione institui. Prospecto antea numorum numero duplicis generis paravi tabulas, seu asseres mobiles. Horum unum divisum fuit in areas, quae numorum I. formae mensuram aliquantum excedunt, atque per has perpetua serie distribui numos I. et II. formae, quin et numos maximi moduli, si modo eos areolae capacitas admisit, (nam sunt non pauci, qui numos I. formae magis crassitie, quam volumine excedunt). Alterum divisum fuit in areolas angustiores, quae numos III. formae, et quoscunque his minores reciperent. Qui numi maximae formae majoris sunt voluminis, quam ut eos prior divisio coercere possit, quoniam perpauci sunt numero, neque etiam omissi seriem perturbant, facile extra ordinem in tabulas aliquot capacioribus arcis instructas possunt differri. Atque haec lex tam in serie numorum urbium, populorum, regum, quam in ea, quae Augustorum numos complectitur, locum habet. Hac ratione olim museum Caesareum non modo, quod ad universam ejus dispositionem, sed etiam, quod ad tabularum apparatum pertinet, instruxi, neque ejus me consilii multorum causa commodorum hactenus poenituit.

ANNOTATIONES.

Cum operis Eckheliani volumen primum denuo edendum esset, nonnullis gratum fore putavimus, si ea libri particula, quae summa doctrinae nummorum capita continet, separatim etiam venderetur. In verbis auctoris exscribendis, ut par erat, religiosissime versati sumus: nam praeter manifestos quosdam operarum errores prorsus nihil mutavimus: prioris editionis paginis singulae paginae respondent. Ne tamen, ubi quid nunc antiquatum est, summi viri auctoritate tirones in errorem inducerentur, pauca quaedam breviter annotanda duximus. Additae sunt ipsius auctoris notae postumae.

p. 2b media. Rectius *nomisma* (vel νόμισμα) et *nummus*, quam *numisma* et *numus*. Νούμμος potius quam νοῦμμος scribendum esse, propter vocalem o in brevem u mutatam, existimat Böckhius (Metrologische Untersuchungen p. 310).

p. 11a, versu 9 a fine. Testudines in Peloponneso signatas esse, litteras *ΑΙΓΙ* Aegium Achaiae urbem indicare, Eckhelius putabat. Aeginae insulae eas vindicavit Pinkertonus (Essay on Medals T. 1 p. 83 ed. 3): Odofredus Müllerus in Aegineticis (p. 95) actum egit. Hesychius autem et Pollux χελώνας Peloponnesiam monetam dicunt ideo, quod uti pondere ita nummo Aeginetico omnis fere Peloponnesus utebatur.

p. 20a, versu 9. Τάλαντον ξυλικόν pro nummis ligneis habuerit Cedrenus (I 260 ed. Bonn.).

p. 25b, versu 5. De admixto monetae aureae cupro vide testimonia ex Pachymere apud Gibbon cap. 62 Tomo XII. p. 430. Eckhel.

p. 29a, versu 14. Varium hunc aeris modum cum plerique hactenus crederent apud veteres fuisse arbitrarium, neque propterea auctum imminutumve numi pretium, ad quemcumque modum numus aeneus pertineret, fuit nuper cl. Pinkertonus, qui varium monetae aeneae pretium pro varia ejus indole ac pretio intrinseco adsignavit. Ait, instituto adcurato examine inde ab Augusto et deinceps numos omnes I. formae compertos sibi esse constare ex aere flavo seu orichalco, et eorum ne unum quidem ex cupro seu aere Cyprio. Grandiores ex iis, quos mediae formae appellamus, hos quoque esse ex aere flavo. At vero, qui his sunt proximi, suntque asses, aut mediam unciam adpendunt, esse ex cupro. Jam vero, prosequitur, aes flavum (*brass*, Gallis *laiton*, nobis *Messing*), a veteribus multo fuisse majoris aestimatum, quam cuprum, et quidem pretio altero tanto. Unde necessario consequi, pro eadem argenti portione minus aeris monetarii flavi, quam Cyprii fuisse repensum. Atqui et mirum sibi videri, rei numismaticae scriptores utrumque hunc modum passim neglexisse. In causa fuisse existimat, seu quod causa inhaerentis aeruginis utrumque temere permiscuere, seu quod hac nostra aetate aes flavum non multum Cyprio, pretio et valore, praestat. Haec vir eruditus. (Essay on medals Vol. I. p. 108 seq.) — Operae pretium, in hujus veritatem judicii inquirere. Discrimen, quod is in numis aeris

flavi, Cypriique, et pro varia quidem eorum magnitudine se reperisse adfirmat, vereor, ut jure possit praedicari. Docuit me exactor officinae monetariae, quae est apud nos Vindobonae, a me consultus, et ad explorandos numos musei Caesarei arcessitus, nullum ex iis, quos ei copiosos exhibueram, cupro puro constare, et ne quidem eos moduli minoris, quos Pinkertonus ex aere Cyprio flatos adfirmat, neque in utrisque apparere certam quandam metalli differentiam, mixtione, ut videri possit, in omnibus fortuita. Sane in iis quoque, qui pondere, volumine, typis sunt simillimi, hoc unum observari discrimen, quod alii plus, alii minus cupri continent, et forte vix exstat numus vetus, qui puro sit cupro, omnibus aliqua saltem materiae heterogeneae admixtione adulteratis, neque istud in Romana solum moneta, sed Graeca quoque. Percurre numos urbium Maesiae Thraciaeque, Phrygiae, Syriae, Aegypti etc. Ex quo jure licet arguere, discrimen valoris esse in numis iis non potuisse, in quibus tam vaga fuit ac fluctuans metallorum eos constituentium distributio. Aes flavum in majore fuisse apud veteres pretio, quam cuprum, et quidem, ut confidenter adserit, duplo, quo auctore acceperit, ignoro. Si verum fuit orichalcum, quoniam veteres de hoc metallo aeque nobis incondita tradidere, quam de carbunculo suo, et gemmarum virtute, ejus pretium multo auctius potuit constituere; nam et ipse cl. Procopium citat (Pag. 108), quo teste illud valore fere cum argento aequiparatur. Sin cuprum ordinarium diversa mixtione temperatum, cujus naturae est omne aes flavum, tanti pretii tamque rarum esse non potuit vel propterea, quia illud vel tenuissimae omnium regionum urbes monetae suae materiam esse voluerunt. ECKHEL.

p. **32*b***, *versu* 12. Elidis esse nummos argenteos inscriptos *FA* vel *FAΛΕΙΩΝ*, qui tunc Faliscis Etruriae tribuebantur, post Sestinium (Lettere V. p. 51 sq.) ipse vidit Eckhelius.

p. 34. ***de pondere ac valore monetae veteris.*** Quae Eckhelius „Cimmeriis adhuc noctibus involuta" dixit, ea nunc insigniter illustrata sunt cum ab aliis, tum vero maxime a Letronnio (Considérations générales sur l'évaluation des monnaies Grecques et Romaines, Paris 1817. 4) et Böckhio (Metrologische Untersuchungen über Gewichte, Münzfüfse und Mafse des Alterthums in ihrem Zusammenhange, Berlin 1838 8).

p. **36*a***, *versus finem*. Nummos Atheniensium aureos, stateres aureos Cyzicenos et Phocaicos, Victoriatos Illyrici nobis hactenus incompertos dicit Eckhelius. De Atheniensium aureis infra dicetur ad p. 43. Stateres aureos permultos in Asia Minore potissimum inventos, quorum pars non sine idonea causa Cyzico et Phocaeae tribuuntur, Sestinius illustravit in libro inscripto Descrizione degli stateri antichi, Firenze 1817 4. Ceterum inter stateres aureos nunc commemorandi etiam sunt Lampsaceni (*χρυσοῖ στατῆρες Λαμψακηνοί*) inscriptionis Atticae a Böckhio nuper editae. — De Victoriatis ex Illyrico Romam advectis sic existimo. Sunt drachmae (si drachmas dicere licet) Dyrrhachenae et Apollonienses, non dimidiatae sed integrae, veterem Romanorum quinarium pondere accuratissime aequantes. Nummorum genus vix aliud his communius est. Hinc insculptam habent vaccam cum vitulo lactante, inde quadratum cum duobus astris, Dioscurorum, ut videtur, insignibus: hortos Alcinoi appellant qui miram Begeri conjecturam sequuntur. Hi, antequam domi a Romanis quinarii signarentur, ex Illyrico advecti mercis loco habebantur, prorsus eodem tempore quo Romanorum in usum in Magna Graecia et Sicilia a Graecis artificibus signabantur denarii. Nummos enim illos, Graeca arte insignes ac ROMA vel ROMANO inscriptos, antiquos Romanorum denarios esse, communibus ac postea Romae vulgo signatis multo graviores, ex ponderum ratione luculenter demonstravit Böckhius (Metrol. Unters. p. 462). Antiqui hi denarii si gravissimi sunt, adpendunt

fere grana Parisina 140, nummi Illyrici gravissimi 70; at plerumque huiusmodi denarii non multum excedunt pondus 120 granorum, nummi Illyrici 60; ut videre est in Mionneti libro Poids des Médailles Grecques p. 12 et 81. Ipse examen institui in 46 nummis Apolloniensibus et 109 Dyrrhachenis Musei Regii Berolinensis, quorum plurimi pondere aequabant, pauci aut superabant aut non attingebant vetustos quinarios eiusdem Musei, qui hinc caput Jovis exhibent, inde Victoriam quae tropaeum coronat, adstituta in uno Q littera, i. e. quinarius. Qui veteres quinarii multum faciunt ad comprobandam Böckhii de gravioribus denariis doctrinam. Jam vero in verbis Plinii, quae admodum vexarunt Eckhelium (Doctr. num. V. p. 20), vix ulla restat difficultas. Sunt enim haec (Hist. nat. XXXIII. 13): „Qui *nunc* Victoriatus appellatur, lege Clodia percussus est (antea enim hic nummus ex Illyrico advectus mercis loco habebatur), est autem signatus Victoria: et inde nomen." Nummum igitur *quinarium* Romani tunc, cum nondum Victoria insignitus neque Victoriatus dictus esset, non domi signabant sed quasi mercem ex Illyrico afferebant. Postero tempore Victoriati et quinarii appellatione promiscue utebantur.

p. 38 *a*, *versu* 16. Lege ad hanc causam praefationem Romei de l'Isle, ac praecipue testimonium Barthelemyi ibid. pag. XXV. in nota. Eckhel.

p. 40 *a media*. De Atheniensium auro infra ad p. 43.

p. 40 *b extrema*. Non omnis stater argenteus tetradrachmum est: Aegineticus est duarum drachmarum, Corinthius decem obolorum Aegineticorum.

p. 42. De aureis Cyzicenis et Phocaicis supra dictum ad p. 36. Nummum Corinthi nisi coloniae Romanae nullum superesse iam nemo Eckhelio concedet, cum insignes illi argentei, in quibus littera Ϙ Pegaso adstituta est, Corintho vindicati sint.

p. 43 *b*, *versu* 7. *„ab Atheniensibus unquam signatam fuisse monetam auream iure negabimus."* Constat aureos Athenarum editos esse: staterem aliquem antea non descriptum e Fauveli museo nuperrime publicavit Mionnetus, Poids des médailles grecques p. 96. Fac ut omnes spurii sint: at nummos Athenis aureos archonte Antigene ex simulacris Victoriae aureis cusos ex Hellanico (?) et Philochoro annotavit scholiasta ad Aristophanis Ranas v. 733 (720), quos innuere poetam verbis τὸ καινὸν χρυσίον admodum probabile est.

p. 46 *a*, *versu* 13. Talentum Atticum 1500 thaleros Borussicos valere, drachmam Atticam quartam thaleri partem, docet Böckhius, Metrol. Unters. p. VII.

p. 49 *a*, *versu* 11 *a fine*. Illustres illi Syracusani sunt decadrachma.

p. 52. Vide nonnulla observata ad Caput XI. in Encyclopédie méthodique des Antiquités sub *Coin*. Eckhel.

p. 52 *b extr. et p.* 74 *b med. IIIviri auro argento aeri flando feriundo.* Rectius *aere*. Neque de ordine verborum constat. Cicero ad famil. VII 13 mallem auro aere argento essent; Pomponius de or. iur. (Dig. 1 2 30) constituti sunt IIIviri monetales aeris argenti auri flatores; Valerius Probus in notis iuris antiqui p. 1538 (Putsch) A. A. A. F. F. aere auro argento flando feriundo; Petrus Diaconus de notis litterarum p. 1607 III.VIR. AAA. FF. triumviri aere argento auro flando feriundo.

p. 77. Etiam in Neronis moneta exstant numi aenei, qui has notas suppressere. Eckhel.

p. 80 *a med.* Non pauca scalptorum nomina litteris minutis in praestantioribus Siciliae potissimum et Magnae Graeciae nummis inscripta legi suspicatus est Radulphus Rochettus (Lettre sur les graveurs des monnaies grecques, Paris 1831 4). Fuit qui objiceret, ne illud quidem satis constare, utrum Neuanti nomen, cui soli additum *ΕΠΟΕΙ*, ad nummi scalptorem referendum esset, an ad artificem eius statuae quae in nummo illo repraesentaretur.

p. 81 *b*, *versu* 7. De nummis Elidis, qui

sat magno numero supersunt, dictum ad p. 32, de Corinthiis ad p. 42.

p. 87 a, versu 3. Exstat tamen locus singularis qui huc pertinet, apud Zonaram (L. XIV. c. 22). Narrat is de Iustiniano Rhinotmeto: *τας προς τους Αραβας συνθηκας παρελυσεν, αἰτιαν εἰληφως, ὁτι ςαλεν τω του ἐτησιου φορου χαραγμα οὐ Ρωμαϊκον εἰχε σφραγισμα, ἀλλα νεον Αραβιον. Οὐδε γαρ ἐξην ἐν χρυσῳ νομισματι χαραγμα ἐντυπουσθαι ἡ τον του βασιλεως Ρωμαιων, foedus cum Arabibus rupit, causam praetexens, quod missa sibi annui tributi moneta typum non haberet Romanum, sed novum Arabicum. Neque enim licuit monetae aureae aliam imprimere notam, quam imperatoris Romani.* Ex hoc testimonio, quod Bimardi industriam fūgit, eruimus, ea aetate, qua magis adhuc validae erant imperatorum Orientis vires, et vicinis populis formidatae, exstitisse aliquam legem, quae iis monetae aureae, nisi imperatoriae usum interdiceret, aut etiam jus imprimendae alterius notae praeterquam principis Romani; eamque jam infirmis Romanorum rebus adhuc valuisse, seu obtemperatum esset, seu non, inde licet conjicere, quod illa infracta ansam dedit Iustiniano rumpendi foederis, et belli inferendi; licuisse adeo Romanis, quas libuit, leges ferre, at exteris quoque nationibus, iis morem gerere, aut, cum tutum fuit, aspernari. Sed haec tum tantum vera erunt putanda, cum adstruere Zonarae dictis fidem volemus. ECKHEL.

p. 88 b extremo. „ΣΙ Siphniorum, ΣΕ Seriphiorum, at cum solum Σ ponitur, incerto utrius sint populi." Sicyonios esse constat. Σ litteram clypeis inscriptam habebant milites Sicyonii (Xenoph. Hist. gr. IV 4 10). Formam nominis *Secyon* apud ipsos usitatam fuisse Sicyonios testatur Apollonius Alexandrinus in Bekkeri Anecd. p. 555 v. 5. *Μετάθεσις ἐγένετο τοῦ ι εἰς τὸ ε, καθάπερ καὶ οἱ ἀγχίμαχοι ἐγχέμαχοι καὶ ἡ Σικυὼν Σεκυὼν παρὰ Σικυωνίοις.*

p. 89 a, versu 17. Verba: Ipse Pellerinius ------ Boeotiae, expungantur. ECKHEL.

p. 92 b, versu 11. De Faliscis ad p. 32 dictum.

p. 93 b, versu 25. Cl. Pinkertonus mirabilem sane causam ingerit, cur saepe in numorum Graecorum antica compareat inscriptio Latina, in aversa Graeca. Ait (Essay on med. T. I. p. 212), magistratus Graecos, cum statim imperatoris R. imaginem praesto non haberent, matricem monetariam Roma arcessivisse. Missam eam, ut par erat, continuisse epigraphen Latinam. Hanc ipsam deinde, ut parceretur sumptibus, ad monetam suam adhibitam, parte aversa ab artifice Graeco elaborata. Et confirmari istud, quod nulli aut pauci occurrant numi exteri, in quorum antica esset epigraphe Graeca, in aversa Latina. Haec a viro erudito prodita ab ipsis numis facile refelluntur. Exstant numi Philippopoleos Thraciae: IMP. CAES. DOMIT. AVG. GERM. COS. XIIII. CENS. PER. P. P. in aversa: ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛΕΙΤΩΝ. Ex mentione consulatus XIV. certum est, eos signatos fuisse intra annos V. C. 841, 842, qui respondent annis imperantis Domitiani VII. et VIII. An ergo ipsis annis VII. imaginem principis sui nancisci non poterant Philippopolitae? Quid quod Romae jam anno V. C. 823 cum Domitiani imagine cusi sunt numi, et per omnes provincias sparsi; satis ergo inde ab annis fere XX. cognita. Exstant numi Agrippae II. Iudaei, in quorum antica: IM. CA. D. VESP. F. DOM. AV. GER. COS. XII. in aversa: ΕΠΙ. ΒΑ. ΑΓΡΙ. ΕΤ. Κς. S. C. Praeterquam quod ad hos numos idem valet, quod modo de Philippopolitis dixeram, observandum etiam, si matrix anticae fuisset in urbe confecta, monetarium illi inserturum fuisse inscriptionem, quae in moneta Romana valuit. At percurre eam totam, et talem non reperies. Idem me sponsore experieris, si alios hujus generis numos, ac praecipue Antiochenos cum moneta R. contuleris. Huc accedit, quod in his quoque facile fabricam a Romana diversam discreveris. Confer iterum cumprimis Antiochenos. Ac quod

praecipue rem evincit, sunt numi Othonis ejusdem Antiochiae, in quibus inscriptio capitis est Latina, at imperatoris lineamenta, et cultus capitis tam a moneta urbica aliena, ut facile appareat, eos numos Antiochiae cusos antea, quam ibi de vera ejus imagine ex moneta R. constaret, quo de argumento jam egi in numis ejus Augusti. Quae ergo causa fuit, cur numos hos bilingues ferirent Graeci? Ego in hoc instituto unum video valuisse arbitrium, quod maxime apparet ex numis Antiochiae, in quibus nulla certa lege capitis epigraphe jam Graeca est, jam Latina. In numis aliis Polemonis I. Ponti regis legas: IMP. CAESAR. AVG., in aliis *ΚΑΙΣΑΡΟΣ. ΣΕΒΑΣΤΟΥ.* (Vol. II. p. 369.) In numis aliis Agrippae II. habes IMP. CA. D. VESP. F. DOM. AVG. etc., in aliis: *ΔΟΜΙΤΙΑΝΟC. ΚΑΙCΑΡ. CЄΒΑC.* etsi utrique eodem anno *Κϛ* signati sunt. (Vol. III. p. 494, 495.) Generatim observare licuit, in numis his bilinguibus, quidquid ad imperium Romanum pertinet, scribi Latine, quidquid autem ad ipsas urbes, aut cum his propius connectitur, Graece. Sic in notis tetradrachmis Macedonum antica habes *ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ*, aversa ASILLAS. Q., nempe qui fuit magistratus Romanus. In cistophoris v. c. C. PVLCHER. PROCOS. et infra *ΜΗΝΟΔωΡΟC*, nimirum ille magistratus Romanus, hic urbis suae. In numo Agrippae II. partis anticae epigraphe est: IMP. CA. D. VESP. F. DOM. etc. aversae: SALVTI. AVGVST. S. C. *ΕΠΙ. ΒΑ. ΑΓΡΙ. ΕΤ. Κϛ.* Scilicet caput anticae, votaque Salus, et S. C. ad Domitianum, senatumque R. pertinent, at rex Agrippa, et addita aera propius ad urbem Graecam, quae in Agrippae ditione posita hunc numum percussit. In numis Tyri legitur Latine COL. SEPT. TYRVS, nimirum quia Romanorum colonia fuit, sed deinde Graece: *ΔΕΙΔΩΝ — ΑΜΒΡΟCΙЄ. ΠЄΤΡЄ — ωΚЄΑΝ.* etc., quia haec omnia nullum habent ad Romanos respectum, sed ad antiquitates urbis suae. Haec ergo exempla, et quae multo plura possent adferri, hujus instituti caussam affatim explicant. ECKHEL.

p. 96 b, versu 11 a fine. LADINOD nequaquam constat *Larinor* pronuntiandum esse.

p. 99 a, versu 29. De Faliscis ad p. 32 dictum.

p. 100. Addi potest Priscianus (ap. Putsch. p. 560) H literam non esse, ostendimus, sed notam aspirationis, quam Graecorum antiquissimi similiter, ut Latini, in versu scribebant, nunc autem diviserunt, et dexteram ejus partem supra literam ponentes *psilen* notam habent, quam Remnius Palaemon *exilem* vocat, Grillius vero ad Virgilium de accentibus scribens *lenem* nominat; sinistram autem contrariae illi aspirationis *dasian*, quam Grillius *flatilem* vocat. ECKHEL.

p. 106 b, versu 8. Quae Eckhelius Syracusanorum didrachma vocat sigillorum varietate insignia, ea plurium sunt Corinthi coloniarum: sigilla singularum urbium propria sunt. Rem explicuit Cusinerius (Essai sur les monnaies d'argent de la ligue Achéenne, Paris 1825 4).

p. 133 a, versu 9 a fine. F pro Φ: minime. *ibid. versu 3 a fine. Peloponnesi:* immo Aeginae.

p. 134 a medio. Nummos illos, qui violentum mulieris raptum exhibent, ad Pangaeum montem et Thasum insulam, alios horum similes ad Bertiscum rettolit Cusinerius (Voyage dans la Macédoine, Paris 1831 4, II p. 166 sq.).

p. 134 b, versu 15 a fine. Camarinae: immo Ciliciae.

p. 134 b, versu 8 a fine. „Qualiumcunque Aegarum". Nummos Macedonicos esse docent exempla Cusinerii, l. c. tab. VII.

p. 139 a, versu 15. De Neuanto supra dictum ad p. 80.

p. 152 b, versu 12. Post *Fabricii* adde: ut et Barthelemyus, qui ex eo numum Licin. Gallienae vulgavit (Mem. B. L. T. XXVI. p. 555.), quem dedimus Vol. VII. p. 411. ECKHEL.

p. 153 b, versu 10 a fine. „aut alibi esse erratum". Scilicet in eo latebat error, quod

Eckhelius operis Erizziani exemplar, quo utebatur, anno 1559 editum putabat, cum non ante annum 1571 prodiisset. Utebatur autem (ut patet e p. 65) *quarta* editione, cui tota illa pars operis inscripta *le dichiarationi delle antiche Monete Consolari battute negli anni della Republica Romana* cum praefatione p. 65—282 primum accessit, addita etiam nonnullis tertiae editionis exemplaribus, anni 1571. Quarta in titulo annum nullum habet, sed sub Dedicatione 1559: unde Eckhelii error.

p. 156a. Inter Vaillantii opera hoc desidero: Arsacidarum imperium seu regum Parthorum historia; item Achaemenidarum imperium seu regum Ponti, Bosphori et Bithyniae historia, ad fidem numismatum accommodata, Parisiis 1725 4. 2 voll.

p. 172. Librorum, qui post illos per dimidiatum fere saeculum de re nummaria veterum conscripti sunt, amplum indicem exhibent Henninus (Manuel de numismatique ancienne, T. 1 p. 329 sq.), Mionnetus in Catalogi nummorum graecorum Supplemento nono p. 288 sq., et alii.

p. 173. Musea, quorum recensio sequitur, partim nunc dissipata esse, partim novos dominos sortita, multa etiam recens orta, vix opus est ut moneamus.

M. P.

INDEX.

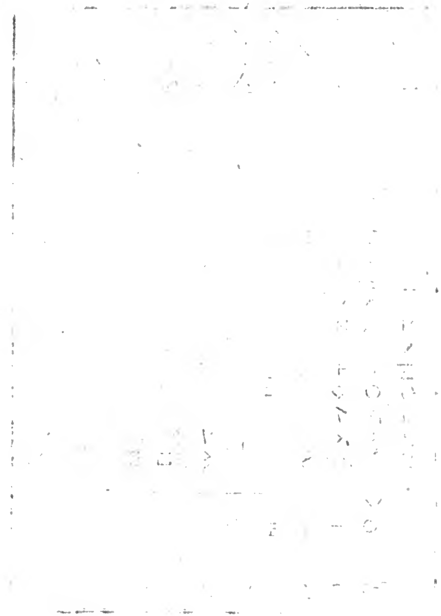
CORRIGENDA.

p. 19 *a*, *versu* 13, *legendum* perhibentur. *p.* 26 *b*, *v.* 9 *a fine*, Illyrum. *p.* 32 *a*, *v.* 8, vero. *p.* 39 *b*, *v.* 15 *a fine*, fuit. *p.* 40 *b*, *v.* 3 *a fine*, ὁ δε. *p.* 43 *b*, *v.* 6, triobolum. *p.* 65 67 69 *inscriptio corrigenda.* *p.* 90 *b*, *v.* 17, *pro ut legendum* et. *p.* 92 *a*, *v.* 16 *a fine*, conjungenda. *p.* 93 *b*, *v.* 17, comparent. *p.* 144 *b*, *v.* 5 *a fine*, *ΜΗΤΡΟΠΟΛЄΩC*.

Typis J. Pareschi.

Palaeographia Graecorum ex numis.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Α	A	A	A	A	Λ	A	A	Λ	/		
Β	B										
Γ	C										
Δ	D										
Ε	E	E	E	ϵ	/						
Ζ	I	Σ									
Η											
Θ	⊕	σ	⊟	⊖	Φ	⊙	∘				
Ι	ς	S									
Κ	E	Ϙ	Ϙ								
Λ	Λ	V	V								
Μ	ΛΛ	H	A								
Ν	N										
Ξ	X	+	I	Ξ	Z	Z	Σ				
Ο	O	◇	∘	□	ȣ						
Π	Γ	7									
Ρ	R	R	P	P	P	Y	P	/			
Σ	Σ	M	S	Ƨ	Ɛ	{	⊠⊠	⊠	⊏	C	Σ
Τ											
Υ	V										
Φ	Φ	+	Ψ	⫲	↑						
Χ											
Ψ											
Ω	Ω	Ω	Ω	ΩΩ	Ω	CIƆ	ω	W	ϙ		

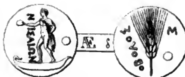

Numi Goltziani. *Numi veri.*

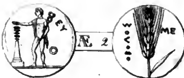

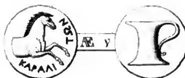
I

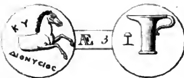

II

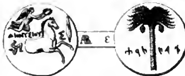
III

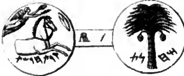

IV

V

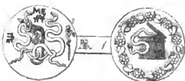
VI

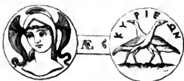

Numi Goltziani. *Numi veri.*

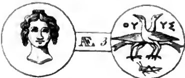

I

II

III

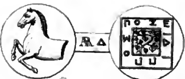

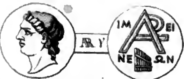
IV

V

VI

